

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

КОТИС НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 330.341.42

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СЕКТОРУ
ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ**

Спеціальність 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Мельник Алла Федорівна
Доктор економічних наук, професор

Тернопіль- 2011

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Теоретико-методологічні засади дослідження функціонування сектору домашніх господарств у національній економіці.....	11
1.1. Сектор домашніх господарств як складова економічної системи.....	11
1.2. Суть організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств.....	26
1.3. Методологічна база та методичний інструментарій дослідження механізмів управління та регулювання сектору домашніх господарств.....	44
Висновки до розділу I.....	59
Розділ II. Аналіз стану та організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств в Україні.....	62
2.1. Оцінка стану та тенденцій розвитку сектору домашніх господарств в Україні.....	62
2.2. Діагностика чинного організаційно-економічного механізму розвитку домашніх господарств.....	82
2.3. Інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств.....	108
Висновки до розділу II.....	136
Розділ III. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств.....	140
3.1. Прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств.....	140
3.2. Механізми активізації участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні	158
3.3. Напрямки оптимізації споживчих витрат і заощаджень сектору домашніх господарств... ..	172
Висновки до розділу III.....	193
Висновки.....	197
Додатки.....	201
Список використаної літератури.....	221

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Трансформаційні процеси у суспільстві докорінно змінили умови функціонування усіх секторів національної економіки. Ступінь адаптації до ринкових умов господарювання проявляється у результатах діяльності сектору домашніх господарств, рівні життя та добробуті населення, закріпленні соціально-економічних змін у суспільстві. Ринкові перетворення зумовили істотні структурні зрушення у секторі домашніх господарств, висунули нові вимоги до їх економічної поведінки, розширили поле діяльності, до певної міри активізували виконання домогосподарствами властивих їм функцій споживання, заощадження, інвестування, відтворення населення, змінили соціально-економічні засади їх функціонування. У нових умовах господарювання, сектор домашніх господарств виступає власником і постачальником економічних ресурсів. Адже володіючи основними факторами виробництва, значна частина домогосподарств здійснює господарську діяльність, тобто продукує товари та надає послуги як самостійний виробник.

Зазначене підкреслює актуальність проведення всестороннього вивчення особливостей функціонування сектору домашніх господарств як основної складової ринкової економічної системи, комплексного дослідження проблем організаційно-економічного механізму його розвитку.

Питання про місце і роль домогосподарств були предметом наукового аналізу багатьох дослідників. Вперше домогосподарство описується у трактатах древньогрецьких філософів Ксенофонта та Арістотеля. Базові аспекти функціонування домашніх господарств були сформовані класиками економічної науки Г. Беккером, Л. Вальрасом, Г. Гессеном, Е. Гідденсом, Ф. Енгельсом, Дж. М. Кейнсом, К. Ланкастером, Т. Мальтусом, К. Марксом, А. Маршалом, К. Менгером, Дж. Мінсером, В. Парето, А. Пігу, Р. Поллаком, Д. Рікардо, Ж.Б. Сеєм, Є. Слуцьким, А. Смітом, Дж. Ходжсоном, Т. Шульцем. Варто виділити присвячені цій проблемі праці Дж. Колдуелла, Ф. Модільяні,

П. Самуельсона, Е. Тоффлера.

Значну увагу вивченню різних аспектів функціонування домогосподарств приділяють сучасні вітчизняні науковці І. Боднар, О. Гладун, С. Злупко, Е. Лібанова, М. Литвак, В. Мандибура, А. Мельник, О. Мартякова, Н. Можайкіна, І. Осипова, С. Панчишин, А. Ревенко, М. Савлук, Н. Федірко, С. Черненко та ін. Серед зарубіжних вчених даною проблематикою займаються С. Барсукова, В. Жеребін, Н. Манохіна, А. Олейник, В. Радаєв, А. Романов, А. Сурінов, С. Тютюнникова, К. Чабану та ін.

Незважаючи на значний обсяг матеріалів з даної проблематики у науковій літературі, залишаються поза увагою дослідження сектору домашніх господарств у системі національної економіки як сукупності інституційних одиниць та організаційно-економічного механізму його розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень Тернопільського національного економічного університету у рамках держбюджетних тем кафедри державного і муніципального управління «Дослідження методологічних засад державного регулювання економіки на макро- і мезорівнях» (номер державної реєстрації 0104U000406) – підрозділ 4.5. «Дослідження методологічних засад розвитку сектору домашніх господарств»; «Формування концептуальних основ модернізації суспільного сектора економіки в умовах глобальних змін» (номер державної реєстрації 0107U002608) – підрозділи 4.2. «Реформування системи охорони здоров'я», 4.4. «Вплив трансформаційних процесів на розвиток домашніх господарств», 5.4. «Механізм ціноутворення при наданні платних послуг суспільним сектором»; «Інституційне забезпечення структурних трансформацій в національній економіці» (номер державної реєстрації 0110U001205) – підрозділ «Прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств у структурі національної економіки».

Мета та завдання дослідження. Мета дисертації – обґрунтування теоретико-методологічних засад організаційно-економічного механізму

розвитку сектору домашніх господарств як сукупності інституційних одиниць національної економіки та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності. Для досягнення цієї мети були визначені та вирішені такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до розгляду сектору домашніх господарств як складової національної економіки для вивчення його сутності, місця, ролі та функціонального навантаження в економічній системі;

- визначити інституційні засади організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств для систематизації методів, функцій та інструментарію цього механізму;

- окреслити методологічну базу та інструментарій дослідження сектору домашніх господарств як складової економічної системи та організаційно-економічного механізму його розвитку;

- здійснити аналіз стану та тенденцій розвитку сектору домашніх господарств, його продуктивності та ефективності як сукупності інституційних одиниць економічної системи, з метою виявлення причин, які гальмують цей розвиток;

- провести системний аналіз чинного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств для ідентифікації його результативності, визначення напрямків коригування та формування рекомендацій щодо удосконалення функціонально-цільової структури такого механізму;

- оцінити інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств та окреслити напрямки його покращення;

- здійснити прогнозування та моделювання розвитку домогосподарств з метою визначення цільових орієнтирів їх підтримки та вибору ефективного інструментарію регулювання розвитку сектору домашніх господарств;

- удосконалити функціональні механізми регулювання розвитку домогосподарств з метою активізації їх участі у суспільному відтворенні,

оптимізації заощаджень і споживчих витрат та вдосконалення регулювання доходів домашніх господарств.

Об'єктом дослідження виступають процеси функціонування та розвитку сектору домашніх господарств.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні засади організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств.

Методи дослідження. Для об'єктивного дослідження функціонування сектору домашніх господарств та організаційно-економічного механізму його розвитку у дисертаційній роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Серед основних – метод системного аналізу (при оцінці місця сектору домашніх господарств і його взаємозв'язків у системі національної економіки, при розробці класифікацій домогосподарств з точки зору виконуваних ними функцій); структурно-функціональний аналіз (при дослідженні функціонального навантаження сектору домашніх господарств у системі національної економіки, виявленні змін у динаміці розвитку об'єкта дослідження, визначенні їх вектора); групування і класифікації (для систематизації напрямків розвитку сектору домашніх господарств); економіко-математичного та статистичного аналізу (для оцінки тенденцій розвитку та економічної ефективності функціонування сектору домогосподарств у економічній системі); метод економіко-математичного моделювання (для здійснення прогностичних оцінок та визначення тенденцій розвитку сектору домашніх господарств).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств у системі національної економіки та виробленні науково-практичних рекомендацій щодо регуляторного впливу на цей розвиток. Основні положення дисертації, які визначають наукову новизну, полягають у наступному:

вперше:

- з позицій системного підходу дано оцінку структурних елементів

організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств в економічній системі, до яких віднесено: механізми саморозвитку, самозабезпечення та механізми зовнішнього впливу. В контексті цього запропоновано низку індикаторів для діагностики ефективності такого механізму, які можуть бути використані в макроекономічному аналізі розвитку секторів національної економіки, а саме: обсяги випуску товарів і надання послуг, створення валової доданої вартості, валовий змішаний та валовий наявний доходи, обсяги кінцевих споживчих витрат, валові та чисті заощадження сектору домогосподарств;

- обґрунтовано концептуальні підходи до активізації участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні та до побудови ефективної його взаємодії з іншими секторами економіки з позицій ресурсних і споживчих можливостей домогосподарств;

удосконалено:

- критеріальні підходи до класифікації та типологізації домогосподарств, зокрема, на відміну від існуючих, запропоновано використання таких критеріїв: ефективність виконання домогосподарствами притаманних їм функцій; адаптація до соціально-економічних змін; соціальна приналежність і зайнятість на ринку праці за статевими ознаками їх членів, в результаті чого виділено такі типи домогосподарств: продуктивні, низькопродуктивні, непродуктивні; домогосподарства, які змінюють свою належність до певних соціальних груп, і, які постійно перебувають в одній соціальній групі; домогосподарства традиційного та гнучкого типу; активні, креативні, адаптивні, консервативні, пасивні домогосподарства;

- функціональні механізми державної підтримки розвитку сектору домашніх господарств, які на відміну від діючих, що носять фрагментарний характер, є комплексною системою управлінських дій, методів, засобів впливу на їх економічну активність і соціальну захищеність, і які запропоновано застосовувати на засадах впровадження диференційованого підходу до розв'язання даної проблеми;

- систему статистичних оцінок розвитку сектору домашніх господарств, на основі чого можливе удосконалення процесу прийняття управлінських рішень щодо підтримки розвитку сектору і прогнозування соціально-економічних процесів у державі, зокрема, шляхом забезпечення якості статистичної продукції, в першу чергу, на основі вибору типології домогосподарств і їх класифікації, комплексного використання інформації з різних джерел, впровадження нових модулів для опитування домогосподарств, комплексного матеріального забезпечення проведення статистичних обстежень;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-термінологічний апарат дослідження розвитку сектору домашніх господарств, зокрема запропоновано авторський підхід до визначення категорій «домогосподарство» та «сектор домашніх господарств»;

- методичні підходи до прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств, зокрема, побудови прогнозів динаміки розвитку сектору домашніх господарств у СНР, багатофакторної моделі, яка описує причинно-наслідкові зв'язки, що впливають на формування сукупних ресурсів домогосподарств, прогнозів структурних змін за джерелами, які формують сукупні ресурси і витрати сектору домашніх господарств за основними напрямками, моделі оптимізації споживання та заощаджень домогосподарств, на основі яких здійснено поглиблений аналіз стану сектору домашніх господарств з метою передбачення можливих варіантів розвитку даного сектору та вибору ефективного інструментарію його регулювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації теоретичні підходи та науково обґрунтовані практичні результати, узагальнений досвід щодо організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств створюють підґрунтя для розробки і реалізації ефективної державної соціально-економічної політики на макро- та мікрорівнях.

Результати дослідження щодо проблем статистичного забезпечення комплексної оцінки сектору домашніх господарств та запропоновані напрямки

вдосконалення методів статистичного аналізу домашніх господарств враховані та використовуються у практичній роботі Головного управління статистики у Тернопільській області: при підготовці аналітичних матеріалів та формуванні статистичної звітності; для визначення та прогнозування чинників, які впливають на розвиток домогосподарств області (довідка №12/1-7-115 від 23.12.2010 р.). У практичній діяльності Тернопільської районної ради використовуються рекомендації для удосконалення політики регулювання доходів та підвищення рівня життя домогосподарств як важливого суб'єкта національної економіки, при здійсненні оцінки ефективності соціальної політики, при розробці і реалізації програм соціально-економічного розвитку району (довідка № 01-14/12 від 7.02.2011 р.). Окремі результати дисертаційного дослідження використовуються у навчально-методичному процесі Тернопільського національного економічного університету, зокрема при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Соціальна відповідальність менеджменту» (довідка № 126-06/2216 від 5.04.2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, у якій викладено авторський підхід до розв'язання проблем, що виникають у організаційно-економічному механізмі розвитку сектору домашніх господарств. Усі результати дослідження здобуті самостійно, а з наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Авторський внесок в опубліковані колективні роботи конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційної роботи обговорені та позитивно оцінені на міжнародних науково-практичних конференціях, наукових семінарах, зокрема: «Трансформація механізмів державного регулювання економіки в умовах викликів глобалізації» (Тернопіль, 2006 р.), «Макроекономічна політика в Україні: проблеми науки та практики» (Харків, 2007 р.), «Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем» (Республика Беларусь, Гомель, 2007 р.) «Проблеми

розвитку суспільного сектору економіки в умовах трансформаційних змін (Тернопіль, 2007 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (Тернопіль, 2008 р., 2009 р., 2010 р., 2011 р.), «Управлінські аспекти підвищення національної конкурентно-спроможності» (Сімферополь, 2008 р.), «Модернізація технологій управління в системі державної служби та служби в органах місцевого самоврядування» (Тернопіль, 2009 р.), «Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін» (Тернопіль, 2009 р.), «Удосконалення функціональної діяльності державної служби як складової інституційного забезпечення структурних трансформацій в суспільстві» (Тернопіль, 2010 р.), «Соціум. Наука. Культура» (Київ, 2011 р.), щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу ТНЕУ (Тернопіль, 2005-2011 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано 18 наукових праць (з них 5 у фахових виданнях) загальним обсягом 8,1 д.а., з яких особисто автору належить 5,9 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаної літератури і викладена на 240 сторінках. Основний текст становить 200 сторінок, наведений список використаних літературних джерел з 260 найменувань займає 20 сторінок та 11 додатків розміщено на 20 сторінках. Дисертація містить 39 таблиць та 19 рисунків (з них 9 займають окремі сторінки).

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕКТОРУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Сектор домашніх господарств як складова економічної системи

Проведення комплексного дослідження сектора домашніх господарств зумовлено його важливістю для забезпечення стійкого економічного розвитку. Хоча у вивченні домогосподарства як елемента економічної системи є певні напрацювання, через багатогранність та складність об'єкта, необхідність різностороннього підходу до його аналізу, він і досі залишається недостатньо дослідженим.

Домогосподарства виникли разом з появою людського суспільства ще у період первіснообщинного ладу, а одними із перших дослідників проблематики домогосподарств були грецький філософ Ксенофонт (трактат «Домоустрій») [102, с. 34] і священик, політичний та літературний діяч XVI століття Сильвестр («Домоустрій») [48, с. 319]. У їхніх працях наводяться основи і правила ведення домашнього господарства, окреслюється господарсько-економічна суть його функціонування, з'ясовується важливість діяльності окремої сім'ї у виробництві товарів і послуг. Домашнє господарство розглядалось як сукупність традиційних домашніх робіт та ведення натурального господарства. Слід зауважити, що і в наші дні, це поняття у вузькому розумінні включає у себе обслуговування членів сім'ї, ведення підсобного господарства, натуральне виробництво.

Сутність економічної категорії «домогосподарство», як фундаментального поняття і складової економічної системи знайшла висвітлення у багатьох дослідженнях вчених-економістів.

Вивчення проблематики домогосподарств були здійснені Ф. Енгельсом у праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави». Роль домашніх господарств у кругообігу суспільного продукту вперше показав фізіократ Ф. Кене [92, с. 551]. Окремі аспекти функціонування домашніх господарств висвітлювалися класиками економічної науки Г. Гессеном, Дж. М. Кейнсом, Т. Мальтусом, К. Марксом, А. Пігу, Д. Рікардо, Ж.Б. Сеєм, А. Смітом, М. Туган-Барановським.

Значно доповнили теоретичні напрацювання щодо дослідження домогосподарств представники неокласичної теорії Л. Вальрас, Дж. Гікс, В. Джевонс, А. Маршал, К. Менгер, В. Парето, Є. Слуцький. У 60-ті роки ХХ сторіччя Г. Беккером, К. Ланкастером, Дж. Мінсером, Т. Шульцом була розроблена теорія «нової економіки» домогосподарств. У 90-их роках ХХ сторіччя у рамках трансакційного підходу домогосподарства досліджувались Е. Гідденсом, Р. Поллаком, Дж. Ходжсоном. Варто виділити присвячені цій проблемі праці Дж. Колдуелла, Ф. Модільяні, П. Самуельсона, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями.

В економічній теорії категорія «домашнє господарство» трактується як господарська одиниця, що включає одну чи більше осіб, які мають спільний бюджет та спільне проживання і діяльність яких формує ресурси економічної системи, що в свою чергу, забезпечує їх грошима для придбання необхідних товарів та послуг [117;52;38].

У системі національних рахунків домашнім господарством вважається інституційна одиниця, що складається з кількох людей, які проживають разом та частково чи повністю володіють майном і доходами та спільно споживають необхідні товари і послуги [143, с. 108].

Відповідно до затвердженої Державним комітетом статистики України Класифікації інституційних секторів економіки України та Закону України «Про Всеукраїнський перепис населення» категорія «домогосподарство» трактується як особа чи сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати або не перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва. [81, с. 446].

Згідно рекомендацій Євростату, домогосподарством слід вважати групу осіб, які проживають в одному приміщенні та ведуть спільне господарство. Спільне ведення господарства може передбачати спільне харчування чи проживання (Греція, Іспанія, Ірландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Великобританія) та/або наявність спільного бюджету (Данія, Греція, Іспанія, Франція, Ірландія, Нідерланди, Португалія) та/або використання спільного майна (Бельгія, Ірландія) [186, с. 57].

Домогосподарство як «сферу зайнятості, у якій члени сім'ї чи між-сімейного клану забезпечують власною працею особисті потреби цієї сім'ї (клану) у формі натуральних продуктів та послуг» – визначає В. В. Радаєв [179, с. 210].

Таким чином, узагальнення наведених підходів дозволяє зробити висновок, що члени домогосподарств можуть і не мати родинних зв'язків, а бути об'єднаними лише спільним місцем проживання та сумісним веденням господарства. До прикладу – студенти, які проживають невеликими групами певний період часу в одній кімнаті гуртожитку, військовослужбовці, які мешкають в гарнізонах, ув'язнені, які перебувають у тюрмах, кілька подружніх пар чи друзі, які проживають у одній квартирі чи будинку. Можливе і одноосібне ведення домогосподарства, і саме цим воно принципово відрізняється від сім'ї.

Наявність спільного бюджету не завжди супроводжується сумісним місцем проживання. Наприклад сім'я, яка складається з родичів двох чи більше поколінь, може мешкати окремо, на різних територіях, однак, це не виключає можливості грошових та натуральних відносин між ними, спільного ведення господарства. І навпаки, сумісне проживання кількох поколінь може не супроводжуватися веденням спільного господарства і передбачати індивідуальні бюджети. Разом із сім'єю на одній території можуть проживати і сторонні люди (наймані працівники - садівники, прибиральниці, няньки тощо), проте, їх не можна вважати одним домогосподарством, оскільки їх не об'єднує спільний бюджет.

Домашні господарства можуть утворювати окремі особи чи групи осіб, основною функцією яких є споживання й які виробляють товари та послуги виключно для власного використання.

У контексті економічної теорії Манохіна Н.В. розглядає домогосподарство «як систему внутрішніх економічних відносин індивідів, які ведуть спільне господарство на основі спільної та особистої власності, спільного бюджету. Такі відносини виникають з приводу присвоєння різноманітних ресурсів (факторів) і охоплюють процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання благ, які пов'язані з виробництвом людського капіталу». Дослідник наголошує, що «особливість домогосподарства як економічного суб'єкта полягає у тому, що ці відносини можуть бути персоніфіковані окремим індивідом, групою індивідів, сім'єю, або делегуватися особам, які не перебувають у родинних зв'язках з

суб'єктами домогосподарства, але беруть у них участь на певних юридично оформлених умовах» [122, с. 54].

Отже, не варто ототожнювати категорії «сім'я» та «домогосподарство», адже діяльність сім'ї спрямована на відтворення індивіда, їх групи, тобто хоча виробничо-господарська діяльність наявна, основна роль відводиться демографічній функції. А категорія «домогосподарство» відображає, перш за все, соціально-економічну сторону функціонування сім'ї чи індивідів, яка пов'язана з веденням господарства, виробництвом та розподілом благ і капіталу.

Хоча у багатьох випадках і певних контекстах терміни «домогосподарство» і «сім'я» взаємодоповнюються, перегукуються, чи взаємозаміщуються, ще однією суттєвою відмінністю між ними є те, що сім'я – це досить стійкий, найменш змінюваний, консервативний соціально-економічний інститут. Домогосподарство ж на противагу йому – динамічна, креативна спільнота, яка швидко модифікується, пристосовуючись до економічних змін. Сутність категорії «домогосподарство» більше зводиться до економічної діяльності, а у категорії «сім'я» в першу чергу розглядаються родинні відносини. Домогосподарство – це господарська кооперація, а сім'я – родинна інтеграція [7, с. 21 – 32].

Поняття «домогосподарство» не слід асоціювати лише з діяльністю, яка спрямована на ведення домашнього господарства, тобто прибирання, догляд за домом, дітьми, приготування їжі, городництво. Адже сутність домогосподарства значно ширша і включає ринкове та неринкове ведення господарства, так само, як і тісну взаємодію з іншими суб'єктами економіки. Тобто домашньому господарству властиві не лише риси сімейних відносин, але і, що основне, економічні властивості: виробництво, розподіл, споживання, заощадження, що зумовлює важливу роль сектору домашніх господарств у структурі економічної системи.

До сектора домашніх господарств належить також інституційне населення – особи, які постійно або тривалий час проживають у певних установах і не мають незалежності в економічних питаннях (економічної незалежності). Зокрема, члени релігійних орденів, які живуть у монастирях, пацієнти лікарень, які потребують довгострокового лікування, в'язні, котрі відбувають довгий термін ув'язнення, пацієнти будинків перестарілих та ін. Вважається, що ці особи разом утворюють окреме домогосподарство.

На нашу думку, найбільш точно трактують сутність категорії «домогосподарство» В.М. Жеребин та А.Н. Романов, визначаючи його як «господарство, що ведеться одним чи кількома індивідами, що проживають спільно і володіють спільним бюджетом. Домашнє господарство охоплює всі види трудового виробництва та економічної діяльності, які можуть мати і натуральний, і товарний характер, але не можуть бути ні юридично, ні економічно відділені від нього [56, с. 341].

Відзначаючи певні позитиви у наведених визначеннях дефініції «домогосподарство», зазначимо, що вони концентрують увагу на змістовій характеристиці його діяльності і поза увагою залишають його місце у системі економіки. Але оскільки мова йде про сектор національної економіки, то домогосподарство слід розглядати як одну із інституційних одиниць економічної системи.

Узагальнивши вищезазначене, пропонуємо власне визначення категорії «домогосподарство». Домогосподарство – інституційна одиниця, яка складається з однієї особи або групи осіб, котрі спільно проживають у житловому приміщенні або його частині, повністю або частково об'єднують свої доходи й активи, колективно виробляють і споживають товари і послуги.

Домогосподарства як інституційні одиниці є центром прийняття економічних рішень, вони володіють і розпоряджаються власністю і доходом, вступають в економічні відносини з іншими інституційними одиницями, несуть відповідальність за свої дії та рішення перед законом.

Домогосподарство слід вивчати як з макро-, так і з мікроекономічної точки зору, а також на мезорівні, адже виходячи із результатів лише одного рівня аналізу, як вірно зазначають В. Жеребін та А. Романов, поведінку і значення функціонування домогосподарства зрозуміти та пояснити досить проблематично [56, с. 345-346].

Мікроекономічний аспект зорієнтований на відстеження діяльності домогосподарства як окремої інституції, тобто як економічного агента, і вказує на його економічну активність, стан, потенціал, економічну поведінку та причинно-наслідкові зв'язки, що її зумовлюють.

Суть макроекономічного дослідження домашніх господарств полягає у

вивченні домогосподарств як сукупності інституцій, їх взаємодії з іншими секторами та впливу на економіку в цілому. Адже домогосподарства виступають постачальниками робочої сили для економіки і є самостійними виробниками продукції.

Поняття «домашнє господарство» та «домогосподарство» можна вважати рівнозначними, проте деякі вчені вважають, що вживання терміну домашнє господарство більш властиве при проведенні макроекономічного аналізу, коли йде мова про домогосподарство як один із секторів економіки [118, с. 151]. Для аналізу на мікрорівні поширеним є вживання поняття «домогосподарство», адже мається на увазі сім'я, чи група осіб [184, с. 125].

Секторальний підхід до розгляду економічної системи передбачає виділення окремих секторів. Сектори економіки, здійснюючи свою діяльність, виробляють товари та послуги, реалізують функцію споживання та заощадження, використовуючи для цього різні джерела ресурсів. Таким чином, за критеріями здійснюваних ними функцій та ресурсних джерел сектори економіки можна класифікувати наступним чином (див. рис. 1.1). Відповідно до класифікації інституційних секторів економіки виокремлюють такі: нефінансові корпорації; фінансові корпорації; сектор загального державного управління; домашні господарства; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства.

Економічна теорія на макроекономічному рівні розглядає три особливо важливі складові економічної системи, які мають свої цілі та функції і тісно взаємодіють [256, с. 57]: фірми та корпорації; держава; домашні господарства. У свою чергу, ці основні сектори економіки поділяються на: нефінансові установи; фінансові установи; державні установи; некомерційні організації; домашні господарства. [144, с. 71; 121]. Сектор домашніх господарств, як і інші сектори економічної системи має специфічний склад інституційних одиниць (індивід, група осіб, сім'я, некорпоративні підприємства) та специфічні функції (задоволення власних потреб, виробництво товарів та послуг), а також специфічні джерела ресурсів (заробітна плата, доходи від власності, трансферти, проценти, прибутки від реалізації товарів та послуг (табл. 1.1).

Між перерахованими суб'єктами економічної діяльності відбувається постійний кругообіг ресурсів, продуктів, доходів та видатків (рис. 1.2).

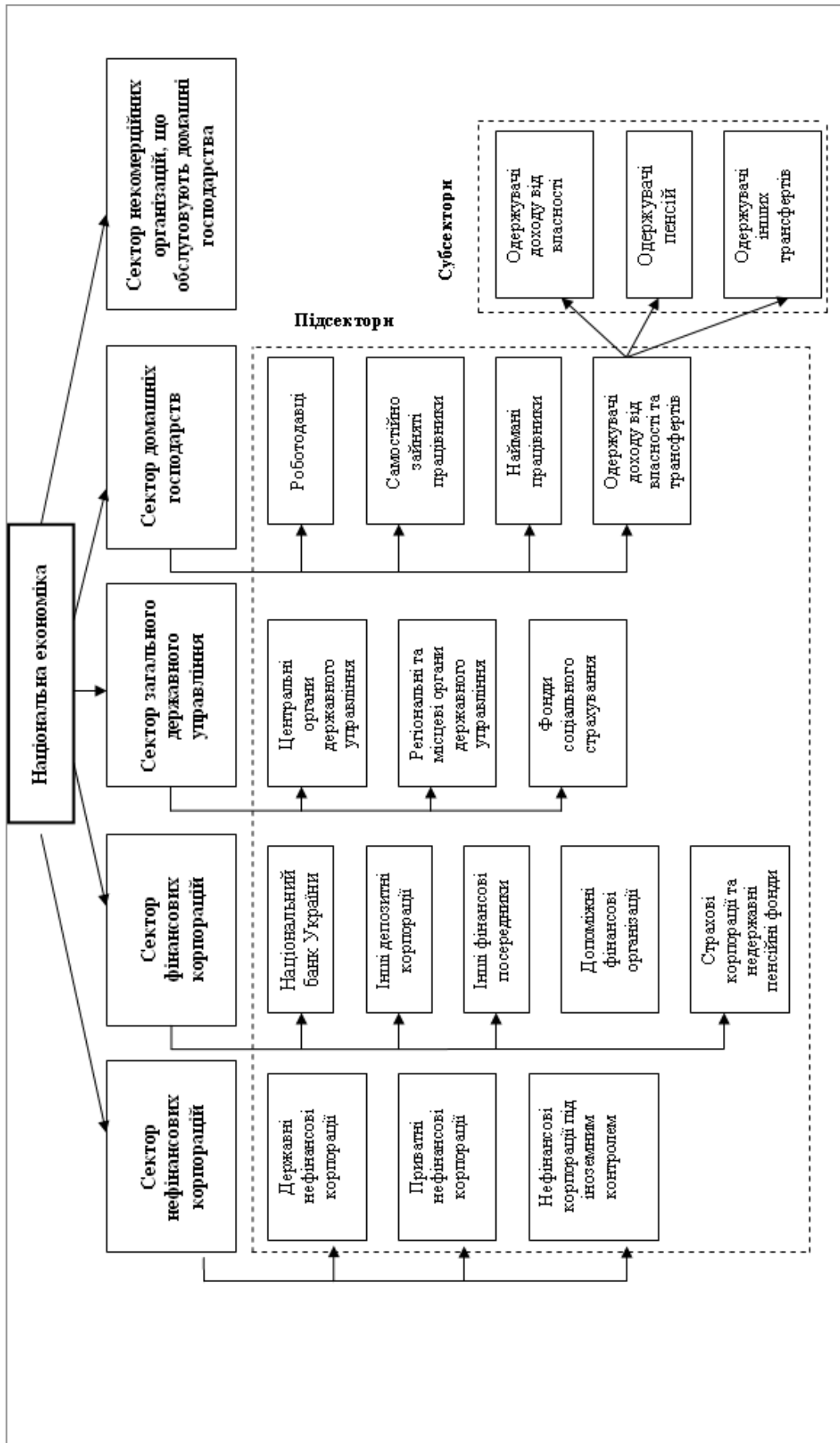

Рис. 1.1. Інституційні сектори національної економіки

Примітка: складено автором

Таблиця 1.1

Сектори економічної системи, їх функції та джерела ресурсів

Сектори економічної системи	Інституційні одиниці	Функції	Джерело ресурсів
Нефінансовий	Приватні державні підприємства, асоціації, торгові палати, тощо	Виробництво товарів та послуг	Доходи від збуту товарів та надання послуг
Фінансовий	Банки, страхові компанії, інвестиційні корпорації, біржі тощо	Нагромадження та перерозподіл капіталу	Доходи від кредитно-депозитних операцій, страхових внесків
Державний	Центральні та місцеві органи управління, державні фонди тощо	Надання неринкових послуг, перерозподіл національного доходу	Прибутки від обов'язкових відрахувань інших секторів, доходи від власності
Некомерційний	Громадські об'єднання, релігійні організації, партії, тощо	Надання неринкових послуг	Добровільні внески, трансферти, доходи від власності
Домо-господарств	Індивід, група осіб, сім'я, некорпоративні підприємства	Задоволення власних потреб, виробництво товарів та послуг	Заробітна плата, доходи від власності, трансферти, прибутки від реалізації товарів та послуг

Примітка: складено автором

Сектор домашніх господарств у цих процесах є основним (базовим елементом) учасником на усіх ринках: на ринку праці – як працедавець; на фінансовому ринку – як учасник операцій з цінними паперами, готівкою; на споживчому ринку – як споживач товарів і послуг; на ресурсному ринку – як власник і продавець ресурсів.

На ринку продуктів сектор домашніх господарств виступає зі сторони попиту, на ринку ресурсів – як продавець. Весь процес кругообігу матеріальних та грошових засобів перебуває під контролем державного сектора. Держава стягує з домашніх господарств податки, збори, натомість здійснює трансфертні виплати, субвенції, дотації та оплачує отримані від домогосподарств фактори виробництва (заробітну плату працівників, зайнятих у державному секторі).

Виконуючи різноманітні функції в економічному кругообігу, сектор домашніх господарств реалізовує потреби членів домогосподарств (рис. 1.3).

Сектор домашніх господарств необхідно вивчати за допомогою макроекономічного підходу, аналіз на мікроекономічному рівні лише доповнює його, щоб зрозуміти та пояснити сутнісну складову розвитку сектору як

складної структурованої системи.

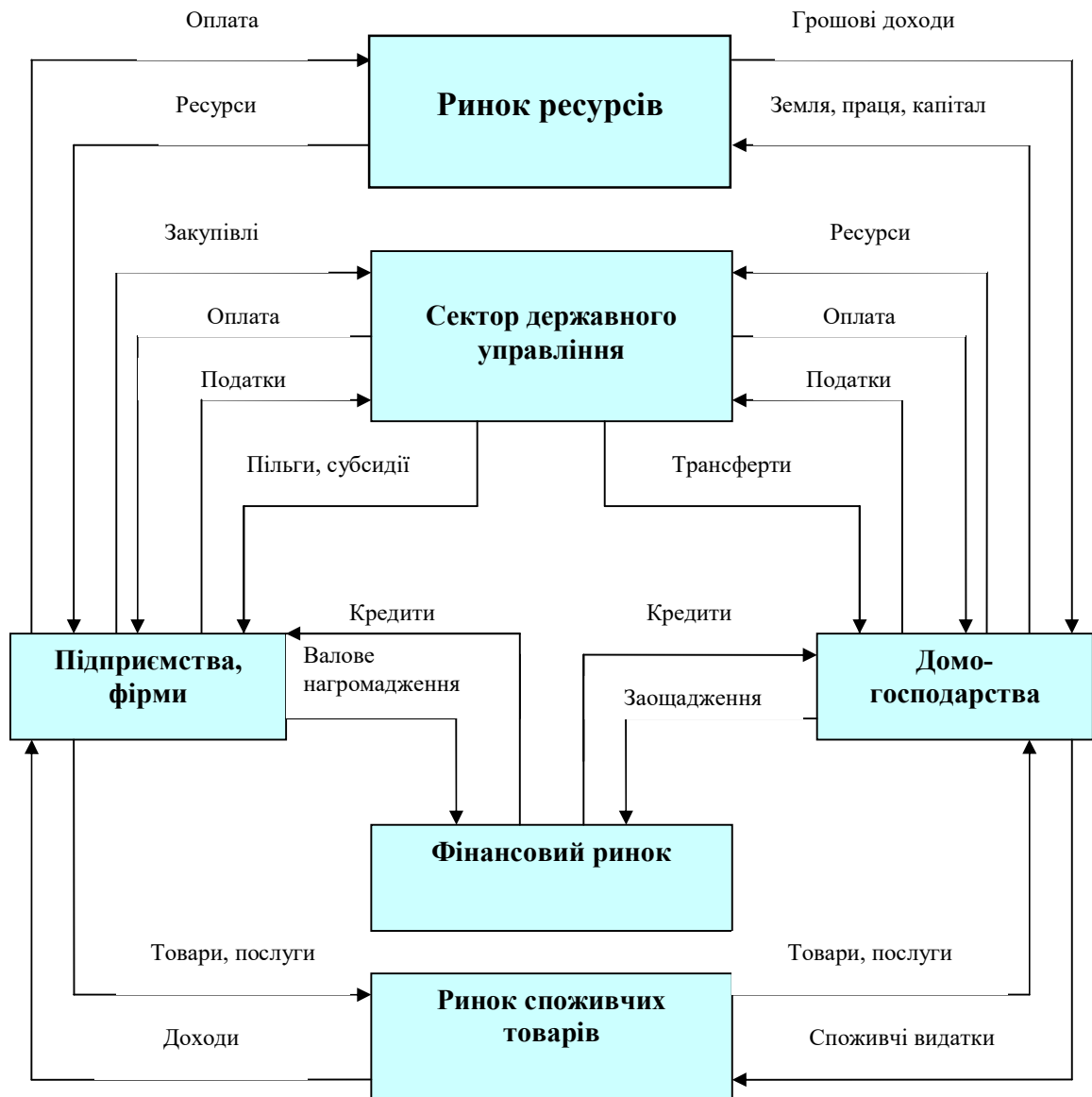

Рис. 1.2. Сектор домашніх господарств у кругообігу ресурсів і доходів ринкової системи

Примітка: складено автором на основі [121, с. 50; 144, с. 358;159]

Системний аналіз будь-якого об'єкта дослідження передбачає його структуризацію, в основу якої закладено поділ за різними класифікаційними характеристиками, які залежать від характеру поставлених завдань.

Рис. 1.3. Реалізація потреб індивіда через функції сектору домашніх господарств

При обстеженні домогосподарств як мікроодиниць використовуються наступні основні класифікаційні ознаки [54, с. 50; 159]: територіально-регіональні (розміщення домогосподарства в міських поселеннях (велике, мале) чи сільській місцевості, регіоні); демографічні (сімейні домогосподарства (нуклеарні, неповні, складні з дітьми і без дітей, несімейні домогосподарства, число їх членів, статевий склад); доходні (рівень середньодушових доходів домогосподарства, належність до децильної чи квінтільної групи, належність до певної категорії бідності); майнові (наявність земельних ділянок та їх площа, тип житла, кількість кімнат, житлова площа); трудові (зайнятість членів домогосподарства, число працездатних осіб, співвідношення працездатних і непрацездатних осіб); соціальні (рівень освіти членів домогосподарства, сфера їх зайнятості).

Зокрема Н. Манохіна пропонує здійснювати класифікацію домогосподарств на основі аналізу їх бюджету та особливостей функціонування, з виокремленням:

- командного типу (ціль – збільшення корисності в умовах дефіциту товарів, джерелом доходів є заробітна плата, вимушено високий рівень заощаджень);
- перехідного типу (цільова функція - виживання, офіційні та неформальні джерела доходів, середній рівень заощаджень);
- ринкового типу (основна мета – максимізація корисності в умовах

обмеженості платоспроможності, джерело доходів – заробітна плата та підприємницька діяльність, мінімальна схильність до заощаджень) [122, с. 45].

За характером участі у відтворювальному процесі деякі автори розрізняють наступні типи домогосподарств [122, с. 59-61]:

- товарного типу (підприємницькі), до яких відносяться домогосподарства, члени яких здійснюють індивідуальну трудову діяльність, займаються підприємництвом;

- соціально-ринкові (капіталоутворюючі), до яких належать домогосподарства, що володіють значним капіталом (земля, праця, капітал) і здійснюють діяльність у різноманітних ринкових структурах.

Домогосподарства товарного типу власними силами виробляють товари та послуги і продають їх іншим учасникам економічної системи, таким чином виступаючи активним учасником на ринку факторів виробництва, на споживчому та фінансовому ринках. Визначальним є те, що при цьому використовуються особисті ділові якості членів домогосподарства саме в організації господарської діяльності усередині нього, а не на зовнішньому ринку.

Соціально-ринкові домогосподарства забезпечують своє існування, виходячи із наявних власних ресурсів. В основному діяльність таких господарств зосереджена на ринку праці (як роботодавців) та фінансовому ринку (як отримувачів ренти, відсотків, заробітної плати, доходу від власності). Визначальними ознаками цього типу домогосподарств є виконання їх членами функцій, пов'язаних з фінансово-кредитною діяльністю, а також посередницьких функцій.

Ю. Латов, Г. Манків та Л. Ткаченко вважають, що відповідно до властивого їм здійснення виробничої діяльності, домогосподарства доцільно класифікувати як ринкові та неринкові [106, с. 40; 121, с. 52-53; 216 с. 17-22].

Ринкові домогосподарства виробляють і постачають продукцію та послуги на ринок для продажу чи обміну з метою отримання доходу за цінами, які встановлюються під впливом попиту і пропозиції. Такі домашні господарства можуть займатися будь-яким видом підприємницької діяльності. Неринкові домашні господарства виробляють товари та послуги лише для власного споживання, їх вартість розраховується відповідно до цін, які діють на відповідну

продукцію на ринку. Найчастіше це сільськогосподарська діяльність та будівництво.

Неринкові домашні господарства, відповідно, поділяють на такі, що: ведуть нетоварне господарство і виробляють сільськогосподарську продукцію для власного кінцевого споживання; будують житлові та інші споруди чи розширюють їх для власного проживання та користування; виробляють товари та послуги лише для власного кінцевого споживання.

Відзначаючи позитивні сторони наведених класифікацій для аналітичного дослідження та формування методологічних підходів щодо нього (організаційно-економічного механізму розвитку сектора домашніх господарств), зазначимо, що вони не відображають внесок цього сектора до функціонування економічної системи, а це вимагає доповнення запропонованих дослідниками класифікацій. Відповідно до того, з якою ефективністю домогосподарства виконують притаманні їм функції, а саме – споживчу, заощаджуючу, виробничу, інституційно-виробничу та виробничо-трудова, тобто відповідно до їхнього внеску у функціонування економічної системи, домашні господарства, на наш погляд, можна поділити на:

- продуктивні, коли при виконанні своїх основних функцій домогосподарство забезпечує власний добробут та сприяє прогресу економічної системи загалом;

- низькопродуктивні, коли виконується більша частина необхідних для підтримки життєдіяльності функцій, проте таке функціонування не впливає на ринкову систему;

- непродуктивні, коли реалізуються лише кілька основних функцій, і таке господарство є бар'єром на шляху ефективного функціонування економічної системи.

Оскільки для виявлення сутності розвитку і функціонування сектору домашніх господарств необхідно зрозуміти економічну поведінку окремих інституційних одиниць (домогосподарств), що входять до їх складу, на увагу заслуговує питання про удосконалення їх класифікацій.

За умови врахування соціально-економічних, політичних, психологічних факторів впливу на сектор домашніх господарств, пропонується розширити традиційну класифікацію домогосподарств за такими ознаками:

1. Соціальної приналежності:

- домогосподарства, які змінюють свою належність до певних соціальних груп (багаті, забезпечені, малозабезпечені);
- домогосподарства, які постійно перебувають в одній соціальній страті (групі);

2. Зайнятості на ринку праці за статевими ознаками його членів:

- домогосподарства, де первинною є чоловіча зайнятість на ринку праці (традиційного типу);
- домогосподарства, де на ринку праці найбільша жіноча зайнятість і частина жіночих обов'язків перекладається на чоловіків (гнучкого типу);

3. Адаптації до соціально-економічних змін:

- активні, креативні домогосподарства, члени яких швидко генерують власні нові ідеї та стратегії виживання, готові до змін;
- адаптивні домогосподарства, де члени реально сприймають зміни та поступово пристосовуються до них;
- консервативні домогосподарства, у яких зміни та інновації важко сприймаються;
- пасивні домогосподарства, члени яких не реагують на соціально-економічні зміни.

Таким чином, врахування зазначеного та узагальнення відомих класифікацій, дозволяє представити типи домогосподарств та їх властивості наступним чином (табл. 1.2):

Таблиця 1.2.

Поділ та властивості домогосподарств відповідно до класифікаційних характеристик

Класифікаційна ознака	Типи домогосподарств
Бюджетні характеристики та особливості функціонування	<ul style="list-style-type: none"> - командні (мета - збільшення корисності в умовах дефіциту товарів, джерелом доходів виступає заробітна плата, вимушено високий рівень заощаджень); - перехідні (цільова функція - виживання, офіційні та неформальні джерела доходів, середній рівень заощаджень); - ринкові (ціль - максимізація корисності в умовах обмеженості платоспроможності, джерело доходів – заробітна плата та підприємницька діяльність, мінімальна схильність до заощаджень)

Участь у відтворювальному процесі	- товарні: учасники домогосподарств здійснюють індивідуальну трудову діяльність, займаються підприємництвом; - соціально-ринкові: учасники домогосподарств володіють значним капіталом (земля, праця, капітал, знання і займаються діяльністю в різноманітних ринкових структурах
Виробнича діяльність	- ринкові: учасники домогосподарств виробляють і постачають продукцію та послуги на ринок для продажу чи обміну, займаються підприємницькою діяльністю; - неринкові: учасники домогосподарств виробляють товари та послуги лише для власного споживання, найчастіше це сільськогосподарська діяльність та будівництво
Рівень ефективності діяльності	- продуктивні: при виконанні своїх основних функцій домогосподарства забезпечують власне заможне становище та прогрес економічної системи в цілому; - низькопродуктивні: виконується більша частина необхідних для підтримки життєдіяльності функцій, проте таке функціонування не стабілізує ринкову систему; - непродуктивні: реалізовується лише кілька основних функцій, і такі господарства є бар'єром на шляху ефективного функціонування економічної системи.
Соціальна приналежність	- домогосподарства, які змінюють свою належність до певних соціальних груп (багаті, забезпечені, малозабезпечені); - домогосподарства, які постійно перебувають в одній соціальній страті (групі);
Зайнятість на ринку праці за статевими ознаками членів	- домогосподарства, традиційного типу (чоловіча зайнятість); - домогосподарства, гнучкого типу(жіноча зайнятість).
Адаптація до соціально-економічних змін	- активні, креативні домогосподарства, члени яких швидко генерують власні нові ідеї та стратегії виживання, готові до змін; - адаптивні домогосподарства, де члени реально сприймають зміни та поступово пристосовуються до них; - консервативні домогосподарства, у яких зміни та інновації важко сприймаються; - пасивні домогосподарства, члени яких не реагують на соціально-економічні зміни.
Стадія життєвого циклу	- молоді домогосподарства; - домогосподарства середнього віку; - домогосподарства на пізніх стадіях життєвого циклу
Складність структури	- одноосібні домогосподарства; - домогосподарства з одного подружжя; - домогосподарства з кількох подружніх пар; - домогосподарства з осіб, які не зв'язані родинними зв'язками.
Подружні відносини	- узаконені стабільні союзи з пар, які спільно проживають; - не узаконені стабільні союзи сумісно проживаючих пар; - нестабільні (візитуючі) союзи
Родинний зв'язок	- домогосподарства, члени яких родичі або сімейна пара; - домогосподарства, члени яких не є родичами і не утворюють сім'ю; - змішане домогосподарства (включає родичів і не поєднаних родинними та сімейними зв'язками осіб)
Інституціональна	- інституціональні; - неінституціональні; - наймані працівники; - самостійно зайняті працівники; - отримувачі доходу від власності та трансфертів
Фінансова поведінка	- ощадливі; - антиощадливі; - змішана модель
Фінансовий стан	- процвітаючі; - депресивні; - домогосподарства у стадії стагнації

Примітка: Складено автором

Такий поділ домогосподарств дасть можливість пояснити взаємодію сектору домашніх господарств з іншими секторами національної економіки, оскільки її особливості проявляються через поведінку окремих індивідів.

Домашні господарства функціонують не тільки як споживачі товарів і послуг, вироблених інституційними одиницями інших секторів економіки, а й можуть займатися будь-яким видом економічної (господарської) діяльності. При цьому члени домогосподарства беруть участь у виробничій діяльності як фізичні особи – підприємці, а також як наймані працівники.

Виробнича діяльність у межах сектора домашніх господарств здійснюється фізичними особами - підприємцями. Якщо члени домогосподарства працюють за наймом в інших інституційних секторах економіки, то їх участь у виробництві здійснюється поза сектором домашніх господарств.

Фізична особа-підприємець може займатися будь-яким видом економічної діяльності (виробництво товарів і послуг для продажу або натурального обміну на ринку). Прибуток від її продуктивної діяльності є поєднанням двох різних видів доходу – оплати праці та прибутку, тому розглядається як змішаний дохід.

Сектор домашніх господарств у рамках його економічної діяльності може бути представлений такими підсекторами:

- наймані працівники – фізичні особи, які відповідно до чинного законодавства уклали письмовий або усний трудовий договір (контракт) на підприємстві, в установі, організації або у фізичної особи про умови праці та її оплату й отримують гарантовану винагороду за працю згідно з цим договором;
- роботодавці – власники підприємств, установ, організацій або уповноважений ними орган чи фізична особа, які відповідно до законодавства використовують найману працю;
- самостійно зайняті працівники (самозайняті) – особи, які здійснюють трудову діяльність на самостійній основі, без залучення постійних найманих працівників, володіють засобами виробництва, несуть відповідальність за вироблену продукцію чи надані послуги й отримують змішаний дохід, який поєднує компенсацію за власну працю та дохід на вкладений капітал. До цього підсектора належать також члени домогосподарств, що працюють без оплати праці разом з іншими його членами і отримують частину сукупного доходу

домогосподарства в опосередкованому вигляді для кінцевого споживання;

- отримувачі доходу від власності, тобто економічної вигоди, одержаної власником невироблених активів: матеріальних (землі тощо) і нематеріальних (майнових прав), а також фінансових активів (акцій, депозитів, позик тощо);

- одержувачі пенсій, які виплачуються Пенсійним фондом України відповідно до зроблених внесків і у рамках програм соціального страхування;

- одержувачі доходу від інших трансфертів, тобто від виплат і допомог Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття, фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а також соціальні допомоги при народженні дитини, по догляду за дитиною, на поховання тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що домогосподарство це – інституційна одиниця, яка складається з однієї особи чи групи осіб, котрі спільно проживають у житловому приміщенні або його частині, повністю чи частково об'єднують свої доходи та активи, колективно виробляють і споживають товари та послуги. Сукупність таких інституційних одиниць формує сектор домашніх господарств.

Сектор домашніх господарств – сукупність інституційних одиниць (домогосподарств), які крім традиційних функцій споживання, заощадження, інвестування, відтворення населення, виступають власниками і постачальниками економічних ресурсів. Адже володіючи факторами виробництва, значна частина домогосподарств здійснює господарську діяльність, тобто продукує товари та надає послуги як самостійний виробник.

1.2. Суть організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств

В умовах ринкової економіки одним із актуальних питань на різних рівнях управління є формування організаційно-економічного механізму розвитку сектора домашніх господарств.

В економічній науці під поняттям «механізм» розуміють систему, пристрій, спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності [51, с. 355-372]. Так, А.

Кульман вважає, що механізм включає певну послідовність економічних явищ. Його складовими елементами виступають одночасно вхідні та вихідні явища, а також весь процес, який відбувається в інтервалах між ними. Тобто механізм – це необхідний взаємозв'язок, який виникає між різними економічними явищами [101, с. 13-14]

Організаційно-економічний механізм розвитку сектору домашніх господарств включає дві складові:

- 1) організаційно-економічний механізм саморозвитку домогосподарств;
- 2) організаційно-економічний механізм зовнішнього впливу (регулювання) на сектор домашніх господарств.

У структурі організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств можна виділити три підсистеми:

- цільова підсистема, що виходить із потреб домогосподарств і визначає цілі функціонування сектору домашніх господарств у національній економіці, а, відповідно, і цілі регулювання ;

- функціональна підсистема, що визначає функції сектору домашніх господарств у національній економічній системі, відповідно і функції регулювання;

- підсистема забезпечення, що включає самозабезпечення домогосподарств, а також різні форми державної підтримки, у тому числі підтримки підприємництва (рис. 1.4).

Отже, організаційно-економічний механізм розвитку сектору домогосподарств слід розглядати як комплексну систему, що складається із цільової, функціональної підсистем, та підсистеми забезпечення, які містять певну сукупність організаційних та економічних важелів, що впливають на економічні й організаційні параметри системи управління з метою забезпечення ефективності функціонування об'єкта управління.

Загалом організаційно-економічний механізм є досить складною системою впливу на інтереси та різні сторони діяльності об'єкта управління. Стосовно розвитку домогосподарств – це сукупність організаційних, економічних і соціально-правових методів і засобів впливу, що забезпечують ефективну реалізацію їх функцій та досягнення визначених цілей.

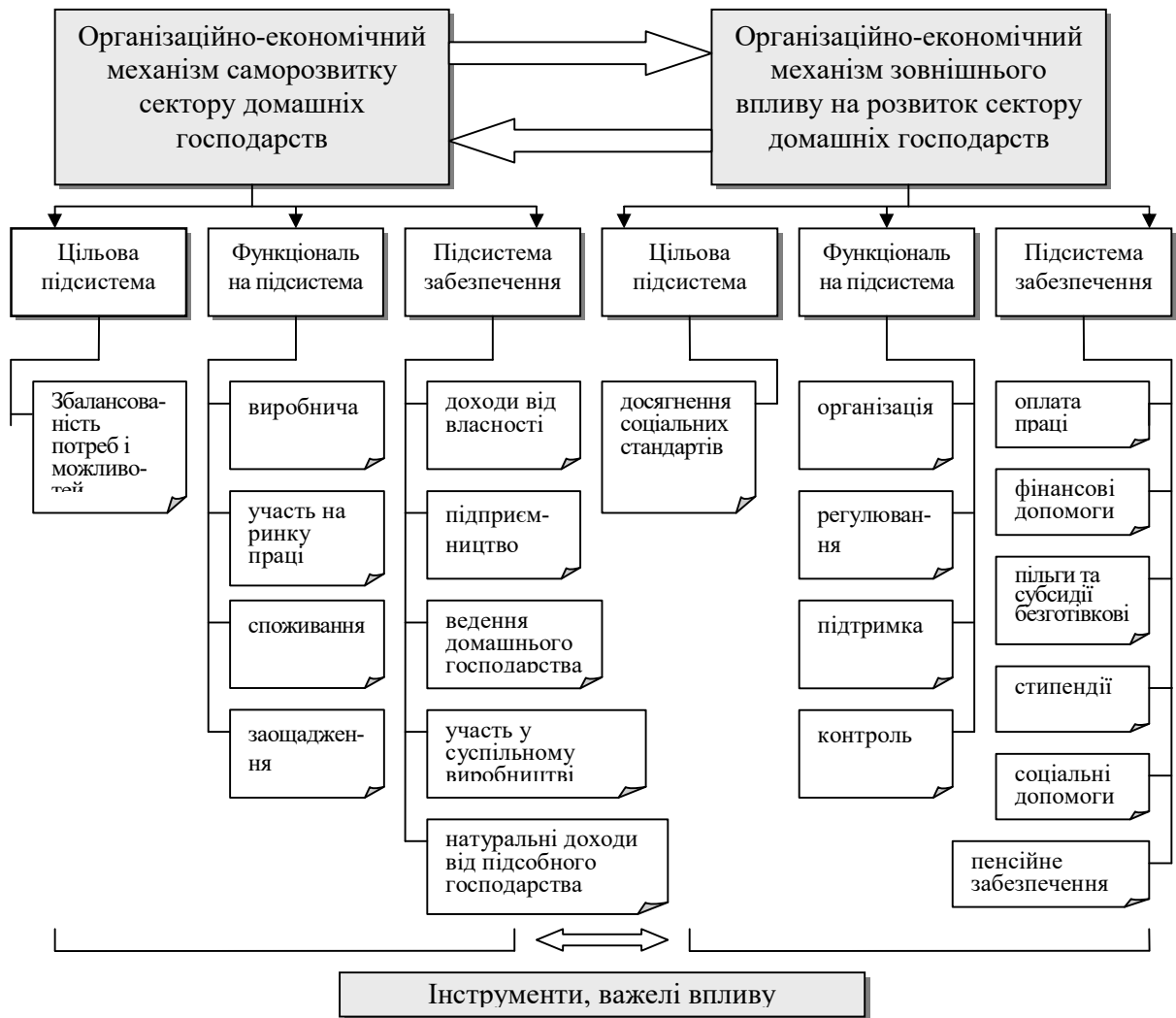

Рис. 1.4. Елементи організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств.

Ефективність дії організаційно-економічного механізму залежить від цілеспрямованого оптимального вибору інструментів, важелів (стимулів і санкцій), засобів, а також дієвості їх впливу на розвиток домогосподарств. Зміна обраних засобів, інструментів і важелів впливу об'єктивно зумовлює зміни в організаційно-економічному механізмі та наслідках його дії.

Особливістю формування і становлення функціонально-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств, на нашу думку, є те, що за своєю сутністю і кінцевим цільовим призначенням він має спрямовуватися не тільки на забезпечення інтересів окремого господарства, а також і на створення

усіх організаційних, економічних та соціальних умов для досягнення інтегрованих, спільних, заснованих на синергетичному принципі інтересів сектора домашніх господарств і національної економіки загалом. У цьому контексті організаційно-економічний механізм розвитку домогосподарств повинен бути механізмом ефективною їх взаємодії з іншими інституційними одиницями на мікрорівні та іншими секторами економіки - на макрорівні.

Організаційно-економічний механізм розвитку домогосподарств є конкретною категорією, яка відображає взаємодію статико-просторових і динаміко-часових аспектів та умов. Організаційно-економічний механізм розвитку сектору домашніх господарств визначається характером економічної системи, рівнем розвитку ринкових відносин і представляє собою складну систему взаємодії домогосподарств як інституційних одиниць між собою, з інституційним середовищем інших секторів економіки, в тому числі сектора державного управління, сукупність елементів організаційної структури (суб'єкт регулювання, управлінські відносини, організація процесу розвитку) та елементів функціональної структури (прогнозування, стимулювання розвитку, контролю, моніторингу, регулювання), які у сукупності дозволяють забезпечити динамізм цього розвитку та досягнення цілей домогосподарствами.

Домогосподарства здатні саморегулюватися та саморозвиватися. Однією з найважливіших умов ефективного саморегулювання є наявність у домогосподарства прибутково-майнового потенціалу (багатства), яке включає: нерухомість (земельну ділянку, різновиди будівель і споруди); фінансові активи (грошові вклади, цінні папери, страхові поліси, готівку, дорогоцінності); майно (сучасні товари довготривалого використання).

Саме наявність у домогосподарств багатства гарантує їм необхідну свободу підприємництва і вибору. Наявність багатства знижує залежність домогосподарств від ринку праці, забезпечує зростання їх особистого благополуччя, дозволяє прогресувати шляхом отримання додаткової освіти, вільної творчої та інтелектуальної діяльності. Таким чином, прибутковість домогосподарств зумовлює економічну і соціокультурну активність індивідів, що, в свою чергу, сприяє динамічному розвитку сектора в цілому.

Сектору домашніх господарств відводиться важлива роль в розвитку

ринкових відносин, що обумовлена налагодженням сімейного бізнесу, який передбачає наявність ресурсів, капіталу, певної кваліфікації, ринкової ніші. Від сприятливого поєднання цих факторів залежить успіх діяльності і, відповідно, можливості домогосподарств саморегулювати свій розвиток та виступати на економічному ринку в якості конкурентноздатних господарських одиниць. Саморозвиток домогосподарств слід розглядати як багатогранний механізм, який включає: домашнє самообслуговування, розвиток домашнього підсобного господарства, підприємництво, сімейний бізнес, участь у суспільному виробництві.

Як і інші агенти ринку, домогосподарства взаємодіють з інститутами ринкової інфраструктури. Інститути ринкової інфраструктури (банки, кредитні спілки, страхові компанії та лізингові компанії) здійснюють інституційне регулювання сектора домашніх господарств, надаючи кредити, позики на житло, будівництво, купівлю товарів, розвиток малого бізнесу тощо. Вони сприяють розвитку ринкових умов і відносин, спрямованих на реалізацію соціальної політики та інноваційної діяльності через здійснення функцій фінансового регулювання та фінансової підтримки, грошово-кредитного регулювання, страхування підприємницької діяльності, консультаційних, інформаційних, аудиторських послуг об'єктному складу сектору домашніх господарств. На соціально-економічний розвиток домогосподарств мають певний вплив громадські організації (профспілки, товариства споживачів, асоціації, політичні партії). Ними здійснюється захист економічних, соціальних та екологічних прав громадян, через контроль цін, якості товарів та послуг, соціальний захист виробників та споживачів продукції та послуг, захист інтересів населення, громадський аудит цін і тарифів на продукцію і послуги.

Водночас, будучи учасниками ринкових відносин, домогосподарства знаходяться у полі впливу ринкових сил, циклічності розвитку, змін народногосподарської кон'юнктури та кон'юнктури окремих ринків (товарного, споживчого, фінансового тощо). Тому закономірно, що для стабілізації економічних відносин і сприяння економічному розвитку домогосподарств здійснюється державне втручання, яке спрямоване на забезпечення сприятливих умов для отримання ними доходів, забезпечення соціальних гарантій. Держава у цьому випадку бере на себе функції, які дозволяють, з одного боку, сприяти

підприємницькій діяльності, зростанню ефективності використання майнового потенціалу, з другого, – підвищувати доходи населення, особливо малозабезпечених його верств, створювати умови для ефективного відтворення людських ресурсів та їх оптимального розподілу, зниження рівня соціальної напруги. Об'єктами цього втручання є: умови життєдіяльності домогосподарств, доходи від власності; підприємницька діяльність; доходи від участі у суспільному виробництві.

Соціальні технології державного регулювання щодо активізації життєдіяльності домашніх господарств передбачають вирішення ключових питань, а саме: регулювання оплати праці, зайнятості населення, адресну соціальну підтримку населення. Рівень їх застосування в тій чи іншій країні залежить від обраної моделі соціальної політики як складової загальної політики держави, яка реалізовується шляхом впровадження соціальних програм і заходів, що спрямовані на задоволення потреб та інтересів суспільства. Ефективна державна соціальна політика досягається шляхом практичного забезпечення соціального захисту населення і дотримання соціальних гарантій. Серед основних напрямків соціальної політики можна окреслити наступні: адресна підтримка соціально незахищених верств населення; впровадження ефективної системи пенсійного забезпечення; сприяння можливості працевлаштування, створення робочих місць; розвиток будівництва і забезпечення доступності житла; покращення охорони здоров'я; проведення ефективної демографічної політики; забезпечення доступності освіти, розвиток культури.

Найбільш чітке розмежування структурних складових соціальної політики здійснене В. Мандибурою, який виділяє такі складові: політика розподілу і перерозподілу суспільного продукту, демографічна політика, політика зайнятості та охорони праці, політика соціального забезпечення, соціальне страхування, соціальна безпека. Виокремленні ним функціонально-цільові складові соціальної політики – споживча, молодіжна та гендерна політика, політика направлена на забезпечення населення житлом і його оздоровлення, розвиток соціальної сфери. [116, с. 21-23; 117].

Розвиток домогосподарств прямопропорційно залежить від матеріального

становища населення. Спад виробництва і вимушена неповна зайнятість та безробіття, недостатність законодавчих важелів впливу на розвиток сектору домашніх господарств призводять до зменшення їх доходів, створюють ситуацію, коли більшість з них неспроможна задовольнити власні життєві потреби, сформувати достатній рівень заощаджень. Тому одним із найважливіших елементів функціонального механізму розвитку сектору домогосподарств виступає державне регулювання їх доходів.

Поняття «державне регулювання доходів сектору домашніх господарств» передбачає об'єктний та цільовий підходи до його розуміння, а отже цю категорію слід тлумачити як – сформований у процесі соціально-економічних змін в країні механізм державного впливу на створення, розподіл і використання доходів домогосподарств, направлений на забезпечення їх добробуту та належної якості життя населення.

Виходячи з цього, для визначення суті та особливостей механізму державного регулювання доходів домогосподарств, необхідне дослідження структури регулюючого інструментарію у комплексі з цілями, на які спрямована реалізація низки функцій даного механізму. До функцій держави у сфері регулювання доходів сектору домашніх господарств можна віднести: формування доходів найманих працівників, виробників та власників капіталу, податки з доходів та майна громадян, індексацію доходів населення, надання пільг, допомог та компенсацій, пенсійне забезпечення, соціальне страхування, зменшення тінізації доходів домогосподарств, а також забезпечення соціальних стандартів, боротьба з бідністю. Інші автори під механізмом державного регулювання доходів домашніх господарств розуміють комплекс економічних, правових та адміністративних форм і засобів державного впливу, у сфері формування і забезпечення зростання доходів населення, зменшення їх диференціації, через перерозподіл, відтворення робочої сили [181, с. 36].

Розглядаючи проблему регулювання доходів сектору домашніх господарств, потрібно чітко усвідомити мету такого регулювання, яка повинна полягати у намаганні держави використовуючи різноманітний інструментарій, зменшити нерівність розподілу доходів та скоротити масштаби бідності.

Регулюючи розвиток домашніх господарств, необхідно використовувати

різні методи такого регулювання, які були б адекватні у тій чи іншій ситуації. Розглядаючи традиційні методи державного регулювання доходів населення, які поділяють на три групи – правові, економічні, адміністративні, – зазначимо, що стосовно сектору домашніх господарств варто говорити про окрему групу методів регуляторного впливу – узгоджувальних.

У системі економічного розвитку домогосподарств особливої уваги заслуговують інструменти державного впливу на їх розвиток. А. Мельник вказує, що до них відносяться: законодавчі акти, державні й місцеві бюджети, державні дотації, субсидії, субвенції; податки і податкові пільги; державні кредити; соціально-економічні нормативи; соціальні податки і збори, система фіксованих грошових і вільних цін, індексування цін, індексування доходів і заощаджень, встановлення прожиткового мінімуму і мінімуму заробітної плати; єдина тарифна система; система пенсій, стипендій, допомог; заробітна плата в державних установах [127, с. 39].

Серед інструментів регулювання доходів домогосподарств деякі автори пропонують виділяти: прогресивне оподаткування і трансфертні виплати, тарифи, доплати, ціни та кредитування [220, с. 154], втручання у функціонування ринку – коригування цін та встановлення мінімальної заробітної плати [114, с. 106], інструменти непрямого перерозподілу – медичне обслуговування, освіту, житло, різноманітні соціальні послуги та регулюючі державні дії з приводу захисту прав споживача, антимонопольне законодавство, виділяє – І. Розпутенко [187, с. 59].

До основних функціональних складових (елементів) системи регулювання розвитку сектору домашніх господарств на макрорівні слід віднести: правове та адміністративне регулювання доходів населення та підприємницької діяльності, державне програмування розвитку об'єктів сектора домашніх господарств, індикативне планування та грошово-кредитне регулювання, структурно-інвестиційну політику і регулювання інвестиційної діяльності.

Кожен функціональний елемент діє через низку засобів - закони, податки, збори, програми, пільги тощо.

Правове регулювання повинне забезпечуватися шляхом визначення напрямів формування і розвитку законодавчої та нормативно-правової бази у сфері регулювання розвитку сектору домашніх господарств.

Загалом, системі законодавства, яка регулює сектор домашніх господарств притаманні певні недоліки та проблеми реалізації: недосконалість законодавства, що відводить домогосподарствам лише роль спостерігача за соціально-економічними процесами, які відбуваються на їх території; ситуативність формування законодавчих основ регулювання розвитку сектора домашніх господарств, які часто формуються лише при виникненні гострої потреби; невідпрацьованість механізмів реалізації законодавчих актів, що робить їх недієвими; нестабільність українського законодавства у цілому, яка зумовлює невпевненість суб'єктів господарювання в умовах їх функціонування. Низка проблем, пов'язаних з життєдіяльністю домогосподарств (ведення індивідуальних підсобних господарств, взаємовідносини з іншими суб'єктами ринку з питань реалізації продуктів діяльності тощо), залишається поза рамками нормативно-правової урегульованості.

Адміністративне регулювання сектора домашніх господарств ґрунтується на поєднанні системи важелів, які прямо впливають на функціонування і діяльність його суб'єктів. Діяльність органів державної влади, яка займається питаннями розвитку сектору домашніх господарств, базується на використанні механізмів, в основу яких покладені обмеження господарської діяльності, а саме процедури нормування, ліцензування, стандартизації, сертифікації, які дозволяють обмежити та контролювати негативні економічні, соціальні та екологічні наслідки.

Ефективність реалізації механізму регулювання розвитку сектору домашніх господарств залежить від оптимального та системного застосування різноманітних інструментів та методів впливу, виходячи із пріоритетів соціально-економічного розвитку. Формування механізму державного регулювання доходів сектору домашніх господарств вимагає комплексного підходу до об'єкту регулювання, тобто необхідно розрізняти доходи домогосподарств та чинники і джерела їх утворення.

Так, прикладом прямого державного втручання в економіку може бути регулювання цін. Однак результат такого заходу не позначається на зростанні рівня доходів домашніх господарств, а лише на підвищенні їх купівельної спроможності щодо окремих товарів та послуг.

Пільги для малозабезпечених - непрямий економічний інструмент, проте,

вони мають безпосередній вплив на кінцевий обсяг наявного доходу домогосподарств. За умови регулювання цін державою через надходження у продаж продукції з держрезерву чи закупівлю товарів за ринковими цінами у домогосподарств забезпечується непрямий вплив і на доходи домашніх господарств, і на чинники їх утворення.

Так, за специфікою об'єкта державного регулювання можна виокремити інструменти прямого та непрямого впливу на розвиток домашніх господарств. Прямий вплив держави має місце, коли об'єктом державного регулювання є сукупні ресурси домогосподарств та їх джерела. Заходи непрямого державного впливу використовуються, якщо об'єктом такого впливу виступають чинники та умови формування сукупних ресурсів домашніх господарств (ситуація на ринку праці, рівень цін, інфляції, розвиток підприємництва та сімейного бізнесу, ступінь монополізації тощо.). При цьому, ці заходи держави мають прямий вплив на доходи домогосподарств в інших напрямках соціально-економічної політики (грошово-кредитне регулювання, фіскальна політика, забезпечення зайнятості населення та ін.). Систематизація цих інструментів подана у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Систематизація інструментів впливу на розвиток сектору домашніх господарств

Інструменти впливу на активізацію підприємницької діяльності	
Прямий вплив	Непрямий вплив
<ul style="list-style-type: none"> - податки на доходи фізичних осіб (неоподатковуваний мінімум, ставки податків, база оподаткування); - пільгове оподаткування; - умови та обсяги оплати праці в установах і організаціях, які фінансуються з державного бюджету; - регулювання фондів оплати праці підприємств-монополістів; - недержавне соціальне страхування; - недержавне пенсійне страхування та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - закони України, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України щодо регулювання підприємницької діяльності; - сертифікація, ліцензування, стандартизація, патентування; - пільгове оподаткування малого та середнього бізнесу; - звільнення від оподаткування; - кредитування малого та середнього бізнесу; - пільги за строками та обсягами кредитування, пільги за відсотками ставки; - страхування підприємницької діяльності; - диференціація податкових ставок; - приватизація, розвиток приватних форм власності; - непрямі податки (ПДВ, акциз, мито); - соціальне партнерство; - інформаційно-консультативна підтримка підприємницької діяльності; - регулювання діяльності природних монополій; - інтенсифікація ЗЕД; - державні інвестиції.

Інструменти впливу на доходи домогосподарств	
Прямий вплив	Непрямий вплив
<ul style="list-style-type: none"> - мінімальна заробітна плата та інші соціальні нормативи (мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, прожитковий мінімум, розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат та ін.); - єдина тарифна система оплати праці; - індексація грошових доходів; - державне соціальне страхування (пенсійне, медичне, на випадок безробіття, у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку та ін.); - державна соціальна допомога (сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам, допомога на поховання, субсидії на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання газу, побутового палива та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - державні програми; - заходи антиінфляційної політики; - рівень інфляції; - емісія грошей; - валютне регулювання; - визначення цілей і змісту політики регулювання доходів; - регулювання та державний контроль цін; - макроекономічне прогнозування та планування; - регулювання ринку праці (норми праці, квота робочих місць для певних категорій громадян, здійснення працівниками суспільно необхідних робіт, організація перекваліфікації працівників); - законодавче регулювання оплати праці у відповідності до її продуктивності; - підтримка зайнятості, створення робочих місць; - участь найманих робітників у розподілі прибутку; - контроль за дотриманням безпеки праці в організаціях та на підприємствах.

Примітка: Складено автором за [183;114;183;45;220, с.142]

У формуванні сукупних ресурсів домогосподарства головну роль відіграють грошові доходи, що складаються із заробітної плати, трансфертів, тобто пенсій, стипендій та соціальних допомог, доходів від власного виробництва та надання послуг, підсобного господарства, майна та нерухомості тощо. Найважливішим джерелом доходів для більшості населення є заробітна плата. Тому особливо важливу роль у структурі організаційно-економічного механізму регулювання розвитку домогосподарств відіграє державне регулювання оплати праці.

Регулювання оплати праці визначають як систему законодавчих заходів виконавчого та контрольного характеру, які здійснюються державними закладами з метою стабілізації реальної заробітної плати та її зростання [2, с.83]. Для забезпечення розвитку сектору домогосподарств заробітна плата повинна виконувати свої основні функції: відтворюючу, стимулюючу та регулюючу [43, с. 44].

Суть відтворювальної функції полягає у тому, що рівень заробітної плати повинен бути достатнім для відтворення робочої сили, задоволення фізичних та духовних потреб членів домогосподарства, а реалізовується вона шляхом встановлення оптимальних форм і порядку нарахування заробітної плати. Стимулююча функція реалізовується у взаємозв'язку оплати праці кожного працівника відповідно до отриманих результатів. При успішній реалізації даної

функції заробітна плата є стимулом до підвищення продуктивності праці, розвитку домогосподарств та зростання ефективності економіки в цілому. Через регулюючу функцію заробітної плати забезпечується макроекономічний попит на товари і послуги та на робочу силу на ринку праці.

Основним інструментом державного регулювання оплати праці є встановлення мінімальної заробітної плати (МЗП). Регулююча функція мінімальної заробітної плати виявляється у забезпеченні соціально справедливого, економічно обґрунтованого і суспільно прийняттого розподілу результатів виробництва серед працівників, шляхом диференціації рівня їх доходів та має на меті досягнути чотири основні цілі: усунути надмірну експлуатацію робітників, які виконують прості роботи; протидіяти недобросовісній конкуренції, яка досягається за допомогою різкого зниження заробітної плати; підняти найнижчі рівні заробітної плати, щоб підвищити загальний рівень оплати праці; координувати реалізацію соціальної політики у перерозподілі національного доходу, а також економічної політики, пов'язаних із розвитком економіки.

При встановленні МЗП враховуються, по-перше, економічні реалії, потенційні внутрішні можливості економічної системи, по-друге, - ступінь забезпечення основних потреб та інтересів працівника. Країни з різними рівнями економічного розвитку застосовують різні підходи до встановлення мінімальної заробітної плати. У розвинених країнах світу розмір МЗП здебільшого базується на можливостях економічної системи. Країни, що розвиваються, керуються рівнем задоволення мінімальних життєвих потреб населення. На практиці необхідне поєднання цих підходів, з наданням пріоритетності тому з них, який більш адекватний вимогам конкретного етапу економічного розвитку країни.

За висновками Міжнародної комісії ЄС мінімальна заробітна плата повинна становити 60% від середньої заробітної плати у країні [94]. Проте на практиці дотриматися цього положення проблематично.

У таких економічно розвинених країнах, як Франція, Нідерланди, Португалія, Іспанія, Люксембург, мінімальний розмір заробітної плати визначається на законодавчому рівні. У Німеччині, Греції, Бельгії, Італії, Данії, Польщі, Угорщині МЗП прописується у багатосторонніх угодах. У деяких країнах вона затверджується спеціальними органами (Великобританія, Японія, Південна Корея) [94].

Розподіл функцій встановлення мінімальної заробітної плати між центральними та місцевими органами державної влади з урахуванням вимог профспілок та об'єднань роботодавців засвідчив більшу оперативність та результативність втручання держави з метою усунення проблем ринку праці на місцевому рівні. Про це свідчить позитивний досвід у сфері регулювання мінімальної заробітної плати у різних країнах світу. «Мінімальна заробітна плата як нижня межа платні за просту некваліфіковану працю є визначальною величиною (соціальним нормативом), під впливом якого формується мінімальна тарифна ставка найманих працівників, вона є основою усієї системи оплати праці» [49, с. 15]. Серед країн Євросоюзу у 2010-2011 роках найвища мінімальна заробітна плата у громадян Люксембургу (1642 євро), Ірландії (1462 євро), Бельгії (1387 євро), Нідерландів (1382 євро). Експерти Статистичного бюро Європейського співтовариства до країн з середніми і низькими мінімальними зарплатами відносять Португалію, Словенію, Мальту, Грецію та Іспанію, де мінімальна заробітна плата становить 500-1000 євро. Найменший мінімальний рівень зарплатні встановлений у Болгарії - від 123 євро [254; 258].

Важливим інструментом реалізації організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств виступає система оподаткування, яка має базуватися на принципі забезпечення добробуту платників податків та одночасному сприянню розвитку малого бізнесу та підприємницької діяльності.

Система оподаткування доходів домашніх господарств, за своєю формою може бути пропорційною, прогресивною, регресивною чи змішаною. Кожна із цих форм характеризується наявністю позитивних та негативних моментів у забезпеченні активізації виробництва, збільшенні рівня, розподілу та диференціації доходів населення. Прихильниками пропорційно-прогресивної податкової системи були представники кейнсіанського напрямку, які виступали за зменшення податкового навантаження на малозабезпечені прошарки населення, пояснюючи це важливістю участі цих громадян у формуванні споживчого попиту, який має безпосередній вплив на розвиток суспільного виробництва.

Разом з тим, в умовах зростання інфляції та поширення кризових явищ в економіці більш доцільним стає застосування регресивної шкали оподаткування, що стимулюватиме найбагатші домогосподарства до збільшення заощаджень, а отже до розширення інвестиційної бази. Однак, на практиці, це положення не було

повністю реалізоване. Прогресивна шкала оподаткування надалі застосовується у Німеччині, Італії, Франції, Японії, хоча варто відмітити деяке зниження максимальних ставок податків. Зріс максимальний рівень податкових ставок у США, Канаді, Туреччині, значно зменшився - лише у Норвегії та Швеції [148, с. 16-22].

Для створення соціально справедливої податкової системи і забезпечення ефективного регулювання доходів сектору домашніх господарств необхідне застосування одного із основних важелів - податку на доходи фізичних осіб. Головними перевагами такого податку є відповідність платоспроможності, гнучкість, «прозорість», зрозумілість і очевидність для платників. Цей податок не викривлює цін і виступає своєрідним макроекономічним стабілізатором [45, с. 21]. Будь-які, навіть незначні зміни у системі оподаткування, такі як зменшення чи збільшення неоподаткованого мінімуму, ставок чи об'єктів оподаткування (розширення чи звуження бази оподаткування) призводять до суттєвих змін у формуванні доходів домашніх господарств.

Однією із найважливіших складових системи оподаткування доходів домогосподарств є встановлення розміру неоподаткованого мінімуму (НМ). Розмір неоподаткованого мінімуму згідно із стандартами світового досвіду повинен відповідати найменшому необхідному рівню сукупного доходу особи, який має залишатися за межами фіскальних інтересів держави. Тобто, це рівень доходів, оподаткування якого глибоко негативно впливає на рівень життя людини і не припустиме за будь-яких економічних умов. Неоподатковуваний мінімум, як вважає А. Колот, застосовується, щоб гарантовано вивільнити від прибуткового оподаткування частину сукупних доходів від трудової, підприємницької та інших прирівняних до них видів діяльності у розмірах, достатніх для забезпечення необхідного середньодушового споживання товарів та послуг платника податку та інших членів домогосподарства, які знаходяться на його утриманні й не мають самостійних джерел доходу [94, с. 25].

У сфері домогосподарств для згладження соціальної нерівності застосовується встановлення високих податкових ставок для осіб із високим рівнем сукупного доходу поряд із впровадженням системи пільг, наприклад, податкового кредиту, для окремих соціальних груп (інвалідів, пенсіонерів). Зменшення податкового тягара можливе через встановлення диференційованих

податкових ставок для різних суб'єктів оподаткування – індивідуальний (несімейний) платник; сім'я, яка сплачує податки разом, сім'я, яка вносить податкові платежі індивідуально; вдова чи вдівець. Наприклад, у США, знижена ставка податку для чоловіка і дружини, у яких спільна декларація, більші ставки для голови домогосподарства та індивідуальних платників, найвищі – для сімейних пар, які сплачують податки одноосібно. Диференціація платників податків у Німеччині, наприклад, здійснюється відповідно до «податкових класів», «податкових карт», які регулюють рівень оподаткування з врахуванням сімейного стану, кількості працюючих та дітей на одне домогосподарство, принципів ведення обліку доходу у домогосподарстві (спільне, індивідуальне).

«Податкові таблиці», дають можливість враховувати, хто з членів домогосподарства утримує дітей тощо. Збільшення кількості дітей передбачає зниження податку на особистий дохід. Податкові ставки у Норвегії встановлюються залежно від того, до якої із груп платників податків відноситься особа: одинокі громадяни, або такі, що мають когось на утриманні.

Забезпечення справедливості у сфері соціального захисту населення передбачає застосування оптимальної системи оподаткування. На розвиток цієї галузі у європейських країнах спрямовується 30-40% ВВП (Франція, Бельгія, Німеччина, Данія, Голандія, Швеція,). [160, с. 30].

У залежності від джерел фінансування та механізмів впливу на рівень розвитку домогосподарств його основні елементи – соціальне страхування та соціальні виплати. Сьогодні вони застосовуються практично у всіх країнах, а у зв'язку із зростанням соціальних проблем їх роль набуває особливо важливого значення. Основу механізму забезпечення соціального страхування складає категорія «соціальний ризик», що спричинено можливістю втрати доходу працівником внаслідок втрати працездатності або відсутності попиту на ринку праці через певні обставини, яких неможна передбачити та усунути власними силами. Важливою особливістю соціального страхування виступає поділ обов'язків щодо виділення коштів між працедавцем, який забезпечує соціальний захист та несе відповідальність за працівника, самим працівником, який має заслужити право на відшкодування у разі виникнення вищезазначених ризиків, та державою, яка зобов'язана підтримувати економічно слабкі верстви населення.

Соціальне страхування, з одного боку, повинне забезпечити відшкодування

соціальних ризиків та захист добробуту домогосподарств, а з іншого, – стимулювати громадян до праці, через обмеження компенсацій за втрату можливостей заробітку.

Застосування класичної моделі соціального страхування (Франція, Німеччина) передбачає застосування пенсійного та медичного страхування, страхування на випадок безробіття та від нещасного випадку на виробництві і професійних захворювань. Однак поширеними у європейських країнах є також і інші види страхування. Найбільш вагомим елементом соціального страхування в економічному плані є пенсійне забезпечення, витрати на яке у більшості країн ЄС у 2000-их роках становили близько 20% ВВП. У зв'язку з збільшенням у структурі населення частки осіб пенсійного віку вони і надалі будуть зростати. Основні типи пенсійних систем, які застосовуються у різних країнах світу – розподільчі та накопичувальні. Джерелом коштів у розподільчих пенсійних системах виступають відрахування із доходів зайнятих на ринку праці громадян. Розрізняються три типи розподільчих систем: диференційовані, що мають високий коефіцієнт заміщення доходу (55-65% – більшість країн Євро союзу); обмежено диференційовані з низьким заміщенням (25-30% – США), та недиференційовані, тобто пенсії виплачуються на рівні прожиткового мінімуму і не залежно від доходу, однакові для неодружених осіб та подружжя (Нідерланди). У накопичувальних системах основу складають вклади самих майбутніх пенсіонерів. Кожна з систем має певні переваги та недоліки, тому у світовій практиці поєднуються їх окремі елементи, що дозволяє сформувати найбільш ефективну та захищену від зовнішніх ризиків пенсійну систему та підтримує належний рівень життя домогосподарств, у складі яких є особи пенсійного віку.

Розмір мінімальної та максимальної пенсії у країнах Євросоюзу можна побачити з даних, наведених у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Розмір пенсій у країнах Євросоюзу в 2010 році

Країни	Мінімальна пенсія	Максимальна пенсія
Австрія	784 €/міс. особі, 1175 €/міс. особі (+82 €/міс. доплата на дитину)	-
Бельгія	15068 €/рік на домогосподарство, 12058 €/рік на н/о особу	28133 €/рік на домогосподарство 22506 €/рік на н/о особу

Продовження таблиці 1.4

Болгарія	70€/міс. 1й рівень	1023€/міс.
Велика Британія	27€/тиждень	107€/тижд, базова 180€/тижд
Греція	487 €/міс. застраховані до 1993р., 496€/міс. застраховані після 2003 р.	2373 €/міс. (без виплат на сім'ю)
Данія	219 €/рік основна 336 €/рік додаткова	785-9124 €/рік 3252 €/рік додаткова у віці 65 років
Естонія	128€/міс. 1й рівень	-
Ірландія	226-115 €/тиждень	230€/тиждень
Ісландія	-	1969€/рік
Іспанія	549-588 €/міс. (до/після 65 років), особі СД, 558- 725 €/міс. (до/після 65 років) н/о особі	2466 €/міс.
Італія	5992 €/рік (для застрахованих до 1996 року)	-
Кіпр	83 €/тиждень на н/о особу, 62 €/тиждень на особу з утриманнями	-
Латвія	70-108 €/міс. (до 20-більше 40 років відрахувань)	-
Ліхтенштейн	766€/міс. (13 разів на рік)	1533 €/міс. (13 раз у рік) рівень
Люксембург	1514€/міс. (якщо стаж менше 40 років, мінімум зменшується на 1/40 за кожний рік недобору)	7011 €/міс.
Мальта	127 €/тиждень - одруженій особі, 109 €/тиждень - на н/о особу	220€/тиждень
Норвегія	- (фіксована 17447 €/рік)	41230 €/рік
Польща	165€/міс.	100% відповідної зарплати
Португалія	243-298 €/міс. (15-30 років відрахувань)	-
Румунія	83 €/міс.	-
Словенія	178€/міс.	2 142€/міс.
Угорщина	106€/міс. 1й рівень	-
Франція	7084-8126 €/рік	17310€/рік
Чеська Республіка	83 €/міс. базова 29€/міс. процентна частина	-
Швейцарія	1 й рівень 766 €/міс., дитяча 307 €/міс.	1533 €/міс. 1 й рівень
Швеція	8860 €/рік на особу, 7903 €/рік на сім'ю	-

*У зв'язку з різним принципом виплати пенсій розміри пенсій подані в оригінальному вимірі джерела інформації (тиждень/місяць/рік). «-» означає, що такого обмеження в країні не існує., «Н/О» - не одружена, «СД» - особа, що одружена і веде спільне домогосподарство з чоловіком/дружиною.

Примітка: наведено за даними OECD

Середній розмір призначених місячних пенсій в Україні з урахуванням компенсаційних виплат і цільових допомог, передбачених законодавством у 2010 році, становив близько 999 грн.

На протипагу соціальному страхуванню державна соціальна допомога має переважно компенсаційний характер, спрямована на підтримку найбільш вразливих верств населення і фінансується здебільшого з бюджетів різних рівнів та має інші цілі та завдання. Якщо соціальне страхування здійснюється згідно прав, які здобуваються працівником протягом здійснення трудової діяльності та

незалежно від матеріального положення, то соціальну допомогу відповідно до встановлених критеріїв отримують громадяни, які опинилися на межі бідності, перебувають у фінансовій скруті. Соціальна допомога, як засіб останньої надії, охоплює окремі види забезпечення, які майже не можливо виконати на принципах страхування. У цьому випадку передбачаються індивідуальні грошові соціальні виплати або ж виплати у натуральній формі.

У світовій практиці можна виокремити низку соціальних допомог залежно від цілі та способу її надання, а також категорії одержувачів. Так, у США, система соціальних допомог включає близько вісімдесяти програм. Найвагоміші з них – «Програма допомоги сім'ям, що мають на утриманні дітей» і «Додатковий гарантований дохід», які передбачають виділення коштів багатодітним сім'ям, малозабезпеченим, громадянам похилого віку, інвалідам. У Франції основними у системі соціальних допомог є виплати сім'ям (близько тридцяти видів виплат). [17, с. 16].

Головною умовою забезпечення ефективності надання соціальної допомоги є її адресність, яка дає змогу доцільно та диференційовано розподіляти кошти серед малозабезпечених верств населення. Це дозволяє надати допомогу саме тим, кому вона потрібна та унеможлиблює доступ до цих виплат тих осіб, котрим такі виплати не передбачені.

Ринкові перетворення зумовили структурні зрушення у секторі домашніх господарств, висунули нові вимоги до їх економічної поведінки, розширили сферу діяльності, до певної міри активізували виконання домогосподарствами властивих їм функцій, змінили соціально-економічні умови та організаційно-економічний механізм функціонування.

Вищевикладене підкреслює необхідність проведення комплексного аналізу сектора домашніх господарств як важливої складової усієї економічної системи та зумовлює об'єктивну необхідність дослідження суті організаційно-економічного механізму їх функціонування та розвитку. Розв'язання даної проблеми вимагає не лише чіткого уявлення про об'єкт дослідження, позиціонування його місця і функціонального навантаження в сучасних економічних системах, але і, що принципово важливо, вибору методологічної бази та методичного інструментарію для його дослідження.

1.3. Методологічна база та методичний інструментарій дослідження механізму розвитку сектору домашніх господарств

Як і будь-яке дослідження, дослідження організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств вимагає вибору методологічної бази та адекватного інструментарію дослідження.

Аналіз становлення категорії «домогосподарство» показав, що залежно від періоду розвитку суспільства, соціально-економічного середовища, мети і цілей дослідження економічної діяльності сектора, у рамках різних економічних шкіл у якості предмета для аналізу розглядалися різноманітні об'єкти. Виникнення різних концепцій і підходів до вивчення сектору домашніх господарств також пояснюється багатогранністю та мінливістю об'єкта.

Сучасну теорію вивчення економіки сектору домашніх господарств формують наступні методологічні підходи: неокласичний; кейнсіанський; концепція нової економіки домогосподарства; організаційно-виробничий; інституціональний; неоінституціональний; марксистські та неомарксистські теорії; теорія школи соціального розвитку.

Суть неокласичного підходу (початок ХХ ст. – кінець 50-их років ХХ ст.) полягає у з'ясуванні взаємозв'язку між демографічними та економічними процесами. Представником цього підходу є Дж. Колдуел, який пояснював демографічну поведінку сім'ї особливостями її внутрішнього виробництва [252]. Прихильники цієї теорії вважали, що основна суть діяльності домогосподарства полягає у досягненні максимального задоволення потреб його членів, однак функція кожного учасника повинна враховувати потреби усього домогосподарства [192].

Суть кейнсіанського напрямку вивчення домогосподарства (40-60-ті роки ХХ ст.), представниками якого були Дж. Кейнс, І. Фішер, полягала у з'ясуванні його макроекономічних функцій – поведінки домогосподарства як споживача та постачальника ресурсів у національну економіку. Саме цей підхід представляє найбільший інтерес при сучасному дослідженні процесів розвитку сектору домашніх господарств [91, с. 197].

Концепція нової економіки домогосподарств, головним представником якої

є Г. Беккер, враховує спроможність домогосподарств здійснювати власне виробництво. Не дивлячись на те, що усередині домогосподарства не нараховується і не виплачується заробітна плата, ним із наявних внутрішніх ресурсів створюються і переробляються товари [10, с. 99-108; 11, с. 93-98].

Вважається, що виробничій діяльності у домашньому господарстві властиві закономірності матеріального виробництва на ринку, тому виникла нова течія, яка розглядала організаційно-виробничу діяльність як складову політики домашнього господарства [243, с. 109]. Оскільки домогосподарство в цьому випадку виступає як сім'я, родина, внутрішнє виробництво тісно пов'язане з особистісними та соціальними процесами усередині родини.

Підхід інституціоналістів (Т. Веблен, У. Мітчел, А. Дж. Тойнбі) до аналізу сектора домашніх господарств ґрунтується на дослідженні структурних характеристик домогосподарств, проблем нераціонального використання ресурсів, витрачання ними грошей, невизначеності та неповної інформації [82, с. 18-19; 34-36]. З позицій інституціоналізму, на функціонування сектору домашніх господарств активно впливають соціокультурні, релігійні та політичні фактори. Стабільний розвиток сектору домашніх господарств, а отже економіки в цілому, можливий через створення ефективних механізмів соціального контролю.

Виділяють також неоінституціональний (трансакційний) напрям вивчення домогосподарств (80-ті роки ХХ ст.), який значну увагу приділяє функціонуванню та внутрішній структурі домогосподарства. Розглядається суть, мета, цілі його створення, управлінська структура. Представники неоінституціональної теорії, зокрема Е. Етціоні, акцентував увагу на тому, що поведінку членів домогосподарств мотивує власна вигода, корисність та моральний обов'язок [253, с. 63]. У рамках цього ж підходу, цікаві пропозиції для сучасної концепції дослідження сектора домашніх господарств висунуті А. Олейніком, який вважає основною функцією домогосподарств відтворення людського капіталу та наголошує на присутності власних відносин усередині них [151, с. 139-144].

Марксистський напрямок вивчення функціонування домогосподарств характеризувався наявністю політекономічного відтінку, перевага надавалась вивченню та аналізу соціально-психологічних відносин у сім'ї, гендерних проблем [83]. Економічні аспекти практично не аналізувалися, тому цей підхід не можна

взяти за основу у контексті нашого дослідження.

Теорія школи соціального розвитку, яка сформувалась пізніше, розглядала взаємодію усіх видів виробництва і репродуктивної діяльності домогосподарств на мікро- і макро- рівнях. Проте представники цієї школи залишали без уваги причини, які визначають економічну поведінку домогосподарств, та не розглядали внутрішню систему розподілу ресурсів, засобів виробництва, споживчих благ [182, с. 104].

Для дослідження функціонування сектору домашніх господарств у системі національної економіки можна також використовувати наступні соціально-економічні теорії: підходи до вивчення сім'ї (Р. Хілл), структурний функціоналізм (Т. Парсонс), теорію обміну (Дж. Хоманс), концепцію індивідуалізму, раціональних очікувань. Специфічним є біхевіористський підхід до аналізу функціонування сектора домашніх господарств, який поєднує економіку та психологію [25, с. 84-86]. В основу цієї теорії покладено такі положення: обмеження раціональності, яке пояснюється нестачею часу та інформації для прийняття рішень; обмеження волі, пов'язане з проблемою самоконтролю – іноді домогосподарства невмотивовано збільшують свої видатки, що суперечить їх усвідомленим перспективним інтересам; стримуваний егоїзм, тобто припущення про те, що часто члени домогосподарств діють безкорисливо і жертвують власними інтересами заради інших.

У контексті нашого дослідження важливо виокремити низку продуктивних напрямків аналізу сектора домашніх господарств як суб'єкта національної економіки. Особливо важливим є дослідження впливу чинників на соціально-економічну поведінку домогосподарств у межах економічної системи, врахування яких при дослідженні і прогнозуванні розвитку сектора домашніх господарств дозволить чіткіше і ґрунтовно відслідкувати найрізноманітніші соціально-економічні процеси.

Проведений аналіз теоретичних поглядів показав, що загальною методологічною основою для дослідження сектора домашніх господарств у рамках описаних вище шкіл став структурно-функціональний підхід, тобто дослідження структури домогосподарств та їх функціонального навантаження у межах економічної системи. У неокласичній теорії пріоритетною є функція споживання, в

організаційно-виробничій – виробнича, функції відтворення людського капіталу основна увага приділялася у новій теорії домогосподарств. Кейнсіанська школа досліджує функцію попиту домашніх господарств. Доцільним є використання інституційного підходу, який позиціонує домогосподарство як особливу форму організації, відмінну від підприємства та держави.

Огляд основних теоретичних підходів до вивчення сектору домашніх господарств дозволяє зробити наступні висновки:

- виникнення різних концепцій дослідження сектору домашніх господарств пов'язане з багатогранністю досліджуваного об'єкта. При цьому кожна з теорій базується на певних цілях та завданнях дослідження, які окреслюють головні методологічні підходи та аспекти проблеми;

- відсутність єдиного методологічного підходу до вивчення сектору домашніх господарств здебільшого пояснюється характером специфічних цілей та завдань, які формулюються в працях окремих авторів, а також специфікою та напрямком робіт, особливістю досліджуваних явищ;

- наявність різних, нетотожних точок зору та дискусій з проблематики сектору домашніх господарств відображає інтенсивний процес дослідження цієї категорії, при цьому кожна концепція характеризується специфічністю підходів до вивчення домашніх господарств, що в свою чергу пов'язане з відзначеними вище аспектами дослідження, а також з головними функціями домогосподарств у процесі суспільного відтворення та в економічній системі;

- категорія «домогосподарство» посідає важливе місце в соціально-економічних дослідженнях представників різноманітних шкіл та течій, хоча ними і не ставилося завдання її всебічного вивчення. Проте, сектор домашніх господарств, у сучасній науці розглядається здебільшого з точки зору соціологічних ознак чи розподільчих відносин, що не висвітлює його місця в виробничих процесах та системі національної економіки;

- генезис наукових поглядів на сектор домашніх господарств та структуру його виробничих властивостей, його роль в економіці й суспільстві характеризується різноманіттям переважно суперечливих та незавершених підходів і концепцій, які водночас представляють єдину чітку тенденцію, в межах якої можна помітити взаємозумовленість та подібну ідеологію.

Складність та полісистемність сектору домашніх господарств як суб'єкта національної економіки вимагає комплексного підходу до вивчення його функціонування та залучення окремих елементів із більшості вище перерахованих теоретико-методологічних основ дослідження. Проте найбільш продуктивним та глибоким є інституціональний аналіз, який дає можливість вивчити внутрішню структуру сектора домашніх господарств, різноманітні аспекти взаємозв'язку суб'єктів у системі національної економіки, вплив зовнішніх факторів та неекономічних чинників на розвиток сектора. Цілісний аналіз дослідження життєдіяльності домогосподарств передбачає синтез неоінституціонального, кейнсіанського напрямків та здобутків представників нової економіки. Важливим є вивчення діяльності сектора з позицій теорії соціального розвитку та інших течій сучасної економічної думки. Методологічна база кожного із вище перерахованих наукових напрямків зокрема, зумовлює вивчення досліджуваного об'єкта зі своїх власних позицій, що не дозволяє здійснити вичерпного та комплексного аналізу.

Методологічною складовою інституційної бази дослідження сектору домашніх господарств є система національних рахунків (СНР). Через систему національних рахунків можливе вивчення домогосподарств на макроекономічному рівні. Адже СНР – це система статистичних показників, які відображають рух доходів чи доданої вартості через усі стадії виробничого циклу: виробництво, розподіл, перерозподіл і кінцеве використання. Концептуальною основою СНР є теорія факторів виробництва та економічного циклу. Використання СНР дозволяє розрахувати вартісну структуру ВВП та інших макроекономічних показників і моделювати рух вартості між секторами економіки за стадіями виробництва [144, с. 69;145].

Згідно з СНР інституційні одиниці, які входять до складу сектору домашніх господарств, беруть участь у виробництві, надають свою робочу силу та купують товари та послуги на ринку. Домогосподарства також виступають як власники дрібних некорпоративних підприємств, які виробляють товари і послуги та постачають їх на ринок, а частково і самі їх споживають. Фінансовим результатом діяльності некорпоративних підприємств є змішаний дохід, який включає оплату праці та прибуток. До сектору домашніх господарств у системі

СНР включають некорпоративні організації у зв'язку з тим, що відокремити доходи і видатки цих підприємств від доходів та видатків їх власників практично неможливо. Одним з основних напрямків аналізу сектору домашніх господарств за допомогою СНР є вивчення його фінансових потоків, процесу формування доходів, їх структури, динаміки, використання.

Таким чином, у нашому дослідженні використання СНР дає підґрунтя для формування належної аналітичної та інституційної бази розвитку сектору домашніх господарств та формування адекватного обраній моделі економіки організаційно-економічного механізму цього розвитку. За великим рахунком, суть організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств полягає у системі відносин, які складаються між ними та іншими суб'єктами економіки та забезпечують належні умови їх функціонування.

Адже СНР – це система статистичних показників, які відображають рух доходів чи доданої вартості через усі стадії виробничого циклу: виробництво, розподіл, перерозподіл і кінцеве використання. Концептуальною основою СНР є теорія факторів виробництва та економічного циклу. Використання СНР дозволяє розрахувати вартісну структуру ВВП та інших макроекономічних показників і моделювати рух вартості між секторами економіки (нефінансові корпорації, фінансові корпорації, загальне державне управління, домогосподарства, некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства) за стадіями виробництва [144, с. 69].

Згідно з СНР інституційні одиниці, які входять до складу сектору домашніх господарств, беруть участь у виробництві, надають свою робочу силу та купують товари та послуги на ринку. Домогосподарства також виступають як власники дрібних некорпоративних підприємств, які виробляють товари і послуги та постачають їх на ринок, а частково і самі їх споживають. Фінансовим результатом діяльності некорпоративних підприємств є змішаний дохід, який включає оплату праці та прибуток. До сектору домашніх господарств у системі СНР включають некорпоративні організації у зв'язку з тим, що відокремити доходи і видатки цих підприємств від доходів та видатків їх власників практично неможливо. Одним з основних напрямків аналізу сектору домашніх господарств за допомогою СНР є

вивчення його фінансових потоків, процесу формування доходів, їх структури, динаміки, використання.

В СНР розроблено низку показників, які є основою для дослідження ефективності економіки в цілому та окремих її секторів. При побудові СНР з'ясовується ряд важливих даних, які можуть використовуватись для розрахунку показників рівня життя населення, макроекономічного аналізу структури ВВП, аналізу інтенсивності міжсекторальних вартісних потоків тощо. Розрахунки цих показників виконуються за допомогою спеціальних рахунків, які в Україні ведуться з 1992 року. Перший з них – рахунок виробництва характеризує економічну діяльність і доходи домашніх господарств та містить статті, які їх відображають: «Ресурси і рахунки» – де ведеться облік товарів і послуг, «Використання» – фіксується проміжне споживання в процесі виробництва. Різниця між цими рахунками відображає суму первинних доходів. Рахунок створення доходів – містить статті використання, де відображаються затрати: оплата найманої праці, податки з відрахуванням субсидій, прибуток та змішаний дохід. Рахунок первинного розподілу доходів відображає розподіл доходів домогосподарства, тобто у ньому сумуються усі прибутки – оплата праці, прибуток і змішаний дохід некорпоративних підприємств, доходи від власності. Балансовою статтею є сальдо первинних доходів, тобто їх частка, яка залишається після вирахування затрат на виробництво. Операції, які пов'язані з формуванням і виплатою трансфертів, тобто податків на доходи і власність, соціальні внески, відображаються в рахунку вторинного розподілу доходів, де балансовою статтею є наявний дохід. Використання доходів – рахунок, який відображає операції використання наявного доходу на кінцеве споживання. Різниця між використанням і ресурсами дозволяє зафіксувати напрямок використання наявного доходу – на фактичне споживання чи заощадження. Операції, які характеризують придбання, використання і вибуття об'єктів, що продовжують використовуватись у наступних періодах (активи), відображаються в рахунках накопичення. Завершальними є рахунки доходів і видатків сектору

домогосподарств та рахунки доходів і видатків сектору домашні господарства у відсотках до ВВП. Також для характеристики сектору домашніх господарств використовуються рахунки операцій з капіталом, зміни фінансових активів і зобов'язань, структури ВВП за джерелами доходів з врахуванням коригування на приховану оплату праці [135, с. 234].

У перспективі у СНР передбачається представлення усіх основних індикаторів розвитку і функціонування домогосподарств по групах, які будуть формуватися відповідно до соціального становища [144, с. 72-73].

Найбільш повно на макро- та мезорівні економічне становище і стан розвитку домогосподарств, доходно-розхідні потоки сектору можливо дослідити та проаналізувати за допомогою матриці соціальних рахунків (МСС). Вони доповнюють СНР і залучають домогосподарства в процеси регулювання соціально-економічного розвитку [144, с. 27;135]. За допомогою МСС можна відобразити економічну ситуацію країни, економічний стан населення, провести детальний аналіз формування, розподілу і використання доходів домогосподарств їх взаємини з іншими суб'єктами економічної системи.

Для побудови матриці домогосподарства групують за ознаками, основні з яких – територіальне розміщення (місто, село, регіон, тощо), володіння активами (земля, споруди), розмір та склад домогосподарства, що дає можливість деталізувати доходи від трудової діяльності по кількох категоріях зайнятих з прив'язкою до доданої вартості по галузях економіки та взаємозалежність між структурою виробництва і попитом домогосподарств [135; с. 240;]. МСС є одним з видів розрахункових документів подвійного рахунку. У ній наведені розрахункові категорії, згруповані у фактори виробництва, інститути, види використання капіталу та закордонний сектор.

Методологія теоретичного та практичного вивчення сутності об'єкта дисертаційного дослідження передбачає необхідність синтезу прийомів та теоретико-емпіричних рівнів досягнення багатьох наук, а саме : економічної теорії, макроекономіки, національної економіки, регіональної економіки, державного управління, державного регулювання економіки, менеджменту, маркетингу, статистики та правознавства.

Водночас, при вивченні організаційно-економічного механізму розвитку

сектору домогосподарств як об'єкта дослідження у дисертаційній роботі широко використовується набір основних методів аналізу, безпосередньо пов'язаних з об'єктом і предметом дослідження, а також сукупність принципів дослідження процесу розвитку даного сектору (рис. 1.5).

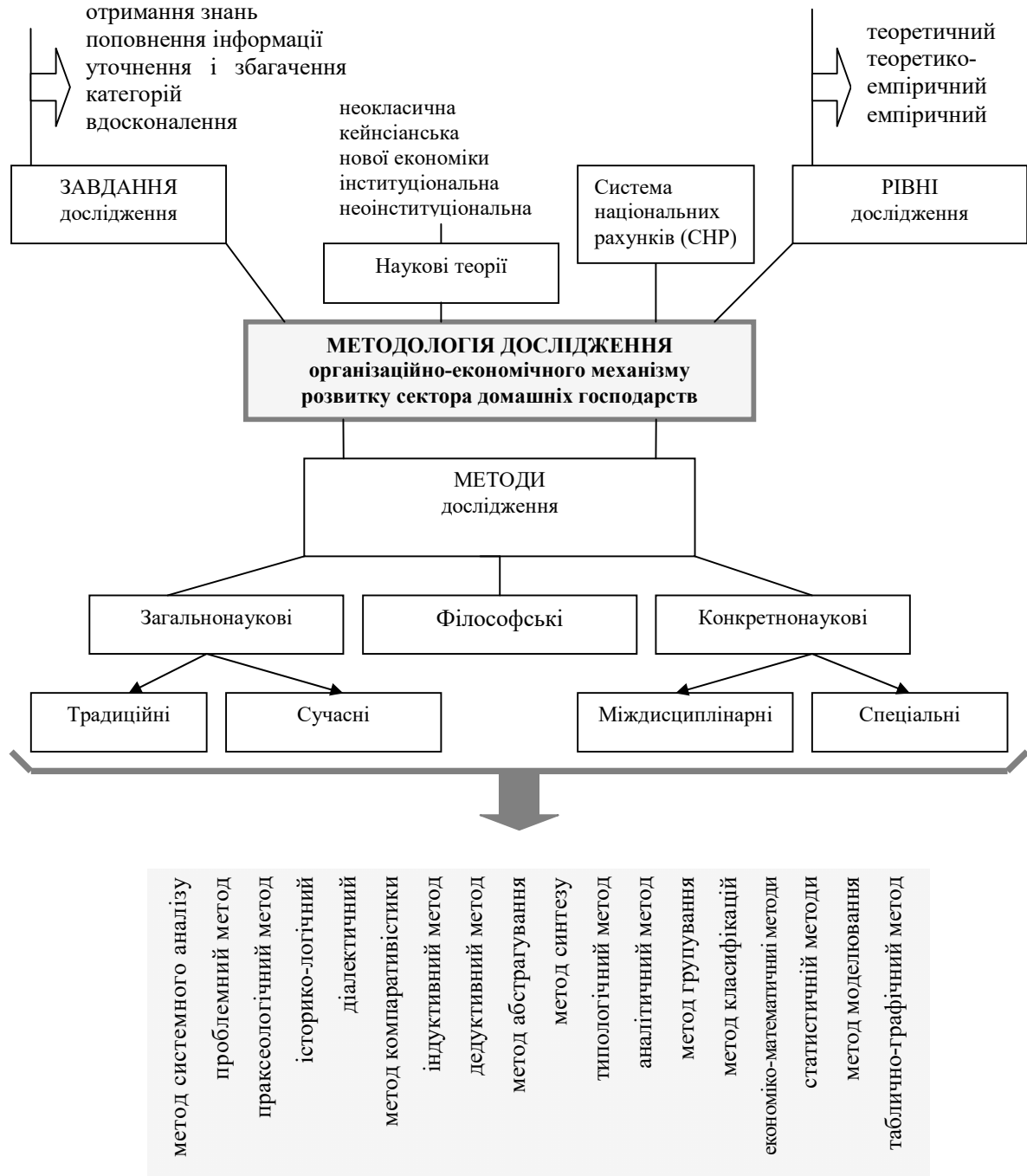

Рис. 1.5. Структура методології дослідження організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств

Примітка: складено автором

Основні завдання методології дисертаційної роботи полягають: в уточненні

та збагаченні категорійно-понятійного апарату з проблематики дослідження; отриманні нової та поповненні наявної інформації про стан та тенденції розвитку сектору домашніх господарств у системі національної економіки та прогнозуванні та моделюванні їх розвитку; визначенні способу отримання наукових знань щодо організаційно-економічного механізму розвитку сектору домогосподарств; діагностиці та пошуку напрямків удосконалення організаційно-економічного механізму його розвитку.

Методичний інструментарій дослідження передбачає застосування певних методів на різних рівнях – емпіричному (вивчення і пізнання певних явищ та їх взаємозв'язків і використання на етапі формування наукових гіпотез); емпірично-теоретичному (полягає у зорієнтованості на дійсність і передбачає використання ідей, понять, концепцій; теоретичному, коли проводяться логічні дослідження зібраних фактів, робляться висновки, судження, які співставляються з попередніми знаннями); експериментально-теоретичному (дають змогу виявити, накопичити та перевірити достовірні факти, їх об'єктивні прояви у досліджуваних явищах); метатеоретичному (досліджуються самі теорії, шляхи їх створення, вивчається система положень і понять, визначаються межі і способи їх використання).

Грунтовно дослідити організаційно-економічний механізм розвитку сектору домашніх господарств можна, використовуючи певні принципи пізнання, а саме філософські, загально-наукові та конкретно-наукові (системний, проблемний, праксеологічний, структурно-функціональний, порівняльний та ін.).

Використання у дослідженні методу системного аналізу, передбачає вивчення об'єкта дослідження у формі цілісної системи (множини складових, які тісно взаємопов'язані між собою) з повним врахуванням усіх функціональних та територіальних зв'язків для вирішення питань соціально-економічного характеру. Системний підхід дає можливість побудувати повне уявлення про об'єкт дослідження, система функціонування якого має ґрунтуватися на таких необхідних положеннях: встановлення загальної мети (удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств для забезпечення ефективного функціонування домогосподарств та національної економіки в цілому); складність об'єкта (сектор домашніх господарств як об'єкт дослідження є багатогранною динамічною системою);

врахування впливу на функціонування об'єкта дослідження оточуючого середовища (сектор домашніх господарств виступає складовою національної системи економіки і розглядається як об'єкт та суб'єкт регуляторного впливу одночасно). Діалектична логіка застосовувалася при визначенні причинно-наслідкового зв'язку між рівнем добробуту домогосподарств і здатністю соціально-економічної системи до змін.

Системне вивчення організаційно-економічного розвитку сектора домашніх господарств передбачає характеристику основних особливостей розвитку об'єкта: кожен з складових елементів об'єкта дослідження вивчається не окремо, а комплексно у тісному поєднанні з іншими складовими; досліджується значення і місце усіх складових системи в загальному; визначаються умови функціонування досліджуваної системи та усіх чинників, які діють на її загальний розвиток; виявляються проблеми появи властивостей цілого з властивостей окремих його складових та навпаки; причинно-наслідкові зв'язки, які існують у середині системи, розглядаються з позицій необхідності та наукової обґрунтованості їх взаємодії; причини змін та перетворень структури і функцій системи, в основному, перебувають безпосередньо у середині об'єкта (враховується саморозвиток та самоорганізація). Визначення об'єкта дослідження та особливостей його функціонування та розвитку, дає можливість спрогнозувати зміни структури економічної системи, місце у ній сектора домашніх господарств та розвиток національної економіки в цілому.

Дослідження сектору домогосподарств у системі національної економіки здійснено у відповідності до основних системоутворюючих факторів, на базі яких можна зробити висновки щодо мотивацій утворення систем та підсистем, а також визначити важелі впливу на їх учасників. Вищезазначене дозволяє стверджувати, що сектор домашніх господарств є активним учасником економічної системи і перебуває під впливом інших її складових, тобто знаходиться у внутрішньому по відношенню до економічної системи середовищі. Крім того, він має власні цільові функції та направлений на виконання властивих лише йому функцій та завдань.

Системність розгляду об'єкта дослідження передбачає застосування низки прийомів та засобів системного аналізу, які зосереджені на виявленні властивостей і взаємозв'язків інституцій, які забезпечують розвиток сектору домогосподарств, а

також організаційно-економічних механізмів його регулювання.

Визначення та впорядкування цілей організаційно-економічного розвитку сектора домашніх господарств забезпечують розв'язання проблем, які виникають у процесі його функціонування. Саме множина проблем організаційного, економічного, соціального та виробничого характеру і управлінських рішень, які потрібні для їх розв'язку, демонструє комплексність системного аналізу, який направлений на з'ясування аспектів з досліджуваної проблематики на теоретичному (абстрактна основа) та прикладному (емпірична база) рівні. [21, с. 70-71].

Системний аналіз об'єкту дослідження проведено за двома взаємодоповнюючими напрямками: дескриптивний (від структури до функцій), визначає, як функціонує сектор домашніх господарств у системі національної економіки та яка його структура, і конструктивний (від функцій до структури) – цілі функціонування об'єкту, його функції та оптимальну структуру.

Системний підхід до дослідження функціонування сектору домашніх господарств дозволив виділити основні групи внутрішніх і зовнішніх факторів (глобальних і національних), класифікувати їх за впливом на життєдіяльність домогосподарств (прямий і опосередкований), визначити механізм їх взаємодії щодо формування поведінкових стратегій домогосподарств. Інтеграція усіх факторів внутрішнього і зовнішнього середовища відбувається на рівні домогосподарства і формує безліч зв'язків: індивідуальних (особистісних), колективних (родинних), суспільних; економічних, соціальних, духовних; моральних, етичних джерел формування особистості, визначаючи мотивацію і керування господарською діяльністю домогосподарств, що залучаються до аналізу розвитку окремих господарств у складі сектору з мікроекономічної точки зору для глибшого пояснення сутності явищ, що стосуються нього.

У дослідженні структурних та функціональних змін сектору домашніх господарств, елементи системного аналізу подаються у певній логічній послідовності: цілі розвитку об'єкта, шляхи їх досягнення, необхідні для цього ресурси та умови. Шляхи досягнення цілей залежать від умов у яких доводиться приймати рішення домогосподарствам, тому у роботі розрізняють рішення, що приймаються: в умовах визначеності, невизначеності й стратегічні.

Структурно-функціональний аналіз, здійснений у роботі, дозволив деталізувати дослідження сектору домашніх господарств за складовими елементами з подальшою оцінкою їх важливості за предметною і функціональною ознаками та принципом охоплення всіх факторів представлених у вигляді наступних показників: структурованих - кількісні ознаки, подані у вигляді математичних формул; неструктурованих – описані явища через використання власних підходів та бачення та кількісно-якісні критерії, які використовуються для визначення заходів та механізмів щодо вирішення проблеми.

Структурно-функціональний аналіз, проведений при дослідженні функціонального навантаження сектору домашніх господарств у системі національної економіки, дав можливість виявити зміни у динаміці розвитку об'єкта дослідження, визначити вектор цих змін, виявити найбільш сталі взаємозв'язки та залежності та зробити висновок щодо оптимального інституційного впливу на його розвиток.. Використання в роботі структурно-функціонального методу дозволило виявити основні взаємозв'язки досліджуваного об'єкта з зовнішнім середовищем та здійснити конкретні заходи у напрямку удосконалення організаційно-економічного механізму його розвитку.

Наявність проблемних моментів та перешкод розвитку сектора домашніх господарств зумовлює використання проблемного методу аналізу. Тобто, з одного боку, виникає необхідність структурних перетворень об'єкта дослідження, зміни організаційно-функціональних механізмів впливу на нього, з іншого – немає сприятливих умов для їх здійснення. Проблемний аналіз передбачає усвідомлення сутності, специфіки проблеми розвитку сектору домашніх господарств та шляхів її вирішення.

Праксеологічний аналіз використовується для осмислення сектору домашніх господарств з погляду можливостей його більш ефективного функціонування, які виходять із функцій, що ним виконуються як одним з головних суб'єктів економічної системи. Основними поняттями праксеологічного аналізу виступають: ефективність, результативність, оцінка – досягнення високих результатів за умови використання мінімальних ресурсів; здатність досягти поставленої мети, ефективність сектору домашніх господарств у системі національної економіки.

У дисертаційному дослідженні пракселогогічний аналіз проведено у кілька етапів: розуміння об'єкта або процесу відповідно до його функціонального навантаження; дослідження ефективності системи; виділення саме тих функцій, які перешкоджають системі діяти і розвиватися у повній мірі, з'ясування причин неефективності її функціонування; структурний аналіз системи, що дозволяє виявити проблеми структурного характеру; визначення потенціалу, можливих джерел ресурсів та невикористаних резервів системи; пошук напрямків підвищення ефективності її функціонування.

Оскільки об'єкт дослідження має складну структуру (полісистемність, комплексність, багатогранність взаємозв'язків між елементами), то він наділений такими властивостями, як: проблемна орієнтованість та спрямованість (розвиток домашніх господарств повинен вписуватись в коло вирішення пріоритетних регіональних проблем та напрямків розвитку держави в цілому); компліментарність (структура сектора домашніх господарств повинна розглядатись як сукупність пропорцій та співвідношень, що виражають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими його складовими; саморегулювання та саморозвиток (існування об'єктивних передумов і можливостей для саморегулювання та самоорганізації як елемента пристосування до соціально-економічних процесів, що відбуваються при трансформаційних перетвореннях в економіці).

Історико-логічний метод дослідження застосовується при вивченні соціально-економічної сутності категорії «домогосподарство», генезису сім'ї та домашнього господарства, їх основних типів та причин вибору та зміни форм господарювання, надає можливість розкрити еволюцію домогосподарства як соціоекономічного явища та охарактеризувати формування сектору домашніх господарств у процесі розвитку системи суспільного виробництва. Принцип єдності історичного і логічного дозволяє обґрунтувати концепції розвитку сектору домашніх господарств у системі національної економіки.

Єдність кількісного та якісного аналізу у процесі дослідження використовується для доведення необхідності формування адекватних якісних і кількісних параметрів сектора домашніх домогосподарств для його активного

включення у економічний кругообіг, при розгляді особливостей функціонування сектора в умовах трансформаційних змін на усіх ринках та економічній системі в цілому.

При розкритті соціально-економічних особливостей поведінки домогосподарств у сучасних умовах та для систематизації факторів регулювання розвитку сектора домашніх господарств, застосовується метод типологічного структурного та аналітичного групування і класифікацій.

У роботі використовується низка прийомів та методів порівняльного аналізу: статистичних і нормативних порівнянь, запланованих і реальних результатів, співставлення порівняння із світовими результатами, комплексні (оцінка ряду якісних ознак одним комплексним показником) та інтегральні (оцінка, виражена одним показником, загального характеру та акумулює у собі основні якісні властивості об'єкта, який оцінюється) оцінки.

Для досягнення організаційної єдності та сформованості структури досліджуваного об'єкта на макро-, мікро- та мезорівнях використано метод синтезу, об'єднуючи усі складові, елементи, частини сектору домашніх господарств у цілісну систему. Використання методів синтезу для вивчення сектора домашніх господарств здійснюється за правилами складання плану аналізу та синтезу з окресленням конкретної проблематики дослідження; на основі особистих досліджень та даних вітчизняної та зарубіжної науково-економічної літератури, які дозволяють поступово вийти на необхідні результати, обґрунтування попередньої власної позиції та сподівань щодо остаточних підсумків використання системного методу; генерування ідей та варіантів вирішення виявлених проблем на основі традиційних та уже існуючих, попереднє дослідження спрощеної системи та зведення окремих виявлених проблем до загальних результатів з врахуванням усіх детермінуючих чинників, вибір остаточних рішень серед альтернативних варіантів з обґрунтуванням власної авторської позиції.

Метод абстрагування дозволяє, ігноруючи несуттєві властивості домогосподарств та сектора в цілому, зосереджувати увагу на тих рисах, які є безпосереднім предметом дослідження та основним індикатором для впровадження ефективного організаційно-економічного механізму розвитку

об'єкта. Метод узагальнення передбачає поступовий перехід від одиничного до особливого та загального, тобто для вивчення загальних ознак та властивостей сектору домашніх господарств, досвіду підтримки і регулювання розвитку домогосподарств, здійснюється дослідження окремих типів домогосподарств, їх стану, виконуваних функцій.

Загальнонаукові методи індукції та дедукції застосовуються у поєднанні, адже на основі дослідження окремих явищ, можна зробити висновки про загальні тенденції (індукція) та обґрунтувати і підтвердити власні припущення, гіпотези. На основі загальних знань логічним шляхом можливо виявити нові властивості окремих складових об'єкту дослідження та пояснити особливості функціонування його окремих елементів (дедукція).

Метод компаративістики дозволив співставити основні показники розвитку сектора домашніх господарств на різних етапах становлення ринкової економіки та у різних країнах.

Спеціальні методи, такі як економіко-математичні, статистичні та економіко-математичного моделювання використовуються у роботі, таблично-графічний для оцінки тенденцій та закономірності розвитку домогосподарств, економічної ефективності функціонування сектора домашніх господарств у системі національної економіки, розробки пропозицій щодо покращення організаційно-економічного механізму розвитку досліджуваного об'єкту.

Запропонована вище методологія та методика пізнання спрямована на з'ясування та розкриття сутності об'єкта та предмета дисертаційного дослідження, виявлення взаємозв'язку досліджуваного об'єкта із іншими елементами економічної системи та зовнішнім середовищем і дозволяє сформувати цілісну концепцію розвитку, структурної і функціональної перебудови сектору домашніх господарств та впровадити ефективний організаційно-економічний механізм його розвитку.

Висновки до розділу I

1. Проведений аналіз наукових підходів до визначення поняття «домогосподарство», дозволив сформувати власне його тлумачення. Домогосподарство – інституційна одиниця, яка складається з однієї особи або

групи осіб, котрі спільно проживають у житловому приміщенні або його частині, повністю або частково об'єднують свої доходи й активи, колективно виробляють і споживають товари і послуги. Домогосподарство слід розглядати як одну із інституційних одиниць економічної системи. Домогосподарства, як сукупність інституційних одиниць, є центром прийняття економічних рішень, вони володіють і розпоряджаються власністю і доходом, вступають в економічні відносини з іншими інституційними одиницями, несуть відповідальність за свої дії та рішення перед законом.

Сукупність інституційних одиниць (домогосподарств), які, крім традиційних функцій споживання, заощадження, інвестування та відтворення населення, виступають власниками і постачальниками економічних ресурсів, формують сектор домашніх господарств. Адже володіючи факторами виробництва (капітал, земля, праця), значна частина домогосподарств, що входить до даного сектору, здійснює господарську діяльність, тобто продукує товари та надає послуги як самостійний виробник.

2. Сектор домашніх господарств доцільно досліджувати у першу чергу на макрорівні. Сутність макроекономічного дослідження домашніх господарств полягає у вивченні домогосподарств, як сукупності інституцій, їх взаємодії з іншими секторами та впливу на економіку в цілому. При цьому до уваги треба взяти те, що домогосподарства виступають постачальниками людських ресурсів для економіки і є самостійними виробниками продукції. Водночас, оскільки виходячи із результатів лише одного рівня аналізу, поведінку і значення функціонування домогосподарства зрозуміти та пояснити досить проблематично, для пояснення окремих явищ, структурування проблеми слід долучити елементи мікроекономічного аналізу. Мікроекономічний аналіз відслідковує діяльність домогосподарства як окремої інституції, тобто як економічного агента, і вивчає його економічну активність, стан, потенціал, економічну поведінку та причинно-наслідковий зв'язок, що її зумовлюють.

3. Існуючі класифікації домогосподарств не дають достовірної інформації щодо внеску цього сектора у функціонування економічної системи. Це вимагає доповнення запропонованих дослідниками класифікацій. Відповідно до того, з якою ефективністю домогосподарства виконують притаманні їм функції, а саме –

споживчу, заощаджуючу, виробничу, інституційно-виробничу та виробничо-трудоу, тобто згідно їх внеску у функціонування господарської системи, домашні господарства, на наш погляд, можна поділити на: продуктивні, низькопродуктивні, непродуктивні. Запропоновано розширити традиційну класифікацію домогосподарств за такими ознаками: соціальна приналежність домогосподарств, зайнятість домогосподарств на ринку праці за статевими ознаками його членів, адаптивність домашніх господарств до соціально-економічних змін.

4. Організаційно-економічний механізм розвитку сектора домашніх господарств визначається характером економічної системи, рівнем розвитку ринкових відносин і представляє собою складну систему взаємодії домогосподарств як інституційних одиниць між собою, сектору домашніх господарств з інституційним середовищем інших секторів економіки, в тому числі державного управління, сукупність елементів організаційної структури (суб'єкт регулювання, управлінські відносини, організація процесу розвитку) та елементів функціональної структури (прогнозування, стимулювання розвитку, контролю, моніторингу, регулювання), які у сукупності дозволяють забезпечити динамізм цього розвитку та досягнення цілей домогосподарствами.

5. Для всестороннього дослідження функціонування сектора домашніх господарств та організаційно-економічного механізму його розвитку основу дисертаційної роботи склали загальнонаукові принципи, методи пізнання та низка наукових прийомів. Серед основних – метод системного аналізу (при розробці класифікацій домогосподарств з точки зору виконуваних ними функцій); структурно-функціональний аналіз (при дослідженні функціонального навантаження сектору домашніх господарств у системі національної економіки, виявленні змін у динаміці розвитку об'єкта дослідження, визначенні їх вектора), групування і класифікації (для систематизації напрямків розвитку сектору домашніх господарств), економіко-математичного та статистичного аналізу (для оцінки тенденцій розвитку та економічної ефективності функціонування сектору домашніх господарств у економічній системі). Застосований міждисциплінарний підхід до вивчення об'єкта і предмета дослідження.

Основні положення розділу висвітлені у працях [129, 130, 227]

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СЕКТОРА ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка стану та тенденцій розвитку сектору домогосподарств в Україні

Зарубіжна наука та статистика останніх років, які досягли на даному етапі більшого розвитку, аніж вітчизняні, використовують досвід та традиції аналізу стану домогосподарства як основної соціально-економічної складової суспільства, визначають домогосподарство як один з найважливіших і наймасовіших суб'єктів економічної системи та оцінюють його як на макро-, так і на мікрорівні, оскільки результати лише одного рівня аналізу, поведінку і значення функціонування домогосподарства не дозволяють у повній мірі його зрозуміти та пояснити. Це пов'язано з розвиненістю ринкової економіки та з багаторічним досвідом використання статистичного відображення і обліку макроекономічних процесів у якості основного інструменту у системі національних рахунків (СНР).

Розгляд домашніх господарств у якості суб'єктів економіки у зарубіжних країнах з розвинутою ринковою системою здійснюється не тільки у рамках спеціальних статистичних досліджень, а і як вихідна база та основна ланка більшості загальностатистичних національних та міжнародних видань, і зокрема фіксується у СНР.

Вітчизняна статистика на сьогодні представлена лише вибірковою системою показників, що характеризують розвиток сектора домашніх господарств. Для висвітлення стану матеріального добробуту домогосподарств, аналізу структури їх доходів, а також основних статей витрат та напрямків використання ресурсів, до системи показників рівня життя домогосподарства включені: доходи і ресурси домогосподарства (грошові доходи, негрошові доходи, загальні доходи, сукупні доходи), витрати домогосподарства (споживчі грошові витрати, неспоживчі витрати, грошові витрати). Для точнішої характеристики реального стану домогосподарств, адекватного відображення рівня розвитку різних їх груп, диференціації населення за рівнем матеріального добробуту та нерівності розподілу доходів (витрат) по окремих групах населення використовують наступні

показники та коефіцієнти: розподіл доходів за децильними групами домогосподарств, прожитковий мінімум, чисельність домогосподарств з рівнем середньодушових доходів нижче прожиткового мінімуму, децильний коефіцієнт фондів, квітнільний коефіцієнт фондів тощо. Джерелами інформації про економічний стан національних домогосподарств виступають: показники обстеження умов життя домогосподарств, матеріали вибіркового опитування домогосподарств, дані Держкомстату, дані загальних комплексних соціально-економічних та спеціальних досліджень, які наводяться Держкомстатом та іншими організаціями, дані, отримані в результаті соціологічних опитувань та досліджень, дані перепису населення. Проте основними показниками є дані обстеження умов життя домогосподарств, адже результати таких досліджень дозволяють проаналізувати в рамках домогосподарства джерела та структуру доходів населення, структуру витрат, умови життя, зайнятість населення, стан здоров'я тощо.

Ступінь участі сектора домашніх господарств у національному суспільному виробництві є одним із основних індикаторів його розвитку. Важливе значення має адекватна оцінка виробничої діяльності домогосподарств, адже часто виробнича діяльність з певних причин не формальна. Основним результатом виробництва всередині сектору є створення, розподіл та перерозподілення доходів. Вирішальне значення має частка доходів, перерозподілених на користь сектору домогосподарств, на основі якої формується споживчий попит та заощадження. Обсяги резервних грошових ресурсів домогосподарств та їх здатність до інвестування вказують на ступінь розвитку сектору домашніх господарств.

Важливим напрямом аналізу розвитку сектору домашніх господарств на макrorівні є, як уже вказувалось у § 1.3, вивчення його взаємозв'язків із іншими секторами економічної системи, фінансових потоків, процесів формування доходів та витрат, їх структури, динаміки та напрямків їх використання. У СНР відображається ціла низка показників, які характеризують вищевказані процеси і слугують своєрідними індикаторами розвитку сектору домашніх господарств.

Підґрунтям макроекономічного аналізу стану та тенденцій розвитку домогосподарств є спеціальні рахунки, які становлять базу дослідження ефективності економіки та окремих її секторів (додатки А, Б, В). Вони описують

етапи розширеного відтворення національної економічної системи: виробництво, створення, розподіл та перерозподіл, використання та нагромадження доходів. Поточні рахунки дають вартісну оцінку процесів, здійснених у поточному періоді. Підсумовують їх рахунки нагромадження, у яких відображається придбання, використання і вибуття об'єктів у поточному та наступних періодах.

Кожен із секторів економічної системи характеризується особливими завданнями та процесом утворення доходів, тому набір показників, які описують їх функціонування різний для кожного сектора.

Діяльність сектора домашніх господарств суттєво відрізняється від діяльності інших секторів економіки. Сектор домашніх господарств виступає власником і постачальником економічних ресурсів, проте, його внесок у створення валового внутрішнього продукту (ВВП), порівняно із іншими секторами економічної системи невеликий. Адже володіючи факторами виробництва (капітал, земля, праця), значна частина домогосподарств здійснює господарську діяльність, тобто продукує товари та надає послуги як самостійний виробник і отримує за них вагому частку первинних доходів у вигляді зарплатні та змішаного доходу. Після перерозподілу доходів, інституції сектору домашніх господарств отримують ще й додаткові засоби (трансферти), тому їх наявні ресурси значно збільшуються.

Аналіз емпіричних даних засвідчив, що вклад сектору домашніх господарств у процеси виробництва, розподілу та перерозподілу доходів, споживання та заощадження (за СНР – стадії розширеного відтворення) у національній економіці протягом останніх років постійно збільшується (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Внесок сектору домашніх господарств у розширене відтворення національної економіки за 2003-2009 рр.

Стадії розширеного відтворення	Показники	Частка сектору домашніх господарств, %			
		2000	2003	2006	2009
Виробництво	Валова додана вартість	16,8	15,6	15,7	17,7
Розподіл первинних доходів	Валове сальдо первинних доходів	65,8	66,0	64,7	67,8
Перерозподіл доходів	Валовий наявний дохід	57,1	59,1	66,0	71,8
	Валовий скоригований наявний дохід	70,7	71,6	78,0	85,6
Споживання	Кінцеві споживчі видатки	72,2	72,6	75,2	75,3
Заощадження	Валове заощадження	10,9	22,5	64,2	54,2

Примітка: розраховано за даними: [158; 202, с. 43 - 47; 205].

Аналіз динаміки частки валової доданої вартості секторів економіки (ВДВ) у ВВП показав, що частка ВДВ сектору домашніх господарств зросла з 16,8% у 2000 р. до 17,7% у 2009 р. Упродовж 2000-2009 рр. на сектор домашніх господарств припадало у середньому 65% валового наявного доходу. Після перерозподілу доходів, інституції сектору домашніх господарств отримують ще й додаткові засоби (трансферти), тому їх наявні ресурси значно збільшується. На сектор домашніх господарств припадає основна частка споживчих видатків у вітчизняній економіці, тоді як частка їх заощаджень незначна.

Домогосподарства належать до особливого сектора економіки, тому, і показники, які характеризують його діяльність, також істотно відрізняються від інших секторів. Передусім, відмінними є показники виробництва, адже домашні господарства не є типовими виробниками. Окрім того, лише домогосподарства одержують такі доходи як заробітна плата, пенсії тощо та виступають єдиними споживачами благ, які продукуються іншими секторами економіки. Разом з тим, вони для власного споживання, самостійно виробляють матеріальні та нематеріальні блага.

Це знаходить своє відображення у даних системи національних рахунків: випуск, проміжне споживання, валова додана вартість, споживання основного капіталу та ін. Більшість з них характеризують продуктивність та ефективність виробництва. На нашу думку, їх використання є більш доцільним при дослідженні інших секторів національної економіки, де виробнича функція пріоритетна. Для сектору домашніх господарств більш важливими є інші функції, хоч у перехідний період активізується і виробнича функція, тому варто зосередити увагу на динаміці валової доданої вартості (ВДВ). Динаміка цих та інших показників інституційних секторів економіки, зокрема, сектору домашніх господарств у системі національних рахунків відображена у додатках А, Б, В.

Внесок секторів економічної системи у розвиток національної економіки визначається за його часткою валової доданої вартості у загальній структурі ВВП країни (табл. 2.2). Протягом 2001-2009 років відбулося зниження вкладу валової доданої вартості у ВВП сектора нефінансових корпорацій, основою діяльності якого є виробництво з 57% до 55%. Така ситуація склалася через

виробничий спад вітчизняної економіки та її тінізацію. У результаті цього частина виробництва була перерозподілена між іншими інституційними секторами: фінансових корпорацій, загального державного управління та домогосподарств. Зменшення частки ВДВ сектору нефінансових корпорацій відбулося також через наступні причини: зниження грошових надходжень до фінансових установ, поширення практики надання приватних фінансових послуг, руйнування «фінансових пірамід», обмеження державних витрат на розвиток соціально-культурної сфери. Що стосується сектору домашніх господарств – частка валової доданої вартості у ВВП цього сектору дещо зменшилася з 15% у 2001 році до 14,4% у 2009 році. Протягом даного проміжку часу частка валової доданої вартості державного сектору та сектору фінансових корпорацій у ВВП зростає більше ніж на 2% та 5% відповідно.

Таблиця 2.2

Валова додана вартість секторів економіки України до ВВП 2001-2009 роках

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	948056
у тому числі по сектору:									
нефінансових корпорацій, %	57	60	59	59,6	59,7	58,1	57,2	57,4	55,2
фінансових корпорацій, %	2	3	3	3,5	6,1	4,4	4,6	5,8	7,2
загального державного управління, %	11	11	12	13,2	12,3	12,9	13,5	13,2	13,2
домогосподарств, %	15	15	15	14,1	13,1	13,7	13,7	14,2	14,8
некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, %	1	1	1	1,2	1,0	0,6	0,5	0,5	0,4

Примітка: Обчислено на основі [159]

На основі національних рахунків інституційних секторів економіки України (рахунок виробництва, розподілу та використання доходу, нагромадження) (Додатки А, Б, В) спробуємо оцінити рівень розвитку домогосподарств та роль сектора домашніх господарств у вітчизняній економіці. Так, за рахунком виробництва у 2009 році випуск сектору домашніх господарств становив 238372 млн. грн. або 11,5% випуску по економіці загалом, щомісячне проміжне споживання – 97598 млн. грн. (7,8% відповідно), валова додана вартість – 139318 млн. грн. або 17,1% , а чиста додана вартість 18, 9%.

За показниками рахунку використання наявного доходу, валовий наявний дохід сектору домогосподарств склав 66,5% від внеску у національну економіку всіх інших секторів, кінцеві споживчі витрати – 76,8%, валове та чисте

заощадження – 27,1% та 47,5% відповідно. Питома вага сектору домогосподарств серед інституційних секторів економіки України в 2009 році за показниками рахунку утворення доходу щодо оплати праці найманих працівників становила 1,4%.

Найбільшою є частка валового прибутку, змішаного доходу та чистого прибутку – 36,7% та 48,1% відповідно. Порівняно незначною є участь сектору домашніх господарств у виплаті субсидій, пов'язаних з виробництвом.

Соціально-демографічний аналіз сектору домашніх господарств дає змогу дослідити тенденції зміни кількості домогосподарств, їх складу, розміру, освітнього рівня членів, наявність підсобних домогосподарств.

Проведений аналіз, впродовж 2000-2009 років (табл. 2.3) свідчить, про помітну однозначну тенденцію до зменшення кількості домогосподарств. У 2009 році в Україні нараховувалось 17096,8 домогосподарств. Середній розмір домогосподарства у 2009 році 2,6 осіб проти 2,8 у 2000 році. Найбільш поширеними протягом 2000-2009 років є домогосподарства, у складі яких перебуває 2 особи.

Таблиця 2.3

Характеристика складу домогосподарств України

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Показники										
Кількість домогосподарств, тис	17679,6	17637,5	17609,2	17613,0	17633,8	17539,4	17417,5	17341,1	17199,0	17096,8
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,76	2,73	2,71	2,62	2,62	2,61	2,60	2,60	2,60	2,60
Розподіл домогосподарств за кількістю осіб у їх складі, %										
одна особа	20,9	21,0	20,9	22,4	22,4	22,2	24,6	24,0	23,7	23,2
дві особи	27,6	28,1	29,2	29,6	30,2	29,3	27,2	27,1	27,0	28,6
три особи	22,0	22,1	22,6	23,5	23,3	24,5	23,4	25,0	25,7	25,2
Чотири особи і більше	29,5	28,8	27,3	24,5	24,1	24,0	24,8	23,9	23,6	23,0
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років (%)	43,6	42,5	41,3	38,9	37,2	37,5	37,7	37,7	37,8	37,8
Частка домогосподарств без дітей (%)	56,4	57,5	58,7	61,1	62,8	62,5	62,3	62,3	62,2	62,2
Розподіл домогосподарств із дітьми (%) за кількістю дітей у їх складі										
одна дитина	61,0	61,9	62,3	64,2	65,3	68,3	65,9	68,1	70,7	72,1
дві дитини	33,3	32,5	31,8	30,5	29,5	28,3	29,1	27,9	25,5	24,2
три дитини і більше	5,7	5,6	5,9	5,3	5,2	3,4	5,0	4,0	3,8	3,7

Примітка: за даними [159]

Помітна також тенденція до зменшення частки домогосподарств, які складаються з чотирьох і більше осіб, яка становила у 2000 році – 29,5%, а у 2009 році – 23,0%. Збільшується кількість домогосподарств без дітей 56,4% і 62,2% у 2000 році та 2009 році відповідно. Частка домогосподарств, у складі яких нараховується кількість дітей більше трьох, теж зменшується і становить майже 6% у 2009 році, проти 3,7% у 2000 році. Це свідчить про низький рівень матеріального забезпечення та неефективну соціальну політику.

Аналізуючи рівень освіти населення у відповідних вікових групах у 2000-2010 роках, можна стверджувати, що за цей період відбулися позитивні зрушення в цьому напрямку у міських поселеннях, проте у сільських поселеннях рівень освіти у більшості вікових групах знизився (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Рівень освіти населення у відповідних вікових групах

Показник	Усі домогосподарства			У т.ч. проживають:					
				у містах			у селах		
	2005	2007	2010	2005	2007	2010	2005	2007	2010
Частка населення (%) у віці 22 роки і старші, яке має повну вищу освіту	19,4	19,8	22,7	24,3	25,2	28,7	9,1	8,2	10,0
Частка населення (%) у віці 21 рік і старші, яке має базову вищу освіту	1,2	1,2	1,5	1,4	1,4	1,7	0,8	0,7	1,1
Частка населення (%) у віці 20 років і старші, яке має неповну вищу освіту	21,7	21,4	20,5	24,9	24,8	23,0	15,0	14,2	15,2
Частка населення (%) у віці 18 років і старші, яке має повну загальну середню освіту	42,7	43,4	42,8	40,2	40,2	39,8	47,9	50,3	49,1
Частка населення (%) у віці 16 років і старші, яке має базову загальну середню та початкову загальну освіту	17,3	16,6	14,9	12,6	12,0	10,2	27,1	26,5	25,0
Частка населення (%) у віці 6 років і старші, яке не має початкової загальної освіти та неписьменні	5,4	5,1	4,8	4,6	4,2	4,2	7,1	7,0	6,0

Примітка: наведено за даними: [159]

Співставлення рівнів освіти міського та сільського населення свідчить, що серед мешканців міст, особливо великих, відсотки осіб з повною, базовою та неповною вищою освітою залишаються значно вищими, ніж серед сільських жителів. Двоє з п'яти молодих осіб мають повну загальну середню освіту, п'ята частина – повну вищу, 16% – неповну вищу, 4% – базову вищу. Кожний п'ятий представник молоді має професійно-технічну освіту. Серед чоловіків ця частка майже у 2 рази більша, ніж серед жінок.

Найбільша кількість населення з вищою освітою у Харківській (понад 20%), Дніпропетровській, Одеській (близько 15%) областях та у Криму (16, 1%). Найбільша частка населення, яка не має початкової загальної освіти та неписьменна, зосереджена у Полтавській та Чернівецькій областях (більше 9%), а також у Волинській та Хмельницькій областях (близько 8%).

Важливими показниками, які характеризують стан та тенденції розвитку сектору домашніх господарств, є розміри і структура доходів та інших ресурсів домогосподарств, а також структура їх витрат. Ці дані є надзвичайно важливими для дослідження змін, що виникають у ході ринкових перетворень. Обстеження умов життя домогосподарств, дають детальну інформацію щодо доходів і ресурсів на рівні окремих членів домогосподарств та у розрізі різних джерел.

Високий рівень інфляції, спад виробництва і вимушена неповна зайнятість та безробіття, низькі стандарти оплати праці, надмірна непристосованість до нових умов системи соціального захисту, відсутність законодавчих важелів впливу, призводять до зменшення доходів домогосподарств, більшість з яких неспроможна задовольнити власні життєві потреби, сформувані достатній рівень заощаджень. Так, зокрема, економічна криза у 90-х роках призвела до суттєвого зниження добробуту домогосподарств. Проте проаналізувати зміни у сукупних доходах домогосподарств протягом 1991-1998 років неможливо у зв'язку з тим, що статистична та соціологічна інформації подавалися органами державної статистики відокремлено та неповно, зокрема, до 1998 року здійснювалося лише вибіркоче обстеження бюджетів сімей. Відповідно, дані щодо фактичного стану та розвитку домогосподарств у перші роки незалежності України були відсутні.

Дані обстеження умов життя домогосподарств упродовж 2000-2009 років свідчать про наявність позитивного впливу на них економічного зростання та змін у політиці соціального захисту. Підвищення заробітної плати, розмірів пенсій та адресної соціальної допомоги сприяло збільшенню сукупних ресурсів домогосподарств (табл. 2.5).

Сукупні ресурси домогосподарств України постійно зростали, зокрема, у 2009 році у порівнянні з 2000 роком вони збільшились у 6 разів і становили 2012,1 грн. на місяць. Найвагомим чинником їх зростання було підвищення розмірів оплати праці, адже за цей час оплата праці у структурі сукупних доходів

домогосподарств зросла з 37,1% до 47,9% і у 2009 році перевищила половину усіх сукупних ресурсів. Це свідчить про підвищення вагомості трудової діяльності як основного чинника покращення матеріального становища домогосподарств.

Таблиця 2.5

Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %

Показники \ Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	422,9	520,8	608,1	708,6	911,8	1321,4	1611,7	2012,1	2892,8	3015,3
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %										
Грошові доходи:	68,1	75,9	80,0	81,1	85,1	86,4	87,6	89,0	87,9	88,5
оплата праці	37,1	40,8	42,8	44,9	45,2	46,0	48,4	50,6	49,9	47,9
доходи від підприємницької діяльності	2,4	3,1	3,2	3,4	4,4	4,9	4,6	5,2	5,3	5,1
доходи від продажу сільсько-господарської продукції	5,3	5,5	5,0	5,4	4,8	4,6	3,8	3,6	3,3	2,9
пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	15,9	18,0	20,4	18,4	22,2	24,0	23,7	23,0	23,1	26,0
грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	7,4	8,4	8,6	9,0	8,5	6,9	7,1	6,6	6,8	6,6
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та від самозаготівель	17,1	13,1	10,3	9,5	7,0	6,0	5,4	4,8	4,0	4,6
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	2,9	2,5	2,0	1,4	0,9	0,5	0,6	0,7	0,5	0,
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,9	0,7	0,7	1,0	0,9	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6
Інші надходження	11,0	7,9	7,0	7,0	6,1	6,5	5,8	5,0	7,1	5,7
Загальні доходи, грн.	397,8	500,4	583,2	678,6	876,3	1262,1	1544,4	1939,1	2722,8	2892,0

* У 1999–2002рр. – пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, послуг міжміського транспорту, зв'язку.

Примітка: наведено за даними: [159; 203; 205]

Наступним за своїм значенням джерелом доходів домогосподарств є пенсійні виплати, стипендії та соціальні допомоги, питома вага яких у структурі сукупних витрат за проаналізовані роки теж істотно збільшилась і склала у 2009 році 26% проти 15,9% у 2000 році. Протягом 2002-2005 років найбільш стрімко зростав саме цей показник і склав більше п'ятої частини усіх сукупних ресурсів домогосподарств. Це свідчить про суттєве підвищення рівня пенсійного забезпечення та інших соціальних виплат, як наслідок ефективної соціальної політики держави. Проте суттєво скоротилася частка безготівкових пільг та субсидій, яка становила у 2000 році 3,8%, а у 2009 склала 1,2%. Збільшились

грошові доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, які у 2000 році становили 2,4%, а у 2009 році – 5,1%. Помітне деяке зменшення грошової допомоги від родичів та інших осіб – 6,6% у 2009 році проти 7,4% у 2000 році. Найвищим цей показник був у 2003 році і становив 9%. Також зменшилась частка доходу від продажу сільськогосподарської продукції та вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та самозаготівель і становлять у 2009 році 2,9% та 4,% проти 5,3% та 17,1% у 2000 році відповідно. Зменшення вищезазначених показників, безумовно, свідчить про покращення матеріального становища домогосподарств.

Збільшення сукупних ресурсів домогосподарств позитивно вплинуло на їх середньомісячні сукупні витрати та сприяло певному скороченню диференціації населення за рівнем добробуту, забезпечило збільшення їх купівельної спроможності, дозволило покращити структуру харчування та умови життя. Так, зокрема, починаючи з 2000 року, помітною є тенденція до зростання витрат домогосподарств (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура сукупних витрат домогосподарств

Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Показник	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1										
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	541,3	607,0	658,3	736,8	903,5	1229,4	1442,8	1722,0	2590,4	2754,1
Структура сукупних витрат домогосподарств, %										
Споживчі сукупні витрати	93,3	93,7	92,8	93,3	92,6	91,1	90,5	90,0	86,2	87,8
продукти харчування та безалкогольні напої	64,9	62,6	59,1	58,6	57,5	56,6	53,2	51,4	48,9	50,0
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,0	2,8	2,6	2,8	2,8	2,9	2,6	2,6	2,2	3,2
непродовольчі товари та послуги	25,4	28,3	31,1	31,9	32,3	31,6	34,7	36,0	35,1	34,6
в тому числі:										
одяг і взуття	x	x	5,4	5,3	5,7	5,7	5,8	5,9	5,9	5,6
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	x	x	10,5	10,4	9,7	8,5	9,6	10,9	9,1	9,4
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	x	x	1,7	2,0	2,3	2,6	2,8	2,9	2,9	2,3
охорона здоров'я	x	x	3,0	2,8	2,8	2,5	2,5	2,5	2,7	3,1
транспорт	x	x	3,0	3,3	3,0	3,0	3,7	3,4	4,0	3,8

Продовження табл. 2.6

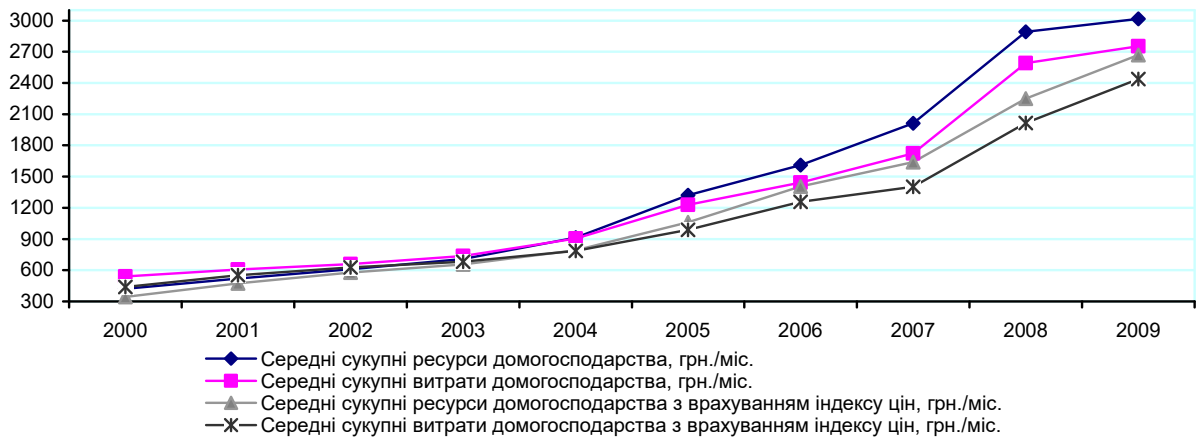
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
зв'язок	x	x	1,3	1,5	1,8	2,1	2,6	2,6	2,3	2,5
відпочинок і культура	x	x	1,9	2,3	2,4	2,6	2,4	2,4	2,5	1,8
освіта	x	x	1,2	1,1	1,3	1,1	1,4	1,3	1,3	1,3
ресторани і готелі	x	x	1,1	1,4	1,6	1,7	2,2	2,3	2,4	2,5
різні товари і послуги	x	x	2,0	1,8	1,7	1,8	1,7	1,8	2,1	2,3
Неспоживчі сукупні витрати	6,7	6,3	7,2	6,7	7,4	8,9	9,5	10,0	13,8	12,2
оплата житла, комунальних продуктів та послуг	6,9	9,0	9,2	8,7	7,7	6,4	7,1	8,5	6,6	7,7

Примітка: наведено за даними: [159; 203; 205]

Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство у 2009 році становили 2754,1 грн., що у 5 разів більше, ніж у 2000 році.

При цьому, у 2009 році сукупні витрати на споживчі товари майже у 7 разів перевищують сукупні витрати на неспоживчі (у 2009 році – більш ніж у 20 разів). У структурі сукупних споживчих витрат протягом 2000-2009 років переважала частка витрат на продукти харчування та безалкогольні напої, яка становила 64,9% у 2000 році, а у 2009 році зменшилась до 50%. Такі структурні зрушення є свідченням поліпшення матеріального добробуту домогосподарств, адже за умов зменшення частки витрат на харчування має місце зростання питомої ваги інших витрат, а саме: витрат на непродовольчі товари та послуги – 34,6% у 2009 році, проти 25,4% у 2000 році. Істотно збільшились витрати на одяг та взуття, зв'язок, відпочинок, культуру та освіту, предмети домашнього вжитку. Деяко нижчими були витрати за цей період на охорону здоров'я, транспорт. Зростання сукупних витрат в першу чергу пояснюється підвищенням доходів домашніх господарств, що забезпечило збільшення їх купівельної спроможності, дозволило покращити харчування, умови життя тощо.

Тенденції позитивних змін у структурі зростання сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств за останнє десятиріччя чітко прослідковуються на рис. 2.1. Так, зокрема, помітним є стрімке їх зростання після 2003 року, що пояснюється позитивними змінами у економічній та соціальній політиці та деяке скорочення темпів збільшення сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств з 2008 року викликане світовою економічною кризою.

Примітка: за даними офіційного сайту Державного комітету статистики України

Рис. 2.1. Динаміка сукупних ресурсів та сукупних витрат домогосподарств у 2000-2009 рр.

Соціально-економічні зміни, економічне зростання чи спад виробництва в державі впливають на розвиток сектору домашніх господарств та відображаються на споживчих можливостях домогосподарств. Протягом останнього десятиріччя, становлення ринкових відносин, економічне зростання, збільшення доходів населення призвело до позитивних зрушень у структурі споживання домогосподарств України. Перш за все, це підтверджує збільшення витрат домогосподарств на непродовольчі товари та послуги, покращення структури та якості харчування.

Загалом, у 2009 році порівняно з 2000 роком відбулися позитивні зміни у структурі споживання продуктів харчування домогосподарств України (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах

Показник \ Роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Споживання продуктів харчування у домогосподарствах (у перерахунку в первинний продукт) в середньому за місяць у розрахунку кг/одн. ос.										
м'ясо і м'ясопродукти	3,3	2,8	3,3	3,9	4,0	4,4	4,7	5,1	5,1	4,8
молоко і молочні продукти	17,1	17,3	18,8	19,1	20,2	21,7	22,3	22,1	22,6	19,8
яйця, шт.	18	16	17	17	18	21	19	20	20	20
риба і рибопродукти	1,3	1,4	1,4	1,4	1,6	1,8	1,9	1,9	2,1	1,8
цукор	3,5	3,3	3,1	3,2	3,6	3,6	3,2	3,2	3,4	3,2
олія та інші рослинні жири	1,8	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,7	1,7	1,8	1,9
картопля	10,4	11,1	10,3	9,9	10,1	9,6	8,7	8,3	8,4	8,0
овочі та баштанні	9,5	9,0	9,5	9,0	8,7	9,1	9,4	8,7	9,3	10,1
фрукти, ягоди, горіхи, виноград	2,5	2,2	2,4	2,5	2,7	3,1	3,0	3,6	3,7	3,6
хліб і хлібні продукти	10,7	10,7	10,7	10,3	10,4	10,3	9,8	9,6	9,6	9,3

Примітка: наведено за даними: [159;203; 205]

Майже всі показники у структурі споживання протягом зазначеного періоду зросли, дещо скоротилося лише споживання картоплі та хлібопродуктів з 10,4 кг на одну особу та 10,7 кг на одну особу в 2000 році до 8,0 на одну особу та 9,3 на одну особу у 2009 році відповідно.

Однією з найважливіших умов конкурентноздатності на ринку є наявність у домогосподарства прибутково-майнового потенціалу (багатства), яке включає: нерухомість (земельна ділянка, різновиди будівель і споруд); фінансові активи (грошові вклади, цінні папери, страхові поліси, готівка, дорогоцінності); майно (сучасні товари довготривалого використання).

Аналіз, проведений за період 2000-2009 років, свідчить про покращення забезпеченості домогосподарств окремими товарами тривалого користування. Помітною є тенденція до збільшення частки наявних у домогосподарствах пилососів, холодильників. Покращення технічного оснащення побуту громадян, створює умови для збільшення вільного часу, можливості культурного відпочинку, збільшення споживання послуг, які надаються суспільним сектором (табл.2.8).

Таблиця 2.8

Наявність в домогосподарствах України товарів тривалого використання

Товари	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008	2009	
Наявність в домогосподарствах окремих товарів тривалого користування (у середньому на 100 домогосподарств, шт.)										
телевізори кольорові	69	71	74	79	83	91	96	107	110	
магнітофони	43	43	41	39	35	34	27	20	13	
фотоапарати	22	23	25	27	30	36	35	38	26	
холодильники	94	93	94	95	96	99	100	106	109	
пральні машини	74	74	74	75	74	77	78	84	85	
електропилососи	56	55	54	56	56	62	64	74	75	
швейні машини	48	46	43	40	35	35	32	31	28	
мотоцикли	7	6	5	5	4	4	3	3	2	
велосипеди і мопеди	43	43	42	40	41	44	44	48	21	
мобільні телефони	15	44	81	149	167	

Примітка: наведено за даними [200; 201;159]

Згідно даних Державного комітету статистики, отриманих з вибірових обстежень домогосподарств України протягом 2005-2009 років, значна частка домашніх господарств (41,5%) залишається недостатньо забезпеченою необхідною житловою площею (табл. 2.9). Зменшилася кількість домогосподарств, які мають у власності державне та відомче житло, 3,1% та 0,3% у 2009 році, проти 7,6% та 0,5% у 2005 році відповідно [159].

Таблиця 2.9

Характеристика домогосподарств, з точки зору забезпечення житлом

Показник \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість домогосподарств, тисяч	17539,4	17417,5	17341,1	17199,0	17096,8
Розподіл домогосподарств за типом житла, %					
окрема квартира	46,9	46,3	46,3	46,5	47,7
комунальна квартира	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6
індивідуальний будинок	46,6	47,2	47,4	47,2	45,5
частина індивідуального будинку	3,3	3,3	3,1	3,3	3,4
гуртожиток	2,6	2,6	2,5	2,4	2,8
Розподіл домогосподарств за типом власності їх житла, %					
приватна (приватизоване, куплене) власність	90,2	91,2	93,0	94,2	94,2
державне	7,6	6,7	4,5	3,2	3,1
відомче	0,5	0,4	0,2	0,2	0,3
наймають у фізичних осіб	1,7	1,7	2,3	2,4	2,4
Розподіл домогосподарств за кількістю кімнат у житлі, %					
одна кімната	14,5	13,9	14,6	14,3	14,9
дві кімнати	35,6	36,7	35,9	35,8	35,9
три кімнати	33,7	33,7	34,2	33,3	33,5
чотири і більше кімнат	16,2	15,7	15,3	16,6	15,7
Розподіл домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу, %					
до 7,5 м ²	10,2	10,2	10,2	10,2	9,6
7,5 м ² –9,0 м ²	6,7	6,5	6,1	5,4	6,9
9,1 м ² –13,65 м ²	25,6	24,8	25,8	25,3	25,0
понад 13,65 м ²	57,5	58,5	57,9	59,1	58,5

Примітка: Наведено за даними [159; 205, с. 28]

Житлова площа двох з п'яти домогосподарств, як у середньому по країні, так і у малих містах, нижча від санітарної норми (13,7 м² на одну особу), у великих містах – площа майже кожного другого, у сільській місцевості – кожного третього домогосподарства також не досягає встановлених стандартів. Зокрема, житлова площа кожного четвертого домогосподарства становить від 9,1 до 13,65 м² на одну особу, 7% домогосподарств – від 7,5 до 9 м², кожного десятого – менше 7,5 м² [159].

Характерним явищем є наявність значної кількості зношеного житла. Житло кожного четвертого домогосподарства України було збудоване до 1960р., у містах – кожного п'ятого, у селах – кожного третього. Житловий фонд 68% домогосподарств був створений у 60-х–80-х роках (71% – міських домогосподарств та 61% – сільських). Відносно нове житло, збудоване у 1991р. і пізніше, належить лише 8% домогосподарств [159].

Про забезпечення рівня благоустрою сектора домашніх господарств свідчать дані щодо облаштування їх житла (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Облаштування житла домогосподарств України

Показник \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість домогосподарств, тисяч	17539,4	17417,5	17341,1	17199,0	17096,8
Розподіл домогосподарств (%) за наявністю в їх житлі					
центрального опалення	44,0	42,9	42,2	41,8	42,2
індивідуальної системи опалення	28,1	30,3	31,2	32,4	35,2
водопроводу	63,9	64,4	65,0	66,1	70,7
каналізації	62,9	63,0	63,7	65,1	69,4
гарячого водопостачання	30,5	29,4	29,0	31,9	33,3
газової колонки	15,9	16,2	15,8	16,8	15,3
централізованого газопостачання	66,3	68,2	69,0	70,2	73,6
балонного газу	23,0	21,8	20,8	19,7	16,9
електроплити підлогової	4,2	4,3	4,4	4,5	4,3
ванної або душу	57,2	58,0	58,7	60,2	65,0

Примітка: Наведено за даними [159]

У 2009 році житло, обладнане центральним опаленням, мали 42% домашніх господарств, а індивідуальною системою опалення – 35% домогосподарств. Централізованим газопостачанням користувалися три чверті домогосподарств, 17% – балонним газом. Газову колонку у своєму житлі мають 15%, гаряче водопостачання – третина домогосподарств. Водопроводом і каналізацією обладнані помешкання 71% та 69% домогосподарств відповідно, ванну або душ мають дві третини домогосподарств. Лише половина домогосподарств мають домашній телефон. І хоча у 2009 році порівняно з 2008 роком на 5–1,4 % збільшилася частка домогосподарств, житло яких обладнано ванною або душем, водопроводом, каналізацією, централізованим газопостачанням, індивідуальною системою опалення, домашнім телефоном, гарячим водопостачанням, проблема комфортності умов проживання залишається гострою [159, 201].

Суттєвих змін не зазнав розрив в умовах життя сільського і міського населення. Рівень благоустрою житла міських домогосподарств у 2009 році вищий, ніж сільських: у містах водопроводом і каналізацією обладнано житло близько 88%, на селі – близько 30% (у 2008р. – приблизно 20%) домогосподарств; гарячим водопостачанням – відповідно 46% та 5% домогосподарств; газовою колонкою – 19% та 8%; централізованим газопостачанням – 84% та 50%; ванною або душем – 83% та 24%; домашнім телефоном – 64% та 27% [159; 201].

Найбільш обладнаним є житло домогосподарств східних областей України – центральне опалення, водопровід, каналізація є у близько 60% домогосподарств

Дніпропетровської, Донецької, Харківської областей. Житло домогосподарств Закарпатської, Чернівецької, Кіровоградської та Житомирської областей найменш забезпечене сучасними комунальними зручностями.

Згідно з проведеним у 2009 році Держкомстатом України опитуванням домогосподарств, які брали участь у вибірковому обстеженні, майже 46% домогосподарств у цілому задоволені або дуже задоволені своїми житловими умовами, хоча це на 0,7 в.п. більше, ніж у попередньому році (у великих містах – 52% у малих – 45%, на селі – 37%) [159]. Тенденції в оцінці домогосподарствами своїх житлових умов протягом 2005-2009 років умов чітко видно з нижче наведеної таблиці (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Розподіл домогосподарств за ступенем задоволеності своїми житловими умовами

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість домогосподарств, тисяч	17539,4	17417,5	17341,1	17199,0	17096,8
у т.ч. частка домогосподарств (%), які своїми житловими умовами					
дуже незадоволені	4,9	5,8	5,7	5,0	4,7
незадоволені	16,3	16,5	18,0	15,2	15,0
не дуже задоволені	35,6	35,4	34,1	34,8	34,6
задоволені	41,6	41,1	40,7	43,6	43,7
дуже задоволені	1,6	1,2	1,5	1,4	2,0
Кількість домогосподарств з дітьми, тисяч	6577,2	6567,0	6538,8	6497,1	6460,8
у т.ч. частка домогосподарств (%), які своїми житловими умовами					
дуже незадоволені	6,8	7,5	6,7	6,6	6,0
незадоволені	17,4	16,6	19,4	15,2	14,3
не дуже задоволені	36,5	35,8	35,0	37,0	35,8
задоволені	37,9	39,0	37,3	39,9	41,8
дуже задоволені	1,4	1,1	1,6	1,3	2,1
Кількість домогосподарств без дітей, тисяч	10962,2	10850,5	10802,3	10701,9	10636,0
у т.ч. частка домогосподарств (%), які своїми житловими умовами					
дуже незадоволені	3,7	4,8	5,1	4,2	4,1
незадоволені	15,6	16,4	17,1	15,2	15,3
не дуже задоволені	35,1	35,1	33,6	33,4	33,8
задоволені	43,9	42,4	42,7	45,8	44,8
дуже задоволені	1,7	1,3	1,5	1,4	2,0

Примітка: Наведено за [159]

За даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств у 2010 році земельні ділянки у своєму користуванні мали майже три з кожних п'яти домогосподарств, у містах – два з п'яти, на селі – майже всі домогосподарства. На селі більше половини домогосподарств користувалися земельними ділянками

площею до 1 гектара, чверть – від 1 до 5, кожне сьоме – 5–10 гектарів. В розпорядженні близько 8% сільських домогосподарств знаходилося більше 10 гектарів землі. Майже три чверті міських домогосподарств володіли земельними ділянками площею до 10 соток, п'ята частина – від 10 до 25 соток [159] (табл.2.12).

Таблиця 2.12

Характеристика особистих підсобних господарств

	Усі домогосподарства			у тому числі:					
	2006	2008	2010	міські			сільські		
				2006	2008	2010	2006	2008	2010
Кількість домогосподарств, усього, тисяч	17417,5	17199,0	17050,3	11987,2	11864,8	11788,0	5430,3	5334,2	5262,3
Із загальної кількості частка домогосподарств, які утримують худобу, птицю і бджіл, %	33,4	31,4	30,0	10,9	9,2	9,0	82,9	80,9	77,1
Кількість домогосподарств, які мають земельні ділянки, тис.	10105,1	9717,3	9430,3	4748,7	4454,7	4263,9	5356,4	5262,6	5166,4
у % до загальної кількості	58,0	56,5	55,3	39,6	37,5	36,2	98,6	98,7	98,2
Розподіл домогосподарств, за розміром площі землі, яку вони використовують,%									
10 соток і менше	36,7	35,9	35,7	72,3	73,2	71,7	5,2	4,4	6,0
10,1–25 соток	16,7	16,0	16,0	20,1	19,3	17,1	13,8	13,2	15,2
25,1–50 соток	10,5	10,9	11,4	3,9	4,1	4,8	16,3	16,6	16,8
50,1–100 соток	9,7	10,1	10,5	1,5	1,0	1,9	17,0	17,9	17,7
1,1–2 га	4,4	5,1	4,9	0,3	0,4	0,4	8,0	9,0	8,6
2,1–5 га	9,8	9,9	9,9	0,7	1,1	1,9	17,9	17,4	16,5
5,1–10 га	8,2	7,8	7,4	0,9	0,6	1,4	14,6	13,9	12,3
10,1 га і більше	4,0	4,3	4,2	0,3	0,3	0,8	7,2	7,6	6,9
Розподіл земельної площі за видом її використання домогосподарством (серед домогосп., які мають земельні ділянки), %									
для вирощування продукції лише для власних потреб	14,5	14,6	14,7	38,2	42,3	20,3	12,9	13,0	13,9
для вирощування продукції для власних потреб і на продаж	11,6	15,7	16,1	15,9	3,9	35,9	11,3	16,4	13,3
здається в оренду	72,1	68,7	67,6	44,1	52,8	43,3	74,1	69,6	71,1
лише для відпочинку	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
тільки почали освоювати та інше	1,8	1,0	1,6	1,5	0,8	0,4	1,7	1,0	1,7

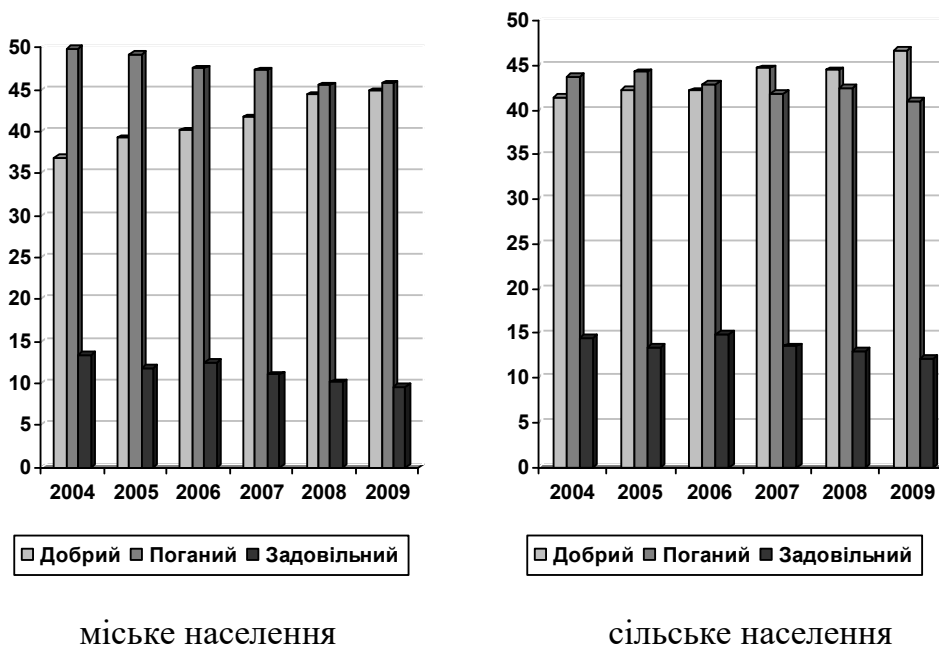
Примітка: Наведено за даними [159]

Незважаючи на позитивні зрушення у забезпеченні домашніх господарств нерухомістю, а саме – житлом та земельними ділянками, деякого зростання

доходів, а, відповідно, і фінансових активів, збільшення у власності домогосподарств майна, зокрема, товарів довготривалого користування, рівень прибутково-майнового потенціалу домогосподарств для забезпечення їх конкурентноздатності на ринку все ж є недостатнім.

Значний вплив на функціонування сектора домашніх господарств мають об'єкти охорони здоров'я, які належать до суспільного сектора економіки. Якщо у 1990 році число лікарняних закладів становило 3,9 тис. одиниць, то у 2009 році – лише близько 2,5 тис. Майже на половину у порівнянні з 1990 роком зменшилась кількість лікарняних ліжок: з 700 тис. у 1990 році до 431 тис. у 2008. Позитивним є деяке збільшення кількості лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів з 6,9 тис. у 1990 році до 8,8 тис. у 2008 році, що відповідає світовим і Європейським підходам до організації надання медичних послуг [254]. На тлі збереження мережі санаторно-курортних та оздоровчих закладів, суттєво (більш ніж у 2 рази) скоротилися місця у мережі дитячих оздоровчих таборів, що зумовлено в основному трьома причинами: демографічною ситуацією, зміною пріоритетів у виборі форм відпочинку, скороченням фінансування, яке значною мірою здійснювалось за рахунок коштів підприємств [159].

Співставлення індикаторів потенціалу з індикаторами результативності свідчать про наступне. Проведене Держкомстатом України у жовтні 2008 року опитування домогосподарств, з метою оцінки доступності для населення послуг охорони здоров'я, ліків та медичних товарів, а також отримання інформації щодо самооцінки стану здоров'я населення свідчить, що чотири дев'ятих населення оцінювало стан свого здоров'я як «добрий». Майже кожна друга особа серед дорослих визнала стан свого здоров'я «задовільним». Стан свого здоров'я як «поганий» визнала кожна дев'ята пересічна особа. Найбільша частка населення, що вважає своє самопочуття незадовільним, спостерігалася серед осіб непрацездатного віку. Порівняння даних результатів з такими ж опитуваннями за попередні роки свідчать про зменшення у 2009 році кількості членів домогосподарств, які не задоволені своїм здоров'ям і оцінюють його як «погане» (рис. 2.2).

Примітка: Сформовано на основі [159,201]

Рис. 2.2. Самооцінка стану здоров'я міськими та сільськими домогосподарствами у 2004-2009 роках

Особливо чітко названа тенденція помітна у порівнянні 2004 та 2009 років серед міського населення (частка опитаних, які оцінили свій стан як «поганий», зменшилась з 13,4 % до 9,5%). Серед сільського населення цей показник на протязі досліджуваного періоду часу досить стабільний і перебуває в рамках 13-14%, лише у 2006 році відбулося його збільшення до 14,9%.

Негативним явищем залишається недоступність медичних послуг. За даними опитування, проведеного Держкомстатом у жовтні 2009 року, частка домогосподарств, які повідомили про випадки неможливості отримання медичної допомоги, склала 20% від загальної кількості домогосподарств, є тривожним фактом. Основною причиною недоступності окремих видів медичної допомоги переважна більшість домогосподарств, як і в опитуванні попереднього року, вказала занадто високу вартість ліків, медичних товарів, послуг закладів охорони здоров'я. Серед домогосподарств, у складі яких були особи, що потребували медичної допомоги, але не змогли її отримати, три чверті повідомили про випадки неможливості придбання необхідних ліків. Залишаються проблеми з доступністю послуг лікарів. У трьох з семи домогосподарств, хворі не мали можливості відвідати лікаря. Є випадки недоступності для хворих членів родини необхідного

лікування у стаціонарних лікувальних установах. Майже усі домогосподарства вказали, що вимушена відмова від належного лікування спричинена занадто високою його вартістю. При цьому, серед осіб, які перебували на стаціонарному лікуванні, дев'ять з десяти брали з собою до лікарні медикаменти, більше, ніж три чверті – їжу, майже дві третини – постільну білизну [159].

Аналіз проведеного Держкомстатом у 2008 році модульного опитування домогосподарств щодо доступності суспільних благ і можливостей дозволяє зробити висновок щодо поширення серед міських та сільських домогосподарств проявів позбавлення населення можливостей забезпечення не тільки мінімально необхідних фізіологічних потреб, а й потреб, пов'язаних з розвитком особистості та створенням належного рівня комфортності існування, які надаються суспільним сектором (Додаток Ж).

Особливо гостра реакція населення на недостатню забезпеченість з боку суспільного сектору потреб у об'єктах інфраструктури. Основними ознаками недоліків розвитку інфраструктури в умовах сучасних суспільних стандартів значна частина респондентів (92–96%) вважала відсутність поблизу житла медичної установи, аптеки, дошкільних закладів, об'єктів роздрібною торгівлі, відділень зв'язку, відсутність у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги, а також відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеними пунктами із більш розвиненою інфраструктурою. У значно більшій мірі, ніж міські, відчували недостатній розвиток об'єктів інфраструктури, які належать до суспільного сектора сільські мешканці. Кожне друге сільське домогосподарство потерпало від незабезпеченості населеного пункту послугами швидкої медичної допомоги (серед міських – 8%) та відсутності закладів, які надають побутові послуги (6%), два з п'яти – від відсутності можливості підключення до стаціонарної телефонної мережі (майже кожне шосте міське), кожне третє – від відсутності поблизу житла медичної установи (кожне десяте у місті) та регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвиненою інфраструктурою – 3% [159].

Саме через дослідження ефективності та проблем функціонування, рівня розвитку, результатів виробничої та економічної діяльності домогосподарств можна забезпечити оцінку механізмів управління та регулювання розвитку сектора

домашніх господарств.

Результати такого аналізу можна широко використовувати для обґрунтування пріоритетних заходів у сфері соціального захисту населення, особливо його малозабезпечених верств, застосовувати для розрахунку індексу споживчих цін, національного доходу, формування балансу виробництва і використання сільськогосподарської продукції, при проведенні низки інших важливих економічних розрахунків та при укладанні прогнозів.

Таким чином, проведений аналіз дає підґрунтя для формування належної аналітичної та інституційної бази розвитку сектора домашніх господарств та формування адекватного обраній моделі економіки організаційно-економічного механізму цього розвитку. За великим рахунком, суть організаційно-економічного механізму розвитку сектора домашніх господарств полягає у системі відносин, які складаються між ними та іншими суб'єктами економіки та забезпечують належні умови їх функціонування.

2.2. Діагностика чинного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств

Забезпечення розвитку сектору домогосподарств – багатогранна процедура, яка являє собою складний організаційно-економічний механізм.

Ефективність функціонування сектора домашніх господарств є одним із основних індикаторів дієвості організаційно-економічного механізму його розвитку. Саме через показники, які характеризують стан та тенденції розвитку вітчизняних домогосподарств та їх внесок у національну економіку можна проводити оцінку результативності чинного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств. Але відповідної оцінки, як підтвердив аналіз, проведений у § 2.1 вимагає і сам організаційно-економічний механізм. Актуальність діагностики діючого організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств пов'язана із розвитком ринкових відносин в Україні, значними економічними перетвореннями, які спричинили структурні зрушення у секторі та висунули нові вимоги до його економічної поведінки, розширили сферу діяльності, до певної міри активізували

виконання домогосподарствами властивих їм функцій, змінили соціально-економічні засади їх функціонування.

Організаційно-економічний механізм розвитку сектора домашніх господарств знаходиться під впливом екзо- та ендогенних чинників ринкового середовища та змін у системі державного управління, спрямованих на досягнення бажаного результату. Саме через це, процес розвитку сектору домашніх господарств поєднує саморозвиток домогосподарств, їх саморегулювання та комплекс заходів зовнішнього цілеспрямованого впливу на функціонування домогосподарств.

Чинний організаційно-економічний механізм розвитку сектору домашніх господарств характеризується: створенням певних умов для самозабезпечення домогосподарств, розвитку підсобного господарства, підприємництва; активізацією виробничої функції; домінуванням неформальної виробничої діяльності та пропозиції факторів виробництва на відповідних ринках (зайнятість у інших секторах економіки); активізацією трудової міграції (в т.ч. нелегальної); диверсифікацією трудової діяльності, частина якої спрямовується на забезпечення власного відтворювального механізму; наявністю трьох типів активізації домогосподарств (отримання доходу у сфері оплачуваної зайнятості, грошовий і немонетарний обміни між домогосподарствами, виробництво продуктів харчування в середині домогосподарства), серед яких домінують два останні, які зорієнтовані на скорочення видатків і перерозподіл доходів; зростанням ролі ринкового регулювання розвитку домогосподарств у зв'язку із активізацією їх участі у формуванні конкурентного середовища на ринку споживчих товарів та послуг; трансформаційними змінами у системі державного регулювання у зв'язку з скороченням соціальних зобов'язань та зниженням державної підтримки.

Однією із особливостей розвитку сектору домашніх господарств є те, що за сучасних економічних умов, домогосподарства є власниками і постачальниками економічних ресурсів. Володіючи основними факторами виробництва (праця, підприємницький хист), значна частина домогосподарств здійснює господарську діяльність - продукує товари та надає послуги, отримуючи натомість винагороду у вигляді заробітної плати чи прибутку. Як окремий вид господарської діяльності

домогосподарств, слід виділити їх здатність до самозайнятості. В умовах економічної кризи, спаду виробництва, зростання рівня безробіття, самозайнятість домогосподарств стає поширеним явищем. Таким чином вони активно реалізують свою виробничу функцію. Це знаходить своє відображення у даних системи національних рахунків.

Проведений аналіз свідчить, що сфера матеріального виробництва стала основним напрямком діяльності сектору домашніх господарств, що зумовило збільшення його ВДВ у ВВП. Так, у 2009 році на сектор домашніх господарств припадало три чверті продукції сільського господарства (72%), п'ята частина продукції рибної промисловості (23%), десята частина продукції обробної промисловості (12%) і продукції будівництва (14%) вироблених в цілому у країні [159].

Крім виробництва продукції, некорпоративні підприємства домогосподарств також надають послуги. Так, у 2009 році результати виробничої діяльності сектору домогосподарств становили близько однієї п'ятої послуг оптової та роздрібною торгівлі (21%), однієї десятої операцій з нерухомістю (11%), у сфері готельного бізнесу – 7%, транспортні послуги – 3%, освітні – 1%, охорона здоров'я – 4%, колективні, громадські, особисті послуги – 8% [159].

Значна частина виробничої діяльності сектору домашніх господарств носить неформальний характер: індивідуальні медичні, юридичні, дизайнерські консультації, будівельні, ремонтні, транспортні, побутові послуги, послуги у сфері ІТ, репетиторство, консалтинг, перекладацька робота тощо. Система національного рахівництва (макроекономічна статистика) таку неформальну діяльність сектору відображає лише частково. Відповідно до даних представлених Інститутом економічного прогнозування НАН України, легальна виробнича діяльність та зайнятість вітчизняних домашніх господарств вдвічі менша від тіньової [98]. Прибутки від цієї діяльності забезпечують зростання сукупних ресурсів значній кількості домогосподарств. Більша частину тіньових послуг надається і оплачується всередині самого сектора домашніх господарств, в той же час, їх можуть споживати також і корпоративні сектори.

Попри це, безперечним є той факт, що сектор домашніх господарств є

специфічним сектором економічної системи, адже він пропонує власні трудові ресурси на відповідних ринках і забезпечує робочою силою усі сектори національної економіки.

Аналіз основних показників ринку праці України дозволяє прослідкувати як позитивні, так і негативні явища у сфері зайнятості. (табл. 2.13). Однією із найважливіших тенденцій на ринку праці за останнє десятиріччя є більш ніж дворазове (з 20% у 2003 році до 45% у 2009 році) зростання кількості працівників приватного сектору. У той же час суттєво зменшилася частка працівників державних органів (з 28% у 2003 році до 19% у 2009 році) [159].

Таблиця 2.13

Основні показники ринку праці України за 2000-2009 роки

Рік	Економічно активне населення:				у тому числі:							
	у віці 15-70 років		працездатного віку		зайняте населення				безробітне населення			
	тис.осіб	%	тис.осіб	%	у віці 15-70 років		працездатного віку		у віці 15-70 років		працездатного віку	
					тис.осіб	%	тис.осіб	%	тис.осіб	%	тис.осіб	%
2000	22 830,8	63,2	21 150,7	73,7	20 175,0	55,8	18 520,7	64,5	2 655,8	11,6	2 630,0	12,4
2001	22 426,5	62,3	20 893,6	72,6	19 971,5	55,4	18 453,3	64,1	2 455,0	10,9	2 440,3	11,7
2002	22 231,9	61,9	20 669,5	71,7	20 091,2	56,0	18 540,9	64,4	2 140,7	9,6	2 128,6	10,3
2003	22 171,3	61,8	20 618,1	71,4	20 163,3	56,2	18 624,1	64,5	2 008,0	9,1	1 994,0	9,7
2004	22 202,4	62,0	20 582,5	71,1	20 295,7	56,7	18 694,3	64,6	1 906,7	8,6	1 888,2	9,2
2005	22 280,8	62,2	20 481,7	70,9	20 680,0	57,7	18 886,5	65,4	1 600,8	7,2	1 595,2	7,8
2006	22 245,4	62,2	20 545,9	71,2	20 730,4	57,9	19 032,2	65,9	1 515,0	6,8	1 513,7	7,4
2007	22 322,3	62,6	20 606,2	71,7	20 904,7	58,7	19 189,5	66,7	1 417,6	6,4	1 416,7	6,9
2008	22 397,4	63,3	20 675,7	72,3	20 972,3	59,3	19 251,7	67,3	1 425,1	6,4	1 424,0	6,9
2009	22 150,3	63,3	20 321,6	71,6	20 191,5	57,7	18 365,0	64,7	1 958,8	8,8	1 956,6	9,6

Примітка: Наведено за [159]

Позитивною є тенденція до зменшення безробітних протягом 2000-2009 років у віці 15-70 років з 11,6% у 2000 році до 8,8% у 2009 році. Серед осіб працездатного віку рівень безробіття у 2000 році становив 12,4%, а у 2009 році 9,6%, що майже на 3% менше.

Істотно зросла також кількість працюючих пенсіонерів. Така ситуація зумовлена впливом певних соціально-економічних та демографічних змін: найнижчий серед країн Європи пенсійний вік, який дає можливість зберегти високу залишкову працездатність; незадовільне пенсійне забезпечення, яке стимулює працездатних пенсіонерів до пошуку додаткових джерел доходів,

насамперед у сфері найманої праці.

У 2010 році, працюючі особи були у складі 63,7% домогосподарств, а у 2009 році 64,9%. У 2010 році у своєму складі мали працюючих осіб – 70% міських домогосподарств і менш ніж половина сільських – 49,7% (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб у їх складі

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають:			
			у містах		У селах	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Кількість домогосподарств (тисяч)	17096,8	17050,3	11830,2	11788,0	5266,6	5262,3
у тому числі частка домогосподарств, де %:						
є працюючі особи	64,9	63,7	70,0	69,9	53,4	49,7
немає працюючих осіб	35,1	36,3	30,0	30,1	46,6	50,3
Кількість домогосподарств, у складі яких є:						
працюючі, тис	11090,5	10858,4	8276,4	8243,1	2814,1	2615,3
у тому числі частка домогосподарств, у складі яких працюючих осіб, %:						
Одна	46,6	49,3	45,6	47,9	49,7	53,8
Дві	42,2	40,8	42,9	42,0	39,8	36,9
три і більше	11,2	9,9	11,5	10,1	10,5	9,3

Примітка: наведено на основі даних [159; 201, с. 22]

Ці ж показники, наприклад, у 2003 році становили 67,7%, та 50% відповідно. Низький рівень працевлаштування жителів села зумовлений двома основними причинами: відплив працездатного населення до міст та відсутність пропозиції на сільському ринку праці. Оскільки сільське населення в основному забезпечує свої домогосподарства продуктами харчування власного виробництва чи з особистого підсобного господарства, то можна констатувати, що в абсолютній більшості селяни, хоча і вважаються безробітними, зайняті у сільському господарстві.

Щодо кількості працюючих осіб на одне домогосподарство, то спостерігається така ситуація: у майже половині домогосподарств працевлаштована одна особа – 49% (50,6% у 2003 році), у 41% – дві та у 9% – три і більше осіб (рис. 2.3). З другого боку, у половині домогосподарств, які складаються з двох осіб, жодна з них не працює, а в третій частині таких домогосподарств працевлаштований лише один з його членів. Таким чином,

можна побачити оберненопропорційну залежність між загальною кількістю членів, що входять до складу домогосподарства та кількістю працевлаштованих осіб у його складі.

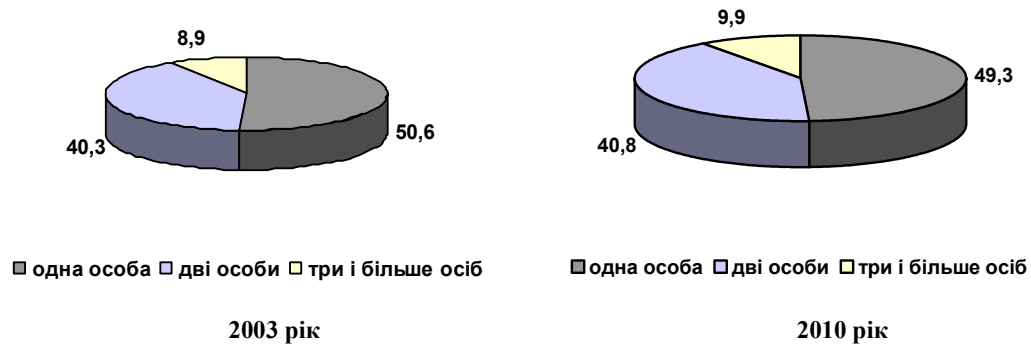

Рис. 2.3. Розподіл домогосподарств, у складі яких є працюючі особи роках

Примітка: наведено на основі даних [159; 201, с. 22]

Негативною тенденцією стосовно участі сектору домашніх господарств на ринку праці є зростання чисельності членів домогосподарств, котрі виїжджають за кордон для працевлаштування. Це явище було спричинене різким погіршенням соціально-економічного стану сектору домогосподарств. Воно розпочалося у 90-тих роках, набуло масового характеру у 1999-2001 роках і триває досі. Нелегальна еміграція населення відбувалася спочатку у західних регіонах України, а потім і у східній Україні. Особливістю цього процесу є переважання емігрантів жіночої статі (80% жінок і лише 20% чоловіків). Більшість українців, які мігрували до Європи, мешканці Галичини, Буковини, Волині та Закарпаття.

За результатами досліджень учених можна стверджувати, що загальна чисельність української трудової міграції ще в 2005 році становила 5–7 млн. осіб [41, с. 242]. На початок 2009-го на країни Західної Європи припадало близько 2–3 млн. українських мігрантів [134, с. 6].

Головними причинами поширення нелегальної міграції та працевлаштування за контрактом закордоном є: економічна криза та спричинене нею безробіття; низька заробітна плата; зростання вартості споживчих товарів; недоліки механізму соціального захисту; спрощення візового режиму; розширення транспортної інфраструктури; сподівання на покращення якості життя за кордоном; бажання розширити світогляд.

Збільшення в Україні нелегальної трудової міграції призводить до

виникнення негативних явищ у вітчизняній економіці, а саме: втрачається частина трудового потенціалу та висококваліфікованих працівників; виникнення соціальної незахищеності нелегальних мігрантів, дискримінації в оплаті праці, руйнування сімей, не доглянутість дітей та людей похилого віку, зниження народжуваності; зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку, зокрема на житло, при низькій купівельній спроможності переважної більшості домогосподарств (приплив «заробітчанських» грошей у Львівську та Тернопільську область, наприклад, спричинив значне зростання цін на житло на фоні низької купівельної спроможності більшості домогосподарств). З другого боку, збільшення кількості мігрантів, що працевлаштовуються за кордоном справляє і деякий позитивний вплив на розвиток економіки. Серед них варто виділити: зменшення соціальної напруги та навантаження на ринку праці, зниження рівня безробіття; грошовий (валютний) приплив, що надає широкі можливості для збільшення власного добробуту домогосподарств та розвиток малого бізнесу.

У ринковій та трансформаційній економіці, невизначеність та нестабільність інституційного середовища змушує домогосподарства займатися диверсифікацією своєї діяльності з метою отримання різного виду прибутків. Якщо за розвинутих ринкових умов у домогосподарствах присутній чіткий поділ праці між його членами, певна спеціалізація, і їх діяльність в першу чергу спрямована на відтворення людського капіталу, то за умови кризових явищ в економіці, домогосподарства займаються практично усім, що може забезпечити будь-який прибуток. В період кризи домогосподарства змушені використовувати усі свої резерви з метою виживання, шляхом активізації традиційних функцій та появою нових, які пов'язані з нагромадженням ринкових зв'язків. Усе це спрямовується на збереження власного відтворювального механізму домогосподарств.

Організація господарського життя сектору домашніх господарств вивчена не досить глибоко і найчастіше пов'язана з посиленням інтересу до того, як українські сім'ї виживають при тотальному обвалі обсягів виробництва та зростанні безробіття. В таких дослідженнях фіксується основний процес – демонетизація господарського життя домогосподарств. Розповсюдження немонетарних форм забезпечення сім'ї розглядається деякими дослідниками як спосіб виживання сімей, які опинилися за межею бідності чи у важкій економічній ситуації. Така практика

розцінюється ними як стабілізаційний фактор в умовах ринкової кризи, який компенсує недостачу ресурсів, які отримуються від формальної економіки і який швидше є продовженням звичних норм життєзабезпечення домогосподарства [251, с. 160-177; 53, с. 3-13].

Згідно іншої точки зору, така практика – це інволюція домашнього господарства в сучасних умовах, яка характеризує нові пристосування сімей до економічних винятків [247]. В цьому розумінні розповсюдження домашньої економіки є свого роду показником негативних тенденцій на мікрорівні, коли визначальним фактором у виборі стратегій поведінки є не ситуація на виробництві (зайнятість на певному підприємстві), а фактори, які пов'язані з структурою сім'ї: співвідношення дієздатних і недієздатних членів сім'ї, розподіл звичок і навиків серед членів родини, наявність ресурсів минулого і соціальних зв'язків [175, с. 92-100]. Іншими словами, на рівні формальної економіки виникає перерозподіл ресурсів з виробничої сфери у сферу обміну і навпаки, в сферу домашнього виробництва. Причому домашня економіка не веде до накопичення і розвитку, а лише сприяє виживанню домогосподарства та задоволенню сімейних потреб. В обох випадках передбачається, що така реакція населення – це стратегія виживання сімей, які відчувають економічні труднощі.

Типи забезпечення життєдіяльності домашніх господарств характеризуються відмінною реакцією різних соціальних груп на нестабільність доходів та зайнятості, передбачають вибір між різноманітними способами задоволення потреб з врахуванням існуючих обмежень і ресурсних можливостей.

Забезпечення функціонування сектору домашніх господарств пов'язане з трьома типами їх активізації: отримання доходу у сфері оплачуваної зайнятості; грошовий і немонетарний обмін між домашніми господарствами; виробництво продуктів харчування всередині домогосподарства. Останні два типи орієнтовані не на отримання грошового доходу, а на скорочення видатків і перерозподіл засобів.

Адаптація до економічних змін виражається в інтенсифікації та підвищенні внутрішнього виробництва та збільшенні і активізації обміну між домогосподарствами. Це дозволяє скоротити видатки та перерозподілити доходи на інші розхідні статті.

Виробництво продуктів харчування всередині сектору домашніх

господарств у перехідний період активно підтримувалося на загальнодержавному та муніципальних рівнях шляхом масової роздачі земельних ділянок. Натуральне виробництво у підсобному господарстві часто сприймається, як спосіб отримання матеріальних благ без суттєвих витрат. Проте, єдиної думки щодо значимості допоміжного господарства для внутрішнього споживання серед дослідників немає [88, с. 99 – 120]. Аналіз ускладнюється тим, що допоміжне господарство належить до сфери «невимірної» чи субстантивної економіки [255]. Дії членів домогосподарства у такій економіці направлені не на максимізацію прибутків, а зумовлені необхідністю його життєзабезпечення. Також розбіжності в оцінках прибутковості внутрішнього виробництва зумовлені і відмінностями інформаційної бази та методик розрахунків.

Враховуючи те, що значна частина продукції допоміжних господарств йде на власне споживання, а не приймає форму товарів, можна стверджувати, що платоспроможність домогосподарств певною мірою збільшується на певну величину, яка визначається кількістю спожитої продукції власного виробництва. Це можуть бути не лише продукти харчування, а й інші товари, які виробляються безпосередньо споживачами. Ще більше це стосується послуг, особливо необов'язкових, чи тих, які здійснюються безпосередньо у домашньому господарстві (приготування їжі, прибирання, ремонт, догляд за дітьми чи недієздатними членами). Таким чином, внаслідок орієнтації домогосподарств на посилення внутрішнього виробництва для забезпечення власної життєдіяльності, з внутрішнього ринку відпливає споживач та сповільнюється розвиток споживчого ринку в цілому.

Водночас, проведені дослідження показують, що праця у допоміжному господарстві не стала адекватною заміною основної роботи у період простою підприємств, а затримки заробітної плати компенсувалися продукцією, вирощеною на власних земельних ділянках. Досвід 90-их років в Україні показав, що вирішити матеріальні проблеми за рахунок самозабезпечення окремими видами продукції не можливо. Заробітна плата та пенсії залишилися основними джерелами існування домогосподарств, як форма розв'язання проблеми активізувалася трудова міграція. Водночас, проведений аналіз показав, що державне регулювання повинно базуватися саме на цих пріоритетах, а не на перекладанні відповідальності за

виробництво продуктів харчування на населення, можливості якого прогнати себе за рахунок власного виробництва мізерні.

Саморегулювання домашніх господарств сприяє введенню його у ринкові відносини, що забезпечує перехід від уособленого функціонування до активної участі в ринковій економіці.

Між господарюючими об'єктами економіки виникають конкретні форми відносин, які носять регулятивний характер. У їх взаємодії прослідковуються об'єктивні та суб'єктивні відносини регулювання. Суть суб'єктивних відносин, полягає у тому, що вони залежать від безпосередньо домогосподарств, підприємств та держави і є цілком свідомими. Основу об'єктивних відносин становить ринок як саморегульована система. З цього випливає необхідність вивчення обох сфер відносин з врахуванням притаманних їм особливостей.

У сучасній вітчизняній економіці ринок все більше стає важливим інструментом регулювання розвитку сектору домашніх господарств. Ринкове регулювання передбачає їх участь у формуванні конкурентного середовища на ринку споживчих товарів та факторів виробництва. Домогосподарства можуть виробляти товари та послуги шляхом використання особистих допоміжних господарств, здійснюючи індивідуальну трудову діяльність та займаючись підприємництвом. Завдяки цьому домашні господарства можуть виступати на ринку, як конкурентоздатні господарські одиниці. Механізм регулювання розвитку сектору домашніх господарств включає в себе сукупність економічних відносин між домогосподарством, підприємствами та державою з метою максимального його залучення у ринкове середовище за допомогою внутрішніх та зовнішніх інструментів, що дозволить оптимально використовувати наявні в домогосподарствах ресурси для розширеного виробництва та повного задоволення його потреб.

У сучасній економічній системі домогосподарства функціонують не відокремлено, а у тісному взаємозв'язку з іншими секторами економіки. Одним з таких секторів є держава і її політика має вирішальне значення, адже сектор домашніх господарств перебуває у значній соціально-економічній залежності від держави.

Так, не зважаючи на тривалість ринкових перетворень і певні економічні

успіхи, за результатами обстежень домашніх господарств України в 2010 році 17,4% з них вважали, що відповідальність за їх добробут повністю лежить на державі, 28,9% – вважали, що відповідальність держави часткова, 58,5% – визнали важливою відповідальність як держави так і самих домогосподарств, і лише 12,6% – вважали відповідальними виключно домогосподарства [159].

Відповідно до логіки ринкових реформ, держава у пострадянських країнах, пішла шляхом скорочення своїх соціальних обов'язків (чи їх систематичного невиконання): право на працю перестало бути гарантованим, звузилася сфера безоплатних соціальних благ, які надавалися нею, була зруйнована система адміністративного регулювання цін. Те ж саме сталося з приватизованими підприємствами, які постали перед вибором економічних чи соціальних пріоритетів своєї діяльності. Таким чином, поступово втрачалися матеріальні умови для існування, але при цьому у свідомості населення збереглися залежні стратегії поведінки домашніх господарств, які є, однією з «інституціональних пасток», що блокують ринкові перетворення і мають негативні наслідки для макроекономічного розвитку країни на довгострокову перспективу, як вірно зазначають деякі вчені [216, с. 245].

Раніш небачена швидкість трансформаційних процесів, втрата населенням заощаджень, економічна криза стали причинами того, що значна частина домогосподарств так і не набула незалежності, втративши при цьому державну підтримку. Сюди ж можна додати і фактор середнього класу, перш за все внаслідок незавершеності формування правових основ підприємництва, відсутності розумної податкової політики. Все це призвело до зменшення рівня добробуту домашніх господарств.

Тому, є ряд соціальних завдань, вирішенням яких зобов'язаний займатися саме державний сектор економіки. Статтею 1 Конституції України визначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [70]. Звідси, її обов'язком є створення необхідних умов для забезпечення належного рівня життя населення та вільного розвитку особистості. Ринкові механізми розподілу доходів не можуть забезпечити належний рівень життя усім вітчизняним домогосподарствам. Тому, держава покликана коригувати процес ринкового розподілу та перерозподіляти доходи. В основному, це здійснюється за

допомогою податкової політики та трансфертів. Визначення соціальних гарантій, як і встановлення стандартів, на яких вони базуються, належать до сфери державних регулятивних функцій.

Ефективність здійснення соціальної політики значною мірою залежить від економічного стану країни. Відповідно, оцінку організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств України можна здійснити на основі моніторингу динаміки головного макроекономічного показника – ВВП, аналізу дієвості таких соціальних стандартів, як прожитковий мінімум, неоподатковуваний мінімум, мінімальна заробітна плата та мінімальна пенсія, ефективності отримання домогосподарствами трансфертів, низки нормативних актів, які стосуються діяльності домашніх господарств. Йдеться про зміну оподаткування домогосподарств.

Макроекономічний аналіз економіки України за 2000-2009 роки свідчить про позитивні тенденції. Найбільш чітко та узагальнено економічну ситуацію в країні відображає валовий внутрішній продукт (ВВП). Динаміка цього показника засвідчує, що у 1999 році уповільнилось падіння рівня ВВП, а з 2000 року індекс фізичного обсягу ВВП перевищував 100%. У 2005 році він становив 102,7%, у 2006 році – 107,3%, у 2007 році – 107,9%, у 2008 році – 102,3%, проте у 2009 році (в умовах світової економічної кризи) він склав 85,2% [159]. Одночасно із позитивними до 2007 року зрушеннями в обсязі ВВП, зменшувалася частка домогосподарств у яких середньомісячні сукупні витрати на одного члена не досягали прожиткового мінімуму. У 2000 році їх частка становила 74%, у 2005 році – 49,9%, у 2006 році – 43,3%, у 2009 році – 23,7% [159].

Проте, в Україні майже 20% працівників мали грошовий дохід нижче межі малозабезпеченості. Хоча середньомісячна номінальна заробітна плата зростала і цей показник у 2005 році становив 806 грн., у 2006 році – 1004 грн., у 2007 році – 1351 грн., у 2008 та 2009 роках – 1806 грн. і 1906 грн. відповідно [159], через знецінення гривні середньомісячна зарплатня у доларовому еквіваленті знизилась приблизно в 1,8-2,0 рази [143, с. 3]. Внаслідок цього стимулююча функція заробітної плати частково втрачена.

До основних причини, які негативно вплинули на погіршення рівня життя домашніх господарств протягом перехідного періоду, можна віднести як

об'єктивні, так і такі, що носять суб'єктивний характер. Серед об'єктивних причин – зростання затрат виробництва, збиткові промислові підприємства, які раніше працювали на оборонну галузь і залишилися Україні у спадщину, недостатня забезпеченість енергоносіями тощо. До найвагоміших суб'єктивних причин належать: відсутність чіткого нормативно-правового забезпечення трансформацій у сферах соціального забезпечення, неспроможність управлінських кадрів усіх рівнів оперативно адаптуватись до економічних змін і приймати виважені та економічно виправдані рішення у нових умовах.

Основним чинником різкого зниження рівня життя вітчизняних домогосподарств є невідповідність деяких заходів державної політики сучасним тенденціям розвитку національної економіки та задекларованим цілям. Соціально-економічна політика України залишається упродовж тривалого часу незбалансованою, а отже недостатньо ефективною. Про це свідчить неузгодженість основних макроекономічних показників.

Одним із основних індикаторів, який визначає ефективність функціонування секторів економічної системи на макрорівні виступає валовий наявний дохід (ВНД). Зазначимо, що у розвинених країнах світу, де існують ефективні механізми справедливого розподілу національного доходу, склалися чіткі і стабільні пропорції його сегментації за секторами, які є важливими для економічного розвитку країни [254, с. 70]. Так, ВНД сектора нефінансових корпорацій становить 10-11%, державного сектора – 17-18 %, сектору домашніх господарств – 68-69 % [254].

Варто зауважити, що наявні доходи тут розподіляються також на користь інших секторів економіки. Зокрема, якщо 12-13% обсягу ВНД зосереджено у секторі нефінансових корпорацій, то це свідчить, що має місце інвестиційна модель економіки. Таким чином підприємства мають у розпорядженні ресурси для інвестицій у виробництво власної продукції, забезпечують собі кредитоздатність та платоспроможність. Надмірна концентрація валових наявних доходів у державному секторі при відсутності прозорого та жорсткого контролю за використанням бюджетних коштів призводить до економічного занепаду.

Висока концентрація ВНД у державному секторі та відсутність суворого контролю і прозорості використання державних коштів може призвести до занепаду економіки. У деяких розвинених країнах у процесі перерозподілу,

сектор державного управління отримує дуже високу частку наявного доходу. Це, зокрема, держави «скандинавської моделі» у яких пріоритетною є підтримка людського капіталу (Фінляндія – 24%, Норвегія – 30%). У той же час у цих країнах податкова база розширена, за рахунок мінімізації пільгового оподаткування, реалізується політика узгодження податкових ставок з європейськими стандартами, налагоджений суворий і системний контроль за використанням державних грошей. Це забезпечує справедливий розподіл податкового навантаження між платниками податків, що в свою чергу поживляє виробництво, а отже і підтримує конкурентоспроможність країни на міжнародних ринках.

Через понаднормове зосередження ВНД у секторі фінансових корпорацій виникає дисбаланс доходів нефінансових та фінансових організацій. Водночас, наявність надмірних доходів у секторі домашніх господарств, зумовлює переважання споживчого попиту над інвестиційним попитом, а отже країна орієнтується на споживчу модель розвитку. Це характерно для країн з низьким рівнем розвитку економіки.

Що стосується пропорцій розподілу валового наявного доходу між вітчизняними секторами економіки, то вони протягом 2000-2009 років зазнали певних змін (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Динаміка валового наявного доходу секторів економіки України за 2000-2009 роки

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий наявний дохід, уся економіка, млн. грн	169878	208592	232957	275954	355364	451241	551886	735798	956375
у тому числі сектори:									
нефінансових корпорацій, %	11	15	12	13,2	14,4	9,2	9,7	10,5	8,2
фінансових корпорацій, %	1	2	2	2,2	4,1	2,7	2,8	3,7	4,5
загального державного управління, %	29	24	23	23,8	20,2	20,7	20,5	20,8	20,0
домогосподарств, %	57	57	61	59,1	59,8	66,2	66,0	64,1	66,5
некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, %	2	2	2	1,7	1,5	1,2	1,0	0,9	0,8

Примітка: Розраховано за [159]

Як показують міжнародні порівняння, в Україні найбільш уразливим є саме сектор домашніх господарств, у 2009 році відсоток наявних доходів, розподілених на його користь, на 3% відставав від європейських стандартів. Одночасно в секторі нефінансових корпорацій у 2009 році норму було не виконано на 3%, а у секторі загального державного управління – на близько 10%.

Після вторинного перерозподілу доходів, до інституцій сектору домашніх господарства надходять грошові трансфери, після чого відбувається також перерозподіл доходу в натурі, що значно збільшує частку ресурсів направлених до сектору домашніх господарств. (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Валовий наявний та валовий скоригований наявний дохід сектору домашніх господарств

Рік	Частка ВНД сектору домашніх господарств до ВНД усієї економіки, %	Частка ВСНД домашніх господарств у до ВНД усієї економіки, %
2001	57,1	71,0
2002	57,3	70,6
2003	61,0	73,4
2004	59,1	71,6
2005	59,8	71,4
2006	66,2	78,2
2007	66,0	78,0
2008	64,1	75,8
2009	66,5	78,3

Примітка: обчислено за [159]

Так, ВНД сектору домашніх господарств внаслідок перерозподілу доходу у натуральній формі включає: трансфери на освіту, оплату товарів і послуг з охорони здоров'я, рекреацію та соціальне забезпечення, державні субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, палива, електроенергії тощо. Домашні господарства обслуговуються державним сектором і сектором некомерційних організацій. Як результат, наявні доходи даних секторів національної економічної системи знижуються у відповідності до грошових витрат, спрямованих на забезпечення функціонування домогосподарств.

Така система покликана забезпечувати рівномірність розподілу доходів серед домашніх господарств. Теоретично, державний сектор забезпечує належний рівень життя бідних домогосподарств, перерозподіляючи фінанси багатих домогосподарств на користь менш заможних. Проте, на практиці надання

трансферів у натуральній формі обмежує вибір домогосподарств при споживанні неринкових індивідуальних послуг, що погіршує їх якість.

Однак пропозиція трансфертів у натуральному вигляді знижує якість споживання неринкових благ та послуг сектором домогосподарств, оскільки позбавляє домогосподарства права вибору при їх отриманні. Реалізація державної соціальної політики в Україні здійснюється не належним чином. Ні один соціальний закон повністю не реалізовується, а деякі із них змінюються та уточнюються внаслідок змін у бюджеті. Йдеться про розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком та інших соціальних нормативів. Недосконалість соціальної політики зумовлена потребою вибору між проведенням реформ і дотриманням соціальних стандартів, причому, часто перевага надається саме реформуванню. У результаті цього велика кількість домогосподарств адаптується до життя за мінімальними стандартами, мета яких забезпечити виживання населення під час кризи.

Прикладом може слугувати визначений законом розмір мінімуму доходів громадян, який не оподатковується. Відповідно до чинного протягом 1992-2003 років Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», розмір цього неоподаткованого мінімуму має дорівнювати мінімальній заробітній платі. На практиці ця передбачена законом норма дотримувалася лише протягом певного часу в 1993 році. У 1990 р. мінімальна зарплата була нижчою неоподаткованого мінімуму у 0,7 раза, а у 2003 році – вища у 14 разів [73].

З вересня 1996 року і досі неоподатковуваний мінімум становить 17 грн. [73]. Водночас розмір мінімальної заробітної плати з тих пір підвищився з 15 грн. в 1996 році до 90 грн. у 2000 році, та 630 грн. – у 2009 році [73]. Таким чином, на протязі багатьох років значна частина мінімальної заробітної плати підлягала оподаткуванню.

Певний дисбаланс прослідковуються при співставленні мінімальної заробітної плати та мінімального розміру пенсії за віком. У 1990 року було передбачено законодавством, що розмір мінімальної заробітної плати повинен дорівнювати розміру мінімальної пенсії. Згодом мінімальну пенсію співставляли з мінімальним споживчим бюджетом, потім межею

малозабезпеченості, а з 2009 року згідно закону розміри усіх соціальних гарантій, включаючи пенсію, не повинні бути меншими від прожиткового мінімуму. Проте, на практиці ці вимоги не виконуються.

Реалізація політики держави визначається наявністю і обсягом ресурсів, і в умовах їх обмеження пріоритетне завдання держави – забезпечення належних умов життя непрацездатним членам домогосподарств. Водночас держава зобов'язана сприяти самозабезпеченню домогосподарств. Будь-яка праця потребує заохочення, і мотиваційну функцію виконує трудовий дохід.

У 1998 році розмір мінімальної пенсії на відміну від розміру мінімальної заробітної плати не змінився. Він був однаковим з 1996 року до 1999 року і становив 24, 90 грн. У кінці 2000 року розмір мінімальної пенсії складав 30 грн., тобто 25% (близько 50% з врахуванням компенсацій) від обсягу мінімальної заробітної плати. У 2005 році – 332 грн., у 2006 році – 336 грн., у 2007 році – 415 грн., у 2008 році – 498 грн., у 2009 – 573 грн., у 2010 році – 723 грн. і станом на 1.01.2011 року – 750 грн. [159]. Проте, розмір обох цих показників залишається дуже малим.

Ознакою неефективної державної політики щодо розвитку домогосподарств є надто низький рівень заробітної плати. Адже оплата праці є найвагомим показником доходів у секторі домашніх господарств. Зазвичай за сприятливої економічної ситуації розмір мінімальної оплати праці встановлюється на рівні прожиткового мінімуму. Це дає можливість домогосподарствам купувати життєво важливі продукти харчування, непродовольчі товари споживчого призначення та отримувати необхідні послуги. На даний час в Україні такого співвідношення не досягнуто.

Показники представлені Міжнародною організацією праці (МОП), свідчать, що у багатьох країнах мінімальна заробітної плата складає 40-60% середньої зарплатни, а отже у кілька разів вища від прожиткового мінімуму. Оскільки у нашій державі розмір середньої заробітної плати не великий, вищезгадане співвідношення було легко встановлене. Також передбачається, що мінімальна заробітна плата має у кілька разів перевищувати фізіологічний прожитковий мінімум. В Україні прожитковий мінімум розраховується з 2000 року. Однак раніше державою був встановлений, і

застосовувався у цій сфері, інший соціальний стандарт, розмір якого істотно менший – межа малозабезпеченості. Та навіть тоді, коли у січні 1999 року співвідношення мінімальна зарплата/межа малозабезпеченості було найвищим, воно становило лише 82%. Порівняння розміру мінімальної заробітної і прожиткового мінімуму у 2000-2010 роках показує, що розрив між ними збільшувався (табл. 2.17).

Водночас, з наведених порівнянь можна зробити висновок, що мінімальна заробітна плата є надто низькою і необхідне підвищення цього соціального нормативу. Прийняття рішення щодо його підвищення пов'язане з певними труднощами. Зокрема, розмір мінімальної заробітної плати має значний вплив на розмір середньої зарплати. Тому підвищення мінімальної зарплати може спровокувати зростання безробіття, загострення інфляційних процесів, зниження темпів економічного розвитку.

Таблиця 2.17

Динаміка мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму у 2000 – 2010 роках

Роки	Мінімальна заробітна плата	Прожитковий мінімум для працездатних осіб
2000	118	287,63
2001	118	331,05
2002	165	365
2003	205	365
2004	237	386,73
2005	332	453
2006	400	505
2007	460	568
2008	605	669
2009	744	744
2010	922	922

*за грудень відповідного року, грн
Примітка: наведено за: [159]

Передумови збільшення рівня мінімальної заробітної плати пояснюються безпосереднім впливом механізмів формування зарплат на підприємствах, їх фінансового стану, а у бюджетних установах – обсягом фінансування із державного бюджету. Наслідком суттєвого збільшення мінімального розміру заробітної плати, за відсутності паралельних змін у співвідношеннях оплати праці відповідно до кваліфікованості працівників, буде зрівняння заробітних плат на галузевому, місцевому та загальнодержавному рівнях. У бюджетній сфері це призведе до майже однакового рівня оплати праці кваліфікованих та некваліфікованих працівників, що не стимулюватиме підвищення фаховості

працівників.

У структурі сукупних ресурсів сектора домашніх господарств заробітна плата є одним з основних джерел доходів. Проте, порівняння свідчать, що в Україні розмір погодинної оплати праці складає лише близько 0,5 у.о., у той час як у Німеччині – 25 у.о., Японії та США – 16 у.о., Франції – 15,5 у.о., Південній Кореї – 7,5 у.о. Це зумовлено неефективною державною політикою, яка направлена на механічне підвищення розмірів оплати праці. Натомість доцільними є: оптимізація обсягів та структури витрат виробництва, оптимізація оподаткування, контроль за ціноутворенням, збільшення інвестицій та подолання безробіття [254, с. 13].

Серед причин, які негативно впливають на рівень заробітної плати виділяють: незадовільний фінансовий стан та збитковість більшості національних виробників; скорочення виробництва; відсутність сучасних та ресурсозберігаючих технологій виробництва; низька продуктивність праці, неузгодженість оплати праці із затратами та її кінцевими результатами, надмірна кількість фахівців у деяких галузях; відсутність конкуренції на ринку праці; недоліки податкового законодавства; вади цінового регулювання економіки; неефективна бюджетна і грошово-кредитна політика.

Серед цих факторів, на нашу думку, важливим є недосконалість податкової системи – надмірне податкове навантаження на фонд оплати праці, а також зменшення зайнятості, зростання кількості осіб, яким необхідна соціальна допомога, збільшення частки соціально незахищеного населення.

У структурі економічного механізму розвитку домогосподарств вагоме місце займає інструментарій надання домогосподарствам трансфертів, що вимагає оцінки його ефективності. Оскільки трансферти надаються для зменшення нерівності у доходах домогосподарств, то першочергово їх повинні отримувати найбільш бідні з них. Оцінка ефективності розподілу трансфертів у 2007 та 2009 роках серед вітчизняних домашніх господарств можлива шляхом побудови кривих їх концентрації (рис.2.4), зауважимо, що крива у вигляді бісектриси показує найоптимальніший варіант розподілу трансфертів серед домогосподарств. Вона показує рівномірний розподіл доходу між бідними та багатими домогосподарствами. У нашому випадку, криві концентрації мають

проходити вище бісектриси, адже певні види трансфертів, повинні розподілятися тільки серед малозабезпечених домогосподарств.

Як видно з рис. 2.4, забезпечені домогосподарства отримують значно більше окремих видів допомог. Найбільша непропорційність у виплаті трансфертів спостерігається при відшкодуванні вартості витрат на рекреацію, транспорт і зв'язок багатим домогосподарствам. Заможним домогосподарствам надається несправедливо багато інших видів грошових трансфертів, зокрема: допомоги інвалідам, на поховання тощо (на рисунку – «інші допомоги надані готівкою»). Такі пільги надаються органами соціального захисту, підприємствами, організаціями.

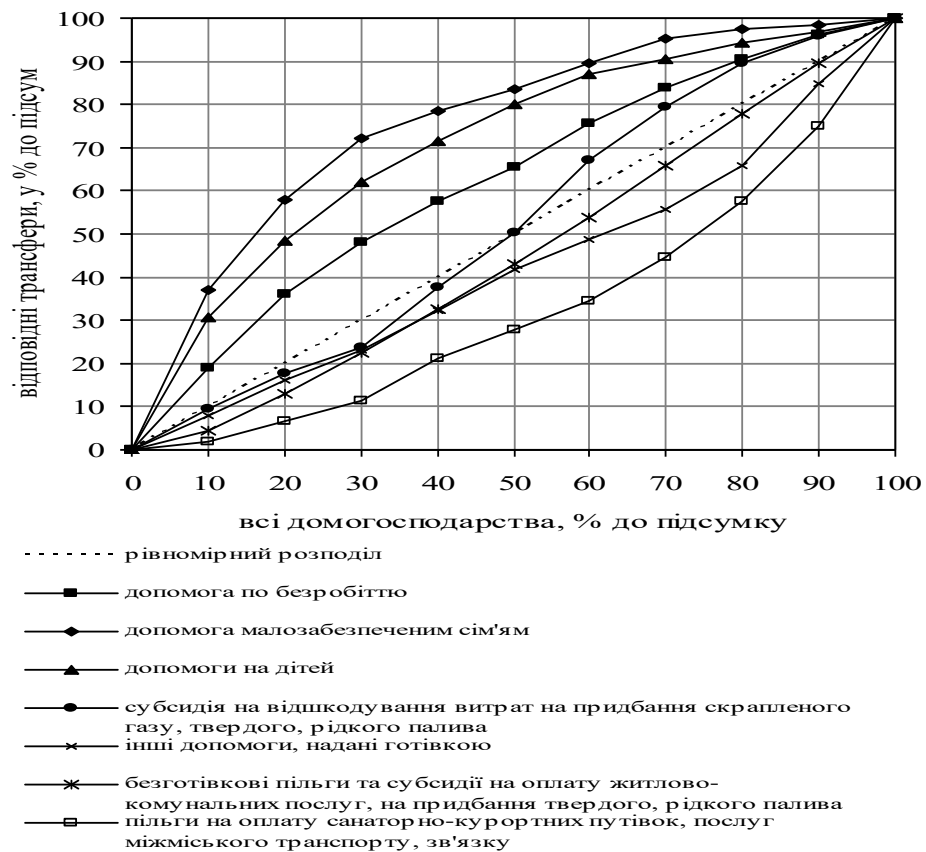

Рис. 2.4. Особливості розподілу трансфертів серед домашніх господарств з різним рівнем доходів у 2009 році

Примітка: наведено за даними: [159; 201]

Варто зазначити, що крива, якою позначається кількість субсидій на відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг проходить нижче бісектриси. Ця проблема повинна бути негайно розв'язана і даний вид трансфертів повинен у першу чергу надходити до бідних домогосподарств.

Окрім цього, несправедливо по відношенню до малозабезпечених домашніх господарств надаються готівкові субсидії для придбання газу та палива. Це свідчить про неефективність діючої нині системи розподілу грошових трансферів, яка не лише не згладжує, а навпаки, посилює нерівність у доходах домогосподарств. Тому, безперечно, вона потребує реформування.

Підводячи підсумок у даній царині аналізу, зауважимо, що чинний механізм розподілу не грошових пільг серед вітчизняних домогосподарств має ряд недоліків:

- пільги надаються без належного врахування рівня доходу домашніх господарств;

- основна частина пільг надається привілейовано, не виконує функцію соціального захисту бідних домогосподарств і призводить до неефективного витрачання бюджетних коштів;

- значна кількість задекларованих пільг для різних категорій населення (35% населення України у 2010 році) не відповідає фінансовими можливостями держави;

- пільгове обслуговування домогосподарств (житлово-комунальне господарство, громадський транспорт) негативно впливає на фінансове становище організацій та підприємств, які його здійснюють, через лише часткове відшкодування вартості цих послуг з бюджету;

- відсутні облік та обмеження користування безкоштовними послугами, що призводить до їх надмірного споживання та зловживань;

Підприємства, які здійснюють пільгове обслуговування домогосподарств змушені робити це за власний рахунок, що викликає зменшення їх прибутків та зниження якості послуг. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити адресність пільг та відшкодування витрат власне пільговим категоріям громадян, а не тим, хто їх обслуговує, що сьогодні здійснено не повною мірою.

Домогосподарствам надаються трансферти завдяки політиці оподаткування доходів. Водночас, в Україні система оподаткування є малоефективною та складною. Значний податковий тягар слід розглядати як негативну рису економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств. Фактичні дані, представлені Євростатом свідчать, що в Україні податкове навантаження удвічі більше, ніж у країнах з таким самим

середньодушовим показником ВВП. І навпаки, в країнах, де ВВП і сукупні ресурси домогосподарств у десятки разів вищі, рівень оподаткування такий же як в Україні. Аналізуючи загальний рівень оподаткування у країнах Європейського Союзу та в Україні, можемо помітити, що у європейських країнах рівень оподаткування протягом 2007-2009 років поступово знижувався, тоді як в Україні він мав змінний характер. За даними Євростату у 2007 році рівень оподаткування у ВВП України склав 22,4%, натомість у країнах ЄС він становив 27,1%. У 2008 році рівень оподаткування в Україні помітно підвищився і склав 24%, у країнах ЄС – 26,6% ВВП. У 2009 році, рівень оподаткування у ВВП як в Україні, так і в європейських країнах знизився, у ЄС він склав 25,3 %, в Україні – 22,7% [159].

Система оподаткування доходів фізичних осіб змінилася з 2004 року: встановлено фіксовані ставки податку (від 0-26%); розширено базу для розрахунку податку; введено поняття «податкові агенти» (підприємства, підприємці, нотаріуси, які відповідають за нарахування та сплату податку); зменшено місячний оподатковуваний дохід на суму сплачених працівником внесків до фонду соціального страхування; витрати на сплату податку з доходів у натуральній формі несуть податкові агенти, які їх сплачують; величина соціальних пільг залежить від мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму, а надаються вони залежно від розміру заробітної плати; податковий кредит дозволяє зменшити оподатковуваний дохід на суму певних витрат за результатами року [76, с. 49].

Головною особливістю цієї системи оподаткування є те, що нею не встановлюється розмір неоподаткованого мінімуму. Щоправда, Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб» передбачена податкова соціальна пільга, (неоподатковуваний мінімум для доходу, одержаного платником податку), розмір якої залежить від розміру мінімальної заробітної плати.

Крім того, податкова система 2004 року зменшила деякі види доходів домашніх господарств. А саме – ті доходи, які раніш не входили до бази оподаткування. Наприклад, це такі види доходів як: прибутки від операцій з нерухомістю; відсотки по банківських кредитах; інвестиційний прибуток (від продажу цінних паперів та корпоративних прав); прибуток, від здачі в оренду землі та нерухомості; доходи фізичних осіб (в межах здійснення підприємницької

діяльності) від продажу товарів чи послуг.

Зниження ставки податку зменшило податкове навантаження на доходи домашніх господарств. Проте податковий тягар на фонд оплати праці не змінився. Такою ж залишилася система наповнення соціальних фондів, зокрема пенсійного. Загальна сума соціальних відрахувань із фонду заробітної плати підприємств і організацій перевищувала 50%, що було головною причиною виплати зарплат «у конвертах».

Із запровадженням нового Податкового кодексу 1.01.2011 року [74] змінились основні підходи щодо оподаткування, частина яких стосується організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств, зокрема:

- ставку податку на прибуток буде поетапно зменшено (з 01.01.2011 - 19%, з 2013 року – 18%, з 2015 року – 17%, з 2016 року – 16%). Раніше ставка податку на прибуток складала 25%. Крім того, змінено систему нарахування цього податку;

- вводиться автоматичне відшкодування ПДВ. Раніше ставка ПДВ складала 20%;

- за земельну ділянку у населеному пункті, як і раніше, згідно оцінки стягуватиметься 1%, ставка щодо земельних ділянок без оцінки підвищилася у 3,2 рази;

- відмінено щорічний податок з власників транспортних засобів і введено збір за першу реєстрацію технічних засобів. Він оплачується тільки при реєстрації на облік. Ставка нового збору дещо збільшилася;

- з 2012 року потрібно буде сплачувати податок за нерухомість, який стягується тільки з житлової площі. Раніше податку на нерухоме майно не було.

Зміни у оподаткуванні прибутку фізичних осіб передбачають відміну податку щодо банківських вкладів та кредитних спілок до 2015 року. Проте, введено додатковий податок на великі суми доходів. Кодекс передбачає податковий кредит (податкова знижка) – це можливість повернути податок, який протягом року витрачався на: навчання дитини; відсотки по іпотечному кредиту тощо. Раніше основна ставка податку становила 15% і вираховувалася майже з усіх видів прибутку.

Стосовно змін оподаткування підприємців на єдиному податку, то раніше підприємці з оборотом 500 тис. гривень працювали за спрощеною системою оподаткування та сплачували від 20 до 200 гривень в місяць. Ця ставка

призначалась міською адміністрацією. При цьому підприємець (фізична особа) мав право приймати на роботу до 10 чоловік, юридичні особи – до 50 чоловік з оборотом до одного мільйона гривень і сплачувати їм зарплату до 10% від прибутку. З прийняттям нового Податкового кодексу юридичним особам заборонили відносити на валові витрати затрати на закупівлю товарів і послуг у фізичних осіб (торговці ринку). Через це у фізичних осіб проблем не виникатиме, а ось юридичним особам, обороти, яких складають 300 тис. грн., доведеться переходити на загальну систему оподаткування або реєструвати підприємство. З початку 2011 року підприємцям доводиться сплачувати єдиний соціальний внесок у розмірі від 338 до 458 гривень додатково до єдиного податку.

З 1 січня 2011 року до внесення змін до розділу XIV Податкового Кодексу України в частині оподаткування суб'єктів малого підприємництва діє Указ Президента України від 03.07.98 року № 727 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» з урахуванням таких особливостей:

1) платники єдиного податку не є платниками таких податків і зборів, визначених Податковим кодексом України як: податок на прибуток підприємств (для юридичних осіб); податок на доходи фізичних осіб (для фізичних осіб – підприємців); податок на додану вартість з операцій із постачання товарів та послуг, місце надання яких розташоване на митній території України, за винятком податку на додану вартість, що сплачується юридичними особами, які обрали ставку оподаткування 6 %; земельний податок, окрім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення підприємницької діяльності; плата за користування надрами; збір за спеціальне використання води; збір за спеціальне використання лісових ресурсів; збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності;

2) нарахування, обчислення та сплата єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюються суб'єктами малого підприємництва, які сплачують єдиний податок відповідно до Указу, у порядку, визначеному Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». «Єдинщики» будуть зобов'язані нараховувати (утримувати) і сплачувати єдиний внесок у порядку,

визначеному Законом № 2464;

3) єдиний податок сплачується на рахунок відповідного бюджету в розмірі частини єдиного податку (43 % (20 % + 23 %) від установленної ставки), що підлягає перерахуванню до цього бюджету відповідно до норм Указу (крім єдиного податку, який сплачується у січні 2011 року за останній звітний (податковий) період 2010 року). При цьому розподіл коштів єдиного податку на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або до Пенсійного фонду України Державним казначейством України не здійснюється. Іншими словами, необхідно буде сплачувати тільки ту частину податку, що підлягає зарахуванню у відповідні бюджети (без частини, що підлягає зарахуванню в Пенсійний фонд і фонди соціального страхування).

Зміни, прийняті у податковому законодавстві, прогресивна шкала оподаткування доходів домогосподарств, встановлена з прийняттям нового Податкового кодексу України [74] у 2011 році, є більш ефективними та справедливими. Водночас, варто зазначити, що після прийняття нового Кодексу (система податків, що мають фіскальний характер (податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємства, податок на додану вартість) не виключає можливостей тінізації економіки. Взірцем для вітчизняної системи оподаткування має стати європейський досвід у цій сфері. Однак, використання європейської податкової моделі ускладнене тим, що, по-перше, в Україні значна кількість фіскальних бар'єрів, по-друге, – недосконалий механізм надавання соціальних гарантій.

Тому удосконалення системи оподаткування в сучасних умовах господарювання вимагає здійснення наступних заходів: зниження соціальних відрахувань для фізичних осіб-підприємців, забезпечення справедливого розподілу відрахувань до фондів соціального спрямування між різними категоріями населення, приватними підприємцями, роботодавцями, застосування «податкових канікул».

Пенсійна реформа 2004 року, була покликана усунути недоліки пенсійної системи. На нашу думку, зміни у пенсійному забезпеченні частково знизили нерівність розподілу доходів домашніх господарств. Але, на жаль, впроваджений

механізм перерахунку пенсій спричинив дискримінацію громадян, які раніше займались сільським господарством, працювали в аграрній галузі та деяких інших сферах. Окрім цього, діюча пенсійна система не дозволяє, особам, які за певними обставинами змушені працювати в неформальному секторі, отримувати пенсії. Окрім того, за існуючої в Україні проблеми демографічного старіння населення, чисельність осіб пенсійного віку з роками суттєво зростатиме.

Незважаючи на очікувані зміни у політиці держави щодо розвитку сектору домашніх господарств, залишається нерозв'язаною низка проблем. Для їх вирішення необхідне здійснення таких заходів: забезпечення сприятливих умов для зайнятості населення (можливості для малого бізнесу; зниження податкового навантаження); посилення мотиваційної функції заробітної плати, насамперед, шляхом збільшення її мінімального розміру; при підвищенні рівня мінімальної заробітної плати, необхідно орієнтуватись на прожитковий мінімум та забезпечити необхідні пропорції в оплаті праці працівників залежно від кваліфікації; впровадження інших соціальних нормативів у повному обсязі, відповідно до законодавства України (неоподатковуваний мінімум повинен відповідати мінімальній зарплаті і прожитковому мінімуму); заміна пільг та компенсацій на грошові субсидії, їх включення до заробітної плати та пенсійних виплат; підвищення пенсійного віку.

Здійснений аналіз, окреслені проблеми функціонування та розвитку сектору домашніх господарств вимагають напрацювань пропозицій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму їх розвитку, зокрема, у напрямках: удосконалення державного регулювання доходів домогосподарств та забезпечення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу.

2.3. Інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домогосподарств

Специфіка української економічної дійсності, сучасна фінансова та економічна кризи змушують переосмислити існуючі уявлення про сектор домашніх господарств і вимагають подальших його досліджень в якості

конкретно-історичного інституту, який стає економічним суб'єктом, у даному випадку — суб'єктом трансформаційної економіки. У період радикальних трансформацій домогосподарства змушені вирішувати проблеми, завдання, ставити цілі і шукати засоби для їх досягнення, які спричинені різними типами господарських та економічних відносин. Це визначає стан домашнього господарства як інституту та економічного суб'єкта. З одного боку, це відокремлений господарюючий агент, що здійснює традиційні для ринкової економіки функції (споживчу, заощаджуючу, виробничу, відтворювальну) і несе відповідальність за результати економічної діяльності. З іншого боку, домогосподарства залишаються включеними в систему ринкових відносин, що проявляється в домашній економіці, відтворювальній моделі виживання, відсутності досвіду і знань для прийняття фінансових і трудових рішень, недостатності заощаджень та ресурсів, їх неорганізованому характері, які притаманні значній частині домогосподарств. Вітчизняні домогосподарства на даному етапі функціонують на основі відносин особистої залежності, що відображає збереження єдності двох інститутів – домогосподарства та сім'ї – що пояснюється низьким ступенем розвитку домашнього господарства як ринкового інституту та економічного суб'єкта і збереженням залежності від держави в різних сферах своєї діяльності.

Тому, для формування домашнього господарства ринкового типу, що забезпечить ефективний розвиток сектору домашніх господарств в цілому, необхідне забезпечення оптимального інституційного середовища, у якому зменшується економічна залежність домогосподарств від держави, відбувається відмова від традиційної установки на неадресну державну підтримку домашніх господарств.

Інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домогосподарств включає: систему органів державної влади і соціальних інститутів та їх функціональний вплив на трансформацію організаційно-економічного механізму, інститутів ринкової інфраструктури, громадських організацій, правове, програмно-цільове та інформаційне забезпечення.

Сучасний інституційний простір характеризується наступними основними

особливостями: високим ступенем нестабільності соціального середовища; послабленням контролю з боку держави за дотриманням правових норм; впровадженням нових інституційно-правових змін, їх неактуальністю та нелегітимністю для великої частини домогосподарств; інституціоналізацією неформальних і неправових типів соціальних взаємодій; нестабільністю правил господарської діяльності, які часто порушуються.

Як правило, під інституціями хибно розуміють організації, котрі певним чином об'єднують людей; інституції виступають як регулятивні зразки, тобто, по суті, програми, якими суспільство обмежує поведінку індивідів. Проте, як зазначає П. Бергер, «це загальноприйняте вживання надто однобоке, воно занадто пов'язує поняття інституції з тими соціальними сутностями, котрі визнаються та кодифікуються правом» [13]. Акцентуючи увагу на базових характеристиках інституцій, П. Бергер виокремлює серед них такі, як екстернальність, об'єктивність, спонукальна сила, моральний авторитет та історичність. Відтак, правильно було б розуміти за терміном «інституція» встановлення, традицію, порядок, впроваджений у суспільстві, а «інститут», відповідно, розглядати як законодавче і правове закріплення таких звичаїв і порядків [13].

Справді, інституція, як вважає А. Турен, сьогодні має позначати не те, що було інституційовано, а те, що є джерелом інституціювання, тобто, ті механізми, завдяки яким культурні орієнтири трансформуються в соціальну практику [219, с. 19.]. Інституції стосуються більше суспільства, ніж суверенної влади, яка постає лише виразником суспільної волі. Інституції витрактуються представниками інституціоналізму як соціально-психологічні феномени. З врахуванням цієї обставини, інститут в демократичному суспільстві – завжди інституція.

У широкому розумінні, інститути – це сукупність створених людьми формальних та неформальних правил, які встановлюють межі діяльності економічних суб'єктів [254, с. 14]. Інститути утворюють полісистемну структуру інституційного забезпечення, що визначає комплекс майбутніх стратегій поведінки суб'єктів економіки – домашніх господарств.

Інституційна структура національного господарства на всіх її рівнях має безпосереднє значення для формування організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств та економіки в цілому (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Інституційні фактори, які впливають на розвиток домогосподарств

Умови	Обставини та фактори
Загальні	домінуюча ідея або суспільна думка історичний розвиток суспільства
Соціальні та психологічні	порівняно стабільні характеристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом психологічні риси населення особлива роль національної культури, ментальність домогосподарств
Політичні	якість конституції та методів кооперації між державою, бізнесом, політичною культурою, неформальними правилами та традиціями
Економічні	правила, які визначають ефективні і неефективні види діяльності чітко визначені права власності. функції і соціальні правила торгівлі ефективність банківської та фінансової систем відповідні методи управління ризиками та страхова система загальноприйнята система податків децентралізована економічна система формальні економічні інститути, які позитивно впливають на довгострокове зростання

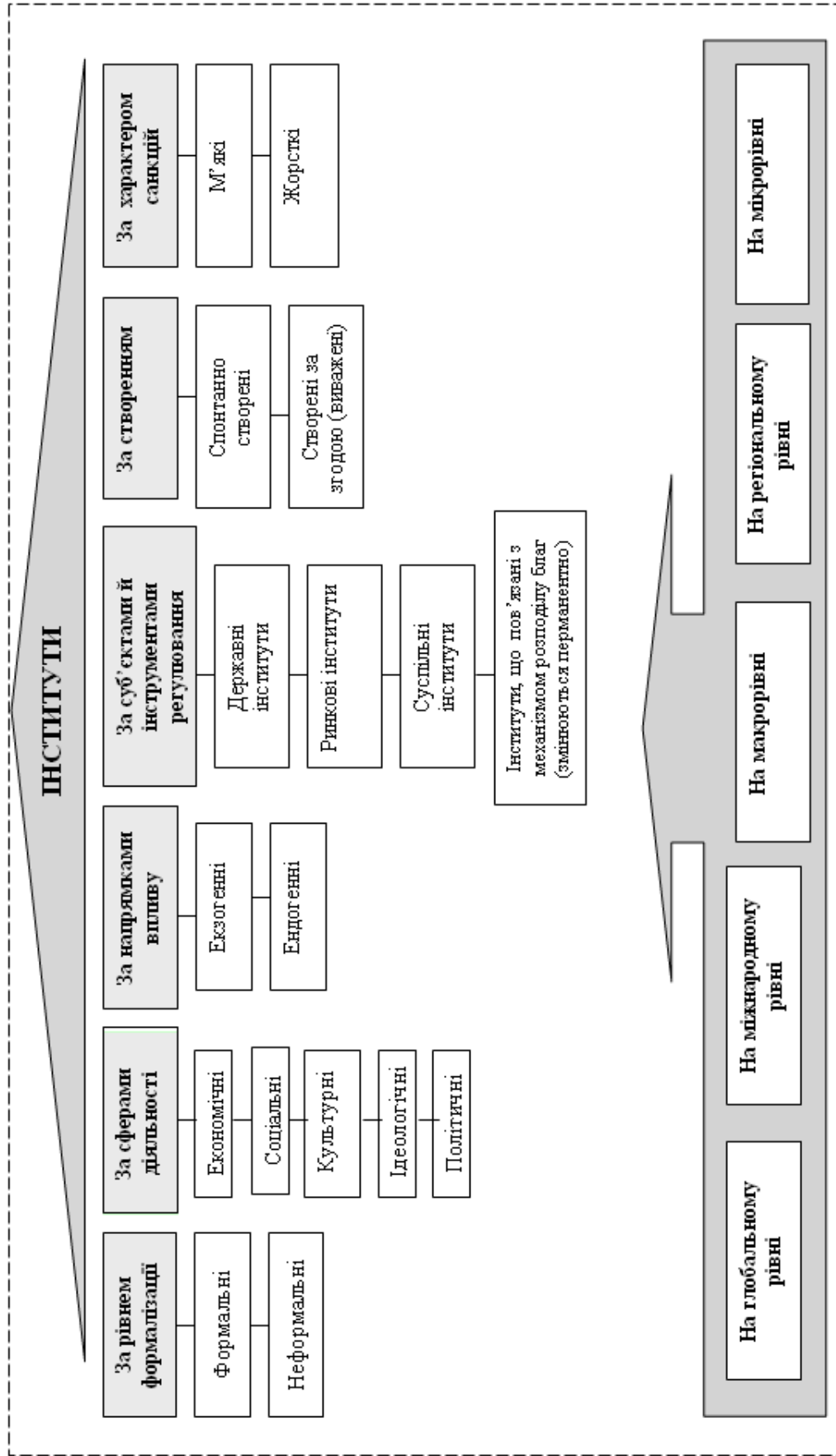
Примітка: наведено на основі: [47, с. 8]

Головними аргументами на користь цього твердження є наступні:

- економічні інститути безпосередньо впливають на розвиток домогосподарств, оскільки вони формують систему ключових економічних мотивацій у суспільстві, сприяють інвестуванню у людський та інтелектуальний капітал, інновації, організацію виробничого процесу тощо, а також виступають основою для економічного зростання, ефективного розподілу ресурсів, економічного багатства; економічні інститути є ендогенними за своєю природою та виражають колективний вибір суспільства. Але якщо у своєму виборі економічні інститути будуть покладатися на власні преференції, це може зумовити нераціональне розподілення ресурсів та спровокувати суспільний конфлікт. За таких умов перевага буде на боці тих осіб чи домогосподарств, чий інституційний вибір лобюватиме політична влада.

- політичні інститути поступово змінюються упродовж тривалого часу. Економічний розвиток держави напряму залежить, не лише від її політичного ладу, але і від окремих осіб – можновладців, які фактично вирішують усі політичні питання. Політичними інститутами плануються та реалізуються економічні заходи на загальнодержавному рівні. Внаслідок монополії влади досить важко забезпечити ефективну роботу економічних інститутів, які повинні гарантувати економічну безпеку, захист приватної власності, рівномірний розподіл доходів та суспільних благ між домогосподарствами тощо.

В економічній літературі існує низка підходів до класифікації інститутів (рис. 2.5).

Примітка: складено автором

Рис.2.8. Класифікація інститутів та рівні їх впливу

За рівнем формалізації, інститути поділяються на формальні (офіційно записані правила, інструкції, закони та ін.) та неформальні – загальноприйняті норми та кодекси поведінки [42, с. 17].

На нашу думку, найбільш прийнятним є використання класифікації, яка поділяє інститути відповідно до функціонального навантаження, яке ними виконується: економічні, політичні, юридичні та соціальні інститути.

Найчастіше, під економічними інституціями розуміють норми, правила, які визначають виробничі процеси, процеси, що характеризують виробництво та розподіл товарів і послуг, в тому числі ринкові процеси [257, с.75-99]. Слід відзначити велике різноманіття політичних інституцій: множина правових характеристик й інституційних конструкцій й типів виборчих систем, правил створення політичних партій та опозиції, до норм та заходів, які забезпечують політичну стабільність і збалансованість у країні. [258, с.10].

Інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домогосподарств слід вважати стійкою системою взаємозв'язків і взаємодії економічних суб'єктів різних типів та рівнів, кінцевим результатом яких є збалансоване функціонування даного сектору. Однак стійка функціональна взаємодія можлива лише у визначеній системі інституціональних координат. Тому такий механізм, окрім економічних суб'єктів та забезпечення їх діяльності на різних ринках, включає також і взаємозв'язок цієї діяльності з системою суспільних інститутів. Пропозиція – це не лише ресурси, кінцева продукція та робоча сила, але й певне інституціональне середовище. Аналогічно, економічні суб'єкти виявляють попит не тільки на товари та послуги, але й на інституції. Рівність попиту і пропозиції на ринку інститутів є такою ж необхідною основою макроекономічної рівноваги, як і рівноваги на ринках товарів та послуг, ресурсів, грошей. Таким чином, функціонування ефективного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств регулюється з одного боку, відповідними соціально-економічними інститутами, а з другого – діяльністю самих економічних суб'єктів.

Слід зауважити, що проблема забезпечення розвитку сектору домашніх господарств у системі національної економіки не стільки функціональна, скільки

інституціональна. В трансформаційний період економічні протиріччя є швидше противагами у розвитку між різними складовими виробничих відносин, а не у їх функціонуванні, що властиво для країн з розвинутою ринковою економікою.

В умовах становлення ринкової системи і значних змін громадських інститутів, необхідне вивчення буденної діяльності домогосподарств, які, не маючи гарантованих стратегій покращення добробуту, намагаються боротись з обставинами, які постійно змінюються, і адаптуватися до них, використовуючи наявні ресурси і спираючись на здобутий досвід. Домогосподарства, які адаптуються, виступають у ролі соціальних критиків інститутів, виявляють їх дисфункції, а отже й необхідність відповідних змін. При цьому слід враховувати, що процес пристосування, який немає певної направленості, не завжди ефективний, що в свою чергу, робить неможливим функціонування створених ринкових інститутів.

В умовах зміни інституційних координат особливого значення набуває функція інституціонального відтворення, яка полягає у формуванні, збереженні і передачі домогосподарствами інституціонального стержня господарської системи. З одного боку, реалізація цієї функції передбачає здатність домашніх господарств забезпечувати передачу інформації інституціонального характеру завдяки механізму формування і реалізації їх статусу, який переводить фундаментальні основи господарської системи (суспільний поділ праці, власність, кооперація, спеціалізація та ін.) на рівень суб'єкта у форму актуальних обмежень і критеріїв життєдіяльності домогосподарств.

Зміни інституціонального простору мають значний вплив на спектр вибору цілей економічних суб'єктів і способів їх досягнення. У той же час, по-різному реагуючи на нову ситуацію (підтримуючи інституціональні інновації чи протидіючи їм, оцінюючи їх як тимчасові чи стійкі, як легітимні чи не легітимні), домашні господарства з свого боку впливають на правила гри, при цьому вступаючи у певну соціальну взаємодію.

Реформування інституціонально-правового простору формально задіяло нові правила, які відкривають нові можливості для домогосподарств у виборі і досягненні життєвих цілей та інтересів: можливість створення власної справи, право працювати у кількох місцях без дозволу з основного місця роботи, купувати і мати у приватній власності житло і землю, мати заощадження в іноземній валюті,

полегшився виїзд за кордон для навчання чи роботи.

У довгостроковий період інституціоналізація господарської системи позитивно впливає на добробут домашніх господарств. Чим менш зрілим є той чи інший фактор, тим менш заповненим є простір для його розгорнення і тим тільки сильнішим виявляється його вплив. Це зумовлює особливу роль назриваючих інститутів у формуванні рівня життя населення в умовах переходу до ринкової економіки, яка полягає у ряді важливих елементів.

По-перше, інститути надають соціально-економічну визначеність проблемам і перевагам, які лежать в основі раціонального вибору, що є найбільш ефективним механізмом використання обмежених ресурсів. Оскільки дохід, споживання, заощадження характеризують певні історично складені стандарти і норми споживацької поведінки, то для них характерна виражена соціально-інституціональна прив'язка. Одна і та ж людина у різних інституційних системах може демонструвати достатньо варіативний рівень споживання і заощаджень. У зв'язку з цим виникає необхідність інституціональної визначеності зазначених категорій.

По-друге, інститути визначають статуси економічних суб'єктів, надаючи визначеність критеріям раціонального вибору. Суб'єкт, котрий сам до кінця не визначився, не здатний планувати свої видатки і прибутки на основі критерію максимізації корисності на довгострокових інтервалах. Тому інституційна динаміка перехідної системи у напрямках більш-менш чіткої і стабільної ідентифікації суб'єктів є безперечною передумовою поступової актуалізації моделі раціональної поведінки – максимізації корисності шляхом досягнення міжгалузевої бюджетної рівноваги.

По-третє, інститути знижують соціально-економічні ризики життєдіяльності, що є фактором підвищення економічної активності домашніх господарств за рахунок скорочення ролі автократичних механізмів самозабезпечення та виживання. Систематична господарська діяльність, яка реалізовує механізми оптимального розподілу ресурсів, можлива лише на основі розвинених і добре зв'язаних один з одним ринкових інститутів.

Наслідком невизначеності правил, які регламентують щоденне існування суб'єктів господарювання, що задаються на макрорівні і здатні негативно діяти на відтворення чи підвищення добробуту домашніх господарств, є відсутність

гарантованих прав власності і законних стимулів для створення багатства. Характерним є те, що зростання добробуту домогосподарств супроводжується посиленням схвильованості особистою недоторканістю і недоторканістю приватної власності.

Інститути гарантують права власності і створюють законні стимули до створення і накопичення багатства. Захист прав власності робить ринок повноцінним та сприяє підвищенню рівня капіталізації і зростанню заощаджень населення та їх розподілу у перспективні сфери росту. Тим самим розвинені ринкові інститути надають можливість залучити втрачені раніше ресурси, які перебували у страхових запасах (резервах). Суспільство і домашні господарства стають багатшими у результаті більш ефективного використання наявних ресурсів.

Вказані обставини призводять до того, що рівень добробуту домогосподарств має схильність до зростання ще й в силу фактора поступової інституціоналізації господарської системи. Тому на етапі інтенсивного збагачення інституціональної системи рівень добробуту населення є функцією не тільки рівня виробництва ВВП на душу населення, а й національної макроекономічної структури. Важливу роль тут відіграє реальний рівень розвитку інституціональних механізмів домашнього господарства і їх взаємодія з іншими інституціональними блоками господарюючої системи за сприяння ринкових (ринкові трансакції, грошово-кредитні потоки, фіскальні механізми) і неринкових (соціальне партнерство, інституціоналізація, консолідація, соціальні інновації) форм.

Аналіз проведених інституціональних реформ свідчить, що інститути пов'язані між собою і не ізольовані один від одного. Наприклад, реформа пенсійної системи, перехід до індивідуальних накопичувальних пенсійних вкладів має сенс лише при зміні звичайної поведінки індивідів на ринку праці і у сфері заощаджень. Говорити про успіх такого переходу можливо лише тоді, коли домашні господарства розпочнуть розглядати пенсійні відрахування як інвестиції, які здатні їх забезпечити у майбутньому, а не як додатковий податковий тягар чи видаток.

Відсутність інституціональної бази для гармонізації інтересів різних груп населення призводить до загострення протиріч між ними. Наприклад, за умов, які склалися, зазначає Геєць В.М., спостерігається соціалізація настроїв у суспільстві, на противагу необхідним за логікою реформам перетворень, які формують власність, що здатна забезпечити конкурентоздатність, як основу стійкого

економічного росту [33, с. 9 – 36.]. Тому актуальним питанням є формування і розвиток інституту соціального партнерства бізнесу, та профспілок.

Однією з об'єктивних складових формування оптимального інституційного середовища є побудова ефективного інституту соціальної справедливості в економічних відносинах. Соціальний зміст даного інституту відображається у формах організації, регулювання та впорядкування загальногосподарського життя і поведінки суб'єктів у економічній сфері. Його економічний зміст представлено у вигляді правил і обмежень економічної поведінки суб'єктів. Інститут соціальної справедливості в економічних відносинах формально визначається як офіційно закріплені правові норми, які регулюють суспільно-економічну поведінку та її допустимі рамки. Неформально він встановлює для всіх суб'єктів економічної діяльності конвенціональні норми поведінки, що будуються на основі економічної культури, системі цінностей, звичок і традицій, менталітету, які впливають на поведінку економічних суб'єктів, у тому числі домогосподарств, і процесі розвитку будь-якої соціально-економічної системи в цілому. При цьому, формальні і неформальні норми даного інституту знаходяться в тісному взаємозв'язку. Як приклад, введення норм інституту соціальної справедливості в економічних відносинах можна навести етичні кодекси, які не завжди відповідають сформованим неформальним міжособистісним відносинам, соціально-психологічному клімату та організаційній культурі, особливо в моделях нестандартної і неформальної зайнятості домогосподарств на ринку робочої сили. Виявляється це при вирішенні питань заробітної плати, обсязі та графіку роботи тощо. Тим не менше, у сучасній Україні з боку більшості домогосподарств існує попит на норми соціальної справедливості, пропозиція яких може здійснюватися як при наявності, так і за відсутності попиту на них.

Функціонування інституту соціальної справедливості в економічних відносинах обов'язково повинно підтверджуватися демократизацією політичних інститутів (формуванням політичної демократії). У вітчизняній економіці, виконання даних умов є вельми проблематичним. Окремі політичні структури демократичні ми лише за формою. Так засоби масової інформації часто відстоюють інтереси замовників, надаючи більшості домогосподарств не достовірну, перекручену інформацію, маніпулюючи напрямками їх економічної

поведінки в усіх сферах економіки. Адже вибір альтернативних ощадних інструментів, фінансових інститутів може бути пов'язаний з відсутністю оперативної та достовірної інформації про них. Також слід зазначити, що нечисельні вільні асоціації та громадські організації, фактично не мають впливу на владні структури, і відстоюють не стільки специфічні, скільки універсальні цілі. Демократичні за формою, вони, проте, не виконують своїх прямих функцій відповідно до їх природи і змісту діяльності, хоча їх роль у забезпеченні розвитку сектору домашніх господарств дуже значима. Так діяльність організацій із захисту прав споживачів (найбільш популярна серед домогосподарств) сприяє підвищенню рівня економічної грамотності і визначає раціональність попиту з боку сектору домашніх господарств, що є однією з умов його розвитку. По аналогії, основними напрямками роботи кредитних спілок і спілок вкладників з населення є правова підтримка домогосподарств, правове просвітництво, роз'яснення питань, щодо механізму вкладення грошей, кредитування та ряду інших питань. З боку спілок підприємців - інформаційна підтримка домогосподарств у питаннях самостійної і неформальної зайнятості (особливо у сферах малого та середнього бізнесу). Професійні спілки покликані здійснювати не тільки представлення та вираження, а також і захист соціально-економічних інтересів і трудових прав працівників у моделях стандартної і нестандартної поведінки домогосподарств на ринку робочої сили (непостійної і неповної зайнятості, понаднормової зайнятості працівників). В Україні, так само як і в країнах Східної Європи, в трансформаційний період проявилася тенденція до зменшення соціальних досягнень, що було пов'язано зі структурно-економічними, міграційними та іншими процесами. Але, незважаючи на погіршення умов праці та зниження рівня життя, вітчизняні домогосподарства проводили мало колективних акцій, у тому числі організованих профспілками. У країнах Східної Європи політичні та громадські організації, та ті ж профспілки, ретельно аналізують всі аспекти проектів реформ і доводять до відома населення методом організації масових кампаній.

Свідченням демократизації українського суспільства виступає система соціального партнерства як спосіб узгодження протилежних інтересів, механізм вирішення соціально-економічних проблем і регулювання протиріч між класом найманих працівників і класом власників. В Україні реалізується вертикальна система соціального партнерства, що охоплює всі рівні суспільства і передбачає

можливість укладення генеральних, регіональних, галузевих (міжгалузевих та територіальних угод), а також колективних договорів. У європейських країнах вже сьогодні працівникам через колективний договір вдається домогтися дотримання умов праці, соціального забезпечення, оплати праці. Але в Україні колективні договори зазвичай розглядають як суто формальний документ, а відповідальність за невиконання його пунктів незначна. Зараз відбувається лише становлення такої системи соціального партнерства, функціонування якої дозволило би знизити ступінь недовіри господарюючих суб'єктів один до одного і сприяло б подоланню пасивності домогосподарств.

Нестійкість становища сектору домашніх господарств, може бути, пов'язана не тільки з слабкістю населення, яке зіткнулося з порушенням формальних норм, принципів, неактуальністю і нелегітимністю інституційно-правових змін, особливостями впровадження нових економічних правил, але і з незабезпеченістю системи соціальних інститутів (соціальний фактор). Стан домогосподарств на сучасному етапі відображає низький рівень їх економічної і соціальної захищеності. Перетворення в системі суспільних і економічних відносин виявилось набагато складнішим з соціальної точки зору, ніж передбачалося на початковому етапі. У ході проведеного реформування економіки позначилися і стали постійними багато негативних і соціальних явищ. В більшості, домогосподарства виявилися неадаптованими до функціонування в нових економічних умовах. З боку держави не були в потрібний час організовані необхідні структурні елементи суспільної системи, які забезпечили б ефективну державну підтримку домогосподарств в мінливих економічних умовах, не було належним чином врегульовано низку проблем, які впливають на розвиток сектору домашніх господарств (питання приватизації, зайнятості, підтримки сімейного підприємництва, функціонування податкової та кредитної систем).

За визначенням вітчизняних науковців: «...державна – це головна інституція суверенної влади, яка в рамках правових норм здійснює управління суспільними процесами» [177, с. 23]. Саме демократична держава є механізмом, котрий трансформує інституції в інститути, забезпечує регулювання розвитку усіх секторів економіки.

Інституційне забезпечення розвитку сектору домашніх господарств на макро- та мезоекономічному рівні з боку держави здійснюється через сукупність

органів центральної виконавчої влади, які належать до загальної організаційної структури державного управління (рис 2.6).

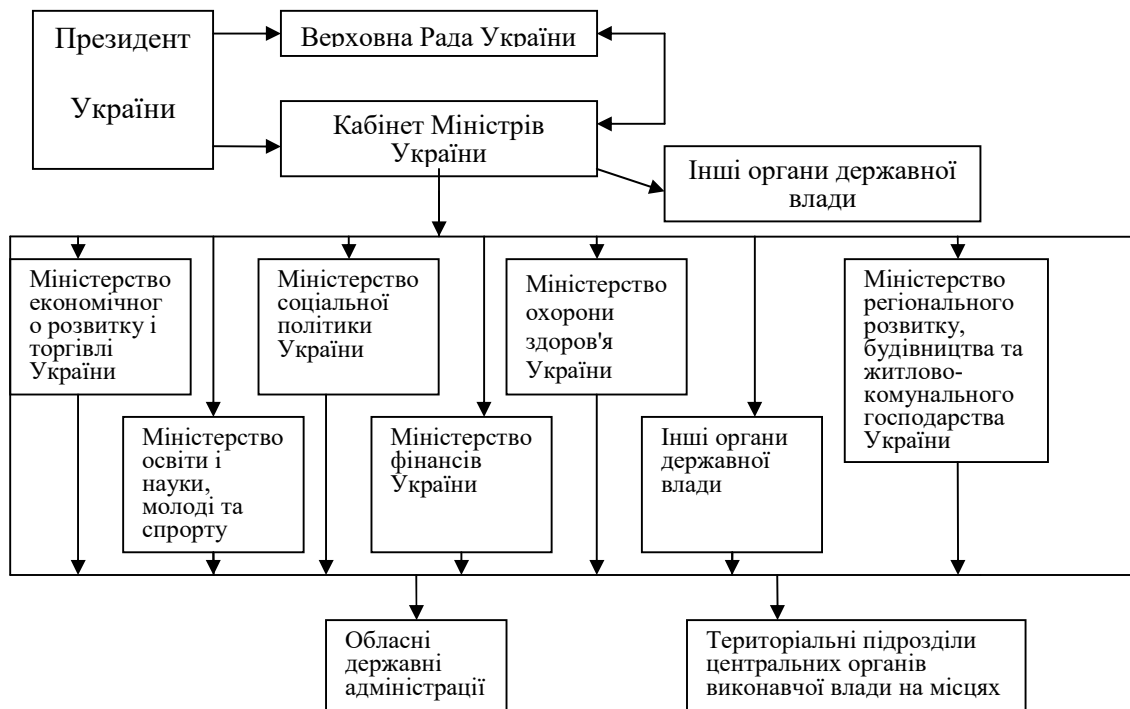

Рис. 2.6. Система управління організаційно-економічним механізмом розвитку сектору домашніх господарств

Таким чином, сектор домашніх господарств як учасник економічної системи може виконати свої функції лише за умови розбудови орієнтованого на модель соціально-ринкової економіки інституційного забезпечення та координації діяльності низки суб'єктів, причетних до цього (Міністерство праці та соціальної політики, Міністерство з питань житлово-комунального господарства, Міністерство економіки, Міністерство регіонального розвитку і будівництва, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство економіки), які у цій сфері на сьогоднішній день діють неузгоджено. Роль органів місцевого самоврядування проявляється у процесі управління територіальною громадою: видача і розподілі земельних ділянок.

Для повного та всебічного включення ресурсів вітчизняних домогосподарств у розвиток економіки та забезпечення їх ефективного функціонування необхідно відмовитися від традиційної установки на неадресну державну підтримку домогосподарств та забезпечити зменшення їх економічної залежності від держави.

В даний час основна частина домогосподарств має високий ступінь економічної залежності від держави. Якщо вони економічно самостійні, то одночасно беруть на себе економічну відповідальність за рішення. Варто зазначити, що у 2009 році лише близько 10% грошових доходів було отримано домогосподарствами самостійно, з них 5,1% – у вигляді доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості і 2,9% – у вигляді доходів від сільськогосподарської діяльності. Раніше, у 2008 році, цей показник складав майже 12% (відповідно 5,3% – доходи від підприємницької діяльності і 3,3% – доходи від сільськогосподарської діяльності). У порівнянні з 2007 роком – 15%, з них 5,2% – доходи від підприємницької діяльності і 3,6% – доходи від сільськогосподарської діяльності. У 2000 році всього близько 9%, де грошових доходів було отримано домогосподарствами самостійно, у тому числі 2,4% – у вигляді доходів від підприємницької діяльності і 5,3% – у вигляді доходів від сільськогосподарської діяльності [159]. Статистичні дані, представлені за період 2000-2009 років, свідчать про те, що лише мінімальна група домогосподарств приймає на себе економічну відповідальність за свої рішення. Ігнорування значною їх частиною цієї відповідальності робить дану проблему однією з ключових у сучасній Україні.

Економічна самостійність (зниження економічної залежності від держави), включаючи економічну відповідальність – повинна стати нормою для більшості домогосподарств, для розвитку сектору домашніх господарств в цілому. Для цього необхідним є забезпечення бездефіцитності бюджету домогосподарств, відповідності рівня споживання рівню доходів, можливості заощаджень на довгострокові цілі, адекватності претензій домогосподарств до державного бюджету у вигляді вимог на отримання соціальних трансфертів тощо. У даний час рівень доходів більшості домогосподарств в Україні не достатній для здійснення споживання і заощаджень інвестиційного характеру. Домашні господарства не орієнтуються на кількісне та якісне зростання потреб: організовані заощадження лише фінансують поточне споживання, тому такі домогосподарства змушені отримувати частину послуг за рахунок державного бюджету або різних фондів. Бідність залишається головною причиною високого ступеня економічної залежності сектору домашніх господарств від держави. Це обумовлює націленість їх більшості на економічну залежність від держави, зниження якої можна було б

розцінювати як позитивне явище.

Тому до традиційних функцій державної політики у період розвитку ринкових відносин додається нова – економічне, правове і інформаційне сприяння збереженню і росту соціально-інноваційного потенціалу сектору домашніх господарств.

Видами соціально-інноваційної діяльності є наприклад, родинне та сімейне підприємництво, створення і розвиток громадянських структур і недержавних об'єднань, апробація нових форм освіти, охорони здоров'я та ін. Проведений аналіз засвідчує, що результатами такої діяльності стають нові типи робочих місць, а також соціальних та економічних статусів, що змінюють інституціональне середовище і умови життєдіяльності домашніх господарств, сприяють активізації їх розвитку та підвищення добробуту.

Швидка зміна системи формальних економічних інститутів запустила один з ключових трансформаційних процесів – соціально-економічну адаптацію домогосподарств. Протягом усього періоду реформування, в Україні іде процес масового вироблення і засвоєння моделей соціально-економічної діяльності, більш-менш відповідних системі формальних інститутів і неформальних норм, які склалися. Позитивні зміни будуть сприяти створенню не тільки якісно нового інституційного середовища, але й розвитку та становленню сектору домашніх господарств як ефективного суб'єкта національної економіки.

Перш за все мова йде про домогосподарства, які вже адаптовані до функціонування у нових економічних умовах. Це не тільки високоприбуткові групи домогосподарств, що демонструють вже сьогодні ринкові моделі поведінки, але й частина домогосподарств, які мають незатребувані ресурси, необхідні для подальших трансформацій в економічній системі. В якості незатребуваних ресурсів залишаються професійно-кваліфікаційний статус домогосподарств; адаптаційні стратегії на ринку робочої сили, що визначаються наявністю декількох моделей поведінки, їх поєднанням; орієнтація домогосподарств на самозайнятість та партнерські відносини з роботодавцем; наявна в приватному розпорядженні земля, колективна чи асоційована власність для формування нового прошарку найманих працівників і приватних власників засобів праці; орієнтація на кількісний і якісний ріст потреб, інвестиційний характер споживання, що

виявляється у формах організованого споживання домогосподарств; формування відповідних норм і правил поведінки, таких як довіра, наприклад, до фінансових і ощадних інститутів, активів, що обертаються на фінансовому ринку, звичка до раціональної поведінки тощо. Це дає можливість сектору домогосподарств виступити основним суб'єктом інституційних перетворень у сучасній економіці.

Окрім цього, інституційною сферою, що впливає на стан сектору домашніх господарств як складової економічної системи є інформаційне, у першу чергу, статистичне забезпечення управління розвитком сектору домашніх господарств. Системний підхід до досліджень сектору домашніх господарств вимагає застосування різноманітних типів інформації, які нададуть можливість визначити масштаби та напрями зрушень у структурі і динаміці розвитку даного сектору під різними кутами зору, прямі та приховані причинно-наслідкові зв'язки та фактори найбільш вагомого впливу для їх подальшого застосування при розробці ефективної державної політики, тобто досягнення максимального позитивного результату у покращенні становища домогосподарств.

Для оцінки стану розвитку домогосподарств України застосовується система показників, які можна об'єднати у три групи, кожна з яких характеризує різні аспекти досліджуваного об'єкту: матеріальне становище домогосподарств, умови проживання домогосподарств, соціальне середовище домогосподарств (рис. 2.7).

Система показників матеріального становища охоплює широкий спектр соціально-економічних характеристик, які відображають матеріальний добробут домогосподарств у трьох площинах: доходи і витрати, споживання та майнові характеристики домогосподарств. Оцінка умов проживання включає три групи показників, які характеризують: рівень забезпеченості домогосподарств житлом, якісні параметри житла, рівень розвитку та доступність закладів соціальної інфраструктури. Аналіз складових соціального середовища дає змогу оцінити стан розвитку суспільства у цілому, виявити у ньому ознаки небезпеки для розвитку домогосподарств, вивчити соціально-небезпечні для сектору домашніх господарств явища та фактори. Ці показники можна сформулювати у підгрупи, які представляють окремі сфери життєдіяльності і розвитку домогосподарств: економічні умови, демографічна ситуація, ринок праці, економічна і соціальна безпека. Використання такої системи показників надає змогу конкретними

кількісними значеннями охарактеризувати стан та розвиток домогосподарств та відслідкувати зміни, що відбуваються.

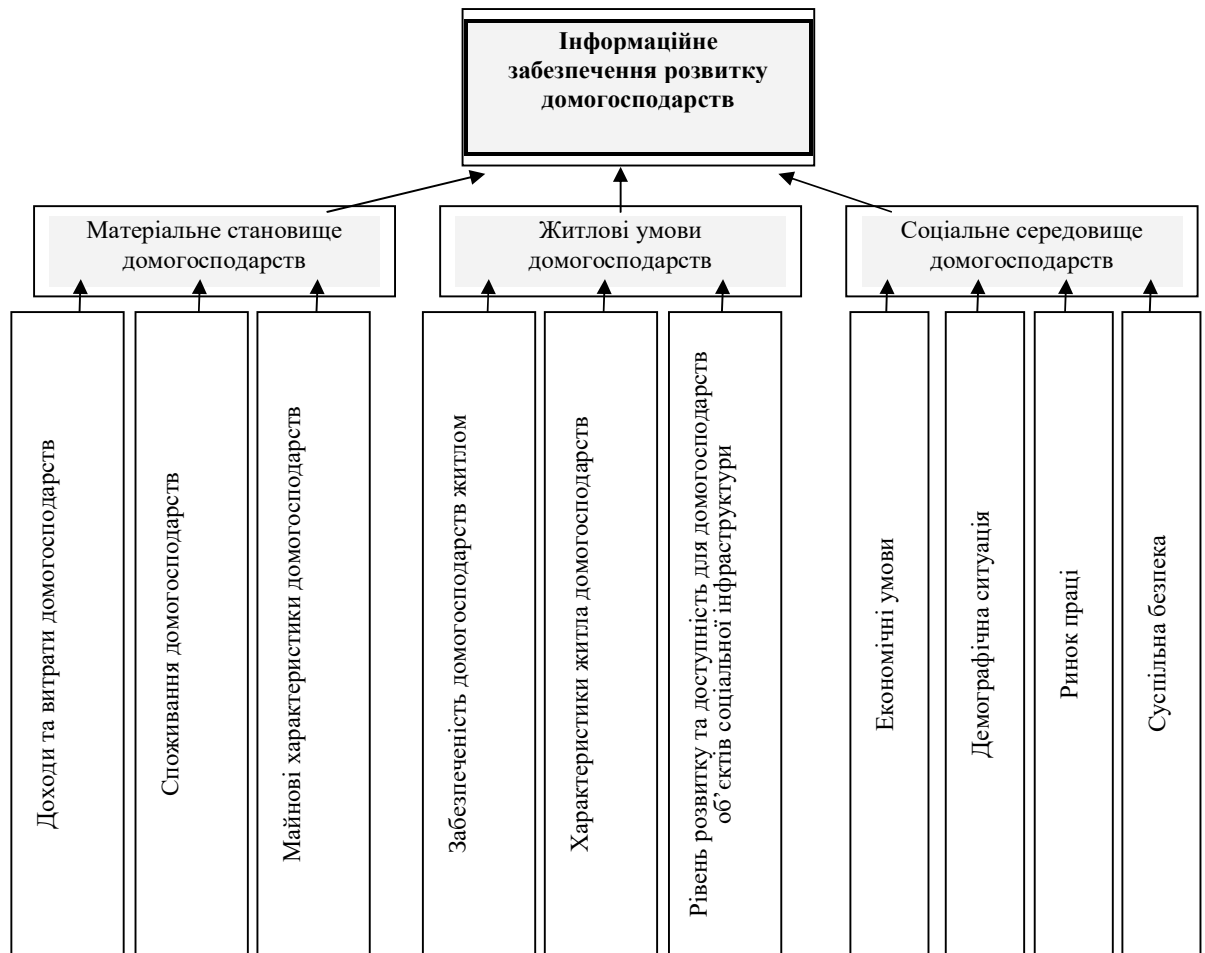

Рис. 2.7. Інформаційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств України

Примітка: Складено автором

Джерелами інформації про місце домогосподарств у системі національної економіки, характер їх функціонування і стан розвитку є дані офіційної статистики, які публікуються у статистичних щорічниках Держкомстату України у розділах «Національні рахунки», «Населення», «Зайнятість населення», «Рівень життя населення», «Охорона здоров'я», «Санаторно-курортне лікування та пенсійне забезпечення», «Освіта», «Культура та відпочинок» та ін.

Основною інформаційною базою для забезпечення інституційної бази дослідження та управління розвитком домогосподарств є державні статистичні спостереження. Дослідження домашніх господарств, їх життєдіяльності та тенденцій розвитку можливе тільки на базі спеціально організованих спостережень. До них відносять, перш за все, переписи населення та спеціально

організовані вибіркові обстеження домогосподарств, які проводить Державний комітет статистики України.

Обстеження умов життя домогосподарств було впроваджене на постійній основі з 1 січня 1999 року відповідно до «Програми реформування державної статистики на період від 27 січня 2002 року», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 1998 року № 971, та на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1998 року № 1725 «Про проведення обстеження умов життя у домогосподарствах», за підтримки Світового банку та інших міжнародних організацій.

У 2004 році, органами державної статистики почала застосовуватися оновлена система проведення вибіркових обстежень домогосподарств. Фахівцями з інтерв'ювання одночасно проводяться три вибіркових обстеження вітчизняних домогосподарств: умов життя домогосподарств, економічної активності населення та сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості. Базові вибіркові обстеження домогосподарств проводяться в усіх регіонах країни за місцем постійного проживання населення. У міських поселеннях проводяться два обстеження — умов життя домогосподарств та економічної активності населення; у сільській місцевості – три обстеження: умов життя домогосподарств, економічної активності населення, сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості. Одиницями спостереження базових вибіркових обстежень є домогосподарства та особи – члени цих домогосподарств [159].

Інформація щодо умов життя домогосподарств, економічної активності населення, сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості отримується шляхом опитування спеціально відібраної частини населення (вибіркової сукупності). Формування вибіркових сукупностей (вибірки) здійснюється на основі процедури стратифікованого багатоступеневого відбору. Процедура формування вибірки складається з таких основних етапів: виключення територій, що не можуть бути обстежені; виключення населення, яке не підлягає обстеженню; стратифікація генеральної сукупності; відбір територіальних одиниць першого ступеня; відбір територіальних одиниць другого ступеня; відбір домогосподарств.

Для обстеження умов життя домогосподарств щорічно відбирається близько

13 тисяч домогосподарств, (у тому числі у міській місцевості – 9460, у сільській місцевості 3563) [135; 159]. Відібрані домогосподарства опитуються за методологією проведення обстеження (умов життя домогосподарств, економічної активності населення, сільськогосподарської діяльності населення у сільській місцевості). Для зменшення навантаження на респондентів, для кожного обстеження обираються інші домогосподарства. Застосовується повна щорічна ротація вибірки домогосподарств. Територіальна вибірка діє протягом 5 років і побудована як імовірнісна, стратифікована, багатоступенева. Ротація домогосподарств здійснюється раз на рік, з використанням механізму відбору територіальних одиниць з імовірністю, пропорційною розміру[159].

Для щомісячного обстеження економічної активності населення відбирається 11,1 тис. домогосподарств [159; 135]. З метою підвищення надійності показників економічної активності, зайнятості та особливо безробіття, по сільській місцевості на основі вибірки обстеження сільськогосподарської діяльності населення додатково відбираються 7,4 тис. домогосподарств для опитування за програмою обстеження економічної активності. Таким чином, загальний обсяг щомісячної вибірки обстеження економічної активності складає 18,5 тис. домогосподарств [159; 135]. Домогосподарства опитуються за певною схемою. Заміна домогосподарств відбувається відповідно до схеми ротації домогосподарств у цьому обстеженні.

Для обстеження сільськогосподарської діяльності населення в сільській місцевості щороку відбирається 29476 домогосподарств, які протягом року щомісячно опитуються за програмою цього обстеження [159]. Кожного наступного року відбувається повна заміна респондентів.

Отримані дані базових вибіркового обстежень населення (домогосподарств) поширюються на генеральну сукупність методом статистичного зважування. Це дозволяє врахувати імовірності включення домогосподарств до вибірки, фактичний рівень їх участі в обстеженні та узгодити результати обстеження із зовнішньою інформацією, зокрема, з даними демографічної статистики щодо чисельності та статеві-вікової структури населення, даними соціальної статистики щодо чисельності та розміщення населення тощо.

Обстеження умов життя домогосподарств є однією із основних

інформаційних складових інституційного забезпечення регулювання розвитку сектора домашніх господарств. Адже цей аналіз є унікальним джерелом для комплексних досліджень розвитку домашніх господарств, рівня життя населення в цілому та окремих його груп, аналізу проблем бідності та диференціації домогосподарств за рівнем матеріального добробуту, розрахунків макроекономічних показників тощо. Обстеження умов життя домогосподарств допомагає отримати додаткову інформацію щодо соціальних та економічних питань, якої не вміщує державна статистична звітність. Мікродані обстеження надають можливість дослідити чутливість домогосподарств до змін в економічній та соціальній політиці, визначити фактори впливу на їх економічне і соціальне становище. На сьогоднішній день потреба у такій інформації гостро відчувається при аналізі ефективності заходів щодо розвитку сектора домашніх господарств у цілому та формуванні концепції соціальної держави.

Дані обстеження широко використовуються на національному, регіональному, а також міжнародному рівнях. Основні користувачі інформації на центральному рівні: Комітети Верховної Ради України, Адміністрація Президента України, Кабінет Міністрів України, міністерства, відомства, інші органи центральної виконавчої влади, профспілки, громадські організації, наукові установи, навчальні заклади, бібліотеки, міжнародні організації та ін. Результати та аналітичні матеріали обстеження використовуються також у засобах масової інформації, підприємцями та громадськістю (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Класифікація основних користувачів даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств

Органи центральної законодавчої та виконавчої влади	Верховна Рада України, Секретаріат Президента України, Кабінет Міністрів України, міністерства та інші органи
Інші державні організації	Національний банк України, посольства, консульства, представництва та місії України за кордоном
Органи місцевого самоврядування та територіальні підрозділи органів виконавчої влади	Органи місцевого самоврядування, місцеві органи та територіальні підрозділи, представництва та філії центральних органів виконавчої влади України та Автономної Республіки Крим
Користувачі нерезиденти України (іноземці)	Посольства, представництва та місії іноземних держав в Україні, представництва міжнародних організацій в Україні, міжнародні статистичні організації та статистичні служби інших держав, іноземні установи, організації, політичні партії, ЗМІ

Наукові та навчальні заклади	Науково-дослідні організації та установи, Національні та галузеві академії наук України, навчальні заклади
Інші організації	Вітчизняні підприємства, організації, установи, бібліотеки, ЗМІ, профспілки
Громадські організації та інші користувачі	Громадські організації та об'єднання, політичні партії, громадяни України

Примітка: складено автором на основі [159]

Дані обстеження умов життя домогосподарств використовуються для: дослідження умов життя різних верств населення, структури їх сукупних ресурсів, витрат і споживання; розрахунку макроекономічних показників, у тому числі індексу споживчих цін, показників розвитку галузей економіки тощо; розробки механізмів соціального захисту домогосподарств, встановлення розміру мінімальних соціальних нормативів і стандартів; міжнародних зіставлень основних індикаторів півня життя населення; дослідження питань бідності, моніторингу виконання державних цільових програм та програм розвитку тощо. Підсумки обстеження використовуються для здійснення міжнародних порівнянь шляхом заповнення анкет, які направляються у Держкомстат міжнародними організаціями. Крім того, підсумки даного обстеження застосовуються при розробці та реалізації нових програм економічного і соціального розвитку, для підвищення рівня життя домогосподарств, особливо малозабезпечених та багатодітних, при складанні звітів щодо стану людського розвитку та при написанні доповідей, що сприяє формуванню та реалізації ефективної соціальної політики та економічному розвитку.

За результатами обстеження домогосподарств Держкомстатом готуються економічні доповіді: щоквартально – «Витрати і ресурси домогосподарств України», щорічно – «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України», «Стан здоров'я населення», «Наявність в домогосподарствах товарів тривалого користування», «Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів», а також серія бюлетенів та збірників: «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України»; «Витрати і ресурси домогосподарств України»; «Стан здоров'я населення»; «Наявність в домогосподарствах товарів тривалого користування»; «Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів».

Підсумки обстеження також містяться у «Статистичному щорічнику

України», у щорічнику «Україна у цифрах», щорічнику «Соціальні індикатори рівня життя населення», у статистичному збірнику «Регіони України», доповідях, в інших комплексних публікаціях Держкомстату, розміщуються на веб-сайті Держкомстату тощо. Статистична інформація, отримана на підставі проведених органами державної статистики базових вибірових обстежень домогосподарств, надається також на нестандартні запити користувачів (міністерств, відомств, наукових установ тощо) для поглиблених досліджень окремих питань.

Слід зауважити, що у 2009 році Міжнародний валютний фонд (МВФ) здійснив моніторинг дотримання Україною положень Спеціального стандарту поширення даних, підсумки якого показали, що вітчизняна статистика повністю відповідає даному стандарту, а по низці індикаторів навіть перевищує його.

Відзначаючи позитиви в розбудові статистичної бази розвитку домогосподарств, зазначимо, що вітчизняна практика має низку нерозв'язаних проблем. До них слід віднести: проблему якості статистичної продукції та інформації; проблему адекватності інформаційно – комунікаційних технологій сучасним вимогам управління; проблему типології об'єктів вибірових обстежень та ін. Статистичні результати дослідження домогосподарств не завжди задовольняють потреби користувачів, зокрема пов'язані із розробкою та прийняттям управлінських рішень щодо розвитку сектору домогосподарств. Процес збереження й поширення даних є не завжди ефективним і потребує модифікації та вдосконалення.

На сучасному етапі становлення національного статистичного забезпечення, покращення якості та надійності статистичної продукції щодо розвитку сектору домашніх господарств слід розглядати як пріоритетний напрям. Якісне статистичне забезпечення дослідження життєдіяльності сектору домашніх господарств – це вчасно одержані надійні, ревалентні дані щодо характеристик генеральної сукупності домогосподарств, що у повній мірі відповідають вимогам споживачів, зпівставлені з усіма іншими показниками, які подаються в інших джерелах та відкриті для ознайомлення. Значною мірою воно забезпечується вибором типології домогосподарств і їх класифікацією.

На практиці при дослідженні стану та розвитку домогосподарств залежно від

мети застосовуються їх різні класифікації. При переписах населення – спеціальна типологізація сімей. Так при публікації підсумків Всесоюзного перепису населення СРСР 1989 року це було 9 типів сімей [135, с. 432], які оцінювалися за кількома класифікаційними ознаками: кількість шлюбних пар, наявність дітей, відсутність одного з батьків. Даний випадок передбачає використання такої класифікаційної ознаки як демографічна характеристика. При проведенні Всеукраїнського перепису населення 2001 року як одиницю спостереження було введено домогосподарство. Основні типи домогосподарств визначаються за такими ознаками [159; 135; 201]: за типами місця проживання домогосподарств (міські поселення, сільська місцевість); залежно від чисельного складу домогосподарств (одна, дві, три, чотири, п'ять і більше осіб; окремо виділена група домогосподарств, до складу яких входять молоді сім'ї); за наявністю дітей у складі домогосподарств (з дітьми, без дітей); залежно від числа дітей у складі домогосподарств (одна дитина, двоє, троє, четверо, п'ятеро і більше дітей); за наявністю дорослих осіб у складі домогосподарств із дітьми (одна, дві, три і більше осіб); залежно від числа дітей у домогосподарствах, у складі яких є діти, що не мають одного чи обох батьків; залежно від числа дорослих осіб у домогосподарствах, у складі яких є діти, що не мають одного чи обох батьків; залежно від складу домогосподарств без дітей (домогосподарства з однієї особи: у працездатному та непрацездатному віці; домогосподарства з двох і більше осіб: усі в працездатному, у працездатному та непрацездатному віці, осіб у непрацездатному віці); за наявністю та чисельністю працюючих осіб у складі домогосподарств (домогосподарства, у яких немає працюючих; домогосподарства, у яких є одна, дві, три і більше працюючих осіб); залежно від віку та статі особи, яка очолює домогосподарство (голови домогосподарств); залежно від розміру середньодушових грошових та сукупних витрат домогосподарств; за децильними групами; залежно від розміру середньодушових грошових та сукупних витрат домогосподарств; за регіонами; за економічними районами.

Основна вимога класифікаційної ознаки – її здатність визначити особливості домогосподарства, які дозволять віднести його до певної групи. Наприклад, наявність дітей змінює структуру витрат і акцентів щодо функцій

домогосподарства. Реалізація функцій домогосподарства залежить від того, де знаходиться домогосподарство – у місті чи в сільській місцевості. Проте, як показує аналіз, групування домогосподарств при різних обстеженнях не збігаються, тобто немає гармонізованої типології [135]. Це природно, враховуючи різні завдання статистичних спостережень та наявність безлічі варіантів побудови типології. При комплексному аналізі є необхідність групування за різноманітними характеристиками домогосподарств – демографічними, соціальними, економічними. Тому очевидно, що для забезпечення якісного дослідження розвитку домогосподарств необхідне застосування багатогранної типології та удосконалення класифікації на базі різноманітної інформації, а також врахування світового досвіду цієї роботи.

Як окрема, вимагає розгляду проблема комплексного використання інформації з різних обстежень та з адміністративних джерел і можливість її співставлення та об'єднання, що потребує як загального вирішення, так і спеціальних розробок у кожному конкретному випадку. Так, зокрема, результати переписів населення і вибіркового обстеження умов життя домогосподарств фактично доповнюють одне одного. Переписи виступають джерелом знань про всі об'єкти спостереження, але за мінімальною кількістю «фундаментальних» ознак. Спеціалізовані обстеження містять детальніші характеристики, проте про обмежену кількість об'єктів дослідження. Лише на підставі комплексного аналізу цих даних з'являється можливість ефективного моніторингу та прийняття управлінських рішень щодо розвитку домогосподарств. При цьому дані переписів дають змогу встановити основні характеристики одиниць спостереження та їх розміщення, а результати обстежень – визначити взаємозв'язки та взаємодію ознак.

Дані переписів дозволяють визначити основні характеристики об'єктів спостереження та його розміщення, а результати обстежень – дослідити зв'язки та їх взаємодію. Злиття статистичних даних дає можливість вивчати соціально-економічні показники на основі значної кількості даних, ніж показники, одержані з результатів конкретних обстежень. Так об'єднання підсумків обстежень умов життя домогосподарств цих двох обстеженнях уможливує

дослідження значно ширшого кола даних на значно більших масивах даних. Адже, у кожному кварталі злиття даних дозволяло би оцінити на 10 тис. більше домогосподарств. 35 тис.

Для реалізації такої можливості необхідно працювати у напрямку пошуку ефективних методик гармонізації програм цих обстежень.

Вирішення цих проблем у теоретичному та практичному аспектах дозволить поглибити аналіз існуючого стану домогосподарств, робити прогнози щодо змін у типології домогосподарств, реалізації ними своїх функцій (особливо економічної), що забезпечить належне статистичне забезпечення управління розвитком домогосподарств і надасть можливість приймати більш обґрунтовані управлінські рішення.

У контексті удосконалення статистичної методології дослідження розвитку домогосподарств актуальною постає проблема проведення адаптації національних методологічних засад дослідження життєдіяльності домогосподарств органами державної статистики до вимог міжнародних та європейських стандартів.

У цьому напрямі уже вдалося досягти певних успіхів. Так в рамках проекту «Реформування офіційної статистики в Україні» експертами була проведена глобальна оцінка відповідності національної статистики загальноприйнятим європейським стандартам. Зазначимо, що близько 70% галерей статистики майже у повній мірі відповідають європейським стандартам, решта – активно розвиваються та реформуються. Водночас у контексті вдосконалення інформаційної бази для прийняття управлінських рішень щодо розвитку домогосподарств України гострим залишається питання подальшого реформування національного законодавства з питань статистики та його адаптація до Принципів офіційної статистики ООН та вимог Європейського Союзу. Уваги вимагає внесення низки змін і доповнень у законодавстві, яке стосується як статистики, так і суміжних галузей. Нагальними заходами слід вважати розроблення принципів діяльності органів державної статистики, гармонізованих з кодексом діяльності європейської статистики, та порядку проведення самооцінки діяльності органів державної статистики. Важливим є розроблення та гармонізація національних статистичних класифікацій з міжнародними на базі нових версій

стандартних міжнародних та інших статистичних класифікацій, запровадження нової редакції Класифікації індивідуального споживання товарів та послуг за цілями і класифікацій, що використовуються у статистиці охорони навколишнього середовища з урахуванням відповідних класифікацій Євростату та країн-членів ЄС.

У напрямку наближення до сучасної міжнародної практики та вимог статистики країн-членів Євросоюзу щодо статистичного дослідження життєдіяльності домогосподарств та управління їх розвитком результативним може стати впровадження нових тематичних напрямів опитувань домогосподарств. У рамках програми обстеження умов життєдіяльності домогосподарств необхідно впровадити кілька нових модулів опитування населення, призначених поглибити дослідження якості життя населення України та факторів, які найчастіше сприймаються домогосподарствами як ознаки бідності, злиденності та соціальної ізоляції за існуючих у суспільстві стандартів.

Проекти програм нових модулів можна підготувати на основі застосування міжнародного досвіду: з питань позбавлень (депривації) домогосподарств Великої Британії; матеріалів семінару з питань статистики умов життя населення та оцінки бідності, зокрема програми опитувань щодо депривації та умов життя домогосподарств, які проводили на одноразовій (або періодичній) основі – даних статистичних та наукових організацій Франції, Польщі та Росії; з бази даних Євростату (в частині доступу домогосподарств до Інтернету). Технологія досліджень питань депривації має специфічні особливості.

Впровадження нових модулів до опитування домогосподарств надасть можливість аналізувати показники їх розвитку у динаміці, досліджувати вплив змін в економічній та соціальній політиці на ступінь депривації домогосподарств щодо окремих груп товарів та послуг, визначати найвагомші фактори впливу на соціальне «самопочуття» населення для відповідного коригування векторів та пріоритетів у прийнятті управлінських рішень щодо розвитку сектору домашніх господарств та соціально-економічної політики держави.

Очевидно, що для ефективного статистичного забезпечення дослідження домогосподарств та прийняття ефективних управлінських рішень щодо їх

розвитку, потрібно здійснити наступні розробки: комплексу методологічного забезпечення з побудови, актуалізації та експлуатації основи вибірки для проведення обстежень домогосподарств та системи моніторингу її якості; методологічних підходів до оптимізації дизайну вибірки домогосподарств, які беруть участь в обстеженнях умов їх життя, з метою забезпечення можливостей для підвищення надійності оцінювання показників бідності на регіональному рівні; методологічного забезпечення для підвищення ефективності методів та процедур обробки та аналізу даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств; методичних рекомендацій щодо умов інтеграції панельного обстеження, яке здійснюється в країнах ЄС з питань доходу, бідності та соціальних виключень до програми обстеження умов життя домогосподарств із забезпеченням можливостей розробки даних з використанням різних підходів; методики комплексної оцінки ефективності контролю якості роботи статистиків з проведення вибірових обстежень домогосподарств; розробки та проведення пілотного модульного опитування домогосподарств, які беруть участь в обстеженні умов їх життя, щодо ефективності програм соціальної допомоги; розроблення та впровадження стандартного модульного опитування домогосподарств, які беруть участь в обстеженні умов їх життя, щодо ефективності програм соціальної допомоги.

Особливого значення набуває адекватна оцінка потреб домогосподарств та можливостей суспільства їх забезпечити. Особливо важливою стає врахування потреб домогосподарств і прагнення суспільства їх задовольнити. Тому активне введення у практику глибокого та точного статистичного аналізу та прийняття на цій основі ефективних управлінських рішень, розробка цільових державних соціальних програм, нормативів та стандартів, аналіз індикаторів стану та тенденцій розвитку сектору домашніх господарств набуває все більшого значення. Такі заходи забезпечать зростання структурно-якісний розвиток сектору домашніх господарств.

Застосування комплексної системи різноманітних інформаційних середовищ, більш широке використання інформації опитувань та суб'єктивних оцінок, наданих громадянами-респондентами, удосконалення системи показників

відповідно до змін у соціальній політиці, дасть можливість покращити інформаційно-аналітичну базу досліджень стану та тенденцій розвитку домогосподарств, моніторингу бідності, обґрунтування пріоритетних напрямів соціального захисту для формування ефективної соціальної політики.

Ефективне статистичне забезпечення управління розвитком домогосподарств може бути досягнуте лише за умови удосконалення внутріорганізаційного управління в системі органів державної статистики, яке має передбачити розвиток системи навчання персоналу методикам, що використовуються у світовій та європейській практиці та підтримці функціонування системи управління якістю. Внаслідок реалізації запропонованих інновацій щодо вдосконалення статистичного обслуговування регулювання розвитку домогосподарств України може бути принципово змінена організаційна структура та система управління органів державної статистики, зміцнені інституційні можливості щодо збирання та оброблення даних, удосконалена методологія усіх напрямів економічної та соціальної статистики, поліпшені аналітичні можливості використання статистичної інформації для прийняття управлінських рішень і прогнозування соціально-економічних процесів у державі.

Таким чином, запровадження новітніх методик у практику статистичних досліджень для удосконалення процесу прийняття управлінських рішень щодо підтримки розвитку домогосподарств має йти по шляху суттєвого розширення сфери їх застосування, розробки нових підходів, заснованих на прогресивних інформаційних технологіях, підвищення ефективності використання результатів обстежень через гармонізацію їх програм, застосування спеціальних методів узгодження даних з різних джерел, надання користувачам як агрегованих даних, так і первинних даних обстежень, комплексного використання даних статистичної звітності та вибіркового спостережень.

Нерозробленість теоретико-методологічних та методичних підходів до розгляду сектора домашніх господарств як цілісного об'єкта регулятивного впливу призвела до несформованості інституційного базису регулювання його розвитку (системи інструментів, важелів, які б взаємодоповнювали один одного, системи нормативно правових актів, державних програм), відсутності належної координації

цієї роботи. Так, зокрема, аналіз нормативної бази регулювання розвитку сектора домашніх господарств свідчить, що на сьогодні вона об'єднує значну кількість законів України, указів Президента, та інших нормативно-правових актів, основними з яких є Конституція України, Закон «Про мінімальний споживчий бюджет», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про індексацію грошових доходів населення», Закон України «Про підприємництво», Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва», Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Закон України «Про державні цільові програми», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку розроблення та виконання державних цільових програм», а також Укази Президента України «Про стратегію подолання бідності», «Про основні напрямки політики щодо грошових доходів населення України», які створюють певне підґрунтя для урегульованості розвитку домогосподарств. Проте низка проблем, пов'язаних з їх життєдіяльністю (ведення індивідуальних підсобних господарств, взаємовідносини з іншими суб'єктами ринку в питаннях реалізації продуктів діяльності тощо) залишається поза рамками нормативно-правової урегульованості.

Державні цільові соціальні програми та програми економічного та соціального розвитку, як елемент інституційного базису, дозволяють усунути проблеми стихійності розвитку економіки, відкоригувати процес економічних і соціальних перетворень, скоординувати діяльність суб'єктів господарювання та забезпечити необхідний результат за умови невідомості ринкових механізмів у сферах доходів домогосподарств, зайнятості їх членів, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти та науки. Проте, при аналізі цих програм, варто наголосити на низці недоліків, а саме: невизначеності місця у довготерміновій стратегії розвитку країни; не чіткому обґрунтуванні кількісних параметрів результатів; відсутності обґрунтування механізмів реалізації; надмірній концентрації на законотворчій роботі; нечіткості критеріїв оцінки ефективності

програми; неконкретності кількості і термінів розробки проектів нормативно-правових актів.

До інститутів, які сприяють розвитку сектору домашніх господарств, також можна віднести створені інститути, що сприяють формуванню і реалізації домогосподарств як середнього класу. До них можна віднести, насамперед, інститут інтелектуальної власності, конкуренції, систему відносин між суб'єктами інноваційного підприємництва та безпосередніми виробниками знань і інформації про них. Однак формування активних економічних суб'єктів сектору домашніх господарств в економіці України ускладнено через те, що багато існуючих інститутів розвинені недостатньо.

Підсумовуючи, зазначимо, що в інституційному забезпеченні організаційно-економічного розвитку сектору домогосподарств виникають різні групи регулятивних функцій, які направлені на регулювання ефективності діяльності структурних складових сектора та забезпечення його розвитку за допомогою використання доступного інструментарію.

На основі здійсненого аналізу та наведених пропозицій нами пропонується організаційна модель удосконалення інституційного забезпечення розвитку сектора домогосподарств. Наслідком реалізації запропонованих у моделі механізмів, на наш погляд, буде покращення функціонування домогосподарств та збільшення продуктивності та ефективності їх діяльності у системі національної економіки.

Висновки до розділу II

1. Важливим напрямом аналізу розвитку сектору домашніх господарств на макрорівні є вивчення його взаємозв'язків із іншими секторами економічної системи, фінансових потоків, процесів формування доходів та витрат, їх структури, динаміки та напрямків їх використання. У системі національних рахунків відображається ціла низка показників, які характеризують вище окреслені процеси і слугують своєрідними індикаторами розвитку сектору домашніх господарств. Основним результатом виробництва є створення, розподіл та перерозподіл доходів. Вирішальне значення має частка доходів, перерозподілених на користь сектору домогосподарств, на основі якої формується споживчий попит

та заощадження. Обсяги грошових резервів сектору домашніх господарств та їх інвестиційна діяльність напряду залежать від ступеню їх розвитку сектора домашніх господарств. Отже, рівень розвитку домогосподарств, роль сектора домашніх господарств у вітчизняній економіці та тенденції щодо цього можна дослідити на основі національних рахунків інституційних секторів економіки України (рахунок виробництва, розподілу та використання доходу, нагромадження).

2. Діяльність сектора домашніх господарств суттєво відрізняється від діяльності інших секторів економіки. Перш за все, сектор домашніх господарств виробляє відносно невелику частину валового внутрішнього продукту, порівняно із іншими секторами економіки. Водночас сектор домашніх господарств виступає власником і постачальником економічних ресурсів. Адже володіючи факторами виробництва (капітал, земля, праця), значна частина домогосподарств здійснює господарську діяльність, тобто продукує товари та надає послуги як самостійний виробник і отримує за них вагому частку первинних доходів у вигляді зарплатні та змішаного доходу. У процесі вторинного перерозподілу доходів, домогосподарства отримують ще й додаткові засоби, тому їх наявний дохід може значно перевищувати відповідний показник інших секторів.

3. Аналіз емпіричних даних, проведений на основі зазначених розрахунків, засвідчив, що вклад сектору домашніх господарств у процеси виробництва, розподілу та перерозподілу доходів, споживання та заощадження (за СНР – стадії розширеного відтворення) у національній економіці протягом останніх років постійно збільшується. Отримані у результаті проведеного аналізу дані можна широко використовувати для обґрунтування пріоритетних заходів у сфері соціального захисту населення, особливо його малозабезпечених верств, застосовувати для розрахунку індексу споживчих цін, національного доходу, створення балансу виробництва і використання сільськогосподарської продукції, при проведенні низки інших важливих економічних розрахунків та при укладанні прогнозів.

4. Розглядаючи сектор домашніх господарств як елемент економічної системи, можемо стверджувати, що ефективність і результативність його

діяльності і стан розвитку повинні оцінюватися з позицій усіх економічних агентів.

Чинний організаційно-економічний механізм розвитку сектора домашніх господарств знаходиться під впливом екзо- та ендогенних чинників ринкового середовища та змін у системі державного управління, спрямованих на досягнення бажаного результату, тобто він поєднує саморозвиток домогосподарств з комплексом заходів зовнішнього цілеспрямованого впливу на функціонування домогосподарства. Характеризуючись певним розвитком сприятливих умов для: самозабезпечення; розвитку підсобного господарства; підприємництва; розподілу і перерозподілу ВВП, він містить ряд недоліків: (неоподатковуваний мінімуму, що мав би дорівнювати мінімальній зарплаті, є набагато нижчим за її фактичний рівень, що практично знівелювало стимулюючу функцію заробітної плати; безготівкові пільги надаються без належного врахування рівня доходу домашніх господарств; основна частина пільг надається привілейовано, не виконує функцію соціального захисту бідних домогосподарств і призводить до неефективного витрачання бюджетних коштів; значна кількість задекларованих пільг для різних категорій населення (35% населення України у 2010 р.) не відповідає фінансовими можливостями держави; пільгове обслуговування домогосподарств (житлово-комунальне господарство, громадський транспорт) негативно впливає на фінансове становище організацій та підприємств, які його здійснюють, через лише часткове відшкодування вартості цих послуг з бюджету; відсутні облік та обмеження користування безкоштовними послугами, що призводить до їх надмірного споживання та зловживань).

Проведене у дисертації дослідження засвідчує, що недосконалою є податкова система, зокрема, податкове навантаження на трудові доходи домогосподарств. З новим податковим законодавством, прогресивна шкала оподаткування доходів домогосподарств є ефективною та справедливою, однак не виключається можливість тінізації економіки.

5. Сучасний інституційний простір розвитку сектору домашніх господарств характеризується наступним: високим ступенем нестабільності соціального середовища; послабленням контролю з боку держави за дотриманням правових

норм; впровадженням нових інституційно-правових змін, їх неактуальністю та нелегітимністю для великої частини домогосподарств; інституціоналізацією неформальних і неправових типів соціальних взаємодій; нестабільністю правил господарської діяльності, які часто порушуються. Для формування домашнього господарства ринкового типу, що забезпечить ефективний його розвиток в цілому, необхідне забезпечення оптимального інституційного середовища, у якому зменшується економічна залежність домогосподарств від держави, відбувається відмова від традиційної установки на неадресну державну підтримку домашніх господарств.

5. Інституційне забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домогосподарств включає: систему органів державної влади, соціальних інститутів, інститутів ринкової інфраструктури, громадських організацій, правове, програмно-цільове та інформаційне забезпечення та їх функціональний вплив на трансформацію організаційно-економічного механізму. Аналіз зрізів інституційного забезпечення розвитку сектору домашніх господарств: організаційного забезпечення (система суб'єктів регулювання, центри функціональної відповідальності), законодавчої бази, державних цільових програм та інформаційного забезпечення, засвідчив, що у сучасній практиці воно носить фрагментарний характер, стосується окремих сфер розвитку сектору домашніх господарств і має недостатньо чітку цільову орієнтацію. Проведена оцінка статистичної бази розвитку домогосподарств ідентифікувала низку нерозв'язаних проблем: якості статистичної продукції та інформації; адекватності інформаційно-комунікаційних технологій сучасним вимогам управління; типології об'єктів вибіркового обстеження.

Основні положення розділу висвітлені у працях [129, 130, 226, 227]

РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СЕКТОРУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

3.1. Прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств

Вибір інструментарію регулювання розвитку сектору домашніх господарств та характер його комбінування залежить, передусім, від цілей і завдань, які вирішуються органами влади щодо активізації економічної поведінки домашніх господарств та підвищення їх споживчого потенціалу, проблем, які будуть супроводжувати їхнє розв'язання, а також очікуваних наслідків реалізації прийнятих рішень. Зазначене обумовлює необхідність отримання інформації про майбутній стан та умови розвитку сектору домашніх господарств, можливі впливи ендогенних та екзогенних факторів на основні параметри його функціонування, напрями та перспективи розвитку.

Необхідним способом розв'язання цих питань є прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств, яке дозволяє на основі аналітичних висновків, прогнозних оцінок та припущень, змодельованих сценаріїв розвитку вносити зміни і корективи у сформовану державну політику або ж виробляти альтернативні варіанти її реалізації. Разом з тим, прогнозування дає змогу сформулювати моделі поведінки сектору домашніх господарств в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища, визначати шляхи досягнення бажаних результатів його функціонування, оптимально вирішувати завдання підвищення рівня та якості життя членів домогосподарств.

В процесі прогнозування і моделювання розвитку сектору домашніх господарств вирішуються декілька типів завдань: оціночні (на основі ретроспективного аналізу виявляється специфіка об'єкту прогнозування, зокрема, динаміка формування доходів і структури витрат, тенденції у заощадженнях, обсягах і структурі споживання домогосподарств, а також, встановлюється рівень інформаційної забезпеченості дослідження); діагностичні (встановлюються характер і форми взаємозв'язку у виявлених тенденціях та будуються теоретичні моделі поведінки сектору домашніх господарств, максимально наближені до

реальних ситуацій і процесів); проєкційні (розраховуються прогностичні параметри розвитку сектору домашніх господарств, здійснюються прогностичні оцінки перспектив їх розвитку, приймаються управлінські рішення на основі прогностичних оцінок і прогностичних припущень).

Виходячи з цього, можна сформулювати алгоритм побудови прогнозів розвитку сектору домашніх господарств, який включає дев'ять послідовних етапів, які взаємодоповнюються і взаємообумовлюють один одного, а саме: 1) здійснення аналітичної оцінки розвитку сектору домашніх господарств, формування мети та періоду прогнозування, складання завдання прогнозування; 2) дослідження впливу основних чинників на розвиток сектору домашніх господарств, систематизація та опис основних їх тенденцій, встановлення обмежуючих умов розвитку; 3) виявлення впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на стан, динаміку та тенденції розвитку сектору домашніх господарств, обсяги його доходів, структуру витрат, рівні споживання, стан споживчого ринку, місце та роль сектору в основних параметрах розвитку національної економіки; 4) вибір методу прогнозування та складання схеми взаємозв'язків в обраній моделі; 5) розроблення прогнозу розвитку сектору домашніх господарств (за обраними критеріями), моделювання їхньої поведінки; 6) оцінка достовірності прогнозу; 7) прийняття управлінських рішень на основі прогностичних оцінок і прогностичних припущень, визначення ризиків та умов їх реалізації; 8) вироблення механізмів реалізації прийнятих рішень через розроблення регулятивних заходів щодо активізації економічної діяльності домашніх господарств, підвищення їх споживчого потенціалу, соціального захисту та зростання рівня і якості життя (рис. 3.1).

Як показали дослідження проблем розвитку домашніх господарств, в межах вирішення завдань удосконалення механізму їх організаційно-економічного розвитку, необхідною є оцінка прогностичної інформації, отриманої за результатами прогнозування та моделювання, а саме:

- динаміки розвитку сектора домашніх господарств у СНР, зокрема за такими параметрами, як: обсяги випуску товарів і надання послуг; створення валової доданої вартості; оплата праці найманих працівників; сплата податків, пов'язаних з виробництвом; обсяги державних субсидій; отримані валовий змішаний та валовий наявний доходи; обсяги кінцевих споживчих витрат; валові та чисті заощадження;

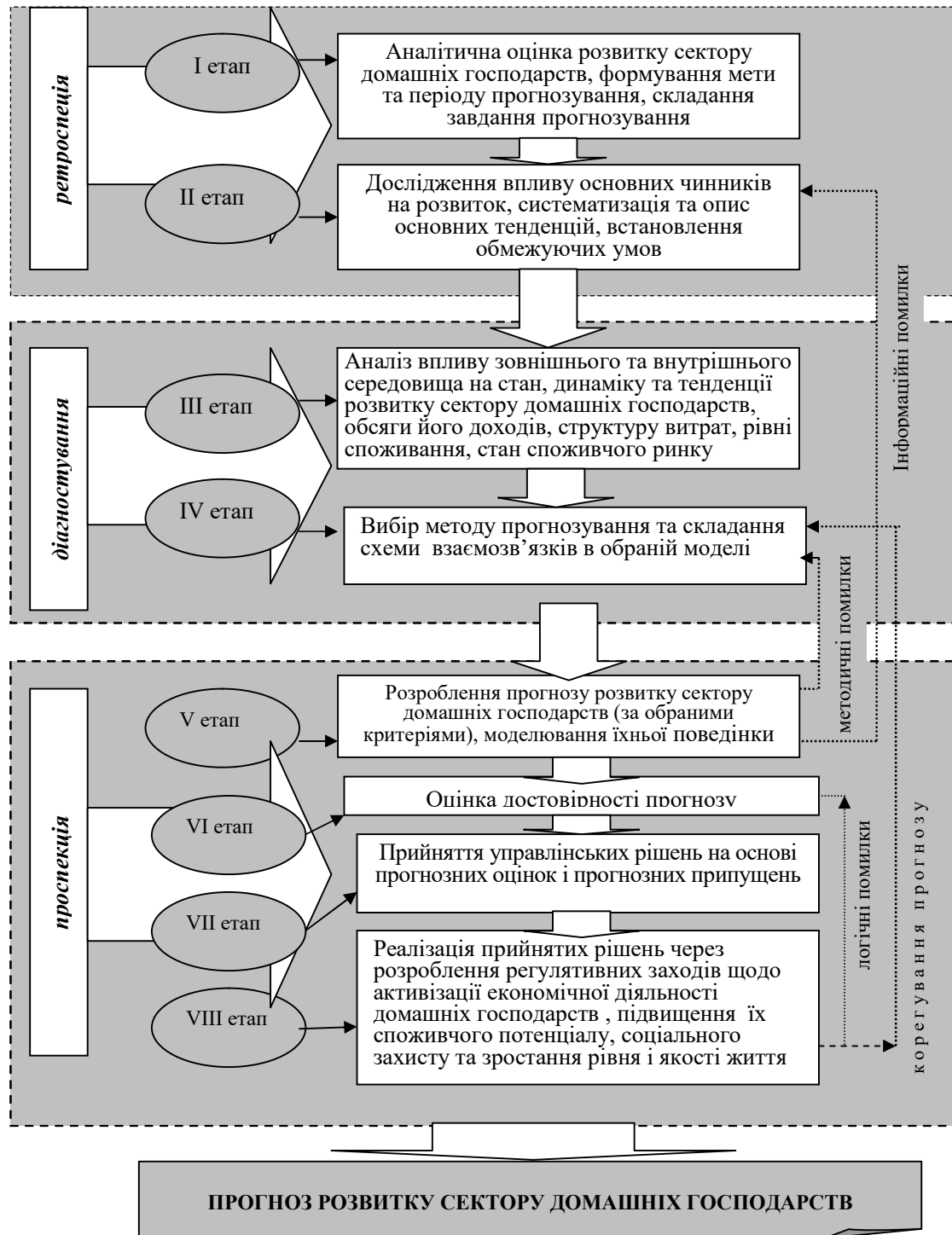

Рис. 3.1. Рекомендований алгоритм прогнозування розвитку сектору домашніх господарств

- причинно-наслідкових зв'язків, які обумовили складені у минулому тенденції у формуванні сукупних ресурсів домашніх господарств, та виявлення їх впливу на динаміку ВВП і економічне зростання;
- структурних співвідношень в сукупних доходах і видатках домашніх

господарств, що дозволить зробити висновки щодо формування найбільш оптимальної або доцільної за певних умов (приміром, рівня економічного розвитку, системи оподаткування, політики доходів, рівня зайнятості, інструментів соціального захисту, підтримки підприємництва) структури доходів і видатків, яка б відповідала європейським стандартам.

Прогнозування розвитку сектору домогосподарств за першим напрямом здійснювалося на основі використання трендових моделей, які полягають у перенесенні сформованої у минулому динаміки показників на майбутнє при незмінності або стабільності вихідних умов.

Для опису експериментальних залежностей застосовувалися такі моделі:

$$\text{- лінійна: } \bar{y}_{1,2,\dots,m} = a_1 \cdot t, \quad (3.1)$$

$$\text{- експонентна: } \bar{y} = e^{a_0 + a_1 t_1 + a_2 t_2}, \quad (3.2)$$

Основними завданнями прогнозування динаміки розвитку сектору домашніх господарств у СНР є виявлення основних закономірностей такого розвитку, місця сектору у системі національної економіки за основними показниками, вироблення управлінських заходів, спрямованих на підвищення значення цього сектору у системі національного господарювання та забезпечення зростання його ролі у збалансованому економічному розвитку.

У процесі економіко-математичного моделювання виявлено, що більш прийнятна динаміка вибраних показників моделюється рівняннями трендів, які подані в табл. 3.1 і за якими були обраховані їх прогнозні значення на 2011-2013 роки.

Таблиця 3.1

Динаміка досліджуваних показників розвитку сектору домашніх господарств у СНР та їхні прогнозні обсяги

Показник та вид залежності, який його описує	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Прогнозні значення		
		2011	2012	2013
1	2	3	4	5
ВВП, млрд. грн. Щорічне середнє збільшення обсягів становить 82650млн. грн. або в номінальному відношенні в 1,237 рази або на 23,7%	$y = -54850 + 82650t, R = 0,938$	1020000	1102000	1185000

Продовження таблиці 3.1

Випуск товарів, надання послуг всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 180600млн. грн., або щороку обсяги збільшуються в 1,238 рази або на 23,8%	$y = -108700 + 180600t, R = 0,9446$	2238000	2419000	2600000
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 20540 млн. грн. або щорічне номінальне зростання складає 1,243 рази або 24,3%	$y = -15110 + 20540t, R = 0,9299$	251900	272400	293000
Проміжне споживання всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 108000млн. грн., або обсяги збільшуються на 23,6%	$y = -60350 + 108000t, R = 0,9446$	1343000	1451000	1559000
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 8508 млн. грн. або . на 24,3%	$y = -5044 + 8508t, R = 0,9389$	105600	114100	122600
Валова додана вартість всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 72600 млн. грн. або на . на 24,1%	$y = -48344 + 72600t, R = 0,9441$	895400	968000	1041000
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 12030 млн. грн., або щороку обсяги збільшуються в 1,244рази або на 24,4%	$y = -10070 + 12030t, R = 0,9211$	146300	158400	170400
Оплата праці найманих працівників всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 42180 млн. грн. або . на 25,99%	$y = -41350 + 42180t, R = 0,9371$	507000	549200	591400
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення складає 10,8%	$y = e^{10,66+0,2311t}, R = 0,9958$	10315	11450	12790
Податки, пов'язані з виробництвом всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 1280 млн. грн. Щороку обсяги показника збільшуються в 1,1739рази або на 17,3%	$y = -987,6 + 1280t, R = 0,9445$	17630	18910	20190
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 176,5 млн. грн..	$y = -54,6 + 176,5t, R = 0,9808$	2240	2416	2593
Субсидії, пов'язані з виробництвом всього, млн. грн. Обсяги показника зменшуються	$y = -104,8 + 796,9t - 260,6t^2, R = 0,9513$	-33790	-40030	-46800

т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє зменшення становить 13,92млн. грн..	$y = 10,67 - 13,92t, R = 0,8323$	-191,6	-205,5	-219,4
Валовий прибуток, змішаний дохід всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 30890 млн. грн.. або обсяги показника збільшуються на 22,26%	$y = -11410 + 30890t, R = 0,9443$	390100	421000	51900
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 11760од.	$y = -11640 + 11760t, R = 0,9381$	141300	153000	164800
Чистий прибуток, змішаний дохід всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 24510 млн. грн.. Щороку обсяги показника збільшуються в 1,272рази або на 27,26%	$y = -24230 + 24510t, R = 0,940$	294400	318900	343400
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 10640 млн. грн. або обсяги показника збільшуються на 21,09%	$y = -4121 + 10640t, R = 0,9128$	134200	144800	155500
Валовий наявний дохід всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 83950 млн. грн. або на 23,87%	$y = -54910 + 83950t, R = 0,9418$	1036000	1120000	1204000
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 57180 млн. грн. або на 26,3%	$y = -56730 + 57180t, R = 0,939$	686600	743700	800900
Кінцеві споживчі витрати всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 65640 млн. грн. або на 24,21%	$y = -52680 + 65640t, R = 0,9274$	800600	866200	931900
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 10640 млн. грн. або на 25,22%	$y = -4121 + 10640t, R = 0,912$	611000	661700	712500
Валове заощадження всього, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 18310 млн. грн. або на 22,78%	$y = -2229 + 18310t, R = 0,9743$	235800	254100	272400
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 6447 млн. грн. або на 18,16%	$y = -8262 + 6447t, R = 0,9750$	75550	82000	88440

Продовження таблиці 3.1

Чисте заощадження всього, млн. грн. Щороку обсяги показника збільшуються в 1,163рази або на 16,3%	$y = e^{8,526} \cdot t^{1,302} R = 0,9887$	142300	156800	171500
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн. грн. Щорічне середнє збільшення становить 6370 млн. грн. або на 8,5%.	$y = -8424 + 6370t, R = 0,9738$	74390	80760	87130

Примітка: розраховано автором

Аналіз визначених тенденцій в динаміці показників, які закладалися нами у СНР для оцінки сектору домашніх господарств, засвідчує наявність лінійної залежності. Спостерігаються ідентичні динамічні процеси, які характерні як в цілому для економіки країни, так і безпосередньо для сектора домашніх господарств. Винятком є динамічні зміни в оплаті праці найманих працівників та чистих заощаджень, які у секторі домашніх господарств у перспективі будуть зростати в номінальному вимірі значно нижчими темпами, ніж в інших секторах економіки. Оскільки оплата праці є основним індикатором рівня життя, а обсяг заощаджень – базисом для активізації інвестування, то пріоритетами державної політики розвитку домогосподарств мають стати конкретні рішення щодо підвищення рівня доходів домашніх господарств та стимулювання схильності до заощадження.

На основі розрахункових прогнозних значень основних статей СНР можемо побудувати окремі рахунки сектору домашніх господарств на 2011-2013 рр. (табл. 3.2). Слід зазначити, що такі рахунки на прогнозний період в Україні не складаються, однак вони могли би стати важливим аналітичним підґрунтям для вироблення регулятивних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування сектору домашніх господарств. Враховуючи особливості трендових моделей, які будуються на середньостроковий період, нами обраний період з 2011 до 2013 року, що забезпечить реалістичний прогноз.

Таблиця 3.2

Рахунки сектору домогосподарств на майбутній період, млн. грн.

Операції та балансуєчі статті	2011р.	2012р.	2013р.
<i>Рахунок виробництва</i>			
Ресурси			
Випуск товарів та надання послуг	251900	272400	293000
<i>Всього</i>	<i>251900</i>	<i>272400</i>	<i>293000</i>
Використання			

Продовження таблиці 3.2

Проміжне споживання	105600	114100	122600
Валова додана вартість	146300	158400	170400
<i>Всього</i>	251900	272400	293000
Рахунок утворення доходу			
Ресурси			
Валова додана вартість	146300	158400	170400
<i>Всього</i>	146300	158400	170400
Використання			
Оплата найманих працівників	9530	10290	11220
Податки, пов'язані з виробництвом	2240	2416	2593
Субсидії, пов'язані з виробництвом	-191,6	-205,6	-219,4
Валовий прибуток, змішаний дохід	134721,6	145899,6	156806,4
<i>Всього</i>	146300	158400	170400
<i>Чистий прибуток, змішаний дохід</i>	<i>134200</i>	<i>144800</i>	<i>155500</i>
Рахунок використання наявного доходу			
Ресурси			
Валовий наявний дохід	686600	743700	800900
Коригування на зміни чистої доданої вартості активів домашніх господарств у пенсійних фондах*	x	x	x
<i>Всього</i>	686600	743700	800900
Використання			
Індивідуальні кінцеві споживчі витрати	679050	735500	722460
Валове заощадження	7550	8200	88440
<i>Всього</i>	686600	743700	800900
<i>Чисте заощадження</i>	<i>74390</i>	<i>80760</i>	<i>87130</i>

* У вітчизняній статистиці дана стаття не обраховується

Примітка: Складено автором.

Зокрема, на основі рахунку виробництва можна здійснити прогнозну оцінку динаміки частки сектору домашніх господарства в основних операціях, які формують статті СНР (випуск товарів та надання послуг, валова додана вартість тощо) та виявити причини, які стримують розвиток домогосподарств. За даними прогнозу, наданими у таблиці 3.2 частка сектора домашніх господарств у випуску товарів та наданні послуг по відношенню до загального випуску товарів та надання послуг усіма секторами економіки у 2011 році складе 11,26%, у 2012 році – 11,26% та у 2013 році – 11,27% відповідно. Внесок сектору домашніх господарств у додану вартість з роками поступово збільшуватиметься, про що свідчить незначне зростання цього показника з 16,3% у 2011 році до 16,4% у 2013 році. Рахунок утворення доходу дозволяє отримати прогнозну інформацію та зробити аналітичні узагальнення щодо можливих рівнів оподаткування та субсидування домашніх господарств, отриманого змішаного доходу, рівня зарплатомісткості валової доданої вартості.

Самостійним напрямком прогнозних оцінок за цим рахунком могла би стати оцінка структури чистих доходів, а саме: визначення частки виплат в грошовій

формі, поточних трансфертів, частки отриманих доходів в натурі, оплати праці різних категорій працівників. Аналіз динаміки показників рахунку дає можливість виявити основні тенденції в розподільчих процесах, визначити структурні зрушення в розподілі доходів, дослідити зміни ефективності використання живої праці в часі (на основі аналізу співвідношення темпів зміни валової доданої вартості або ВВП і оплати праці), вивчити галузеві особливості динаміки оплати праці і співвідношення темпів оплати праці і прибутку, а також розв'язати інші аналітичні завдання. На основі рахунку використання наявного доходу можливим є дослідження однієї з найважливіших пропорцій національної економіки - пропорції між кінцевим споживанням і заощадженням і виявлення основних змін в її тенденції. Разом з тим, дані рахунків дозволяють дослідити залежність споживання від інших чинників, які характеризують середню і граничну схильність домогосподарств до споживання і заощадження. Загалом, значення проведених розрахунків полягає в отриманні прогнозової інформації для вироблення і прийняття відповідних управлінських рішень в напрямі нарощення споживчих можливостей домогосподарств.

У даному випадку, з метою проведення аналізу та виявлення впливу на формування сукупних ресурсів домогосподарств економічних факторів з допомогою пакету обробки статистичних даних STADIA, процедури «Множественная линейная регрессия» [86, с. 151], нами були побудовані наступні багатофакторні економіко-математичні моделі:

1) лінійна багатофакторна модель:

$$Y = a_0 + \sum_{i=1}^m a_i x_i, \quad (3.3)$$

яка приймає вигляд:

$$\bar{y} = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_m x_m, \quad (3.4)$$

де Y – обсяг сукупного ресурсу домогосподарств, млрд. грн.; x_m – m -ий фактор впливу на формування Y ; a_0 – вільний член регресійної залежності; a_i – i -тий коефіцієнт регресії, $i = \overline{1, m}$.

Для знаходження параметрів цієї моделі, використаємо таку систему нормальних рівнянь:

$$\begin{cases} \frac{\partial F}{\partial a_0} = -2 \sum_{i=1}^n (y_i - a_0 - a_1 x_{i1} - \dots - a_n x_{im}) = 0, \\ \frac{\partial F}{\partial a_0} = -2 \sum_{i=1}^n (y_i - a_0 - a_1 x_{i1} - \dots - a_n x_{im}) x_{i1} = 0, \\ \text{М} \\ \frac{\partial F}{\partial a_0} = -2 \sum_{i=1}^n (y_i - a_0 - a_1 x_{i1} - \dots - a_n x_{im}) x_{im} = 0. \end{cases} \quad ..(3.5)$$

Після відповідних перетворень (3.5) отримаємо:

$$\begin{cases} na_0 + a_1 \sum_{i=1}^n x_{i1} + a_2 \sum_{i=1}^n x_{i2} + K + a_m \sum_{i=1}^n x_{im} = \sum_{i=1}^n y_i, \\ a_0 \sum_{i=1}^n x_{i1} + a_1 \sum_{i=1}^n x_{i1}^2 + a_2 \sum_{i=1}^n x_{i2} x_{i1} + K + a_m \sum_{i=1}^n x_{im} x_{i1} = \sum_{i=1}^n y_i x_{i1}, \\ \text{М} \\ a_0 \sum_{i=1}^n x_{im} + a_1 \sum_{i=1}^n x_{i1} x_{im} + a_2 \sum_{i=1}^n x_{i2} x_{im} + K + a_m \sum_{i=1}^n x_{im}^2 = \sum_{i=1}^n y_i x_{im}. \end{cases} \quad (3.6)$$

2) нелінійна багатofакторна модель:

$$Y = a_0 \cdot \prod_{i=1}^m x_i^{a_i}, \quad (3.7)$$

яка приймає вигляд:

$$\bar{y} = a_0 \cdot x_1^{a_1} \cdot x_2^{a_2} \cdot K \cdot x_m^{a_m}, \quad (3.8)$$

де \hat{y} – обсяг сукупних ресурсів домогосподарств, млрд.грн., x_1, x_2, \dots, x_m – фактори впливу на результативний показник, a_m – коефіцієнт еластичності.

Для прогнозування структурних співвідношень у сукупних ресурсах і витратах домогосподарств доцільно використовувати комбіновані моделі, які ґрунтуються на використанні трендових та однофакторних моделей.

Дослідження динаміки показників на базі статистичних даних за попередні десять років проведене з допомогою пакету обробки статистичних даних STADIA [86, с. 151]. Всі економіко-математичні моделі, адекватні до експериментальних даних, мають високе значення коефіцієнта кореляції. Це дало підставу провести економіко-математичний аналіз і здійснити прогноз показників.

Для прогнозування обсягів сукупних ресурсів домогосподарств, які, по-суті, визначають їхній споживчий потенціал, і прямо або опосередковано впливають на економічне зростання і динаміку ВВП, важливою умовою є відбір факторів, які впливають на обсяги і динаміку формування сукупних ресурсів домогосподарств. За критерій визначення домінуючих факторів слід прийняти коефіцієнт кореляції,

який показує тісноту зв'язку між досліджуваними величинами та дозволить виявити вплив обраних факторів на обсяги таких ресурсів. Для розрахунку нами були обрані наступні екзогенні фактори:

x_1 – обсяги ВВП, млрд. грн.;

x_2 – кількість домогосподарств, тис.;

x_3 – обсяг видатків держбюджету на соціальні цілі, млрд. грн.;

x_4 – середній розмір призначеної місячної пенсії, грн.;

x_5 – фінансовий результат від діяльності підприємств до оподаткування, млн. грн.;

x_6 – середньомісячна заробітна плата на одного працівника, грн.;

x_7 – чисельність зайнятого населення, тис. осіб;

x_8 – чисельність безробітного населення, тис. осіб.

У процесі обробки вихідних даних (додаток А) були отримані наступні характеристики лінійної багатофакторної моделі: значення коефіцієнта кореляції лінійної моделі становить 0,99998, коефіцієнта детермінації – 0,99995, значущість моделі – 0,0004. Отримані статистичні характеристики моделі дають можливість провести її аналіз і зробити на його основі економічні висновки. Параметри та статистичні оцінки лінійної багатофакторної моделі наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Параметри та статистичні оцінки лінійної багатофакторної моделі

Коефіцієнти регресії	a_0	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7	a_8
Значення	476,9	0,6997	-0,0075	-0,102	0,5387	0,000042	-0,252	-0,0147	-0,0192
Стандартна похибка обчислень	1500	0,2836	0,04877	0,4452	0,2590	0,000165	0,1905	0,03318	0,00661
Значущість	0,7732	0,1328	0,887	0,8321	0,1739	0,8143	0,3194	0,6968	0,1008

Виявлений лінійний зв'язок між введеними у модель результативною (обсяг сукупних ресурсів домогосподарств (С. р. дом.)) і факторними ознаками можна виразити таким рівнянням:

$$\text{С. р. дом.} = 476,9 + 0,6997 x_1 - 0,0075 x_2 - 0,102 x_3 + 0,5387 x_4 + 0,000042 x_5 - 0,252 x_6 - 0,0147 x_7 - 0,01919 x_8$$

У даній моделі розраховані коефіцієнти регресії ($a_0, a_1 \dots a_8$) характеризують залежність обсягів сукупних ресурсів від дії системи екзогенних факторів.

Отримані параметри моделі дозволяють нам зробити наступні висновки. При збільшенні ВВП на одну гривню, сукупні ресурси домогосподарств зростуть на 0,6997 грн. , а при зниженні кількості домогосподарств на одиницю - скоротяться на 0,0075 грн. Лінійна залежність спостерігається між обсягами видатків з державного бюджету на соціальні цілі і рівнем сукупних ресурсів домогосподарств, відповідно до чого, скорочення видатків на 1 грн. призводить до скорочення ресурсів на 0,102 грн. Прямий вплив на скорочення обсягів сукупних ресурсів також спричиняють: зниження заробітної плати (на 1 грн. таке скорочення складе 0,252 грн.); скорочення чисельності зайнятого населення (скорочення зайнятості на одну особу зумовить зниження ресурсів на 0,0147грн.); зростання чисельності безробітних (збільшення безробіття викличе зменшення сукупних ресурсів на 0,019 грн.).

Водночас, у процесі дослідження динаміки сукупних ресурсів домогосподарств, які формувалися під впливом окреслених екзогенних факторів, були виявлені нелінійні співвідношення та зв'язки. Це обумовлено тим, що: по-перше, для аналізу бралася інформація, отримана експертним шляхом в результаті вибіркового обстеження домогосподарств та даних їх самооцінки; по-друге, не враховувався вплив суб'єктивних і непередбачуваних факторів, таких як, довіра до урядових рішень, політичні зміни, підвищення цін на енергоносії, загострення кризових явищ в економіці; по-третє, те, що формування сукупних ресурсів домогосподарств відбувається в умовах нестабільного та мінливого внутрішнього і зовнішнього середовища. Тому для вироблення різних сценаріїв, які можуть закладатися в основу поведінки домогосподарств щодо формування сукупних ресурсів, набуває актуальності необхідність використання нелінійної багатофакторної моделі. На наш погляд, вона дозволить підвищити точність прогнозних розрахунків, більш адекватно оцінити вплив зміни досліджуваних факторів на обсяги сукупних ресурсів та виявити ступінь тісноти зв'язку між ними.

Побудована нами нелінійна багатофакторна модель формування сукупних ресурсів домогосподарств (додатки К, М) характеризується наступними вихідними даними: значення коефіцієнта кореляції цієї моделі становить 0,99993, коефіцієнт

детермінації складає 0,99975, значущість моделі становить 0,0011. Розрахована модель теж є адекватною до експериментальних даних і може бути використана для розроблення прогнозів сукупних ресурсів домогосподарств. Отримані параметри моделі та її статистичні оцінки наведені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Параметри та статистичні оцінки нелінійної багатофакторної моделі

Коефіцієнти рівняння	a_0	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7	a_8
Значення	-57,27	0,684	4,706	0,1504	0,2152	-0,0132	-0,0411	1,209	-0,1144
Стандартна похибка обчислень	144,1	0,9275	6,576	0,3075	0,4455	0,03811	1,132	8,247	0,835
Значущість	0,7242	0,5379	0,5487	0,6702	0,6738	0,7562	0,9735	0,8915	0,8988

Звідси, нелінійна багатофакторна модель формування сукупних ресурсів домогосподарств (С. р. дом.) приймає вигляд:

$$\text{С. р. дом.} = -57,27 \cdot x_1^{0,687} \cdot x_2^{4,706} \cdot x_3^{0,1504} \cdot x_4^{0,2152} \cdot x_5^{-0,0132} \cdot x_6^{-0,0411} \cdot x_7^{1,209} \cdot x_8^{-0,1144}$$

Разом з тим, слід зазначити, що практичне використання даної моделі є обмеженим, оскільки визначення її параметрів потребує спеціальних прийомів обчислень та пакетів прикладних програм.

Прогнозування структурних співвідношень в сукупних доходах і видатках домашніх господарств спрямоване на виявлення причин, що стримують формування раціональної структури доходів і витрат домогосподарств, яка б відповідала стандартам розвинутих країн. В контексті цього були проведені прогнозні розрахунки основних статей, які формують доходи домогосподарства, та статей їх витрат. Інформаційною базою для прогнозів стали дані вибіркового статистичних обстежень домогосподарств. До уваги бралися дві групи параметрів: середньомісячні сукупні ресурси одного домогосподарства за джерелами надходження та середньомісячні витрати домогосподарства за напрямками використання. Отримані результати щодо прогнозних обсягів доходів і витрат домогосподарств на наступні п'ять років, а також виявлені та змодельовані у відповідних залежностях тенденції формування і використання ресурсів наведені у додатках (Додаток Л).

Виявлено, що динаміка формування середньомісячного обсягу сукупних

ресурсів ($Y_{\text{дан}}$) одного домогосподарства описується наступною залежністю

$$y_{\text{дан}} = -352,4 + 276,3t, \text{ при рівні детермінації } R = 0,9463,$$

а тенденції середньомісячних витрат домогосподарства ($Y_{\text{вдод}}$) моделюються таким рівнянням:

$$y_{\text{вдод}} = -139,2 + 229,5t, \quad R = 0,9336$$

На основі виявлених залежностей були спрогнозовані кількісні параметри середньомісячних доходів і витрат домогосподарства. Графічна інтерпретація отриманих результатів зображена на рис 3.2.

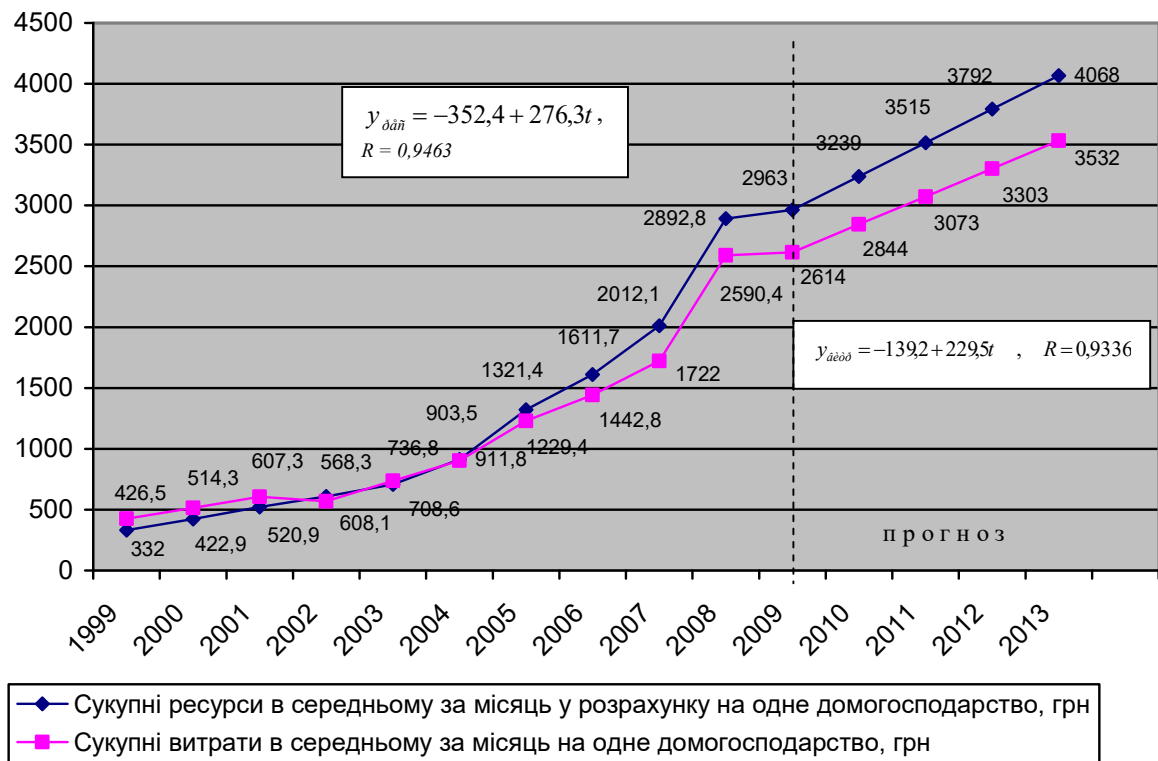

Рис.3.2. Динаміка формування середньомісячних обсягів сукупних ресурсів та витрат населення на одне домогосподарство

Примітка: Складено автором.

Як свідчать тенденції середньомісячних кривих сукупних ресурсів і витрат одного домогосподарства, починаючи з 2009 року сформувався певний розрив в динаміці формування і використання ресурсів, що є свідченням переходу домашніх господарств від моделі нарощування витрат, до їх економії і

заощадження. За прогнозними даними, отриманими нами, дана тенденція буде посилюватися з одночасним зростанням споживчого потенціалу кожного окремого домогосподарства.

Для виявлення характеру і тісноти зв'язку між витратами (y_6 , грн.) та ресурсами (x_p , грн.) домогосподарств, була побудована економіко-математична модель, яка виражена наступною лінійною залежністю:

$$\acute{o}_a = 140,7 + 0,8403 \delta_\delta, \quad R = 0,9796 .$$

Аналіз моделі засвідчує, що збільшення обсягів сукупних ресурсів домогосподарства на одну гривню призводить до зростання витрат на 0,8403 грн. Опис виявленої залежності через експоненціальну функцію $\acute{o}_a = \acute{a}^{6,096 + 0,000642 \delta}$, $R = 0,9796$ дозволяє зробити висновок про вплив динаміки сукупних ресурсів на темпи витрат. Так, збільшення обсягів ресурсів на 10 % призводить до зростання витрат на 0,64 %.

Оцінка динаміки змін основних структурних пропорцій як за джерелами формування сукупних ресурсів, так і за напрямками їх використання в прогнозному періоді (2010-2013 роки) дозволяє констатувати, що в перспективі будуть зберігатися структурні деформації як в доходах, так і у витратах домогосподарств. Зокрема, частка оплати праці в сукупних ресурсах у 2010-2013 роках складатиме 49,5-49,7%, а частка доходів від підприємницької діяльності не перевищить 5,5%. Державні соціальні трансферти забезпечать надходження майже 25% сукупних ресурсів. У витратах домінуватиме купівля продуктів харчування (45,7-48,3%), а сукупні споживчі витрати складуть більше 87%. (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Прогнозні оцінки зміни структури сукупних ресурсів домогосподарств та їх витрат

Показник	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Структура сукупних витрат, %</i>					
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	100	100	100	100	100
<i>Споживчі сукупні витрати</i>	81,61	87,60	87,47	87,40	91,64

Продовження табл. 3.5

продукти харчування та безалкогольні напої	46,47	45,72	45,75	45,78	48,29
непродовольчі товари та послуги	32,16	32,74	33,03	33,30	35,36
<i>Неспоживчі сукупні витрати</i>	11,34	11,32	11,53	11,69	12,48
Структура сукупних доходів, %					
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне господарство, грн	100	100	100	100	100
<i>Грошові доходи</i>	88,50	89,32	89,53	89,66	87,61
- оплата праці	47,90	49,40	49,50	49,60	49,71
- доходи від підприємницької діяльності	5,10	5,25	5,28	5,30	5,32
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	26,00	24,67	24,77	24,85	24,93
<i>Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та від самозаготівель</i>	4,60	4,54	4,44	4,54	4,65

В контексті необхідності формування найбільш оптимальної або раціональної за певних умов структури сукупних доходів і витрат домогосподарств в практиці прогнозування застосовуються точкові прогнози, які вибудовуються на основі внесення у виявлену залежність (рівняння регресії) очікуваного значення фактору (табл. 3.6). І хоча ймовірність реалізації таких прогнозів є малою, закладення нормативних параметрів дозволяє вірно будувати цілі та коригувати політику, направлену на забезпечення розвитку сектору домогосподарств.

Таблиця 3.6

Прогнозні оцінки зміни структури сукупних ресурсів домогосподарства та їх витрат

	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р..
Структура сукупних витрат, %					
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	100	100	100	100	100
<i>Споживчі сукупні витрати</i>	81,61	87,60	87,47	87,40	91,64
продукти харчування та безалкогольні напої	46,47	45,72	45,75	45,78	48,29
непродовольчі товари та послуги	32,16	32,74	33,03	33,30	35,36
<i>Неспоживчі сукупні витрати</i>	11,34	11,32	11,53	11,69	12,48
Структура сукупних доходів, %					
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне господарство, грн	100	100	100	100	100
<i>Грошові доходи</i>	88,50	89,32	89,53	89,66	87,61
- оплата праці	47,90	49,40	49,50	49,60	49,71
- доходи від підприємницької діяльності	5,10	5,25	5,28	5,30	5,32
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	26,00	24,67	24,77	24,85	24,93
<i>Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та від самозаготівель</i>	4,60	4,54	4,44	4,54	4,65

Регресійна модель залежності обсягів сукупних ресурсів, (y) від величини оплати праці, (x_1) та доходів від підприємницької діяльності, (x_2), розрахована за даними (табл.3.6), описується залежностями:

$$y = 137,6 + 1,376x_1 + 5,311x_2, R = 0,9993;$$

$$y = 6,883 \cdot x_1^{0,7647} \cdot x_2^{0,08902}, R = 0,9982$$

Побудовані моделі дозволяють зробити наступні висновки. Зростання величини оплати праці на 1 гривню при фіксованих доходах від підприємницької діяльності може призвести до збільшення обсягів сукупних ресурсів на 1,376 грн., а зростання доходів від підприємницької діяльності на 1 грн. при фіксованих обсягах оплати праці може забезпечити зростання сукупних ресурсів на 5,311 грн. Одночасне збільшення обсягів оплати праці та доходів від підприємницької діяльності на одну гривню могло б спричинити зростання обсягів сукупних ресурсів на 6,687 грн. Отже, зростання доходів від підприємницької діяльності може спричинити більший вплив на формування сукупних ресурсів домогосподарств, незважаючи на те, що частка i , відповідно, їх обсяги набагато менші від частки i величини оплати праці.

Розраховані показники еластичності зміни часток оплати праці і доходів від підприємницької діяльності на обсяги сукупних ресурсів домогосподарств за побудованими моделями підтвердили зроблені висновки, а саме, збільшення обсягів оплати праці на 1 % при фіксованих доходах від підприємницької діяльності може дати збільшення обсягів сукупних ресурсів у 1,0076 разів, а зростання обсягів доходів від підприємницької діяльності на 1 % при фіксованих обсягах оплати праці – дає збільшити обсяги сукупних ресурсів у 1,000886 рази. Одночасне збільшення обсягів оплати праці та доходів від підприємницької діяльності на 1 % одиницю дає зростання обсягів сукупних ресурсів в 1,008531 рази. Отже, можна очікувати мультиплікативний вплив зростання обсягів оплати праці і доходів від підприємницької діяльності на формування сукупних доходів домогосподарств.

Для побудови точкових прогнозів сукупних ресурсів домогосподарств на 2011 рік, оптимізаційними параметрами приймемо сформовані в світовій практиці частку оплати праці в сукупних ресурсах на рівні 70-75% і частку доходів від підприємницької діяльності на рівні 20%. Беручи до уваги те, що зпрогнозований

обсяг сукупних ресурсів в 2011 році складе 3515 млрд. грн., оплата праці (x_1) приймається на рівні 2460 млрд. грн. ($3515 \times 0,70$), а доходи від підприємницької діяльності (x_2) – 703 млрд. грн. ($3515 \times 0,20$). Закладаючи ці значення в отриману регресійну модель, отримаємо наступний точковий прогноз сукупних ресурсів домогосподарств на 2011 рік:

$$Y_{2011} = 137,6 + 1,37x_1 + 5,311x_2 = 137,6 + 1,37 \times 2460 + 5,311 \times 703 = 7241,4 \text{ млрд. грн.}$$

Точкові прогнози, побудовані за вказаними оптимізаційними параметрами, які розглядаються незалежно один від одного і виключають взаємні впливи, подані в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Точкові прогнози сукупних ресурсів домогосподарств, побудовані з врахуванням умов оптимізації структури їх доходів

Змінна	Рівняння моделі сукупних ресурсів домогосподарств, (Y)	Розрахунковий обсяг сукупних ресурсів за складеною в минулому структурою, млрд.грн.	Точковий прогноз на 2011р., млрд. грн.	Відхилення, млрд. грн.
Оплата праці (x_1)	$Y = 97,67 + 1,967x_1$	3515	4936	+1421
Доходи від підприємницької діяльності (x_2)	$Y = -924,1 + 9,719x_2$	3515	5908	+2393
Оплата праці та доходи від підприємницької діяльності	$Y = 137,6 + 1,37x_1 + 5,311x_2$	3515	7241	+3726

Як свідчать дані, існує суттєва різниця між розрахунковими значеннями сукупних доходів, визначеними з урахуванням складених в минулому тенденцій їх формування за сукупністю основних статей і даними точкових прогнозів, які характеризують більш оптимальні структурні співвідношення. Разом з тим, слід зазначити, що на величину сукупних ресурсів домогосподарств більш суттєвий вплив здійснює підвищення частки доходів від підприємницької діяльності, а в сукупності вони дозволяють суттєво збільшити загальний рівень доходів.

Отже, можна констатувати, що оптимізація структури доходів в сукупних ресурсах домогосподарств має стати важливим напрямом державної політики як в сфері доходів населення (передусім, здійснення заходів щодо підвищення оплати праці та легалізації доходів, отриманих в результаті тіньової діяльності), так і у сфері стимулювання розвитку підприємницької діяльності.

Водночас аналіз чинного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств та здійснені прогностичні оцінки щодо розвитку домогосподарств дозволяють зробити висновок, що за рахунок потенціалу саморозвитку за даних інституціональних умов сектор домашніх господарств не зможе займати належне місце у системі національної економіки, яке відповідає звірцю європейських країн. Це вимагає зосередження уваги, в першу чергу, на активізації участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні, удосконаленні механізмів підтримки життєдіяльності домогосподарств, оптимізації їх споживчих витрат та заощаджень.

3.2. Механізми активізації участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні

Перехід до ринкової системи економіки докорінно змінив роль усіх учасників національної системи економіки та їх взаємовідносини. Важливі кількісні та якісні зміни відбуваються і в секторі домашніх господарств України. Зниження грошових ресурсів доходів домогосподарств через внаслідок стрімкого поширення безробіття, зменшення вартості праці, знецінення заощаджень у роки трансформаційних змін істотно вплинули на стан розвитку сектору домашніх господарств: зменшили відтворення людського капіталу, скоротили споживчі витрати, погіршили структуру і кількість заощаджень. Розвиток ринкових відносин в Україні, позитивні трансформаційні зміни та економічне зростання активізувало діяльність домогосподарств та поживило виконання ними їх традиційних функцій. Проте, сукупні доходи вітчизняного сектору домашніх господарств все таки залишаються низькими, а рівень безробіття високим. Окрім цього, соціально-економічні зміни (реформа у сфері оподаткування, законодавчі зміни, назрівання пенсійної реформи) вимагають постійного моніторингу та дослідження їх впливу на функціонування даного сектору.

При цьому необхідно врахувати всю систему взаємозв'язків сектору домашніх господарств з іншими секторами економіки, участь домогосподарств у процесі суспільного відтворення. У цьому контексті варто розглянути декілька

основних аспектів такої взаємодії, моніторинг яких дає сигнали для прийняття управлінських рішень щодо зовнішнього втручання у розвиток домогосподарств.

Домогосподарства як інституційні одиниці є одним із найважливіших ринкових інститутів поряд із комерційними організаціями й державою і як суб'єкт економічних стосунків самостійно приймають фінансові рішення. Відповідно, фінанси домогосподарств як сукупність економічних стосунків характеризують їх взаємодію з іншими економічними суб'єктами, стосунки, що складаються всередині домогосподарств, домогосподарств один з одним. Зміст цих стосунків відображається в специфіці формування, розподілу, перерозподілу та використання коштів. При цьому основою виявлення різних проявів фінансових стосунків домогосподарств є їх як суб'єкта здобуття доходу, тобто як частини системи фінансових інститутів держави, його внеску в національну економіку, а також взаємин із державою, сферою виробництва й бізнесу.

Багатоаспектне функціонування фінансів домогосподарств, їх участь у формуванні фінансових потоків стають принципово важливими для сучасної економіки. Для досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни важливе значення має розширення та зміцнення фінансових стосунків домашніх господарств з усіма сегментами фінансової системи: широкого включення грошових доходів населення у формування бюджетних, кредитних і страхових ресурсів, участі домашніх господарств у фінансовому капіталі підприємств і ринках фінансових інструментів. У цих умовах важливою вимогою є політика регулювання доходів домогосподарств, яка є найбільш важливою частиною загальної соціально-економічної політики, оскільки показники доходів населення є й характеристиками рівня життя, й одночасно економічними результатами заходів щодо реалізації загальної соціально-економічної політики. Відповідно, стосовно засобів такої політики відбувається взаємодія держави й домогосподарств, а саме - безпосередній вплив держави на фінансові аспекти взаємодії домогосподарств із сегментами системи фінансових інститутів. Це означає, що стає можливим коригування рівня залежності домогосподарств від держави. В такому випадку, необхідно вміло використовувати політику

регулювання доходів домогосподарств, щоб не перетворити вплив на домогосподарства в тотальний контроль над ними з боку держави.

Однією зі сторін політики регулювання доходів домогосподарств є зменшення диференціації доходів. Логіка економічного розвитку та досвід розвинених країн показують, що скорочення диференціації доходів здійснюється на основі симбіозу ринкового й державного фінансового регулювання доходів із метою зниження соціальної напруженості в суспільстві та для створення умов стійкого економічного зростання.

Більше того, є «гіпотеза Кузнеца», згідно з якою, на самому початку економічного зростання необхідна певна диференціація доходів домогосподарств, оскільки абсолютна рівність у розподілі доходів не поєднується з економічним зростанням [258]. Проте в подальшому диференціація доходів і її поглиблення стають перешкодою для зростання, тому перерозподіл доходів і результатів економічного зростання, зниження нерівності, як правило, стимулюють економічне зростання. Аналіз, проведений у розділі II, показав, зростання розриву між сукупними доходами найменш забезпечених і високозабезпечених домогосподарств.

Другий аспект участі домогосподарств у процесі суспільного відтворення стосується їх «ощадних стратегій». Поняття «ощадна стратегія» в цьому випадку трактується як сукупність фінансових рішень домашнього господарства щодо обрання форми заощаджень, а також таких, які знаходяться за межами поточного періоду, їх планів стосовно здійснення заощаджень. У розвитку ощадних стратегій в Україні варто виділити ряд основних характеристик і тенденцій. Це зокрема:

- 1) взаємозв'язок схильності населення до заощадження зі зміною макроекономічних умов;

- 2) поява нових для пострадянського українського ринку організаційних форм заощаджень (наявна іноземна валюта, залишки на валютних рахунках, вкладення в цінні папери);

- 3) динамічне зростання заощаджень у наявній іноземній валюті на руках у населення;

4) низький рівень заощаджень домашніх господарств, розміщених у цінних паперах;

5) збільшення сум, які спрямовуються домашніми господарствами в квазі заощадження (кошти, вкладені домашніми господарствами в матеріальні активи: коштовні камені й метали, антикваріат, картини, квартири й інші матеріальні об'єкти; вкладення, які досить ліквідні, дозволяють зберегти заощадження від знецінення або одержати додатковий дохід).

Економічна сутність заощаджень припускає залучення їх до господарського обороту, але не означає їх автоматичну трансформацію в інвестиції. Перевага ліквідності обумовлює можливість формування заощаджень населення в неорганізованих формах у вигляді нагромадження готівки в національній або іноземній валюті. Такі заощадження виключаються з інвестиційного процесу та впливають на економічне зростання. Вони призводять як до одночасного зменшення споживання як стимулу для здійснення інвестицій, так і до зменшення інвестиційних ресурсів суспільства, основи його розвитку. Саме така ситуація характерна для України. Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції міг би вирішити цю проблему, забезпечуючи максимізацію обсягу організованих заощаджень. Але при цьому заощаджені кошти: по-перше, мають бути відчужені від власника на умовах зворотності, терміновості, платності; по-друге, вони повинні бути передані суб'єктам, які господарюють, які здатні ефективно використовувати їх на тих же умовах; по-третє, вони мають набути іншої, відмінної від грошової, форми. Це припускає наявність певних передумов для мобілізації заощаджень населення та трансформації їх у інвестиції для реального сектору економіки, які не створені в Україні.

Значна кількість вільних коштів у громадян України, з одного боку, й гостра потреба в цих засобах у підприємств реального сектору економіки - з іншого, потребують пошуку способів залучення коштів населення країни, створення ефективного інституту фінансового посередництва в організації інвестиційного процесу.

Актуальність фінансового посередництва в Україні багато в чому

обумовлена тим, що заощадження населення як потенційне джерело грошових ресурсів на фінансовому ринку за обсягом і вартістю можуть бути реальною альтернативою іноземним інвестиціям в українську економіку. Проте, незважаючи на високі темпи розвитку фінансового ринку, українські компанії, як і держава в цілому, поки не розглядають інститути фінансового ринку як основний механізм залучення інвестицій.

З огляду на те, що заощадження громадян України можуть бути важливим джерелом фінансування інноваційного розвитку вітчизняної економіки, систематична оцінка ролі фінансового ринку в системі трансформації заощаджень населення в інвестиції може дати сигнали для прийняття управлінських рішень щодо стимулювання (стримування) активності домогосподарств як носіїв інвестиційних ресурсів у економіці. У сфері державного впливу (підтримки) мають стати фінансові рішення, що приймаються домашніми господарствами за умов формування заощаджень і обрання інструментів накопичення. Незважаючи на те, що вітчизняна економіка потребує довгострокових інвестиційних ресурсів, у тому числі через збільшення інвестиційних властивостей заощаджень, протягом трансформаційного періоду, фактично, не було створено роздрібного сегменту фондового ринку, а протягом 2009-2019 років стан погіршився у зв'язку з економічною кризою.

Відсутність інвестиційного інтересу домашніх господарств України до цих інвестиційних інститутів обумовлена також:

- 1) нерозвиненістю інфраструктури ринку цінних паперів, його інформаційною непрозорістю, неліквідністю більшості цінних паперів;
- 2) відсутністю державної політики стосовно стимулювання інвестиційних фінансових рішень домогосподарств;
- 3) низькою інформованістю, необізнаністю більшої частини населення у питаннях інвестування коштів і відсутністю фінансової культури інвестування у вітчизняних домогосподарств;
- 4) негативним досвідом інвестування та збереження в ході ринкових перетворень в Україні.

Зазначене вимагає інституційної підтримки активної поведінки домогосподарств на фінансових ринках при застосуванні політики державного регулювання зазначених ринків на різних етапах їх розвитку.

Дані Національного банку України, які стосуються розміщення заощаджень домогосподарств, показали, що за останні роки обсяги інвестицій значно зросли (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Динаміка заощаджень сектору домашніх господарств за строками вкладень та видами валют 2000-2009 рр.

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Всього	74778	108860	167239	217860	214098	275093
Депозити на вимогу	18660	25940	40123	40578	57265	66164
Термінові депозити	56118	82919	127116	177281	156833	208929
в тому числі депозити:						
до 1 року	19025	22853	32504	55878	98157	99966
від 1 року до 2 років	37093	60066	81901	98626	46638	91938
більше 2 років	12711	22777	12038	17025
у гривнях	43688	59889	102379	110016	101081	142924
у доларах США	26372	40848	48808	75461	78627	96092
у Євро	4615	7909	15514	31134	33126	34330
інших валютах	103	213	537	1250	1264	1747

Примітка: Складено автором на основі даних НБУ[158]

Стосовно змін динаміки заощаджень у розрізі термінів погашення, зауважимо, що домогосподарства надають перевагу короткостроковим вкладам. Так, у 2009 році короткострокові депозити зросли майже вдвічі, а вклади на довгостроковий період (на рік і більше) майже у два рази зменшилися. Такі тенденції, на нашу думку, можна пояснити низькою довірою населення до банківських установ, збільшенням споживчих витрат домогосподарств, необхідністю погашення раніше отриманих кредитів. Дані таблиці 3.8 засвідчують, що, незважаючи на девальваційні очікування, переважають заощадження у національній валюті. Заощадження у доларах США та євро за останні роки зростають, хоча їх ліквідність у порівнянні з гривневими вкладками є нижчою.

Крім банківських установ, домогосподарства можуть розміщувати свої

заощадження у небанківські кредитні установи. Згідно звіту Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг за величиною сукупних активів провідні позиції у сегменті небанківських фінансових послуг у 2010 році займали страхові компанії – 64,8%, кредитні установи – 18,4%, недержавні пенсійні фонди – 1,6% та інші фінансові організації – 14,6% [158]. Не зважаючи на такі позитивні тенденції, загальна частка небанківських інститутів на ринку фінансових послуг залишається малою.

Це дозволяє зробити висновок, що не дивлячись на всю складність фінансової ситуації, в Україні є об'єктивні передумови для створення ефективного механізму трансформації заощаджень сектору домашніх господарств у інвестиційні ресурси.

У першу чергу на розвиток інвестиційного потенціалу домогосподарств, створення системи мобілізації інвестиційних ресурсів і особливо, на залучення приватних інвестицій має бути спрямована політика регулювання ринку цінних паперів. Основними напрямками активізації інвестиційної функції домогосподарств, на наш погляд, мають стати:

- по-перше, розширення небанківського сегменту фінансового ринку шляхом збільшення кола колективних фінансових інститутів. У межах цього сегменту можна виділити: пайові інвестиційні фонди нерухомості, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії загального профілю, кредитні спілки;

- по-друге, стимулювання підвищення зацікавленості населення в інвестуванні, його заощаджень через систему оподаткування. Дослідження показало, що в Україні, практично, не використовуються податкові стимули для внутрішніх приватних інвесторів, що активно застосовуються в міжнародній практиці. У зв'язку з цим очевидна необхідність введення відповідної моделі оподаткування, яка ґрунтується на певних пільгах щодо доходів домогосподарств, які отримуються від інвестицій (таких, як податкова знижка на внески до певних фондів, спеціальні ощадні рахунки, які не оподатковуються);

- по-третє, посилення пропагандистської підтримки діяльності фінансових інститутів, навчання та підвищення фінансової обізнаності населення за

допомогою засобів масової інформації з погляду кваліфікованого інвестування заощаджень;

- по-четверте, створення роздрібних мереж для продажу продуктів фінансової комерції, впровадження нових технологій роботи із засобами приватних інвесторів, що використовують переваги Інтернет комерції, електронного документообігу.

Домогосподарства є найбільш мобільними сегментами економіки, що, звичайно ж, є позитивним моментом у їх характеристиці, оскільки, фактично, від їх стану та розвитку в більшості своїй залежить розвиток держави. Але не можна не враховувати й те, що якими б позитивними характеристиками не відзначалося домогосподарство, його розвиток завжди має підтримуватися з боку держави. Цей аспект взаємодії обумовлений тим, що існування держави залежить від домогосподарств, і навпаки. У зв'язку з цим першочерговість розвитку домогосподарств незаперечна.

Тому, будуючи політику держави стосовно домогосподарств, варто враховувати, що:

1) через розвиток фінансового стану домогосподарств і поліпшення їх фінансових зв'язків з різними сегментами системи фінансових інститутів на перспективу може бути досягнута економічна стабільність в країні, розвиток ринкових відносин;

2) вдалий вплив на доходи домашніх господарств може сприяти поліпшенню добробуту всієї країни й стабілізації соціально-економічної сфери;

3) залучаючи заощадження домогосподарств в якості джерела накопичень і інвестицій, можна перетворити їх у важливий чинник економічного зростання в умовах економіки, що розвивається;

4) за наявності порушень діяльності сектору домашніх господарств є ризик порушення функціонування не лише системи фінансових інститутів, але й економіки країни в цілому, оскільки домогосподарства - це не лише найменша ланка економічної системи, а й незамінна сполучна ланка між усіма сегментами цієї ж системи.

З огляду на це, особливої уваги заслуговує необхідність кардинальних змін у системі механізмів, що дисциплінують діяльність домогосподарств. Адже Україна перебуває на тому етапі, коли ще не сформувалися чіткі «правила гри»: неформальні відносини та інститути мають більше значення, ніж формальні, положення інституціональної теорії використовуються не повною мірою.

Дослідження сучасного стану розвитку домогосподарств України, підтвердило необхідність радикального реформування соціальної сфери, зокрема, системи оплати праці найманих працівників в напрямку підвищення її рівня та узгодження із продуктивністю. Реалізація даного напрямку підвищення активності домогосподарств та їх підтримки вимагає:

- встановлення відповідності мінімальної заробітної плати рівню мінімальних життєвих потреб населення, виходячи із можливостей економічного зростання та запровадження її погодинної форми, яка найбільш повно виконує економічну стимулюючу функцію;

- відновлення купівельної спроможності заробітної плати найманих працівників на основі усунення диспропорцій між змінами цін та змінами заробітної плати шляхом забезпечення ефективної реалізації механізму індексації;

- формування принципово нових підходів до організації виробничих процесів, які повинні бути спрямовані на трансформацію структури собівартості продукції та підвищення в ній частки заробітної плати за рахунок використання нових прогресивних технологій. В умовах дефіцитності фінансових ресурсів в країні реалізація такого завдання потребує створення економічних стимулів для підприємців. Стимулювання випереджального зростання витрат на оплату праці порівняно з прибутком підприємства шляхом надання можливості сплачувати податок на прибуток за зниженою на цей коефіцієнт ставкою забезпечуватиме підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва, а втрати податкових надходжень держави відшкодуватимуться за рахунок податків на заробітну плату та розширення платоспроможного попиту;

- узгодження зростання оплати праці із детінізацією виробничої діяльності,

зокрема шляхом зменшення стримуючого впливу надмірного податкового навантаження на основне джерело формування інвестиційних ресурсів та фонду оплати праці на підприємствах – додану вартість. Доцільне використання пільг у сплаті податку на додану вартість, яка стимулюватиме підприємства до підвищення рівня заробітної плати. Механізм її використання полягає в тому, що у випадку зростання фонду оплати праці на визначений відсоток підприємству надається можливість сплачувати ПДВ за пільговою ставкою. На основі оцінки соціально-економічних наслідків запровадження такого заходу можна довести, що позитивний ефект створюватиметься не лише для населення та підприємств, але і для держави. Стабільне підвищення рівня оплати праці, незважаючи на неминуче зростання цін, забезпечуватиме збільшення реальних доходів домогосподарств. Разом з тим, введення пільг з ПДВ призведе до суттєвих втрат державного бюджету, які, проте, компенсуватимуться за рахунок розширення податкової бази, інших платежів і соціальних відрахувань та зменшення обсягів трансфертів. Підвищення купівельної спроможності громадян, в свою чергу, розширюватиме платоспроможний попит, створюватиме додаткові інвестиційні ресурси та сприятиме розвитку підприємництва.

Особливої уваги вимагають питання підтримки підприємницької діяльності домогосподарств. Створення можливостей для розширення малого бізнесу, вимагає зниження обтяжливого оподаткування та стабілізації податкового законодавства, розширення сукупного попиту, стримування інфляції, захисту конкуренції, обмеження корумпованості та тінізації підприємницької сфери.

Особливої уваги потребує реформування в Україні системи розподілу прибутку акціонерних товариств та визначення його частини, що спрямовується на виплату дивідендів. Зокрема, процеси приватизації державної власності, які мали б забезпечити громадянам стабільні доходи від власності, призвели до формування неефективної системи корпоративного управління і відсторонення широких мас населення від участі у прибутках. Окрім того, нерозвиненість системи страхування життя та тінізація орендних відносин обумовили мізерні розміри доходів населення в цих сферах, а хитка довіра до банківської системи стримує залучення

довгострокових депозитних вкладів.

Важливим напрямком активізації участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні і підтримки їх інституційних одиниць має стати удосконалення системи соціального страхування. Комплексна оцінка системи соціального страхування в Україні засвідчила, що необхідним є подолання ряду організаційних, соціальних та економічних перешкод для забезпечення її розвитку. Концептуальний підхід до вирішення цієї проблеми полягає у скороченні диспропорцій між платниками внесків та отримувачами страхових виплат з метою підвищення рівня життя непрацездатних та полегшення працюючим тягара їх утримання, Це може бути досягнуто:

- по-перше, шляхом розширення бази, з якої сплачуються страхові внески, за рахунок включення усіх видів трудових доходів та стимулювання зростання й детінізації заробітної плати. Тому, обов'язковим заходом з цією метою має стати поступове зниження податкового навантаження на фонд оплати праці;

- по-друге, через підвищення пенсійного віку, рівень якого на сьогодні є низьким за міжнародними нормами, що актуалізується у зв'язку зі зростанням демо-економічного навантаження, однак ускладнюється погіршенням здоров'я населення та зниженням тривалості життя. Це стало проблемою вибору варіанту пенсійної реформи в Україні;

- по-третє, шляхом стимулювання попиту на робочу силу та розширення сфери прикладання праці за рахунок збереження діючих та створення нових робочих місць, мотивування самостійної та посилення легальної продуктивної зайнятості.

Проведений у розділі II аналіз дозволив зробити висновок, що, структурні зміни в економіці країни та її регіонах - здійснення житлово-комунальної реформи, розвиток виробничої і соціальної інфраструктури та сфери послуг, туристично-рекреаційного комплексу висунули нові вимоги до економічної поведінки домашніх господарств, розширили сферу їх діяльності, до певної міри активізували виконання домогосподарствами властивих їм функцій, змінили соціально-економічні засади функціонування.

Домогосподарства, яким нещодавно традиційно відводилася роль споживчої ланки суспільства, в умовах економічної трансформації поступово відновлюють виробничу функцію, перетворюючись у самостійних виробників - власників індивідуальних, колективних та кооперативних підприємств. Проте, у сучасних умовах економічного розвитку їх економічну діяльність гальмує ряд об'єктивних причин, а саме: різні можливості доступу до кредитних ресурсів, що спричиняє збільшення витрат домогосподарств на виробництво і зниження конкурентноздатності їх продукції; відсутність економії на обсягах виробництва порівняно з великими та середніми підприємствами; вузька спеціалізація, у зв'язку з чим, домогосподарствами продукується обмежений асортимент продукції та немає можливості здійснювати глибоку переробку сировини; нерозвиненість механізмів поєднання колективних форм господарювання та приватної ініціативи, відсутність орієнтації на збалансований розвиток дрібного, середнього та великого бізнесу; зростання трансакційних витрат, що пов'язані з виробництвом (пошук інформації, отримання ліцензій та дозвільних документів тощо). Такі постійні витрати, розподіляються на незначну кількість продукції, тому в цьому аспекті домогосподарства поступаються великому бізнесу .

В умовах структурних трансформацій у суспільстві виникає гостра потреба формування ефективного організаційно-економічного механізму регулювання розвитку економічно перспективних домогосподарств, тобто тих, які поступово впевнено нарощують обсяги виробництва товарів та послуг і їх реалізацію. Саме цей сегмент домогосподарств створює реальне підґрунтя для розвитку підприємництва не тільки у сфері виробництва, переробки, зберігання та реалізації продукції, а й у напрямку розширення сфери обслуговування населення.

Аналіз сутності домогосподарств у ринковому середовищі показує, що їх становлення як суб'єктів економічних відносин слід розглядати як перманентний процес, що включає кілька взаємозв'язаних між собою етапів, на кожному з яких реалізуються певні цілі: реформування відносин власності, основою яких є приватна власність на засоби виробництва; інституціоналізація нових організаційно-правових форм господарювання, законодавча зміна їх статусу,

функцій, ролі та наділення їх рівними правами; економічна свобода та підвищення відповідальності суб'єктів господарювання за результати діяльності.

Розвиток економічно перспективних домогосподарств може сприяти отриманню навиків економного й ефективного господарювання, формуванню у населення соціальних якостей, адекватних ринковій економіці (діловитість, самостійність у прийнятті господарських рішень, повна економічна відповідальність за результат власної діяльності), активізувати формування суб'єктів господарювання нового типу і вимагає активної підтримки з боку державних органів.

Активізація розвитку сімейного бізнесу обумовлена кількома причинами: у створенні національного доходу частка суб'єктів цього ринку є дуже вагомою (у США, Великобританії, Японії близько 50% ВВП); сімейний бізнес у сучасній ринковій економіці забезпечує значну частку робочих місць та є більш ефективним у порівнянні з іншими суб'єктами підприємництва; сімейний бізнес стрімко розвивається у зарубіжних країнах. У стратегічній сфері сімейне підприємництво зазвичай спрямоване на досягнення сімейних цілей, а також цілей, пов'язаних із бізнесом. Серед основних сімейних цілей – забезпечення достатку і самореалізації членів домогосподарства.

Ефективність функціонування механізмів підтримки домогосподарств органами державної влади та місцевого самоврядування значною мірою має підсилюватися заходами організаційного порядку, які слід розглядати у двох площинах. З одного боку – це організаційні заходи, спрямовані на підвищення ефективності функціонування домогосподарств у мінливому конкурентному середовищі. А з іншого – формування сучасної, принципово нової системи суб'єктів регулювання їх розвитку, під якою розуміється система органів і інститутів, покликаних функціонально забезпечити цілісність об'єкта управління, його відтворюваність, формування оптимальних господарських зв'язків, координацію виробничої діяльності. Саме ця ланка в системі управління є недостатньо розвинутою, що значною мірою знижує ефективність функціонування економіки.

Беручи до уваги високу частку домогосподарств, що забезпечують товарний характер виробництва, важливим завданням органів державної влади та місцевого самоврядування має стати забезпечення нормальних умов функціонування господарюючих суб'єктів, які на сьогодні, залишилися єдиними джерелами економічного росту для значної частини регіонів. Аналіз економічної діяльності домогосподарств показує, що основним гальмівним чинником їх ефективного функціонування є відсутність системної підтримки з боку державних органів та нерозвиненість інститутів, які сприяють розвитку домашнього підприємництва. Ці проблеми мають вирішуватись удосконалення обслуговуючої інфраструктури, створення умов для збільшення обсягів та доступності кредитування, більшої правової визначеності, підвищення ефективності діяльності гарантійних, страхових та інвестиційних компаній, низькій питомій вазі операцій фінансового лізингу, що є серйозним бар'єром на шляху повноцінного розвитку домогосподарств.

Подальше підвищення ефективності механізмів регулювання діяльності домогосподарств, що мають товарний характер виробництва, можливе через підвищення дієвості державної підтримки цього сегменту економіки: шляхом виділення державних субсидій на реалізацію регіональних програм розвитку суб'єктів мікробізнесу; селекційної підтримки економічно сильних домогосподарств, що дозволить перейти від політики загального протекціонізму до точкового фінансування перспективних форм господарювання; забезпечення правової захищеності зайнятих у сфері домашнього підприємництва; оптимізації оподаткування; розв'язання проблем регулювання відносин власності на землю; якісного розвитку фінансової інфраструктури, що передбачає створення мережі кооперативних банків, кредитних спілок, лізингових та страхових інституцій. Система кредитування економічно сильних домогосподарств, повинна бути гнучкою, з широким діапазоном фінансових важелів впливу, що передбачає застосування пільгового кредитування, зниження ставок по кредиту, переорієнтацію кредитної політики із короткотермінової на довгострокову, розвиток іпотечного кредитування.

Вищезазначене повинне стати основою для створення дієвих механізмів підтримки життєдіяльності та розвитку сектору домогосподарств державними органами та органами місцевого самоврядування.

3.3. Напрямки оптимізації споживчих витрат і заощаджень сектору домашніх господарств

Аналіз, проведений у розділі 2, та побудова моделей, які відображають формування сукупних ресурсів і сукупних витрат домогосподарств (§ 3.1) дозволили зробити висновок, що крім системи механізмів, спрямованих, на активізацію участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні, на підтримку життєдіяльності домогосподарств в політиці розвитку домогосподарств, мають бути задіяні механізми, спрямовані на оптимізацію їх споживчих витрат та заощаджень. Це вимагає додаткових оцінок з макроекономічної та мікроекономічної точок зору.

Останньою стадією процесу відтворення є споживання та заощадження сектору домашніх господарств. Їх динаміка чітко відображає стан та тенденції розвитку домогосподарств. Тому, приймаючи будь-які рішення щодо інституційного впливу на цей процес, треба: по-перше, проаналізувати особливості розподілу видатків домогосподарств на споживання та заощадження на макроекономічному рівні; по-друге, здійснити мікроекономічні оцінки закономірностей споживання вітчизняних домогосподарств.

Згідно макроекономічних оцінок валовий наявний дохід секторів національної економіки спрямовується на кінцеве споживання та валове заощадження. Проте через специфіку діяльності використовувати ВНД на споживання можуть тільки сектор домашніх господарств, державний сектор, сектор некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства. Валовий наявний дохід фінансових і нефінансових корпорацій спрямовується лише на заощадження.

Найбільшу частку кінцевих споживчих видатків у національній економіці традиційно здійснює сектор домашніх господарств (в Україні протягом 2004-2009 років вона складала 65%-75%). Натомість найбільше заощаджень у вітчизняній

економіці у 2004-2006 роках та у 2008-2009 роках було здійснено нефінансовими корпораціями, а з 2007 року по 2008 рік – сектором загального державного управління (табл. 3.9.). Як видно з таблиці 3.9, структура споживчих витрат секторів національної економіки упродовж 2004-2009 років зазнала суттєвих змін. У 2004 році менше 25% усіх споживчих витрат припадало на державний сектор, близько трьох четвертих – сектор домашніх господарств, решту – некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства (3%) [159].

Таблиця 3.9

**Структура витрат на кінцеве споживання та валове заощадження секторів
національної економіки**

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кінцеві споживчі витрати	76198	83569	100481	127982	156344	170325
у тому числі по секторах:						
загальне державне управління, %	29	26	26	25	26	24
домогосподарства, %	66	70	71	72	72	73
Некомерційні організації, %	4	4	3	3	3	2
Валове заощадження**	17512	19634	29354	41896	52248	62632
у тому числі по секторах:						
нефінансові корпорації, %	32	23	80	44	60	46
фінансові корпорації, %	4	7	1	5	8	7
загальне державне управління, %	52	63	62	40	18	19
домогосподарства, %	12	7	5	11	14	28
некомерційні організації, %	0	0	5	0	0	0

Примітка: обчислено за [159;201]

У 2006 - 2009 роках частка домашніх господарств у структурі видатків на кінцеве споживання зменшувалася за рахунок зростання витрат інших секторів економіки. Зниження частки сектору домашніх господарств у кінцевому споживанні зумовлене зниженням реальних значень їх споживчих витрат, викликане ростом цін. З 2006 року величина їх витрат на споживання у порівнянні з рештою секторів економіки почала зростати.

За рахунок зменшення відповідних часток інших секторів у 2009 році порівняно із 2004 роком частка видатків домашніх господарств на споживання збільшилась на 6%. Чинниками, що обумовили такі зрушення стали зменшення державного фінансування поточних видатків та зростання ринкових цін у порівнянні із неринковими.

Водночас, аналіз валового заощадження інституційних секторів

економіки засвідчив, що частка сектору домашніх господарств була значно менша, ніж їх частка їх споживання.

При цьому, тренд показника валового заощадження домогосподарств, отриманий нами у процесі прогнозування, повторював тренд їх кінцевого споживання (див. табл. 3.1.). Як висновок – фактори впливу впливу на споживчі витрати та на заощадження вітчизняних домогосподарств у і зараз і у прогнозованому періоді одні і ті ж самі. Одним із найголовніших серед них є сукупні ресурси домашніх господарств.

Оцінки, зроблені в більш тривалій ретроспективі (розділ 3.1) свідчать про відсутність чітко визначеної тенденції, зокрема, частка заощаджень домогосподарств у вітчизняній економіці значною була на початку 2000-х років (28 % у 2000 році, 54% у 2004 році). У 2005 році цей показник знизився до 3%, а зростати він почав із 2006 року. Проте внесок домогосподарств у заощадження національної економіки все ще залишається малим. Варто зауважити, що в країнах Європи ресурси сектору домашніх господарств складають четверту частину заощаджень усієї економіки . Негативним явищем є те, що в абсолютному вимірі реальні показники використання кінцевого споживання та валового заощадження сектору домогосподарств протягом 2004-2009 років знизилися (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Динаміка реального кінцевого споживання та реального валового заощадження сектору домашніх господарств, %

Показник \ Рік	2005	2006	2007	2008	2009
Кінцеве споживання (у % до попереднього року)	104,18	99,65	101,08	108,47	110,08
Валове заощадження у(у % до попереднього року)	61,80	86,77	240,44	140,78	241,14
Кінцеве споживання домогосподарств у(у % до 2005 року)	43,57	43,41	43,88	47,60	52,40
Валове заощадження домогосподарств (у % до 2005 року)	3,00	2,60	6,26	8,81	21,24

Примітка: наведено за [159;201]

Розрахунки (табл. 3.10) показують, що в 2009 році частка кінцевого споживання домогосподарств склала лише 52%, а валового заощадження – 21% у порівнянні з

2005 роком. Стрімкіше зменшення заощаджень домогосподарств у порівнянні з темпами зниження їх споживання, вказує на погіршення рівня життя. Домогосподарства намагаються споживати на рівні попередніх років, навіть коли їх поточні доходи зменшуються. Для цього вони використовують свої заощадження.

Зменшення показників кінцевого споживання та валового заощадження зумовлене стрімким ростом цін. Найнижчою величиною значення кінцевого споживання домогосподарств була у 2006 році. У цьому ж році відбулося значне падіння валових заощаджень домогосподарств.

На зміну значень споживчих витрат та заощаджень домогосподарств впливають не тільки інфляційні коливання, але темпи росту суспільного виробництва. При цьому, варто зазначити, що, аналіз коефіцієнтів еластичності показників використання валового наявного доходу сектору домашніх господарств показав, що зміна ВВП більше впливає на заощадження домогосподарств, ніж на споживання. Не менш чутливі показники використання валового наявного доходу домашніх господарств до економічного зростання.

Нами доведено, що вагомим фактором заощадження та споживання виступають сукупні ресурси домогосподарств. Параметри цього взаємозв'язку можна визначити за допомогою макроекономічного інструментарія кейнсіанської теорії споживання, достовірність якого підтверджена емпіричними дослідженнями в короткостроковому періоді часу.

Оптимізація споживчих витрат і заощаджень може бути реалізована в рамках дотримання рівноваги в макроекономічній моделі бюджетного обмеження домогосподарств, яка має вигляд:

$$Y_{\bar{a}} = \tilde{N} + S \quad (3.9)$$

де, $Y_{\bar{a}}$ – наявні доходи домогосподарства; C – кінцеві споживчі витрати на придбання товарів і послуг; S – обсяги заощаджень.

Визначення величини кінцевих споживчих витрат C та розрахунок їхніх прогнозних значень доцільно здійснювати з використанням функції споживання, модифікованої до моделі поведінки домогосподарств та напрямків державної соціальної і податкової політики:

$$C_t = a + b \cdot (Y_{\bar{a}\bar{a}}^t - a) \quad (3.10)$$

де, C_t – кінцеві споживчі витрати домогосподарств в прогнозованому періоді; a – автономне споживання (в якості цього показника доцільно прийняти вартість прожиткового мінімуму. Його прогнозна величина розраховується множенням вартості прожиткового мінімуму на особу $ПМ_o$ на прогнозу чисельність населення: $a = ПМ_o \times Ч_n \times 12 \text{ міс}$; $Y_{\bar{a}\bar{a}}^t$ – прогнозований обсяг наявного доходу домогосподарств; T^t – податкові відрахування в прогнозованому періоді; b – гранична схильність до споживання; t – прогнозований період.

Відповідно, споживання буде описуватися функціональною залежністю, оберненою функції споживання, типу:

$$S_t = -a + (1 - b) \cdot (Y_{\bar{a}\bar{a}}^t - a) \quad (3.11)$$

Гранична схильність до споживання (MPC) є величиною, що характеризує величину зміни обсягу споживання (прогнозованих витрат на споживчі товари і послуги, ΔC) при зміні наявного доходу на одну гривню ($\Delta Y_{\bar{a}\bar{a}}$). Визначається за формулою:

$$\dot{MPC} = \frac{\Delta \tilde{N}^t}{\Delta Y_{\bar{a}\bar{a}}^t} \quad (3.12)$$

Гранична схильність до заощадження (MPS) показує, на яку величину зміниться обсяг прогнозованих заощаджень (ΔS^t) при збільшенні наявного доходу на гривню ($\Delta Y_{\bar{a}\bar{a}}^t$):

$$MPS = \frac{\Delta S^t}{\Delta Y_{\bar{a}\bar{a}}^t} \quad (3.13)$$

Як засвідчують наведені моделі, при виробленні варіантів оптимізації споживчих витрат і заощаджень, слід виходити із базового принципу: при абсолютному зростанні споживання його відносна частка скорочується, а заощадження зростає, і навпаки. Тобто, сума граничної схильності до споживання і граничної схильності до заощадження має дорівнювати одиниці.

Звідси, можна зробити наступні висновки:

1) основним фактором, який може впливати на рівень споживання та заощаджень є наявний дохід. Як правило, із зростанням доходу, зростатимуть як споживання, так і заощадження домашніх господарств;

2) при стабільному економічному зростанні MPC має тенденцію до

зменшення, а MPC до збільшення. В умовах інфляції – MPC поступово зростає, а MPS знижується. При нестабільності економіки, відсутності захисту вкладів від інфляції витрати на споживання, особливо на товари тривалого використання збільшуються. Окремим видом заощадження у таких умовах є придбання домогосподарствами ювелірних виробів та коштовностей, хутра, антикваріату, автомобілів, тощо. Окрім зазначених факторів на заощадження і споживання можуть впливати недоходні фактори споживання та заощадження.

Для здійснення прогнозування обсягів споживчих витрат і заощаджень домогосподарств слід врахувати, що величина граничної схильності до споживання знаходиться між нулем та одиницею $0 < MPC < 1$. Звідси можна зробити наступні висновки:

- 1) якщо $MPC = 0$, то увесь приріст доходу зберігатиметься, оскільки заощадження є частиною доходу, яка не споживається;
- 2) якщо $MPC = \frac{1}{2}$, то збільшення доходу обумовить однаково рівне зростання і споживання і заощадження;
- 3) якщо $MPC = 1$, то приріст доходу буде витрачатися на споживання.

Використання зазначених підходів до обрахунку граничної схильності домогосподарств до споживання та заощадження (формули 3.12 і 3.13), а також для визначення кредитування (за аналогічними підходами), дозволили нам проаналізувати динаміку цих показників за роками та зробити відповідні висновки щодо вибору критеріїв державної політики стимулювання споживання та посилення заощаджувального потенціалу домогосподарств в майбутньому.

Таблиця 3.11

Динаміка схильності домогосподарств до споживання, заощадження та кредитування

Рік	Найвищий дохід, млрд. грн.	Платоспроможний попит, млрд. грн. (С)	Заощадження та кредитування, млрд. грн.		Відношення до ВВП приросту		Відношення вкладів до кредитів, разів	Гранична схильність до споживання	Гранична схильність до заощадження	Гранична схильність до кредитування
			вклади, млрд. грн.(S)	кредити, млрд. грн.	вкладів, %	кредитів, %				
2000	96,6	94,4	6,8	1,0	1,5	0,2	6,9	0,898	0,102	1,2
2005	898,3	885,4	74,8	35,7	7,5	4,7	2,1	0,634	0,366	21,7
2006	363,6	375,1	108,9	82,0	6,3	8,5	1,3	0,487	0,513	68,9
2007	461,9	481,3	167,2	160,4	8,1	10,9	1,0	0,415	0,585	78,3
2008	629,1	625,7	217,9	280,5	5,3	12,6	0,8	0,646	0,354	33,4
2009	661,9	655,2	214,0	241,3	5,4	-3,0	0,9	0,801	0,199	18,8
2010	841,6	830,8	275,0	209,6	5,5	-2,8	1,3	0,659	0,341	18,1

Примітка: Розраховано автором на основі даних [158;159]

Дані таблиці засвідчили, що у 2000- 2006 роках на 1 грн. приросту наявного доходу у поточних цінах припадало 0,5- 0,6 грн. на заощадження, причому приріст кредитування перевищував приріст заощадження і становив майже 0,7 – 0,8 грн., тобто домогосподарства інтенсивно збільшували кредити, використовуючи їх на споживання. Очевидним є те, що значний обсяг наданих населенню кредитів при високих процентних ставках деформує і деформуватиме внутрішній ринок і призведе до поглиблення його сегментації.

Ризики у забезпеченні стабільної схильності до заощаджень пов'язані з очікуваним зниженням наявних ресурсів домогосподарств та середньомісячної реальної заробітної плати.

Зважаючи на сформовані тенденції схильності домогосподарств до споживання та заощадження, можна прорахувати очікувані обсяги їхніх кінцевих витрат на придбання товарів і послуг, а також прогнозні обсяги заощаджень. Для таких розрахунків використаємо формули 3.9 і 3.10. В якості даних для обрахунку зазначених показників на кінець 2011 року та 2012 рік приймемо прогнозні дані валових наявних доходів домогосподарств на цей період ($Y_{2011} = 1036$ млрд. грн., а $Y_{2012} = 1120$ млрд. грн. (табл. 3.10 §3.1), встановлену чинним законодавством величину прожиткового мінімуму на 1.01.2011р. на рівні 894 грн., а на кінець року – 953 грн. на особу в місяць, прогнозну чисельність населення в кількості 45,5 млн. осіб ($Чп$), параметри граничної схильності до споживання і заощадження, які склалися на початок розрахункового року (за даними табл. 3. 11, $b = 0,659$, відповідно, $(b-1) = 0,341$). Звідси, на кінець 2011 року і на 2012 рік слід очікувати наступні обсяги кінцевих споживчих витрат (C_{2011} і C_{2012}) та заощаджень (S_{2011} і S_{2012}) домогосподарств:

$$C_{2011} = (894 \times 45,5 \times 12) + 0,659 \times (1036 - (894 \times 45,5 \times 12)) = 488,12 + 0,659 \times 547,9 = 849,2 \text{ млрд. грн.}$$

Відповідно, заощадження складуть:

$$S_{2011} = - 488,12 + 0,341 \times 547,9 = - 301,2 \text{ млрд. грн..}$$

$$C_{2012} = (953 \times 45,5 \times 12) + 0,659 \times (1120 - (953 \times 45,5 \times 12)) = 520,3 + 0,659 \times$$

$x 599,7 = 915,2$ млрд. грн.

Отже, заощадження домогосподарств в 2012 році складуть:

$$S_{2012} = - 520,3 + 0,341 \times 599,7 = - 315,8 \text{ млрд. грн.}$$

На основі розрахункових даних, можна зробити висновок, що темпи приросту споживання домогосподарств в 2012 році будуть більш динамічними (7,7 %), ніж заощаджень (4,48%).

З метою визначення можливих напрямів оптимізації витрат домогосподарств та підвищення їх заощаджуваного потенціалу побудуємо кореляційну матрицю, яка дасть можливість виявити та оцінити тісноту зв'язків між базовими агрегатами, які характеризують розвиток зазначеного сектору економіки. В основу матриці закладемо наступні змінні:

- а) приріст готівкових заощаджень (неорганізованих форм заощаджень, які в офіційній статистиці представлені готівковими коштами поза банками, або грошовим агрегатом М0), ($Z_{неорг}$);
- б) приріст наявних доходів населення, (D_n);
- в) приріст депозитів домогосподарств (організованих заощаджень, $Z_{орг}$);
- г) приріст витрат домогосподарств на споживання ($B_{сп}$);
- д) приріст обсягів кредитування домогосподарств (K_p).

Інформаційною базою для розрахунків показників слугували дані НБУ. Результати проведених обчислень подані в табл. 3.13

Таблиця 3.13

Вихідні дані для побудови кореляційної матриці, (коэф.)

Роки	Темпи приросту неорганізованих заощаджень, ($Z_{неорг}$)	Темпи приросту наявних доходів, (D_n)	Темпи приросту депозитів ($Z_{орг}$)	Темпи приросту споживчих витрат, ($B_{сп}$)	Темпи приросту кредитів. (K_p)
2001	0,14357	0,22130	0,38710	0,41562	0,56921
2002	0,09103	0,41892	0,20123	0,45010	3,10920
2003	0,18011	0,29111	0,68105	0,28086	1,70432
2004	0,27857	0,30419	0,28347	0,32019	0,63144
2005	0,42239	0,40674	0,75940	0,38077	1,21073
2006	0,24494	0,21896	0,45578	0,27432	1,29984
2007	0,48190	0,29530	0,53628	0,34510	0,95569
2008	0,39273	0,34725	0,30269	0,37900	0,74891
2009	0,01467	0,04322	-0,01727	0,02555	-0,13993
2010	0,16533	0,27145	0,28489	0,16064	-0,13145

Примітка. Розраховано автором на основі даних [187, 249]

Використання методів кореляційно-регресійного аналізу та пакету прикладних програм MS Excel дозволили виявити тісноту зв'язку між включеними до аналізу параметрами, виявити їхню спрямованість у розвитку та здійснити кількісну оцінку взаємовпливу, які характеризуються даними табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Кореляційна матриця взаємовпливу складових споживчого та заощаджу вального потенціалу домогосподарств за 2001-2010 рр.

	$Z_{неорг}$	D_n	$Z_{орг}$	$B_{сн}$	K_p
$Z_{неорг}$	X	0,49389	0,63862869	0,558697	-0,03475
D_n	0,516341	X	0,50801194	0,91842	0,681139
$Z_{орг}$	0,638629	0,508012	X	0,4683	0,280478
$B_{сн}$	0,558697	0,91842	0,46830031	X	0,742239
K_p	-0,03475	0,681139	0,28047831	0,742239	X

Примітка. Розраховано автором.

Як свідчать розрахункові дані за 2001-2010 роки, приріст споживчих витрат домогосподарств найтісніше був пов'язаний з приростом наявних доходів і приростом обсягів кредитування, де коефіцієнт кореляції складав відповідно, 0,918 і 0,742. Слід зазначити, що прямий вплив кредитування домогосподарств на обсяги витрат найбільш яскраво проявлявся в передкризові 2006-2007 роки. Разом з тим, виявлено середній значущий зв'язок між організованими (депозитами) і неорганізованими заощадженнями (0,638), між споживчими витратами і неорганізованими заощадженнями (0,558). У свою чергу, відсутній тісний зв'язок між витратами домогосподарств і організованими заощадженнями (0,468), між кредитуванням і заощадженнями (0,280).

Поведений аналіз факторів, які впливають на рівень заощаджень домогосподарств, свідчить про те, що їх обсяги та динаміка залежать передусім, від темпів приросту наявних доходів та наявних готівкових коштів в обігу поза банками, або неорганізованих заощаджень, які в умовах кризових явищ 2008-2009 рр. мали суттєву динаміку до зростання, що пояснюється низькою довірою домогосподарств до фінансових інституцій країни, песимістичними очікуваннями

щодо стабілізації економічної ситуації, низькими відсотковими ставками за банківськими депозитами.

Зазначене засвідчує, що в таких умовах має суттєво підвищитись роль державних органів в стимулюванні та посиленні мотивації домогосподарств до заощаджень. Серед таких напрямків можна запропонувати:

- підвищення фінансового потенціалу домогосподарств шляхом: активізації їхньої економічної поведінки; посилення стимулюючої функції податків; розширення легальних джерел додаткових доходів; підтримки підприємницької діяльності; реалізації механізмів соціального захисту населення;

- повернення довіри домогосподарств до фінансового сектору економіки, управління ризиками та мінімізацію трансакційних витрат в умовах кризи та нестабільності економічного розвитку;

- розвиток системи страхування заощаджень та гарантування збереження вкладів;

- створення мотиваційних передумов до заощадження. Зокрема, як свідчать дані проведених досліджень, основними мотивами, які спонукають домашні господарства до мобілізації заощаджень є: мотиви, які пов'язані з споживанням домогосподарств (забезпечення економічної та соціальної безпеки населення, придбання дорогих товарів, предметів розкоші і нерухомості, задоволення потреб у відпочинку, утримання членів родини, забезпечення старості); мотиви, які пов'язані із отриманням доходу (інвестування, надання позик під проценти, передача грошей у довірче управління, збір стартового капіталу для започаткування бізнесу тощо); мотиви, що стимулюють вимушені заощадження (нагромадження грошей через звичку, невідповідність пропозиції благ та її структури до попиту на них, недостатню платоспроможність населення по відношенню до потреб, складність легалізації тіньових прибутків тощо).

Аналіз споживання та заощадження зроблений на основі номінальних і реальних даних засвідчує істотний взаємозв'язок між ними. Тобто, підтверджується зазначене раніше, що поведінка значної кількості домогосподарств в умовах трансформаційних змін економіки визначається

динамікою їх поточних доходів. Низький рівень доходів більшості вітчизняних домашніх господарств пояснює таку споживчу та заощаджувальну поведінку. І цими чинникам, такої поведінки є на наш погляд недостатність раціональних очікувань та певні кредитні обмеження.

Переходячи від макро- до мікроекономічного рівня оцінок зазначимо, що структура грошових видатків середнього вітчизняного домашнього господарства дещо відрізняється від розподілу валового національного доходу сектору домогосподарств. Насамперед, це пояснюється, різними підходами до збору та обробки даних. Розмежування споживчих і неспоживчих грошових видатків відрізняється від розділення валового наявного доходу на споживання та заощадження.

Аналіз структури грошових видатків українських домогосподарств протягом 2005-2009 років, проведений в розділі 2, та їх прогноз, здійснений у параграфі 3.1. дозволяють оцінити специфіку їх споживання. Варто зауважити, що грошові витрати деяких типів домогосподарств різняться від видатків, які переважно здійснюють усі інші домогосподарства.

Найбільш повно характеризує якість споживання домогосподарств частка витрат на продовольчі товари Так, міжнародний досвід показує, що у випадку, коли витрати окремого домогосподарства на продукти харчування складають 50% його доходу, то можна говорити про низький рівень життя та соціально-економічного розвитку країни. У структурі споживчих грошових видатків вітчизняних домашніх господарств частка витрат на придбання продовольчих товарів знизилася від 65% у 2007 році, та 78% у 2008 році до 54% у 2009 році. В Україні, згідно статистичних даних цей показник майже однаковий серед домогосподарств із різним рівнем добробуту. Так, в 2009 році частка витрат на продукти харчування найбідніших і найбагатших домогосподарств становила 57% і 52% від усіх витрат на споживання, відповідно[159, 201].

Сума видатків домашніх господарств на харчування значною мірою залежить від споживчих цін. Аналіз динаміки цих двох показників дозволив виявити наступну закономірність: при підвищенні цін на продовольчі товари

частка витрат на них збільшувалась і навпаки. Так, у 2009 році у порівнянні з попереднім роком ціни на продукти харчування зросли на 29,4%. Відповідно, частка витрат на харчування збільшилася з 65,8% у 2008 році до 69,8% у 2009 році. Індекс споживчих цін у 2009 році становив 97,8 %, тобто ціни знизились на 2,2%. Частка витрат на харчування у 2009 році склала 62%, у 2008 році вона була 66%. Попри те, що, попит на продукти першої необхідності нееластичний за ціною, в нашому випадку, йдеться про те, що зростання рівня цін знижує реальні доходи домогосподарств і їх витрати на товари нижчої споживчої цінності, до яких належить значна кількість продуктів харчування зменшуються.

В середньому у 2009 році домашні господарства України на купівлю непродовольчих товарів витрачали майже кожен п'ять гривень (22%). Згідно проведеного у розділі 2 аналізу, переважна більшість домогосподарств не була забезпечена сучасними побутовими товарами та товарами культурного призначення (див. табл.2.8). Так, у 2009 році музичні центри, фотоапарати, швейні машини, мали у своєму розпорядженні не більше 20% домогосподарств. Водночас такими товарами тривалого користування, як телевізори, холодильники, пральні машини у 2009 році була забезпечена майже половина усіх домашніх господарств (45%) [201].

Проведені дослідження засвідчують, що домогосподарства із низьким рівнем доходів практично не споживають платні послуги (за винятком житлово-комунальних), витрачаючи всі кошти переважно на продовольчі товари. Частка витрат одного домогосподарства на послуги у загальній структурі споживчих видатків у 2009 році становила 14%, грошових видатків – 12 %. Малозабезпечені домашні господарства (першого дециля) витрачають на послуги в середньому всього 17 грн. на місяць (7% у структурі грошових видатків), заможні – 173 грн. (15%). Витрати здійснені домогосподарствами на сферу послуг зростають пропорційно до того, наскільки багатшими вони є. Це стосується як міських, так і сільських домогосподарств. (рис. 3.3).

Для вироблення політики у сфері споживчих витрат домогосподарств, важливо здійснити оцінку ступеня відмінностей структур грошових витрат

домогосподарств із різним рівнем забезпеченості, використовуючи коефіцієнти структурних відхилень. Для цього структуру грошових видатків домогосподарств 1-го дециля порівняємо із структурою витрат домашніх господарств з 2-го по 10-ий дециль

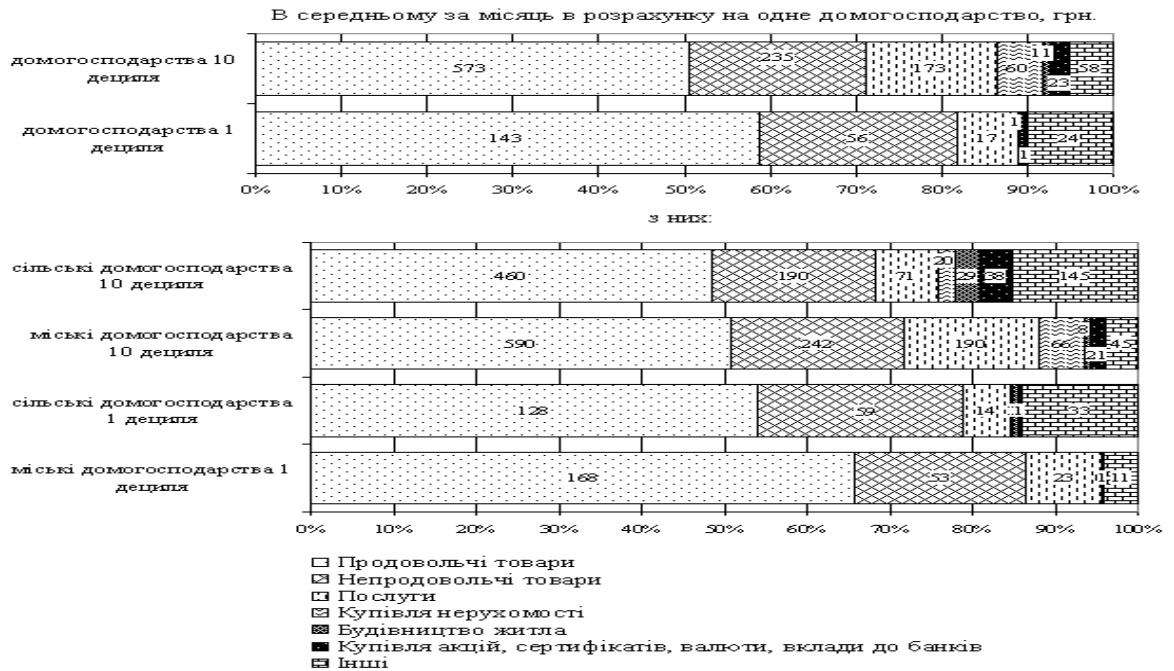

Рис. 3.3. Структура грошових витрат найбагатших і найбідніших домогосподарств України у 2009 році

Примітка: Обчислено за: [159,201]

Лінійний коефіцієнт абсолютних структурних зсувів розраховується:

$$\bar{\Delta}_d = \frac{\sum_{i=1}^k |d_{ij} - d_{ij1}|}{k} \quad (3.14)$$

де d_{ij} – частка i -ї структурної частини сукупності в децилі j ; d_{ij1} – частка i -ї структурної частини сукупності у 1-му децилі; групі $j-1$; k – число структурних

частин сукупності; коефіцієнт абсолютних структурних відхилень: $\sigma_d = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (d_{ij} - d_{ij1})^2}{k}}$;

квадратичний коефіцієнт відносних структурних відхилень: $\sigma_d = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (d_{ij} - d_{ij1})^2}{d_{ij1}}}$.

Оскільки, як свідчать дані таблиці 3.14, структури грошових видатків домашніх господарств із різним рівнем доходів суттєво відрізняються, а найбільші відмінності спостерігаються у десятій децильній групі, то можна припустити, що

моделі споживання домогосподарств із різним рівнем добробуту будуть різні. Очевидно, що певні види витрат можуть здійснювати лише бідні або лише заможні домашні господарства.

Таблиця 3.14

Структурні відхилення грошових витрат вітчизняних домогосподарств у 2009 році

Коефіцієнти структурних відхилень	номер дециля								
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
лінійний коефіцієнт абсолютних структурних відхилень									
всі домогосподарства	0,44	0,94	0,94	1,04	1,36	1,56	1,62	2,21	3,87
Міські	0,64	0,87	1,01	1,12	1,18	1,48	1,80	2,23	3,82
Сільські	0,82	0,53	1,41	1,74	1,59	1,23	1,92	2,38	2,62
квадратичний коефіцієнт абсолютних структурних відхилень									
всі домогосподарства	0,61	1,40	1,51	1,54	2,09	2,49	2,54	3,29	4,91
Міські	1,03	1,47	1,55	1,71	1,88	2,37	2,95	3,73	6,25
Сільські	1,20	0,64	2,25	2,69	2,32	1,64	2,60	3,22	3,13
квадратичний коефіцієнт відносних структурних відхилень									
всі домогосподарства	0,31	0,51	0,61	0,65	0,78	0,96	0,99	1,32	4,51
Міські	0,55	0,47	0,41	0,67	1,00	1,59	0,79	1,26	3,03
Сільські	0,56	0,40	0,99	1,10	0,88	1,21	1,44	1,88	2,34

Примітка: Обчислено за: [159;201,с.31]

Це підтверджується за допомогою розрахунків коефіцієнтів концентрації, які засвідчують нерівність у розподілі відповідних видів грошових витрат серед домашніх господарств. Так, у 2009 році 20% найбідніших домогосподарств у середньому здійснювало лише 10% грошових витрат на споживання, тоді як 20% найзаможніших – 34%. Видатки на продовольчі товари в основному припадали на 20% найбільш забезпечених домогосподарств, малозабезпечені здійснили лише 11% витрат від загальної суми. Значно більша нерівність спостерігається у розподілі видатків на послуги – найбідніші домашні господарства здійснили 7% відповідних видатків, а заможні – 43%. Причому, здійснений аналіз засвідчує, що це притаманно для домогосподарств як міського так і сільського типу. (див. рис.3.4, 3.5).

Витрати на непродовольчі товари розподіляються серед домогосподарств з різним рівнем доходів також дуже нерівномірно. Найвищий коефіцієнт концентрації видатків на придбання нерухомості у 2009 році становив - 86,4% (1% цих витрат припадає на 20% найбідніших домогосподарств, 97% – на 20% найзаможніших). Отже, найбільше витрат у цій сфері здійснюється багатими домашніми господарствами.

Таблиця 3.15

Розподіл грошових видатків домогосподарств між децильними групами у залежності від середньодушових грошових витрат у 2009 році

	% домогосподарств									
	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
Грошові видатки, з них:	5	11	18	26	35	45	55	67	82	100
споживчі грошові видатки	4	10	17	25	34	43	54	66	80	100
продовольчі товари	5	11	18	26	35	45	55	67	82	100
непродовольчі товари	5	11	18	26	35	44	54	66	81	100
Послуги	3	7	12	19	26	35	45	57	74	100
неспоживчі грошові видатки	5	12	18	26	34	42	50	59	71	100
купівля нерухомості	1	1	1	2	2	2	3	3	4	100
Будівництво житла	3	6	10	14	22	32	43	50	63	100
купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків	1	5	9	15	22	29	38	49	68	100
податки, збори, внески	6	9	14	27	32	43	50	57	76	100
Інші	7	16	24	33	43	52	61	72	84	100

Примітка: Обчислено за: [159]

Нерівномірним серед груп домогосподарств із різним ступенем забезпеченості також є розподіл витрат на будівництво житла та купівлю акцій, сертифікатів, валюти, відкриття депозитів тощо. Така нерівність спостерігається як у міських, так і у сільських домашніх господарствах.

З рисунку 3.4 видно, що видатків, які здійснюються лише незабезпеченими домогосподарствами немає, адже усі криві концентрації проходять нижче бісектриси.

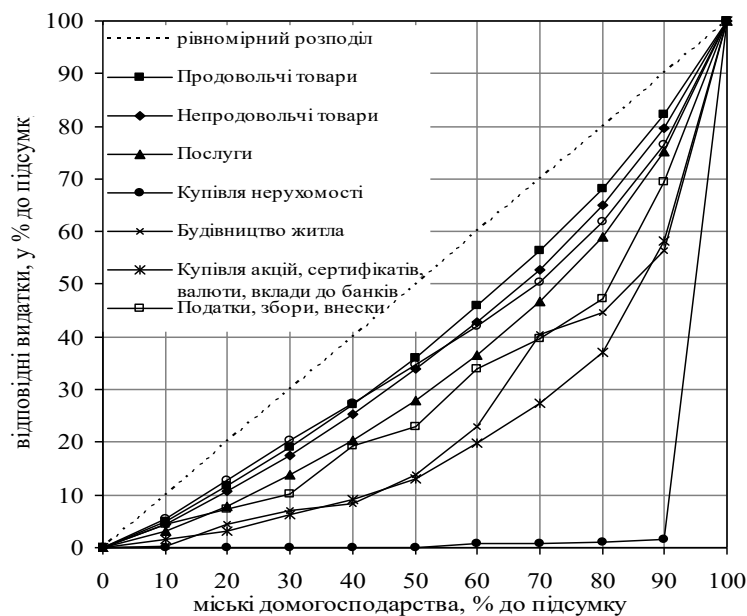

Рис. 3.4. Розподіл грошових видатків серед міських домогосподарств України у 2009 році

Примітка: Обчислено за: [159,201]

Графічний аналіз розподілу витрат серед домогосподарств на селі показав, ще більш нерівномірний розподіл. Починаючи із четвертої децильної групи крива концентрації розподілу податків, зборів і внесків проходить поруч із бісектрисою (рис 3.5).

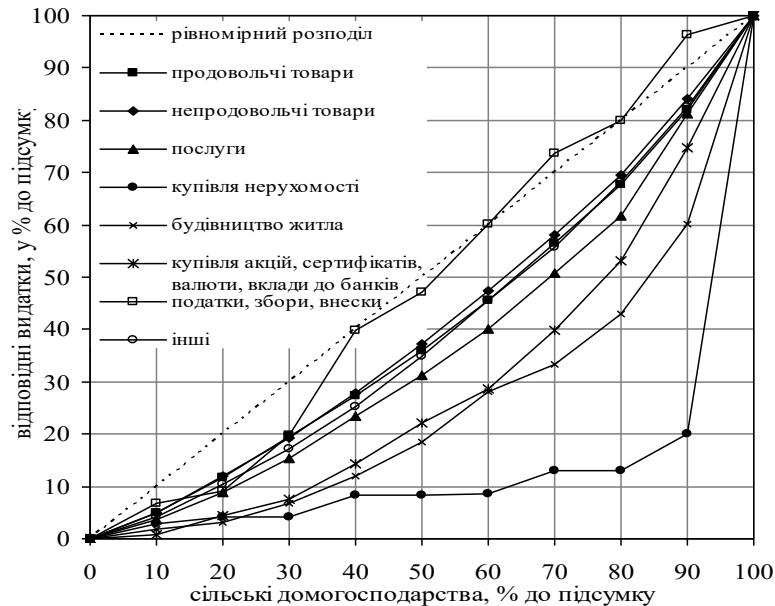

Рис. 3.5. Розподіл грошових витрат серед сільських домогосподарств України у 2009 році

Примітка: Обчислено за: [159, 201;206]

Проведені оцінки свідчать, що величина і структура споживання у певній мірі залежать від розміру, складу домогосподарства та кількості дітей у ньому. Статистичні дані підтверджують, що зростання чисельності членів домогосподарства призводить до зниження витрат на кожного з них. Значною мірою це стосується витрат на предмети загального користування. Так, середньомісячні видатки на оплату житла та комунальних послуг у одноосібних домогосподарствах у 2009 році становили 29,5 грн. У домогосподарствах із двох членів вони склали 22,1 грн./особу, трьох – 20,2 грн./особу, чотирьох – 14,9 грн./особу, п'ятьох і більше – 10,1 грн./особу [201]. Ця тенденція свідчить, про наявність переваг вигоди ведення спільного господарства. Водночас, аналіз грошових витрат домашніх господарств показує негативні явища. (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Середньомісячні грошові витрати одного домогосподарства з дітьми у 2009 році

Примітка: Обчислено за: [201]

Як видно з рис. 3.6, найбільше витрат у домогосподарствах з дітьми здійснюється на продукти харчування, причому, на жаль, у багатодітних домогосподарствах вони знижуються (346 грн. на домогосподарство із однією дитиною і всього 274,48 грн. з чотирма дітьми). Водночас, при збільшенні кількості дітей частка видатків на продовольчі товари у структурі витрат домашніх господарств збільшується, що сигналізує про зниження рівня життя у багатодітних домогосподарствах.

Це доводить дослідження структури споживання домогосподарств, у складі яких є діти. Так, у багатодітних домогосподарствах споживають менше м'яса та м'ясопродуктів (сімя з п'ятьма та більше дітьми в 2009 році спожила в середньому 0,5 кг/особу, а з однією дитиною – 2,8 кг/особу); риби та рибопродуктів (1,2 кг/особу та 0,5 кг/особу відповідно); яєць (17 шт. /особу і 9 шт. /особу відповідно); фруктів (3,6 кг. /особу: 0,9 кг./особу відповідно). Водночас, зі збільшенням кількості дітей зростає обсяг спожитих хлібопродуктів (9,1 кг./особу та 10 кг./особу відповідно) [159].

Чим більше у домогосподарстві дітей, тим меншими стають його витрати на сферу послуг. У домогосподарствах, де є четверо 4-ро дітей, витрати на оплату послуг складають 77% від суми таких витрат у сім'ях з однією дитиною.

У той же час, у багатодітних домогосподарствах збільшується споживання продуктів власного натурального виробництва. Так, у домашніх

господарствах із однією дитиною у 2009 році споживання м'ясопродуктів з особистого селянського господарства склало 3,1% (із п'ятьма дітьми – 26,8%); молока і сиру – 29,4% (з п'ятьма – 72,1%); яєць – 26,2% (із п'ятьма – 68%); фруктів та ягід – 18% (із п'ятьма – 40,9%); овочів, картоплі – 47,1% (із п'ятьма – 69,1%) [159, 201]. Хоча це не дозволяє компенсувати вартість інших видатків, проте свідчить, що в ринкових умовах виробнича функція стає доволі важливою для функціонування багатодітних домогосподарств.

Здійснені оцінки, дозволяють зробити висновок, що в Україні багатодітні домогосподарства потрапляють до найбільш бідної децильної групи, що вказує на вибір акцентів в політиці оптимізації споживчих витрат. Проведення деталізованих оцінок структури видатків домогосподарств на продукти харчування слід розглядати як найвагомішу характеристику домашніх господарств. Переважно споживчий вибір більшості домогосподарств особливо не змінюється, то структурні зрушення у споживчих витратах сектору домашніх господарств досить чітко ілюструють рівень його розвитку.

Протягом 2005-2009 років знизились обсяги споживання майже усіх продуктів харчування, окрім картоплі та хлібопродуктів. Скоротилось споживання м'яса та молокопродуктів, фруктів та ягід. Внаслідок цього у домашніх господарствах збільшується вживання вуглеводів, адже такі продукти як правило дешевші. Це пов'язано з нерівномірним і різким зростанням цін на продукти харчування. Таким чином, система харчування вітчизняних домогосподарств вуглеводна, тоді у більшості розвинених країн світу переважає білково-вітамінний раціон харчування. У результаті в Україні фактичні обсяги споживання продуктів харчування відстають від науково обґрунтованих норм (табл. 3.16). Дані таблиці свідчать про те, що упродовж 2005-2009 років найбільше відставання від норм було при споживанні домогосподарствами риби та морепродуктів (найнижчим це відношення було у 2005 році і складало 0,42), фруктів та ягід (у 2006 році – 0,36). При цьому обсяги споживання картоплі, хлібу, цукру та олії протягом цього періоду перевищували норми споживання. Протягом досліджуваного періоду найнижчим співвідношення фактичного споживання до норми було для риби та морепродуктів (в середньому 0,59) та фруктів і ягід (в середньому 0,52); а найвищим – цукру, олії та картоплі (1,4, 1,32, 1,45 відповідно).

Таблиця 3.16

Коефіцієнт задоволення потреб українських домогосподарств у продуктах харчування

	2005	2006	2007	2008	2009
	Відношення фактичного споживання до норми*				
м'ясо і м'ясопродукти	0,73	0,73	0,73	0,68	0,73
молоко і молочні продукти	0,61	0,60	0,56	0,58	0,64
яйця, шт.	0,63	0,66	0,67	0,73	0,85
риба і морепродукти	0,42	0,52	0,60	0,78	0,84
Цукор	1,24	1,28	1,43	1,55	1,40
Олія	1,17	1,27	1,32	1,41	1,51
Картопля	1,44	1,37	1,50	1,55	1,48
овочі та баштанні	0,88	0,90	0,96	0,98	1,01
фрукти, ягоди,	0,46	0,36	0,47	0,42	0,47
Хлібопродукти	1,34	1,30	1,33	1,39	1,40

Примітка: Обчислено за: [159; 201]

*норми споживання продуктів харчування – мінімальні на кризовий період, розраховані НДІ гігієни харчування України

Таким чином, проведені оцінки дозволили не лише виявити найбільш вузькі місця у співвідношенні «споживання – заощадження», але й також у формуванні споживчих витрат. Стосовно другого, то до них слід віднести: суттєві відмінності між рівнем споживчих витрат найбідніших і найбагатших домашніх господарств; деформація структури споживчих витрат в бік вуглеводно насиченої системи харчування; зростання витрат на продовольчі товари у сумарній структурі споживчих витрат домогосподарств; зростання загрози переміщення у найбіднішу децильну групу для багатодітних домогосподарств; відставання фактичних рівнів споживання продовольчих товарів від науково-обґрунтованих норм.

Зазначене вимагає оптимізації структури споживчих витрат виходячи з: позицій зміни сукупного доходу на одне домогосподарство; максимального досягнення науково-обґрунтованих норм харчування; приведення рівня споживання домогосподарств з дітьми до середніх показників споживання; зниження розриву між рівнями споживання найбідніших та найбагатших децильних груп.

Структурно-логічну модель розв'язання завдань оптимізації структури споживчих витрат домогосподарств можна представити як послідовність реалізації системних заходів держави, спрямованих на зниження рівня диференціації населення та подолання бідності, підвищення рівня життя та досягнення відповідного рівня добробуту. Така модель передбачає поєднання завдань оптимізації з механізмами регулювання, наявними ресурсами та можливостями їх забезпечити, з очікуваними результатами реалізації прийнятих рішень та рівнем досягнення поставлених цілей (рис. 3.7).

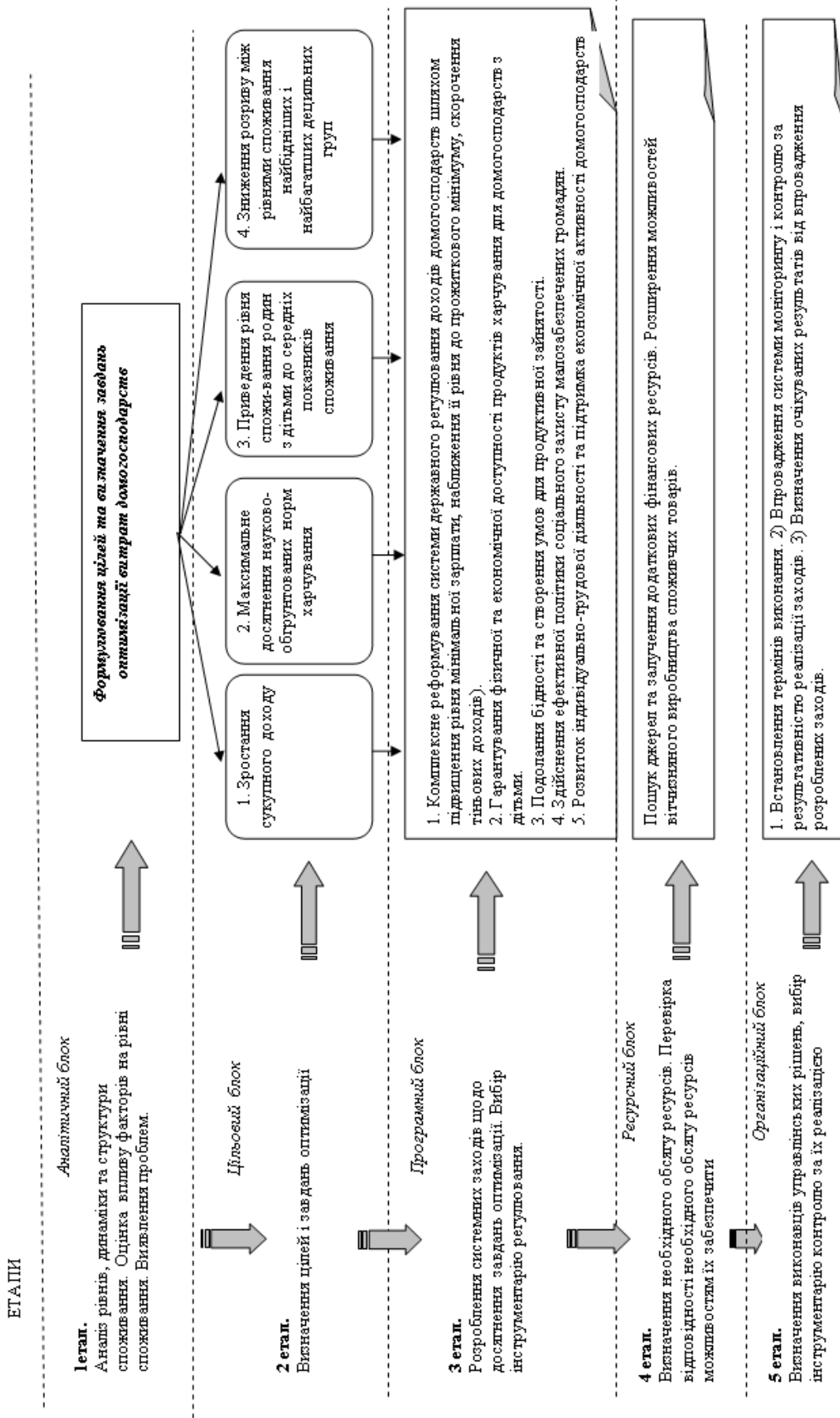

Рис. 3.7. Пропонована структурно логічна модель розв'язання завдань оптимізації структури споживчих витрат домогосподарств

Пропонована структурно-логічна модель включає п'ять основних етапів розв'язання поставленої проблеми:

- 1) аналіз рівнів, динаміки та структури споживання, оцінка впливу факторів на рівні споживання, виявлення проблем;
- 2) визначення цілей і завдань оптимізації;
- 3) розроблення системних заходів щодо досягнення завдань оптимізації. Вибір інструментарію регулювання;
- 4) визначення необхідного обсягу ресурсів, перевірка відповідності необхідного обсягу ресурсів можливостям їх забезпечити;
- 5) визначення виконавців управлінських рішень, вибір інструментарію контролю за їх реалізацією

Погіршення рівня життя більшості вітчизняних домогосподарств упродовж 2006-2009 років визначило їх заощаджувальну поведінку. Сектор домашніх господарств в основному здійснює два види заощаджень: готівкові заощадження та банківські депозити у гривнях чи в іноземній валюті [158].

Також домогосподарства вкладають свої заощадження у цінні папери та різноманітні страхові фонди. Будь-яка форма заощаджень дозволяє отримати різний рівень доходу та пов'язана з певними ризиками для домогосподарств. У цій ситуації перед домогосподарствами постає завдання обрати вигідний для себе напрямок здійснення заощаджень, для того, щоб отримати високі прибутки з невеликими ризиками. Діяльність фінансових установ, що залучають заощадження домогосподарств, направлена на досягнення максимальних доходів за рахунок наданих послуг. Досить відчутний у цій сфері і державний вплив. Адже держава покликана забезпечити оптимальні умови для залучення заощаджень сектору домашніх господарств у розвиток національної економіки.

Вітчизняні домогосподарства здебільшого вдаються до готівкових заощаджень, завдяки їх ліквідності. Також це пояснюється тим, що ця форма заощаджень запобігає значній кількості ризиків: втрат від банкрутства фінансових установ, валютних коливань, зниження вартості цінних паперів, кризових явищ в економіці. Водночас, готівковим заощадженням властива низка недоліків: по-перше, вони не дозволяють домогосподарствам отримувати

прибуток; по-друге, внаслідок інфляційних процесів заощадження знецінюються; по-третє, втрачається можливість їх залучення як інвестицій у розвиток національної економіки.

Основними проблемами, які необхідно розв'язати з метою підвищення ролі заощаджень домогосподарств є: 1) відновлення довіри населення до банків, яка б дозволила заощадження домогосподарств, що вкладаються в банківські установи, перетворити на інвестиції, адже більшість кредитів видається на незначний період часу і поточні витрати; 2) Покращення структури фінансових ресурсів вітчизняних домашніх господарств. Домогосподарства України направляють свої заощадження на банківські депозити або кредитування житла, тоді як у Європі – на придбання цінних паперів, страхові вклади; 3) розвиток фондового ринку та ринкового середовища в орієнтації до залучення заощаджень населення.

Отже, низький рівень сукупних ресурсів переважної кількості вітчизняних домогосподарств впливає на характер їх поведінки на споживчому ринку та кількість заощаджень. За європейськими стандартами, належний рівень життя домогосподарств підтверджується вагомою часткою заощаджень у їх загальних ресурсах. У нашій державі дуже мало домогосподарств мають кількість заощаджень відповідну міжнародним нормам.

Висновки до розділу III

1. Прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств, дозволяє на основі аналітичних висновків, прогнозних оцінок та припущень, змодельованих сценаріїв розвитку вносити зміни і корективи у сформовану державну політику або ж виробляти альтернативні варіанти її реалізації. Разом з тим, прогнозування дає змогу сформувавши моделі поведінки сектору домашніх господарств в умовах мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища, визначати шляхи досягнення бажаних результатів його функціонування, оптимально вирішувати завдання підвищення рівня та якості життя членів домогосподарств.

2. Для вирішення завдань удосконалення механізму їх організаційно-економічного розвитку, необхідною є оцінка прогностичної інформації, отриманої за результатами прогнозування та моделювання, а саме: 1) динаміки розвитку сектора домашніх господарств у СНР, зокрема за такими параметрами, як: обсяги випуску товарів і надання послуг; створення валової доданої вартості; оплата праці найманих працівників; сплата податків, пов'язаних з виробництвом; обсяги державних субсидій; отримані валовий змішаний та валовий наявний доходи; обсяги кінцевих споживчих витрат; валові та чисті заощадження; 2) причинно-наслідкових зв'язків, які обумовили складені у минулому тенденції у формуванні сукупних ресурсів домашніх господарств, та виявлення їх впливу на динаміку ВВП і економічне зростання; 3) структурних співвідношень в сукупних доходах і видатках домашніх господарств, що дозволить зробити висновки щодо формування найбільш оптимальної або доцільної за певних умов (приміром, рівня економічного розвитку, системи оподаткування, політики доходів, рівня зайнятості, інструментів соціального захисту, підтримки підприємництва) структури доходів і видатків, яка б відповідала європейським стандартам.

3. Оцінка участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні показує, що основним гальмівним чинником його ефективного функціонування є відсутність системної підтримки з боку державних органів та нерозвиненість інститутів, які сприяють розвитку домашнього підприємництва. Це, в першу чергу, проявляється у недосконалості обслуговуючої інфраструктури, незначних обсягах та можливостях кредитування, правовій невизначеності, неефективності діяльності гарантійних, страхових та інвестиційних компаній, низькій питомій вазі операцій фінансового лізингу, що є серйозним бар'єром на шляху повноцінного розвитку домогосподарств. Подальше підвищення ефективності механізмів регулювання діяльності домогосподарств, що мають товарний характер виробництва, можливе через підвищення дієвості державної підтримки цього сегменту економіки: шляхом виділення державних субсидій на реалізацію регіональних програм розвитку суб'єктів мікробізнесу; селекційної підтримку економічно сильних домогосподарств, що дозволить перейти від політики загального протекціонізму до

точкового фінансування перспективних форм господарювання; забезпечення правової захищеності зайнятих у сфері домашнього підприємництва; оптимізації оподаткування; розв'язання проблем регулювання відносин власності на землю; якісного розвитку фінансової інфраструктури, що передбачає створення мережі кооперативних банків, кредитних спілок, лізингових та страхових інституцій. Система кредитування економічно сильних домогосподарств, повинна бути гнучкою, з широким діапазоном фінансових важелів впливу, що передбачає застосування пільгового кредитування, зниження ставок по кредиту, переорієнтацію кредитної політики із короткотермінової на довготермінову, розвиток іпотечного кредитування.

4. Окрім системи механізмів, спрямованих, на активізацію участі сектору домашніх господарств у суспільному відтворенні, на підтримку життєдіяльності домогосподарств в політиці розвитку домогосподарств мають бути задіяні механізми, спрямовані на оптимізацію їх споживчих витрат та заощаджень. Поведений аналіз факторів, які впливають на рівень заощаджень домогосподарств, свідчить про те, що їх обсяги та динаміка залежать передусім, від темпів приросту наявних доходів та наявних готівкових коштів в обігу поза банками, або неорганізованих заощаджень. Тому, має суттєво підвищитись роль державних органів в стимулюванні та посиленні мотивації домогосподарств до заощаджень. Серед таких напрямків можна запропонувати: підвищення фінансового потенціалу домогосподарств шляхом: активізації їхньої економічної поведінки; посилення стимулюючої функції податків; розширення легальних джерел додаткових доходів; підтримки підприємницької діяльності; реалізації механізмів соціального захисту населення; повернення довіри домогосподарств до фінансового сектору економіки, управління ризиками та мінімізацію трансакційних витрат в умовах кризи та нестабільності економічного розвитку; розвиток системи страхування заощаджень та гарантування збереження вкладів; створення мотиваційних передумов до заощадження.

5. Структурно-логічну модель розв'язання завдань оптимізації структури споживчих витрат домогосподарств можна представити як послідовність

реалізації системних заходів держави, спрямованих на зниження рівня диференціації населення та подолання бідності, підвищення рівня життя та досягнення відповідного рівня добробуту. Така модель передбачає поєднання завдань оптимізації з механізмами регулювання, наявними ресурсами та можливостями їх забезпечити, з очікуваними результатами реалізації прийнятих рішень та рівнем досягнення поставлених цілей і включає: 1) аналіз рівнів, динаміки та структури споживання, оцінка впливу факторів на рівні споживання, виявлення проблем; 2) визначення цілей і завдань оптимізації; 3) розроблення системних заходів щодо досягнення завдань оптимізації. Вибір інструментарію регулювання; 4) визначення необхідного обсягу ресурсів, перевірка відповідності необхідного обсягу ресурсів можливостям їх забезпечити; 5) визначення виконавців управлінських рішень, вибір інструментарію контролю за їх реалізацією.

Основні положення розділу висвітлені у працях [129, 130, 226, 227]

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та визначено напрямки розв'язання наукової проблеми з обґрунтування організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств, розроблено практичні рекомендації щодо підвищення його ефективності. Результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

1. Сектор домашніх господарств – сукупність інституційних одиниць (домогосподарств), які крім реалізації традиційних функцій споживання, заощадження, інвестування, відтворення населення, виступають власниками і постачальниками економічних ресурсів. Володіючи факторами виробництва, значна частина домогосподарств здійснює господарську діяльність, тобто продукує товари та надає послуги як самостійний виробник. Сектор домашніх господарств як одна з основних складових економічної системи, перебуває у постійних взаємозв'язках з державним та іншими секторами економіки. Така співпраця базується на взаємній рівності зусиль, чіткості, прозорості та узгодженості рішень і дій, доступності до інформації.

2. Організаційно-економічний механізм розвитку сектора домашніх господарств визначається характером економічної системи, рівнем розвитку ринкових відносин і представляє собою складну систему взаємодії домогосподарств як інституційних одиниць між собою, сектору домашніх господарств з інституційним середовищем інших секторів економіки, в тому числі з сектором державного управління, сукупність елементів організаційної структури та елементів функціональної структури, які у поєднанні дозволяють забезпечити динамізм цього розвитку та досягнення цілей домогосподарствами.

3. Проведений макро- та мікроекономічний аналіз засвідчив, що вклад сектору домашніх господарств у процеси виробництва, розподілу та перерозподілу доходів, споживання і заощадження у національній економіці постійно збільшується, попри однозначну тенденцію до зменшення кількості домогосподарств, зменшення їх середнього розміру, активізацію виїзду за кордон.

Це обумовлено активізацією виробничої функції домогосподарств, яка частково носить неформальний характер. Водночас, більш важливою функцією сектору домашніх господарств залишається не виробництво, а пропозиція факторів виробництва на відповідних ринках, диверсифікація діяльності з метою отримання різного виду прибутків за умов невизначеності інституційного середовища. Характерною є більша концентрація наявних доходів у секторі домашніх господарств ніж у секторі фінансових та нефінансових корпорацій, що супроводжується більш високим темпом зростання споживчого попиту над темпом інвестиційного попиту та тенденцією до формування споживчої моделі розвитку.

4. Діагностика чинного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств засвідчила, що ринкові перетворення відкрили нові способи залучення домогосподарств до системи ринкових відносин, проте, невідповідність кількісних та якісних показників завадила значній частині домогосподарств стати повноправними учасниками економічного кругообігу. Внаслідок низького ресурсного потенціалу домогосподарств, нееквівалентності обміну у системі національної економіки, несформованості інституційного середовища відбулося викривлення функцій домогосподарств на макрорівні. Обмеження їх участі у суспільному відтворенні спричинило макроекономічні деформації в економічній системі. Посилюється та наповнюється новим змістом внутрішня виробнича функція домогосподарств (спрямованість на виживання), що стала неактуальною у європейських країнах, однак, послаблюється їх відтворювальний, споживчий, заощаджувальний потенціал та зовнішня виробнича функція, що порушує дію класичних механізмів забезпечення макроекономічної рівноваги.

5. Аналіз проблем чинного організаційно-економічного механізму розвитку сектору домашніх господарств засвідчив, що для забезпечення ефективного розвитку даного сектору необхідними є: створення певних умов для самозабезпечення домогосподарств – розвитку підсобного господарства, сімейного бізнесу, підприємництва; подальша активізація виробничої функції –

виробництва продуктів харчування в середині домогосподарств, диверсифікації трудової діяльності; стимулювання виробничої діяльності та пропозиції факторів виробництва на відповідних ринках; упередження активізації трудової міграції населення (особливо нелегальної); забезпечення умов ринкового регулювання розвитку домогосподарств у зв'язку із активізацією їх участі у формуванні конкурентного середовища на ринку споживчих товарів та послуг.

6. Оцінка інституційного забезпечення організаційно-економічного механізму розвитку сектору домогосподарств свідчить про загальну інституційну незбалансованість національної економічної системи, що, закономірно обмежує здатність сектора домашніх господарств до довгострокової економічної поведінки, породжує стрибки споживчих переваг і очікувань, що порушують макроекономічні пропорції. Основними проблемами інституційного забезпечення визначені: високий ступінь нестабільності соціального середовища, недостатня узгодженість центрів функціональної відповідальності між державними органами, інститутами ринкової інфраструктури та громадськими організаціями у питаннях підтримки сектору домашніх господарств, наявність нових інституційно-правових змін, які не є оптимальними та легітимними для значної частки сектору домашніх господарств, нестабільність правил господарської діяльності, які часто порушуються, інституціоналізація неформальних і правових типів соціальної взаємодії, недосконалість економічних регуляторів розвитку домогосподарств, недостатнє інформаційне забезпечення процесів прийняття управлінських рішень щодо підтримки домогосподарств, нерозвиненість інститутів, які сприяють розвитку домашнього підприємництва. Для розв'язання даних проблем у дисертації внесена низка пропозицій щодо удосконалення економічного механізму регулювання сектору домашніх господарств, механізму взаємодії державних органів, громадських організацій та інститутів ринкової інфраструктури, інформаційного, зокрема, статистичного забезпечення.

7. Прогнозування та моделювання розвитку сектору домашніх господарств, дозволило на основі аналітичних висновків, прогнозних оцінок та припущень, змодельованих сценаріїв розвитку внести пропозиції щодо активізації сектору

домашніх господарств у суспільному відтворенні, удосконалення державної підтримки, оптимізації споживання та заощадження.

8. Обґрунтовано доцільність підвищення дієвості державної підтримки домогосподарств, що мають товарний характер виробництва, шляхом виділення державних субсидій на реалізацію регіональних програм розвитку суб'єктів мікробізнесу; селективної підтримки економічно сильних домогосподарств, що дозволить перейти від політики загального протекціонізму до точкового фінансування перспективних форм господарювання; забезпечення правової захищеності зайнятих у сфері домашнього підприємництва; оптимізації оподаткування; розв'язання проблем регулювання відносин власності на землю; якісного розвитку фінансової інфраструктури, що передбачає створення мережі кооперативних банків, кредитних спілок, лізингових та страхових інституцій. Реалізація запропонованих заходів у цьому напрямі та пропозицій автора щодо стимулювання заощаджень домогосподарств дозволить посилити роль сектору домашніх господарств на фінансових ринках, у інвестиційному процесі, підвищить їх конкурентоздатність на ринках товарів і послуг, розширить сукупний попит і сукупну пропозицію.

9. Виявлені деформації у структурі споживчих витрат обумовили необхідність розв'язання проблеми їх оптимізації. Розроблена структурно-логічна модель розв'язку даного завдання представлена як послідовність реалізації системних заходів держави, спрямованих на зниження рівня диференціації населення та подолання бідності, підвищення рівня життя та досягнення відповідного рівня добробуту. Така модель передбачає поєднання завдань оптимізації з механізмами регулювання, наявними ресурсами та можливостями їх забезпечення, з очікуваними результатами реалізації прийнятих рішень та рівнем досягнення поставлених цілей.

Додаток А

Таблиця А

Рахунки інституційних секторів економіки (рахунок виробництва)

	Сектор нефінансових корпорацій	Сектор фінансових корпорацій	Сектор загального державного управління	Сектор домашніх господарств	Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	Оплата послуг фінансових посередників	Уся економіка
2003							
Випуск	463682	14901	51663	68965	4493		603704
Проміжне споживання	304411	5620	16500	31394	1282	4280	363487
Валова додана вартість	159271	9281	35163	37571	3211	-4280	240217
Чиста додана вартість	129007	8628	28533	37093	2351	-4280	201330
2006							
Випуск	770401	29740	83900	106862	4727		995630
Проміжне споживання	513849	10123	27057	46496	2102	7402	607029
Валова додана вартість	256552	19617	56843	60366	2625	-7402	388601
Чиста додана вартість	217046	18274	48476	59803	1859	-7402	338056
2009							
Випуск	1555141	91481	179921	238372	7257		2072172
Проміжне споживання	1032278	23372	55099	97598	3111	36538	1247996
Валова додана вартість	522863	68109	124822	140774	4146	-36538	824176
Чиста додана вартість	451002	64698	114782	139318	3000	-36538	736262

Додаток Б

Таблиця Б

Рахунки інституційних секторів економіки (рахунок утворення доходу)

	Сектор нефінансових корпорацій	Сектор фінансових корпорацій	Сектор загального державного управління	Сектор домашніх господарств	Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	Оплата послуг фінансових посередників	Національна економіка
2003							
Оплата праці найманих працівників	88403	2918	28494	81	2292		122188
Інші податки, пов'язані з виробництвом	5051	156	39	767	59		6072
Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	-2867			-85			-2952
Валовий прибуток, змішаний дохід	68684	6207	6630	36808	860	-4280	114909
Чистий прибуток, змішаний дохід	38420	5554		36330		-4280	76024
2006							
Оплата праці найманих працівників	156348	9654	48414	423	1761		216600
Інші податки, пов'язані з виробництвом	6815	494	62	1125	98		8594
Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	-5219			-149			-5368
Валовий прибуток, змішаний дохід	98608	9469	8367	58967	766	-7402	168775
Чистий прибуток, змішаний дохід	59102	8126		58404		-7402	118230
2009							
Оплата праці найманих працівників	320801	25832	114653	6433	2745		470464
Інші податки, пов'язані з виробництвом	12960	901	129	1929	255		16174
Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	-23089			-183			-23272
Валовий прибуток, змішаний дохід	212191	41376	10040	132595	1146	-36538	360810
Чистий прибуток, змішаний дохід	140330	37965		131139		-36538	272896

Додаток В

Таблиця В

Рахунки інституційних секторів економіки (рахунок використання наявного доходу)

	Сектор нефінансових корпорацій	Сектор фінансових корпорацій	Сектор загального державного управління	Сектор домашніх господарств	Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	Оплата послуг фінансових посередників	Уся економіка
2003							
Валовий наявний дохід	36432	6124	65691	163056	4651		275954
Кінцеві споживчі витрати			50830	146301	4493		201624
індивідуальні			29936	146301	4493		180730
колективні			20894				20894
Валове заощадження	36432	6124	14861	16755	158		74330
Чисте заощадження	6168	5471	8231	16277	-702		35445
2006							
Валовий наявний дохід	41387	12308	93487	298838	5221		451241
Кінцеві споживчі витрати			80528	252624	4727		337879
індивідуальні			49418	252624	4727		306769
колективні			31110				31110
Валове заощадження	41387	12308	12959	46214	494		113362
Чисте заощадження	1881	10965	4592	45651	-272		62817
2009							
Валовий наявний дохід	77986	43192	191416	635949	7832		956375
Кінцеві споживчі витрати			169163	582482	7257		758902
індивідуальні			105879	582482	7257		695618
колективні			63284				63284
Валове заощадження	77986	43192	22253	53467	575		197473
Чисте заощадження	6125	39781	12213	52011	-571		109559

Додаток Д

Динаміка частки сектору домашніх господарств у національній економіці за 1999-2009 роки

Показники	Роки									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ВВП	130442	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	948056
Рахунок виробництва										
Випуск всього, млн.грн	276246	373893	460520	504008	603704	809988	995630	1182179	1565055	2072172
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	31819	47306	33965	62310	68965	81693	106862	133035	174185	238372
частка сектору домашніх господарств, %	11,52	12,65	7,38	12,36	11,42	10,09	10,73	11,25	11,13	11,50
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	24,39	27,82	16,63	27,59	25,80	23,67	24,21	24,45	24,17	25,14
Проміжне споживання всього, млн.грн	167781	229631	280030	302814	363487	496942	607029	708056	930261	1247996
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	13693	21795	11651	27698	31394	36423	46496	58576	72163	97598
частка сектору домашніх господарств, %	8,16	9,49	4,16	9,15	8,64	7,33	7,66	8,27	7,76	7,82
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	10,50	12,82	5,71	12,27	11,74	10,55	10,53	10,76	10,01	10,29
Валова додана вартість всього, млн.грн	108465	144262	180490	201194	240217	313046	388601	474123	634794	824176
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	18126	25511	22314	34612	37571	45270	60366	74459	102022	140774
частка сектору домашніх господарств, %	16,71	17,68	12,36	17,20	15,64	14,46	15,53	15,70	16,07	17,08
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	13,90	15,00	10,93	15,33	14,05	13,12	13,67	13,68	14,16	14,85
Споживання основного капіталу всього, млн.грн	-23230	-30223	-34303	-36160	-38885	-46576	-50545	-58265	-73071	-87914
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	-404	-362	-5517	-438	-478	-550	-563	-446	-718	-1146
частка сектору домашніх господарств, %	1,74	1,20	16,08	1,21	1,23	1,18	1,11	0,77	0,98	1,30
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	-0,31	-0,21	-2,70	-0,19	-0,18	-0,16	-0,13	-0,08	-0,10	-0,12
Чиста додана вартість всього, млн.грн	85235	114039	146187	165034	201330	266470	338056	415858	561723	736262
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	17722	25149	1797	34174	37093	44720	59803	73993	101304	139318
частка сектору домашніх господарств, %	20,79	22,05	1,23	20,71	18,42	16,78	17,69	17,79	18,03	18,92
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	13,59	14,79	0,88	15,13	13,87	12,96	13,55	13,60	14,06	14,70
Рахунок утворення доходу										
Валова додана вартість всього, млн.грн	108465	1444262	180490	201194	240217	313046	388601	474123	634794	824176
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	14250	25511	30622	34612	37571	45270	60366	74459	102022	140774
частка сектору домашніх господарств, %	13,14	1,77	16,97	17,20	15,64	14,46	15,53	15,70	16,07	17,08
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	10,92	15,00	15,00	15,33	14,05	13,12	13,67	13,68	14,16	14,85
Оплата праці найманих працівників всього, млн.грн	57838	71930	86440	103117	122188	157450	216600	268631	351936	470464
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	10866	-	203	72	81	79	423	3632	4721	6433
частка сектору домашніх господарств, %	18,79	-	0,23	0,07	0,07	0,05	0,20	1,35	1,34	1,37
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	8,33	-	0,10	0,03	0,03	0,02	0,10	0,67	0,66	0,68

Інші податки, пов'язані з виробництвом всього, млн.грн	3461	4369	5660	5280	6072	6896	8594	10759	13018	16174
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	87	453	517	622	767	925	1125	1260	1476	1929
частка сектору домашніх господарств, %	2,51	10,37	9,13	11,78	12,63	13,41	13,09	11,71	11,34	11,93
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	0,07	0,27	0,25	0,28	0,29	0,27	0,25	0,23	0,20	0,20
Інші субсидії, пов'язані з виробництвом всього, млн.грн	-2463	-1654	-2096	-2257	-2952	-3800	-5368	-7303	-11114	-23272
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	-	-	-26	-60	-85	-112	-149	-85	-96	-183
частка сектору домашніх господарств, %	-	-	1,24	2,66	2,88	2,95	2,78	1,16	0,86	0,79
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	-	-	-0,01	-0,03	-0,03	-0,03	-0,03	-0,02	-0,01	-0,02
Валовий прибуток, змішаний дохід всього, млн.грн	49629	69617	90486	95054	114909	152500	168775	202036	280954	360810
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	3297	25058	29928	33978	36808	44378	58967	69652	95921	132595
частка сектору домашніх господарств, %	6,64	35,99	33,07	35,75	32,03	29,10	34,94	34,48	34,14	36,75
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	2,53	14,73	14,66	15,05	13,77	12,86	13,36	12,80	13,31	13,99
Чистий прибуток, змішаний дохід всього, млн.грн	26399	39394	56183	58894	76024	105924	118230	143771	207883	272896
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	0	24696	29518	33540	36330	43828	58404	69186	95203	131139
частка сектору домашніх господарств, %	0,00	62,69	52,54	56,95	47,79	41,38	49,40	48,12	45,80	48,05
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	0,00	14,52	14,46	14,85	13,59	12,70	13,23	12,71	13,21	13,83
Рахунок використання наявного доходу										
Валовий наявний дохід всього, млн.грн	129835	169878	208592	232957	275954	355364	451241	551886	735798	956375
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	72791	96971	119458	142056	163056	212583	298838	364052	471671	635949
частка сектору домашніх господарств, %	56,06	57,08	57,27	60,98	59,09	59,82	66,23	65,97	64,10	66,50
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	55,80	57,02	58,50	62,91	60,99	61,60	67,69	66,90	65,44	67,08
Кінцеві споживчі витрати всього, млн.грн	100481	127982	156344	170325	201624	246113	337879	424906	558581	758902
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	71310	92406	112260	124560	146301	180956	252624	319383	423174	582482
частка сектору домашніх господарств, %	70,97	72,20	71,80	73,13	72,56	73,53	74,77	75,17	75,76	76,75
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	54,67	54,33	54,98	55,16	54,72	52,43	57,23	58,69	58,71	61,44
Валове заощадження всього, млн.грн	29354	41896	52248	62632	74330	109251	113362	126980	177217	197473
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	1481	4565	7198	17496	16755	31627	46214	44669	48497	53467
частка сектору домашніх господарств, %	5,05	10,90	13,78	27,93	22,54	28,95	40,77	35,18	27,37	27,08
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	1,14	2,68	3,53	7,75	6,27	9,16	10,47	8,21	6,73	5,64
Чисте заощадження всього, млн.грн	6124	11673	17945	26472	35445	62675	62817	68715	104146	109559
в т.ч. сектору домашніх господарств, млн.грн	1077	4203	6788	17058	16277	31077	45651	44203	47779	52011
частка сектору домашніх господарств, %	17,59	36,01	37,83	64,44	45,92	49,58	72,67	64,33	45,88	47,47
частка домогосподарств по відношенню до ВВП	0,83	2,47	3,32	7,55	6,09	9,00	10,34	8,12	6,63	5,49

Додаток Е
Таблиця Е

Структура сукупних ресурсів домогосподарств

Показники	Роки	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне господарство, грн		332,0	422,9	520,8	608,1	708,6	911,8	1321,4	1611,7	2012,1	2892,8	3015,3
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, грн												
Грошові доходи		211,82	287,99	395,29	486,48	574,67	775,94	1141,69	1411,85	1790,77	2542,77	2668,54
- оплата праці		113,21	156,90	212,49	260,27	318,16	412,13	607,84	780,06	1018,12	1429,04	1444,33
- доходи від підприємницької діяльності		8,63	10,15	16,14	19,46	24,09	40,12	64,75	74,14	104,63	153,32	153,78
- доходи від продажу с/г продукції		12,62	22,41	28,64	30,41	38,26	43,77	60,78	61,24	72,44	95,46	87,44
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою		53,78	67,24	93,74	124,05	130,38	202,42	317,14	381,97	462,78	668,24	783,98
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи		23,57	31,29	43,75	52,30	63,77	77,50	91,18	114,43	132,80	196,71	199,01
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та від самозаготівель		76,36	72,32	68,22	62,63	67,32	63,83	79,28	87,03	96,58	115,71	138,70
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива		12,28	12,26	13,02	12,16	9,92	8,21	6,61	9,67	14,08	14,46	18,09
Пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, на купівлю ліків, лікування, зубопротезування тощо, на оплату послуг зв'язку, транспорту		2,99	3,81	3,65	4,26	7,09	8,21	7,93	9,67	10,06	14,46	18,09
Інші надходження		28,55	46,52	41,14	42,57	49,60	55,62	85,89	93,48	100,61	205,39	171,87

Додаток Є
Таблиця Є

Структура сукупних витрат домогосподарств

Роки	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Показник											
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	426,5	541,3	607,0	658,3	736,8	903,5	1229,4	1442,8	1722,0	2590,4	2754,1
Структура сукупних витрат домогосподарств, грн											
Споживчі сукупні витрати	412,00	505,03	568,76	610,90	687,43	836,64	1119,98	1305,73	1549,80	2232,92	2418,10
продукти харчування та безалкогольні напої	278,08	351,30	379,98	389,06	431,76	519,51	695,84	767,57	885,11	1248,57	1377,05
алкогольні напої, тютюнові вироби	12,37	16,24	17,00	17,12	20,63	25,30	35,65	37,51	44,77	56,99	88,13
непродовольчі товари та послуги	121,55	137,49	171,78	204,73	235,04	291,83	388,49	500,65	619,92	909,23	952,92
в тому числі:											
одяг і взуття	x	x	x	35,55	39,05	51,50	70,08	83,68	101,60	152,83	154,23
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	x	x	x	69,12	76,63	87,64	104,50	138,51	187,70	235,73	258,89
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	x	x	x	11,19	14,74	20,78	31,96	40,40	49,94	72,53	63,34
охорона здоров'я	x	x	x	19,75	20,63	25,30	30,74	36,07	43,05	69,94	85,38
транспорт	x	x	x	19,75	24,31	27,11	36,88	53,38	58,55	103,62	104,66
зв'язок	x	x	x	8,56	11,05	16,26	25,82	37,51	44,77	59,58	68,85
відпочинок і культура	x	x	x	12,51	16,95	21,68	31,96	34,63	41,33	64,76	49,57
освіта	x	x	x	7,90	8,10	11,75	13,52	20,20	22,39	33,68	35,80
ресторани і готелі	x	x	x	7,24	10,32	14,46	20,90	31,74	39,61	62,17	68,85
різні товари і послуги	x	x	x	13,17	13,26	15,36	22,13	24,53	31,00	54,40	63,34
Неспоживчі сукупні витрати	14,50	36,27	38,24	47,40	49,37	66,86	109,42	137,07	172,20	357,48	336,00
оплата житла, комунальних продуктів та послуг	36,68	37,35	54,63	60,56	64,10	69,57	78,68	102,44	146,37	170,97	212,07

Додаток Ж

Таблиця Ж

Оцінка домашніми господарствами України доступності суспільних благ у 2009 році, %

Домогосподарства	Частка домогосподарств, які потерпали від позбавлення суспільних благ	Частка домогосподарств, які потерпали від позбавлення суспільних благ	
		міських	сільських
Позбавлення суспільних благ			
Житлові умови			
Відсутність			
житла у нормальному стані (наявне житло потребує капітального ремонту)	15,1	15,1	15,2
окремого житла (окремої квартири, індивідуального будинку)	7,7	9,0	4,7
окремого помешкання (включаючи кімнату в комунальній квартирі, гуртожитку, частину індивідуального будинку тощо)	3,2	3,5	2,7
водогону в житлі нестача коштів для його проведення	20,8	10,0	44,7
туалету зі зливом всередині житла і недостатність коштів для його встановлення	24,7	13,9	48,5
неможливість			
підтримування достатньо теплої температури у своєму протязом опалювального сезону	16,6	15,2	19,5
своєчасної та в повному обсязі оплати рахунків за житло та необхідні послуги з його утримання	15,8	17,4	12,2
здійснення за потребою термінового ремонту житла (сантехніки, даху, електропроводки тощо)	25,7	26,0	25,1
наявність житлової площі, що не перевищує			
5 кв.м. на особу	4,7	5,4	3,1
7,5 кв.м. на особу	8,9	10,5	5,2
Охорона здоров'я			
нестача коштів для оплати необхідних			
послуг невідкладної платної медичної допомоги, якщо послуги не на безоплатній основі	23,3	22,1	25,9
послуг лікаря (крім стоматолога) у медичному закладі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі), аналізів, обстежень, процедур, призначених лікарем	24,1	24,1	24,2
ліків та медичного приладдя, призначених лікарем	23,4	23,1	24,1
стоматологічних послуг з використанням недорогих матеріалів (крім зубопротезування)	21,1	21,4	20,4
лікування в стаціонарі без проведення хірургічної операції (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі) або життєво необхідної хірургічної операції та подальшого лікування в стаціонарі (за відсутністю таких послуг на безоплатній основі)	26,8	27,3	25,5
Освіта			
недостатність коштів для			
отримання будь-якої професійної освіти	4,3	4,3	4,3
того, щоб дитина отримала неповну середню освіту, адже змушена рано розпочати працювати	1,7	1,7	1,7
того, щоб дитина після отримання неповної середньої освіти продовжувала навчатися, а не була змушена працювати	3,0	3,0	3,0

Відпочинок та дозвілля			
неможливість			
сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їх житлі, щонайменше один тиждень на рік	34,0	35,1	31,5
придбання квитків у кінотеатри (театри тощо) 1–2 рази на рік	13,3	13,9	12,0
Інші блага			
неможливість			
оплати необхідних недорогих побутових послуг (послуг перукарень, пралень, хімчистки, ремонту одягу, взуття та техніки тощо)	11,0	10,5	11,9
здійснення заощаджень для придбання необхідних товарів (отримання послуг)	47,9	49,4	44,4
відсутність			
можливості отримання допомоги соціальних працівників або послуг соціальних служб	7,8	5,9	12,0
у користуванні навіть невеликої земельної ділянки для сільськогосподарського використання площею до 10 соток	3,9	5,2	1,1
Розвиток інфраструктури			
відсутність поблизу житла об'єктів роздрібної торгівлі	9,7	4,0	11,9
відсутність у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги (перукарень, хімчистки, ремонту одягу, взуття та побутової техніки тощо)	19,1	5,8	44,4
відсутність поблизу житла відділень зв'язку	13,8	6,6	
відсутність в населеному пункті закладів культури (кінотеатру, театру, музею, бібліотеки, клубу)	12,6	6,5	12,0
відсутність поблизу житла медичної установи (фельдшерсько-акушерського пункту, лікарської амбулаторії, поліклініки тощо), аптеки	18,4	10,1	1,1
незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги	22,9	8,0	
відсутність поблизу житла дошкільних закладів (дитячих садків, ясел)	4,7	2,2	22,5
відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти тощо)	12,6	3,2	48,6
відсутність можливості підключення до стаціонарної телефонної мережі	23,2	15,6	29,8

Примітка: Сформовано на основі [159; 201]

Додаток 3

Таблиця 3

Фактори, які впливають на обсяги і динаміку сукупних ресурсів сектору домогосподарств

	Показник	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Y	Сукупні ресурси домогосподарств, млрд., грн	70,53	89,8	111,14	129,78	149,67	192,59	278,12	336,86	418,70	597,05	618,62
X1	ВВП, млрд.грн	130,44	170,07	204,19	225,81	267,34	345,11	441,45	544,15	720,73	948,06	913,35
X2	Кількість домогосподарств, тис.	17703,8	17694,3	17784,3	17784,3	17601,2	17601,2	17539,4	17417,5	17341,1	17199,0	17096,8
X3	Індекси споживчих цін, % до попер.року	122,7	128,2	112,0	100,8	105,2	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9
X4	Видатки держбюджету, млрд. грн.	34,8	48,1	55,5	60,3	75,8	102,51	142,01	175,51	227,61	312,01	
X5	Середній розмір призначеної місячної пенсії, грн.	60,7	68,9	83,7	122,5	136,6	182,2	316,2	406,8	478,4	751,4	898,4
X6	Фінансовий результат від діяльності підприємств до оподаткування, млн.грн.	-	-	18740,6	13425,3	19643,3	44578,4	64370,8	76253,4	135897,9	8954,2	- 42414,7
X7	Середньомісячна заробітна плата (на одного штатного працівника, грн.)	178	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906
X8	Зайняте населення, тис.осіб	-	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5
X9	Безробітне населення, тис.осіб:	-	2665,8	2455,0	2140,7	2008,0	1906,7	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8

**Динаміка складових сукупних ресурсів домогосподарств і їхні прогностні
обсяги**

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Роки	Прогностні значення
1	2	3	4
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне господарство, грн. Щороку обсяги збільшуються на 276,3 од. або на 25,9%	$y = -352,4 + 276,3t, R = 0,9463$	2009 2010 2011 2012 2013	2963 3239 3515 3792 4068
	$y = e^{5,531+0,2305t}, R = 0,9953$	2009 2010 2011 2012 2013	4012 5051 6361 8009 10080
Грошові доходи Щорічне середнє збільшення становить 253,70 млн. грн., або на 29,85%	$y = -405,1 + 253,7t, R = 0,9517$	2009 2010 2011 2012 2013	2639 2893 3147 3400 3654
	$y = e^{5,134+0,2612t}, R = 0,9970$	2009 2010 2011 2012 2013	3896 5059 6569 8529 11070
Оплата праці Щорічне середнє збільшення становить 140,8 млн. грн., або щороку обсяги збільшуються в 1,3029 рази або на 30,3%	$y = -231,1 + 140,8t, R = 0,9496$	2009 2010 2011 2012 2013	1459 1600 1740 1881 2022
	$y = e^{4,505+0,2646t}, R = 0,9966$	2009 2010 2011 2012 2013	2167 2823 3679 4793 6245
Доходи від підприємницької діяльності Щорічне середнє збільшення становить 15,58 млн. грн. або на 36,88%	$y = -32,65 + 15,58t, R = 0,9421$	2009 2010 2011 2012 2013	154,3 169,9 185,5 201,1 216,6
	$y = e^{1,779+0,3139t}, R = 0,9936$	2009 2010 2011 2012 2013	256,3 350,9 480,2 657,4 899,8

Пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою Щороку обсяги збільшуються на 71,5 млн. грн.. або на 31,97%	$y = -130,3 + 71,5t, R = 0,9448$	2009 2010 2011 2012 2013	727,7 799,2 870,7 942,2 1014
	$y = e^{3,676+0,2774t}, R = 0,9957$	2009 2010 2011 2012 2013	1102 1454 1919 2532 3342
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства та від самозаготівель Щорічне середнє збільшення становить 5,737 млн. грн. або вони зростають на 6,31%	$y = 49,94 + 5,737t, R = 0,7221$	2009 2010 2011 2012 2013	118,8 124,91 130,3 136,0 141,7
	$y = e^{4,036+0,06117t}, R = 0,7226$	2009 2010 2011 2012 2013	117,9 125,4 133,3 141,7 150,6

**Динаміка складових сукупних витрат домогосподарств і їхні прогнози
обсяги**

Показник	Вид залежності та статистичні оцінки, t - часовий інтервал, рік	Роки	Прогнозні значення
1	2	3	4
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн. Щороку обсяги збільшуються на 229,5 млн. грн. або на 20,82%	$y = -139,3 + 229,5t, R = 0,9336$	2009 2010 2011 2012 2013	2614 2844 3073 3303 3532
	$y = e^{5,8+0,1891t}, R = 0,9881$	2009 2010 2011 2012 2013	3193 3857 4660 5630 6802
Споживчі сукупні витрати. Щорічне середнє збільшення становить 197,3 млн. грн., або щороку обсяги збільшуються в 1,1973 рази або на 19,73%	$y = -70,65 + 197,3t, R = 0,9396$	2009 2010 2011 2012 2013	2297 2495 2692 2889 3087
	$y = e^{5,766+0,1801t}, R = 0,9891$	2009 2010 2011 2012 2013	2771 3317 3972 4756 5694
Продукти харчування та безалкогольні напої Щорічне середнє збільшення становить 105,6 млн. грн. або на 17,18%	$y = 31,96 + 105,6t, R = 0,9402$	2009 2010 2011 2012 2013	1300 1405 1511 1617 1722
	$y = e^{5,416+0,1586t}, R = 0,9844$	2009 2010 2011 2012 2013	1509 1769 2072 2429 2846
Непродовольчі товари та послуги Щорічне середнє збільшення становить 84,85 млн. грн. або щороку обсяги збільшуються в 1,2437 рази або на 24,37 %	$y = -95,95 + 84,85t, R = 0,9393$	2009 2010 2011 2012 2013	921,2 1006 1091 1176 1261
	$y = e^{4,474+0,2181t}, R = 0,9442$	2009 2010 2011 2012 2013	1201 1494 1858 2311 2875

Неспоживчі сукупні витрати Щорічне середнє збільшення становить 32,12 млн. грн. Щороку обсяги збільшуються в 1,3412 рази або на 34,12%	$y = -68,57 + 32,12t, R = 0,8881$	2009 2010 2011 2012 2013	316,8 348,9 381,1 413,2 445,3
	$y = e^{2,632+0,2936t}, R = 0,9788$	2009 2010 2011 2012 2013	471,3 632,2 847,9 1137 1526

Додаток М

Сукупні ресурси домог сподарств, млрд., грн.	ВВП, млрд.грн	Кількість домог осподарств, тис.	Видатки держ бюджету, млрд. грн.	Середній розмір призначеної місячної пенсії, грн.	Фінансовий результат від діяльності підприємств одного до оподат кування, млн.грн.	Середнь омісячна заробітна плата (на штатного працівника, грн.)	Зайняте населення, тис.осіб	Безробітне населення, тис.осіб:
70,53	130,44	17703,8	34,8	60,7	12413,1	178	20278,1	2764,3
89,8	170,07	17694,3	48,1	68,9	16720,4	230	20175	2665,8
111,14	204,19	17784,3	55,5	83,7	18740,6	311	19971,5	2455
129,78	225,81	17784,3	60,3	122,5	13425,3	376	20091,2	2140,7
149,67	267,34	17601,2	75,8	136,6	19643,3	462	20163,3	2008
192,59	345,11	17601,2	102,51	182,2	44578,4	590	20295,7	1906,7
278,12	441,45	17539,4	142,01	316,2	64370,8	806	20680	1600,8
336,86	544,15	17417,5	175,51	406,8	76253,4	1041	20730,4	1515
418,7	720,73	17341,1	227,61	478,4	135897,9	1351	20904,7	1417,6
597,05	948,06	17199	312,01	751,4	8954,2	1806	20972,3	1425,1
618,62	913,35	17096,8	389,01	898,4	-42414,7	1906	20191,5	1958,8

МНОЖЕСТВЕННАЯ ЛИНЕЙНАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл:

Коэфф.	a0	a1	a2	a3	a4	a5	a6	a7	a8
Значение	476,9	0,6997	-0,007449	-0,1019	0,5387	4,224E-5	-0,2507	-0,01471	-0,01919
Ст.ошиб.	1500	0,2836	0,04877	0,4452	0,2590	0,001656	0,1905	0,03318	0,006616
Значим.	0,7732	0,1328	0,887	0,8321	0,1739	0,8143	0,3194	0,6968	0,1008

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 3,927E5 8 4,909E4

Остаточн 18,68 2 9,34

Вся 3,927E5 10

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,99998 0,99995 0,99976 3,0561 5256 0,0004

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хэксп	Уэксп	Урегр	остаток	Ст.остат	Ст.ошиб	Довер.инт
130,4	70,53	69,99	0,5439	0,3979	1,581	6,612
170,1	89,8	91,4	-1,601	-1,172	1,563	6,538
204,2	111,1	108,6	2,498	1,827	1,55	6,482
225,8	129,8	131,9	-2,153	-1,575	1,542	6,45
267,3	149,7	148,6	1,108	0,8107	1,53	6,397
345,1	192,6	193,8	-1,193	-0,8726	1,513	6,326
441,5	278,1	276,7	1,404	1,027	1,505	6,293
544,2	336,9	337,4	-0,5114	-0,3742	1,512	6,324

720,7	418,7	418,9	-0,1692	-0,1238	1,563	6,534
948,1	597	596,9	0,1612	0,118	1,69	7,069
913,3	618,6	618,7	-0,08699	-0,06365	1,667	6,97

Хэжсп	Үэжсп	Үрегр	остаток	Ст.остат	Ст.ошиб	Довер.инт
130,4	70,53	69,99	0,5439	0,3979	1,581	6,612
170,1	89,8	91,4	-1,601	-1,172	1,563	6,538
204,2	111,1	108,6	2,498	1,827	1,55	6,482
225,8	129,8	131,9	-2,153	-1,575	1,542	6,45
267,3	149,7	148,6	1,108	0,8107	1,53	6,397
345,1	192,6	193,8	-1,193	-0,8726	1,513	6,326
441,5	278,1	276,7	1,404	1,027	1,505	6,293
544,2	336,9	337,4	-0,5114	-0,3742	1,512	6,324
720,7	418,7	418,9	-0,1692	-0,1238	1,563	6,534
948,1	597	596,9	0,1612	0,118	1,69	7,069
913,3	618,6	618,7	-0,08699	-0,06365	1,667	6,97

ПОШАГОВАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл:

Переменная Среднее Ст.отклон.

x2	446,4	296,7
x3	1,752E4	232,8
x4	147,6	117,7
x5	318,7	288,3
x6	3,351E4	4,614E4
x7	823,4	622,9
x8	2,04E4	349,9
x9	1987	482,4
x1	272,1	198,2

Корреляционная матрица

	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8
x3	-0,968						
x4	0,979	-0,975					
x5	0,978	-0,972	0,997				
x6	0,036	0,015	-0,101	-0,124			
x7	0,997	-0,975	0,99	0,989	-0,003		
x8	0,659	-0,612	0,524	0,537	0,602	0,619	
x9	-0,748	0,672	-0,643	-0,642	-0,509	-0,725	-0,805
x1	0,996	-0,973	0,991	0,992	-0,032	0,998	0,615

x9 x1
x1 -0,713

Критическое значение=0,5921

Число значимых коэффициентов=27 (96%)

*** Метод включения. Шаг No.1, введена переменная:x7

Коэфф.	a0	a1
Значение	10,43	0,3178
Ст.ошиб.	5,168	0,005091
Значим.	0,0721	0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 3,918E5 1 3,918E5

Остаточн 905 9 100,6

Вся 3,927E5 10

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,99885 0,9977 0,99744 10,028 3897 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Измен.R^2 F Значим

0,9977 3897 0

----- Переменные в уравнении -----

Переменн. Коэфф.В Ст.ош.В Бета F Значим

x7 0,3178 0,005091 0,9988 3897 0

----- Переменные не в уравнении -----

Переменн. Коэфф.В Ст.ош.В Бета F Значим Частн.Р Толер.

x3 0,01762 0,06547 0,02069 0,0724 0,7896 0,09471 0,04826

x4 0,1587 0,1989 0,0942 0,6364 0,547 0,2715 0,01914

x5 0,1373 0,06456 0,1998 4,525 0,064 0,6011 0,02086

x6-0,0001243 5,815E-5 -0,02894 4,57 0,063 0,603 1

x2 -0,02299 0,1603 -0,03443 0,02058 0,8841 0,05066 0,004989

x8-0,003105 0,01219-0,005482 0,06485 0,7998 0,08967 0,6165

x9 0,009552 0,009556 0,02325 0,9992 0,6515 0,3332 0,4732

Хэксп Уэксп Урегр остаток Ст.остат Ст.ошиб Довер.инт

178 70,53 66,99 3,536 0,3717 10,98 24,58

230 89,8 83,52 6,282 0,6603 10,9 24,41

311	111,1	109,3	1,881	0,1978	10,79	24,17
376	129,8	129,9	-0,1343	-0,01412	10,72	24,01
462	149,7	157,2	-7,574	-0,7961	10,63	23,82
590	192,6	197,9	-5,33	-0,5602	10,54	23,61
806	278,1	266,6	11,56	1,215	10,47	23,46
1041	336,9	341,2	-4,379	-0,4603	10,53	23,59
1351	418,7	439,8	-21,05	-2,213	10,81	24,22
1806	597	584,3	12,71	1,336	11,61	26
1906	618,6	616,1	2,5	0,2628	11,84	26,51

x3	0,01762	0,06547	0,02069	0,0724	0,7896	0,09471	0,04826
x4	0,1587	0,1989	0,0942	0,6364	0,547	0,2715	0,01914
x5	0,1373	0,06456	0,1998	4,525	0,064	0,6011	0,02086
x6	-0,0001243	5,815E-5	-0,02894	4,57	0,063	0,603	1
x2	-0,02299	0,1603	-0,03443	0,02058	0,8841	0,05066	0,004989
x8	-0,003105	0,01219	-0,005482	0,06485	0,7998	0,08967	0,6165
x9	0,009552	0,009556	0,02325	0,9992	0,6515	0,3332	0,4732

4,256038	4,870913	9,781535	3,549617	4,105944	9,426508	5,181784	9,917297	7,924543
4,497585	5,13621	9,780998	3,873282	4,232656	9,724385	5,438079	9,912199	7,888259
4,710791	5,319051	9,786071	4,016383	4,427239	9,838448	5,739793	9,902062	7,805882
4,865841	5,419694	9,786071	4,099332	4,808111	9,504896	5,929589	9,908037	7,668888
5,008433	5,588521	9,775722	4,328098	4,917057	9,885492	6,135565	9,911619	7,604894
5,260564	5,843863	9,775722	4,62996	5,205105	10,705	6,380123	9,918164	7,553129
5,628053	6,090065	9,772205	4,955897	5,756375	11,07242	6,692084	9,936922	7,378259
5,819667	6,299225	9,765231	5,167696	6,008322	11,24182	6,947937	9,939357	7,323171
6,037155	6,580265	9,760835	5,427634	6,170447	11,81966	7,2086	9,947729	7,256721
6,392001	6,854418	9,752607	5,743035	6,621938	9,099878	7,49887	9,950958	7,261997
6,427491	6,817119	9,746647	5,963605	6,800615	#ЧИСЛО!	7,552762	9,913017	7,580087

МНОЖЕСТВЕННАЯ ЛИНЕЙНАЯ РЕГРЕССИЯ. Файл:

Пропущн=1 1

Коэфф.	a0	a1	a2	a3	a4	a5	a6	a7	a8
Значение	-57,27	0,684	4,706	0,1504	0,2152	-0,01315	-0,04105	1,209	-0,1144
Ст.ошиб.	144,1	0,9275	6,576	0,3075	0,4455	0,03811	1,132	8,247	0,835
Значим.	0,7242	0,5379	0,5487	0,6702	0,6738	0,7562	0,9735	0,8915	0,8988

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 5,706 8 0,7133

Остаточн 0,001443 20,0007214

Вся 5,708 10

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,99987 0,99975 0,99874 0,026859 988,7 0,0011

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Хэксп Уэксп Урегр остаток Ст.остат Ст.ошиб Довер.инт

4,871 4,256 4,26-0,004212 -0,3507 0,0145 0,06065

5,136 4,498 4,499-0,001109 -0,09233 0,01394 0,05829

5,319 4,711 4,694 0,01648 1,372 0,01364 0,05704

5,42 4,866 4,877 -0,01124 -0,9356 0,01351 0,05649

5,589 5,008 5 0,008522 0,7095 0,01334 0,0558

5,844 5,261 5,275 -0,01442 -1,2 0,01323 0,05531

6,09 5,628 5,62 0,008503 0,7079 0,01327 0,05551

6,299 5,82 5,812 0,007273 0,6055 0,01343 0,05618

6,58 6,037 6,057 -0,0202 -1,682 0,01382 0,05778

6,854 6,392 6,378 0,01408 1,172 0,01436 0,06006

6,817 6,427 6,431-0,003681 -0,3065 0,01428 0,05971

Хэксп Уэксп Урегр остаток Ст.остат Ст.ошиб Довер.инт

178 70,53 66,99 3,536 0,3717 10,98 24,58

230 89,8 83,52 6,282 0,6603 10,9 24,41

311 111,1 109,3 1,881 0,1978 10,79 24,17

376 129,8 129,9 -0,1343 -0,01412 10,72 24,01

462 149,7 157,2 -7,574 -0,7961 10,63 23,82

590 192,6 197,9 -5,33 -0,5602 10,54 23,61

806 278,1 266,6 11,56 1,215 10,47 23,46

1041 336,9 341,2 -4,379 -0,4603 10,53 23,59

1351 418,7 439,8 -21,05 -2,213 10,81 24,22

1806 597 584,3 12,71 1,336 11,61 26

1906 618,6 616,1 2,5 0,2628 11,84 26,51

Критическое значение=0,5921

Число значимых коэффициентов=27 (96%)

*** Метод включения. Шаг No.1, введена переменная:x7

Коэфф. a0 a1

Значение 10,43 0,3178

Ст.ошиб. 5,168 0,005091

Значим. 0,0721 0

Источник Сум.квадр. Степ.св Средн.квадр.

Регресс. 3,918E5 1 3,918E5

Остаточн 905 9 100,6

Вся 3,927E5 10

Множеств R R^2 R^2прив Ст.ошиб. F Значим

0,99885 0,9977 0,99744 10,028 3897 0

Гипотеза 1: <Регрессионная модель адекватна экспериментальным данным>

Измен.R^2 F Значим

0,9977 3897 0

----- Переменные в уравнении -----

Переменн. Коэфф.В Ст.ош.В Бета F Значим

x7 0,3178 0,005091 0,9988 3897 0

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Податкова держава: генезис, концепція, еволюція / В. Андрущенко // Світ фінансів. – 2008. №3. – С. 7-15.
2. Абакумова Н.Н. Политика доходов и заработной платы / Н.Н. Абакумова, Р. Я. Подовалов. – Новосибирск, 1999. – 231 с.
3. Агапова Т. Статистическое изучение дифференциации доходов населения / Т. Агапова // Вопросы статистики. – 1997. – № 2. – С. 37-50.
4. Алексеев А. Складові економічного зростання в Україні / А. Алексеев, Ю. Архангельський // Економіка України. – 2002. – № 4. – С. 59-64.
5. Астапова Г.В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины. / Г.В. Астапова, Е.А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк, 2001. – 279 с.
6. Ахинов Г.А. Основы экономики социальной сферы: Курс лекций. / Г.А. Ахинов. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2003. – 148 с.
7. Барсукова С. Ю. Нерыночные обмены между российскими домохозяйствами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/182568.html; 182633.html> (від 02.12. 2010)
8. Бартенев С.А. Экономические теории и школы (история и современность): курс лек-ций / С.А. Бартенев. – М.: БЕК, 1996. - 139 с.
9. Башнянин Г.І. Про періодичну матрицю економічних систем / Г.І. Башнянин. – Львів: ЛКА, 2003. – 115 с.
10. Беккер Г. Экономика семьи и макроповедение / Г. Беккер // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – №2
11. Беккер Г. Экономика семьи и макроповедение / Г. Беккер // США: экономика, политика, идеология. – 1996. – №3
12. Беккер Г.С. Теория распределения времени / Г. Беккер // Вехи экономической мысли. Рынки факторов производства. Т.3. [под ред. В.М.Гальперина]. – СПб: Экономическая школа, 2000. – С. 82-121.
13. Бергер П. Л. Що таке інституція? Випадок мови / П. Л. Бергер / [пер. Ю. Яремко]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ji.lviv.ua/n35texts/berger.htm> (від 22.10. 2010)
14. Бесєдін В. Створення, становлення і трансформування системи планування в Україні / В. Бесєдін // Економіка України. – 2002. – № 4. – С. 4-11.

15. Блауг М. Економічна історія в ретроспективі / М. Блауг М.; [пер. з англ. І.Дзюб]. – К.: Основи, 2001. – 670 с.
16. Блэкуэлл Д. Поведение потребителей / Д. Блэкуэлл, П. Миниард, Дж. Энджел [Пер. с англ.] – СПб.: Питер, 2002. – 624 с.
17. Бобков В. Социальное обеспечение: что из зарубежного опыта целесообразно заимствовать / В. Бобков // Человек и труд. – 1998. – №12. – С. 14-17
18. Бодунген А. Третий сектор: место под солнцем / А. Бодунген // Деньги и благотворительность. — 2006. — №1. — С. 14–17.
19. Бодюк А.В. Визначення показників платоспроможності населення / А.В. Бодюк // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 104-109.
20. Бондар І.К. Підвищення платоспроможного попиту населення – важливий фактор підвищення ефективності виробництва / І.К. Бондар, Г. Ярошенко, О.Л. Савенко // Формування ринкових відносин в Україні. – Київ, 2002. – С. 132-141.
21. Бруцкус Б.Д. Социалистическое хозяйство. Теоретические мысли по поводу русского опыта / Б. Д. Бруцкус. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ek-lit.agava.ru/brutsod.htm> (7.04. 2009)
22. Васильченко З.М. Кошти населення у формуванні фінансових ресурсів банків / З.М. Васильченко // Фінанси України. – 2002. – № 4. – С. 94-103.
23. Ватаманюк О. Особливості поведінки споживача в умовах ринкової трансформації економіки України / О. Ватаманюк // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 1999. – Випуск 29. – С. 59-66.
24. Ватаманюк О. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз / О. Ватаманюк. [Монографія]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 536с.
25. Ватаманюк О.З. Процентна ставка як чинник особистих заощаджень / О. Ватаманюк // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 109-115.
26. Величканов Г.С. Современная экономическая энциклопедия / Г.С. Величканов, Г.Р. Величанова . – СПб.: Лань, 2002. – 880 с.
27. Винер Дж. Концепция полезности в теории ценности и ее критики / Дж. Винер // Вехи экономической мысли. Теория потребительского поведения и спроса. Т.1. [под ред. В.М.Гальперина]. – СПб: Экономическая школа, 2000. – С. 78-116..

28. Витрати і доходи домогосподарств України у 2002 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2003. – 450 с.
29. Витрати і ресурси домогосподарств України у IV кварталі 2007 року / Держкомстат У країни. – К., 2008. – 177с.
30. Витрати і ресурси домогосподарств України у IV кварталі 2008 року / Держкомстат У країни. – К., 2008. – 177с.
31. Волкова Г. Вопросы методики оценки дифференциации доходов населения / Г. Волкова, Л. Мигранова, Н. Римашевская // Вопросы статистики. – 1997. – № 2. – С. 30-36.
32. Геєць В.М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. –№ 2. – С. 9 – 36.
33. Генкин Б.М. Введение в метаэкономику и основание экономических наук: Курс лекций / Б.М. Генкин – М.: НОРМА, 2002. – 384 с.
34. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціально-економічного становища домогосподарств в Україні / Г.В. Герасименко // Формування ринкових відносин в Україні. – Київ, 2002. – С. 120-121.
35. Герасименко С.С. Статистика: Підручник / С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Еріна та ін. [за наук. ред. Герасименка С.С.]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467с.
36. Гладун О.М. Вибіркові обстеження домогосподарств в Україні: історичний аспект / О.М. Гладун // Статистика України. – 2007. – №3. С. 4-12
37. Гладун О.М. Домогосподарство як елемент економічної системи / О.М. Гладун // Наукові записки університету «Києво-Могилянська академія» том 22, частина II, «Суспільні науки». – К.: «КМ Академія», – 2003, – С. 342-345
38. Градосельская Г.В. Социальные сети: обмен частными трансфертами / Градосельская Г.В. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nir.ru/sj/sj/sj99-grado.html> (23. 12.2008)
39. Гроші та кредит: підручник / М.І. Савлук [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2001. 602 с.
40. Грубінко А. В. Українсько-британські відносини 1991-2004. / А.В. Грубінко. – Тернопіль, 2005. – 336 с.
41. Д. Норт. Институты, институциональны изменения и функционирование экономики / Д.Норт // [Пер.с англ. А.Н. Нестеренко, предисл. и ред. Б.З.Мильнера]. Фонд экономической книги «НАЧАЛА». – Москва, 1997. – 117 с.

42. Давыдова Н.М. Взаимопомощь в нуждающихся российских домохозяйствах / Н.М. Давыдова // ОНис. – 2002. – № 3. – С. 39 – 48
43. Дагбаева С. Уровень жизни населения: пути решения проблемы бедности. /С. Дагбаева // – Улан – Удэ, 2005. – 139 с.
44. Державне регулювання економіки перехідного періоду (світовий досвід і проблеми України). – Тернопіль: Збруч, 1995. –85 с.
45. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в центральній Європі [пер. з англ.] – К., 1998, . – 210 с.
46. Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в центральній Європі [пер. з англ.] – К., 1998, . – 210 с.
47. Дискин И.С. Адаптация населения и элит / И.С. Дискин И.С., Е.М. Авраамова // ОНис. – 1997. – № 1. – С. 24 – 33.
48. Домострой: Сборник [Сост. В. Колесов, Т. Рогожникова]. – М.: Худож. лит., 1991. – 139 с.
49. Доходи та заощадження в перехідній економіці України [ра ред. С.Панчишина та М. Савлука]. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 406 с.
50. Економіка потребує перетворень // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 87. – С. 8.
51. Економічна енциклопедія: у 3т. [Відп. ред. С. В. Мочерний]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – С. 355-372
52. Елизаров В. Основные направления комплексного подхода к исследованию семьи и домохозяйства. Определение понятий. / В.Елизаров, Н. Зверева, И. Калабихина //Домохозяйство, семья и семейная политика: Сб. статей – М.: МГУ, 1997. – 145 с.
53. Жеребин В. Домашние хозяйства в переходной экономике России / В. Жеребин В.,Т. Красильникова // Вопросы статистики, 1998. – № 1. – С. 3-13
54. Жеребин В.М. Самозанятость населения / В. М. Жеребин, О.А. Алексеева, Н.А. Ермакова // Народонаселение. – 2002. – № 3. – С. 45-59.
55. Жеребин В.М. Межгрупповые сопоставления уровня жизни населения / В.М. Жеребин, О.А. Алексеева, Н.А. Ермакова // Вопросы статистики. – 2001. – № 6. – С. 3-10.
56. Жеребин В.М. Уровень жизни населения. / В.М. Жеребин, А.Н. Романов // – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 592 с. Завалина А.Н. Изменение финансовых активов населения / А.Н. Завалина // Вопросы статистики. – 2001. – № 2. – С. 54-59.

57. Зайцев Ю. Умови відновлення мотиваційної природи зарплати в перехідній економіці України / Ю. Зайцев // Економіка України. – 2002. – № 8. – С. 45-50/
58. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=889-15>
59. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2058-14>
60. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2017-14>
61. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2811-12>
62. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-15>
63. Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=400%2F97-%E2%F0>
64. Закон України “Про межу малозабезпеченості”<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=190%2F94-%E2%F0>
65. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>
66. Закон України «Про оплату праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>
67. Закон України «Про особисте селянське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=742-15>
68. Закон України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14>
69. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>
70. Закон України «Про пенсійне забезпечення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1788-12>
71. Затоцька Т.Г. Видатки на розвиток людського капіталу //ФУ.-2008.-10 – С.51
72. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>

73. Занятость и поведение домохозяйств: адаптация к условиям перехода к рыночной экономике в России [под ред. В. Кабашиной и С. Кларка] – М.: РОССПЭН, 1999. – 311 с
74. Збірник основних нормативно-правових актів у галузі державної статистики України // Головне управління статистики у Тернопільській області, 2008 – С. 163
75. Звіт Національного банку України за 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.bank.gov.ua>
76. Звіт про попереднє дослідження «Середній клас в Україні». Жовтень 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icps.kiev.ua>.
77. Злупко С.М. Від археології до економіки, регіоніки, кібернетики і екогенології. Вибрані дослідження. / С.М. Злупко. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 584 с.
78. Злупко С.М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посібник / С.М. Злупко, Радецький Й.І. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 192 с.
79. Зменшено податок на доходи фізичних осіб //Праця і зарплата. – 2003. – № 20. – С.1
80. Зміни в сфері зайнятості. Свідчить соціологія //Праця і зарплата. – 2003. – № 33. – С. 3
81. Институциональная экономика: Учебник. [Под общ. ред. А. Олейника] – М.: ИНФРА – М, 2005. – 704 с.
82. История экономических учений [под ред. В.Автономова, и др.] – М.: ИНФРА-М, 2001.
83. История экономических учений: Учебное пособие [под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой] – М.: ИНФРА – М., 2003. – 784 с.
84. Іващенко О. Новий інституціоналізм в економічній соціології: теоретичні підвалинидослідницьких можливостей / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №1. – С. 110-136.
85. Іващук О.Т. Методи економетричного аналізу даних у системі STADIA:Навчальний посібник . / О.Т. Іващук, О.П.Кулачев – Тернопіль: ТАНГ, 2001 – с. 151.
86. Каменецький В. Мінімальна заробітна плата: проблеми запровадження / В. Каменецький // Праця і зарплата. – 2003. – № 13. – С. 1.

87. Капелюшников Р. Занятость в домашних хозяйствах населения / Р. Капелюшников // Вопросы экономики. – 2005. – № 7. – С. 99 – 120
88. Капинос Р. Общинное хозяйство в рыночном мире / Р. Капинос // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 5. – С. 112-114.
89. Кашин Ю. Финансовые активы населения (сбережения): подход к оценке уровня жизни / Ю. Кашин // Вопросы экономики. – 1998. – № 5. – С. 43-51.
90. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. — [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // [http:// ek-lit.agava.ru/keynsod.htm](http://ek-lit.agava.ru/keynsod.htm)
91. . Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. / Ф. Кенэ – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960. – 551 с.
92. Кир'ян Т. Рівень життя – обличчя держави / Т. Кир'ян, М. Шаповал // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 137. – С. 6.
93. Колот А. Мінімальна заробітна плата в Україні: функції та проблеми її визначення / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 1997. - №1, с.25
94. Котис Н.В. Теоретико-методологічні основи досліджень сектора домогосподарств у системі національної економіки / Н.В. Котис // Галицький економічний вісник. – Тернопіль, 2011. – №1 (30). – С. 63 – 67.
95. Котис Н.В. Сектор домогосподарств як головний суб'єкт національної економіки / Н.В. Котис // Соціум. Наука. Культура: матеріали сьомої всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Київ, 2011. – С. 57 – 59.
96. Котис Н.В. Статистичне забезпечення як складова інституційної бази управління розвитком сектора домогосподарств / Н.В. Котис // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей Восьмої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. Частина 2. – Тернопіль, 2011. – С. 261 – 263.
97. Конституція України (основний закон). – Львів: За вільну Україну, 1996. – 64 с.
98. Крючкова И. Макроструктурные факторы развития теневого сегмента в обороте ВВ // И. Крючкова / Економічний часопис. – 2002. – № 4. – Доступний з <http://www.soskin.kiev.ua>
99. Крючкова І. Економіка України у 2002 році: тенденції та очікувані підсумки / І. Крючкова // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 3. – С. 9-25.

100. Крючкова І.В. Макроекономічні структурні зрушення в Україні: чинники і наслідки / І. В. Крючкова // Економіка і прогнозування. – 2002. – № 3. – С. 66-82.
101. Ксенофонт. Сократические сочинения. Киропедия. / Ксенофонт. – М.: ООО «Издательство АСТ», Ладомир, 2003. — 757 с. 234.
102. Кузнецова Е.В. Неравенство в распределении доходов и проблемы оценки эффективности мероприятий по его снижению / Е.В. Кузнецова, А.Е. Суринов // Вопросы статистики. – 1999. – № 11. – С. 3-5.
103. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман – М.: Прогресс; Универс, 1993. – С. 13-14
104. Кульчицький Я.В. Еволюція соціальних концепцій економіки як методологічна передумова становлення теорії економічних систем суспільства / Я.В. Кульчицький Б.В. Кульчицький // Актуальні проблеми економічної теорії. Наук. зб. Спецвипуск 9. – Львів: Інтереко, 2002.– С.11-20.
105. Латов Ю.В. Эволюция исследований неформального сектора экономики за рубежом (научно-аналитический обзор). / Ю.В. Латов – М., 1999. – 40 с.
106. Левита Р. История экономических учений / Р. Левита. - М.: Catallaxy, 1995. - С. 110-136.
107. Литвак М.Л. Теорія економіки домогосподарства та її роль в аналізі мікро- та макро-поведінки господарюючих суб'єктів (на прикладі робіт Г. Беккера) / М.Л. Литвак // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. - Вип. 5. - К.: Київський ун-т, 2007.- С. 213-218.
108. Лібанова Е. Незареєстрована зайнятість в Україні: формування й можливості державного регулювання / Е. Лібанова, А. Баланда // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 4. – С. 3-8.
109. Лібанова Е.М. Ринок праці: Навч. посібник. / Е. Лібанова // – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
110. Лобатюк В. Концепція дальшого реформування оплати праці в Україні / В. Лобатюк // Праця і зарплата. – 2003. – № 20. – С. 2.\
111. Лощинін М. Непараметричне моделювання тіньової діяльності працездатного населення / Лощинін М., Лощинін І // Економіст. – 2002. – № 8. – С. 34-45.
112. Львовчкін С.В. Фінансові аспекти формування середнього класу в Україні / С.В. Львовчкін // Статистика України. – 2003. – № 1. – С. 86.

113. Майсейчук В.П. Изменение финансовых активов населения / В.П. Майсейчук, Кудрявцева Р.М., Завалина А.Н. // Вопросы статистики. – 2001. – № 2. – С. 54-59.
114. Макинтайр Р. Социальная политика в странах с переходной экономикой в аспекте развития человеческих ресурсов/ Р. Макинтайр// Проблемы прогнозирования. – 2002. – № 2. – С. 142-150.
115. Макконел К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика. [Пер. С англ. 11-го изд.] / К.Р. Макконел, С.Л. Брю. К., ХаГар, 1998. – 785с.
116. Макконнелл Кембелл Р. Макроекономіка / Кембелл Р., Макконнелл, С.Л. Брю. [Пер. з англ.. С. Панчишина і О. Ватаманюка]. – Львів: Просвіта 1997.
117. Макконнелл Р., Брю. Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. Частина 2. Мікроекономіка [Пер. з англ. наук. ред. С.Панчишина]. – Львів: Просвіта, 1999. – 654 с.
118. Мандибур В. Соціальна політика держави та її структурні складові / В. Мандибур // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 7. – С. 21-23.
119. Мандибур В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання: / В.О Мандибур // Автореф. дис...д-ра екон. наук / НАН України; Інститут економіки. – К., 1999. – 36 с.
120. Манків Г.Н. Макроекономіка / Г. Н. Манків Г.Н. [Пер. з англ. наук. ред. С.Панчишина]. – К.: Основи, 2000. – 588 с.
121. Манохина Н.В. Домохозяйства как субъект экономических отношений / Н.В. Манохина // Саратовский гос. Социально-экономический ун-т. – Саратов: СГСЭУ, 2001. – 112с.
122. Мартякова О.В. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері: [монографія]. О. В. Мартякова, В.М. Геєць, В.П. Александрова, О.І. Амоша та інші.- Інститут економіки та прогнозування.-Київ, 2008.-384 с.
123. Мартякова О.В. Методологические основы инновационного регулирования социального развития / О.В. Мартякова// Інститут демографії та соціальних досліджень - №1(9). – Київ,2008. - С.63-74.
124. Мартякова О.В. Управление социально-экономическими системами: проблемы и решения: [монографія] / Под общ. ред. Е.В. Мартяковой. – Донецк: ДонНТУ, 2009. – 669 с.

125. Марцин В.С. Роль заощаджень населення у трансформації економіки / В.С. Марцин // Фінанси України. – 2002. – № 4. – С. 85-93.
126. Матковський С. Про необхідність поглиблення моніторингу споживання продовольства населенням / С. Матковський, А. Шамрай // Статистика України. – 1999. – № 4. – С. 46-50.
127. Мезенцева Е. Гендерная экономика: теоретические подходы / Е. Мезенцева Е. // Вопросы экономики. – 2000. – № 3. – С. 54-65.
128. Мельник А.Ф. Статистичні оцінки у системі інституційного забезпечення розвитку домогосподарств / А.Ф. Мельник, Н.В. Ціщик // Вісник Тернопільського національного університету. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – №3. - С. 24 – 34
129. Мельник А.Ф. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти / А.Ф. Мельник, Н.В. Ціщик // Вісник Тернопільського національного університету. – Тернопіль: Економічна думка, 2008 – №3. – С. 7 – 21
130. Мельничук В. Економічне зростання і проблеми державного фінансового контролю / В. Мельничук // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 21-28.
131. Мельничук В. Економічне зростання та макроекономічні диспропорції: аналіз української дійсності / В. Мельничук // Дзеркало тижня. – 2002. – № 35. – С. 4.
132. Методика зважування та перезважування результатів обстеження умов життя домогосподарств. Наказ Держкомстату України № 88 від 17 березня 2000 р.
133. Методичні рекомендації з питань перевірки якості роботи інтерв'юерів. – К.: Державний комітет статистики України, 1998.
134. Методологічні положення зі статистики / Держ. ком. статистики України. – К.: Август, 2002. – 552 с.
135. Методологічні положення зі статистики. Вип. 2, т. 2 / Держ. ком. статистики України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 568 с.
136. Миколюк О. Готовность к миграции / О. Миколюк // День. – 2009. – № 110. – С. 6
137. Мироедов А.А, Оценка экономического потенциала домашних хозяйств как элемента национального богатства /А.А. Мироедов, Д.А. Мироедов // Вопросы статистики. – 2001. – № 10. – С. 35-41.

138. Модельний набір соціальних індикаторів рівня життя населення. Київ, 1998. – 75 с.
139. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін / Монографія. [За ред. д-ра екон. н., проф. А.Ф. Мельник]. – Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка». – 2009 – 528с.
140. Момотюк Л.Є. Особливості формування соціальних гарантій у ринковій економіці / Л.Є.Момотюк // Фінанси України. – 2003. – № 7. – С. 84-89.
141. Назарова О. Возможности применения математико-статистических методов при анализе доходов сектора «Домашнее хозяйство» // Вопросы статистики. – 1998. – № 5. – С. 56-61.
142. Наказ «Про затвердження Методологічних положень з підготовки стандартних звітів щодо якості результатів державних вибірових обстежень населення» (домогосподарств). Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_c8/pg_gbnzsu/index.htm
143. Национальное счетоводство: Учебник. – 2-е изд. / Под ред. Б.И.Башкатова. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 608 с.
144. Національні рахунки України за 1990-1999 роки. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2001. – 361 с.
145. Національні рахунки України за 2002 рік. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 116 с.
146. Нестеров Л. Домашнее хозяйство и накопление потребительского богатства / Л. Нестеров // Вопросы статистики. – 1998. – № 1. – С. 13-20.
147. Никитин С., Степанова М., Никитин А. Налог на личные доходы: опыт развитых стран // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №7. – С. 16-22
148. Новиков В. Формування і прогнозування доходів населення // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 3. – С. 26-28.
149. Нуреев Р.М. Курс микроэкономики: Учебник для вузов. – М.: НОРМА, 2001. – 572 с.
150. Олейник А. Институциональная экономика. Учебно-методическое пособие. Тема 12. Домашнее хозяйство и другие организационные структуры / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1999. – № 12. – С. 126-134.
151. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учебное пособие. / А. Олейник // – М.: ИНФРА-М, 2002. – 416 с.

152. Онищенко О. Господарства населення: підсумкові оцінки, прогнози /О. Онищенко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 59-68.
153. Онищенко О. Ефективність господарств населення /О. Онищенко// Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 60-69.
154. Онищенко О. Порівняльна оцінка продуктивності господарств населення /О. Онищенко // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 59-67.
155. Основні соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2002 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 87 с.
156. Основні соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2003 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2003. – 85 с.
157. Офіційний сайт Національного банку України. Статистика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/statist/>
158. Офіційний сайт Державної служби статистики України Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
159. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. Уроки для України // Україна: аспекти праці. – 2002. – №6. – С. 30-36. ; с. 30
160. Панчишин С., Михайлишин Р. Зайнятість та формування ринку праці в умовах перехідної економіки України // Економіка України: десять років реформ / За ред. З.Ватаманюка та С.Панчишина. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 227-282.
161. Панчишин С., Холод Н. Формування нового механізму розподілу та перерозподілу доходів населення в Україні // Економіка України: десять років реформ / За ред. З.Ватаманюка та С.Панчишина. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 407-448.
162. Пасхавер О. Тіньова економіка у перехідний період / О. Пасхавер // Діло. – 1996. – № 9

163. Першочергові пріоритети державної політики // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. Вісник центру. – 2003. – № 216. – 2 с.
164. Песаран М.Х. Ожидания в экономической теории /М.Х Песаран // Панорама экономической мысли конца XX столетия / Под ред. Д. Гринэуэя, М.Блини, И.Стюарта: В 2-х т. / Пер. с англ. СПб.: Экономическая школа, 2002. – Т. 1. – С. 192-218.
165. Пльшевский Б.П. Конечный спрос и использование ВВП / Б.П. Пльшевский Б.П. // Вопросы статистики. – 2003. – № 12. – С. 9-19.
166. Политика доходов и качество жизни населения [Под ред. Н.А.Горелова]. – СПб.: Питер, 2003. – 653 с.
167. Популярная экономическая энциклопедия [Гл. ред. А.Д.Некипелов; Ред. кол.: В.С.Автономов, О.Т. Богомолов, С.П.Глинкина и др]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2001. – 367 с.
168. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році» // Економіст. – 2002. – № 6. – С. 4-57
169. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році» // Економіст. – 2003. – № 5. – С.21-83.
170. Постанова Кабінету Міністрів України “Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям” від 22.02.99 №238. – [Цит. 2003, 20 березня]. – Доступний з <<http://www.rada.gov.ua>>.
171. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку визначення розрахункового місячного доходу на одного члена особистого селянського господарства” від 26.12.2003 № 2031 // Праця і зарплата. – 2004. – № 5. – С. 6.
172. Постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо подальшого вдосконалення надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та пічного побутового (рідкого) палива” від 22.09.97 № 1050. – [Цит. 2003, 21 березня]. – Доступний з <<http://www.rada.gov.ua>>.
173. Працювати на один результат – поліпшення життя громадян України. – Праця і зарплата. – 2004. – № 4. – С. 2-3.
174. Праця України 2001. Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 436 с.

175. Производство и использование валового внутреннего продукта в странах СНГ в 90-е годы (по материалам статкомитета СНГ) // Вопросы статистики. – 2000. – № 9. – С. 46-53.
176. Птіцин Д. 13% Росію розчарували/ Д. Птіцин // Галицькі контракти. – 2003. – № 22. – С.10-11.
177. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізми його реалізації /А.Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. – 2007.- С. 173-178.
178. Радаев В. Хозяйственный мир России: постсоветское общество / В.Радаев // Российский экономический журнал. 1996. № 5-6. – С. 92-100
179. Ракитская Г. Необъявленная реформа социально-трудовых отношений в 1990-е годы // Вопросы экономики. – 2003. – № 9. – С. 77-88.
180. Ребкало В. А., Шкляр Л. Є. Політичні інститути в процесі реформування системи влади. – Вид-во НАДУ. – Міленіум, 2003. – С. 23.
181. Ревенко А. Макроекономіка та наше життя // Дзеркало тижня. – 2001. – № 32. – [Цит. 2002, 23 вересня]. – Доступний з <www.zn.kiev.ua>.
182. Ржаницына Л.С. Доходы: уровень, дифференциация, гарантии. – М.: Профиздат, 1991. – 158 с.
183. Римашевская Н.М. Семья в странах с переходной экономикой // Народонаселение. – 2002. – № 4. – С. 5-18.
184. Римашевская Н.М., Кислицына О.А. Неравенство доходов в странах с переходной экономикой // Народонаселение. – 2002. – № 2. – С. 35-41.
185. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. Дослідж., Держ. Ком. Статистики України; За ред.. Л.М. Черенько. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 428 с
186. Розпутенко І. Управління державними видатками в перехідних економіках. – К.: Основи, 2000. – 145с.
187. Руководство по некоммерческим организациям в Системе национальных счетов.- ООН, Нью-Йорк , - 2006. – 363 с. (14)
188. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні [За ред. Б.Є. Кваснюка]. – К.: Ін-т екон. прогноз.; Х.: Форт, 2003. – 424 с.
189. Сайкевич М.І. Формування заощаджень і оподаткування доходів громадян / М.ІСайкевич // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 11. – С. 29-33.

190. Самооцінка домогосподарствами рівня матеріальної забезпеченості (за даними вибіркового опитування домогосподарств у січні 2003 року). Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2003. – 48 с.
191. Самуэльсон П. Экономика. / П. Самуэльсон П. Т. I – М., 1992, С. 150
192. Самуэльсон П.А. Основания экономического анализа / П. Самуэльсон [пер. с англ. под ред. П.А.Ватника]. – СПб: Экономическая школа, 2002. – 604 с.
193. Селега В. Пенсійна реформа: очікування та надії // Праця і зарплата. – 2003. – № 32. – С. 30.
194. Селищев А.С. Макроэкономика. – СПб: Питер, 2001. – 448 с.
195. Ситник Т., Вишлінський Г. Темпи економічного розвитку поглиблюють відставання України // Галицькі контракти. – 2003. – № 9. – С. 6-7.
196. Словник сучасної економіки Макмілана / Пер. з англ. – К.: АртЕк. – 2000. – 640 с.
197. Смирнов С.Н. Социальная ответственность государства и домохозяйства. – [Цит. 2002, 15 січня]. – Доступний з < www.socio.ru >.
198. Социальная статистика: Учебн. Пособие / М.Р.Ефимова, С.Г.Бычкова; Под ред. М.Р.Ефимовой. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 560 с.
199. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 80 с.;
200. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2008 році / Держкомстат України. – К., 2008. – 80 с.
201. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Техніка, 2001. – 600 с.
202. Статистичний щорічник України за 2001 рік. – К.: Техніка, 2002. – 648 с.
203. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К.: Консультант, 2003. – 667 с.
204. Статистичний щорічник України за 2008 рік / За ред. Осауленка О. Г. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2009. – 571 с.
205. Статистичний щорічник України за 2007 рік / За ред. Осауленка О. Г. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 571 с.
206. Стрижкова Е.Г. Банковские вклады населения России как потенциальные кредитные ресурсы российской экономики // Вопросы статистики. – 2001. – № 2. – С. 50-53.

207. Стрижкова Е.Г. Потребление и сбережение домашних хозяйств – ключевой фактор посткризисного восстановления национальной экономики // Вопросы статистики. – 2000. – № 5. – С. 35-40.
208. Суринов А.Е. Доходы населения. Опыт количественных измерений. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 432 с.
209. Суринов А.Е. Статистика доходов населения. – М.: Финстатинформ, 2002. – 239 с.
210. Сурмин Ю.П. Теорія систем и системный анализ: Учебное пособие / Ю.П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 386 с.
211. Сэмюэлс У.Д. Институциональная экономическая теория // Панорама экономической мысли конца XX столетия / Под ред. Д. Гринэуэя, М.Блини, И.Стюарта: В 2-х т. / Пер. с англ. СПб.: Экономическая школа, 2002. – Т.1. – С. 125-141.
212. Т. Еремина, В. Матягина. «Проблемы развития секторов российской экономики». // Вопросы экономики. 2004, №7. с.86
213. Табаченко О. Чому українці неохоче платять податки? // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 67. – С. 9.
214. Тихонова Н.Е. Социальный капитал как фактор неравенства // Общественные науки и современность. – 2004. - № 4. – С. 25 – 35.
215. Ткаченко Л. Методологічні засади визначення зайнятості населення України у неформальному секторі економіки // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 3. – С. 17-22
216. Трансформация институтов в постсоветской России (микроэкономический анализ) [Под ред. Нуреева Р.М.] – М.: МОНФ, 2000. – 302 с.
217. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії. / М.І. Туган-Барановський [Науковий редактор, автор передмови і вступної статті С.М. Злупко]. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 628 с.
218. Турен А. Повернення дієвця. / А. Турен . – К.: „Альтерпрес”, 2003. – С. 19
219. Федірко Н.В. Первинні доходи населення: проблеми формування та вдосконалення державного регулювання // Формування ринкових відносин в Україні. Збірник наукових праць. Випуск 9 (52) / Наук. ред. І.К. Бондар. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005 – 128 с. – С. 110-116.

220. Финансово-кредитный энциклопедический словарь [колл. авторов; Под общ. ред. А.Г.Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
221. Формування вибіркової сукупності домашніх господарств. Відбір домашніх господарств (інструктивні матеріали). К.: Державний комітет статистики України, 1998.
222. Франк Р.Х. Микроэкономика и поведение / Франк Р.Х. // – М.: ИНФРА-М, 2000. – 696 с.
223. Хэар П.Д. Экономическая теория социализма // Панорама экономической мысли конца XX столетия [Под ред. Д. Гринэуэя, М.Блини, И.Стюарта]: В 2-х т. / Пер. с англ. СПб.: Экономическая школа, 2002. – Т. 1. – С. 536-560.
224. Цивільний кодекс України: Офіційне видання. – К.: Атіка, 2003. – 416 с.
225. Ціщик Н.В. Проблеми комплексної оцінки функціонування домашніх господарств України// Наука молода. Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету №13 – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – С.64-68
226. Ціщик Н.В. Трансформаційні процеси в суспільному секторі економіки як фактор функціонування домогосподарств /Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економічні науки. – 2010. - №20. – С. 29-41
227. Ціщик Н.В. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти / А.Ф. Мельник, Н.В. Ціщик // Вісник Тернопільського національного університету. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – №3. – С. 7 – 21
228. Ціщик Н.В. Статистичні оцінки у системі інституційного забезпечення розвитку домогосподарств / А.Ф. Мельник, Н.В. Ціщик // Вісник Тернопільського національного університету. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – №3. – С. 24 - 34
229. Ціщик Н.В. Проблеми формування доходів сектору домашніх господарств / Н.В. Ціщик // Макроекономічна політика в Україні: проблеми науки та практики: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, 2007. – С. 178 – 180.
230. Ціщик Н.В. Improvement of State Regulation Mechanism of Household Sector Incomes / Н.В. Ціщик // Тези доповідей студентського економічного форуму. – Тернопіль, 2007. – С. 10 – 12.

231. Ціщик Н.В. Социально-экономическое значение практического взаимодействия государства и общественного сектора / Н.В. Ціщик // Стратегия и тактика развития производственно-хозяйственных систем: тезисы докладов V международной научно-практической конференции. – Республика Беларусь, Гомель, ГГТУ им. П.О. Сухого, 2007. – С. 88 – 89.
232. Ціщик Н.В. Удосконалення державного регулювання доходів сектора домашніх господарств / Н.В. Ціщик // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей V ювілейної міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – С. 346 – 348.
233. Ціщик Н.В. Удосконалення державного регулювання розвитку сектора домашніх господарств / Н.В. Ціщик // Управлінські аспекти підвищення національної конкурентоспроможності: матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2008. – С. 233 – 235.
234. Ціщик Н.В. Сектор домашніх господарств та інструментарій регулювання його розвитку / Н.В. Ціщик // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей VI ювілейної міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – С. 357 – 359.
235. Ціщик Н.В. Вдосконалення управління процесом паблік рілейшинз в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування / Н.В. Ціщик // Модернізація технологій управління в системі державної служби та служби в органах місцевого самоврядування: матеріали науково-практичного семінару. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – С. 53 – 56.
236. Ціщик Н.В. Вплив суспільного сектору на функціонування домашніх господарств / Н.В. Ціщик // Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: збірник матеріалів доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль, 2009. – С. 160 – 164.
237. Ціщик Н.В. Основні проблеми проведення комплексного аналізу стану та тенденцій розвитку домогосподарств України / Н.В. Ціщик // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей Сьомої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – С. 394 – 396.

238. Ціщик Н.В. Удосконалення механізмів підтримки функціонування домогосподарств органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах структурних трансформацій у національній економіці / Н.В. Ціщик // Удосконалення функціональної діяльності державної служби як складової інституційного забезпечення структурних трансформацій в суспільстві: матеріали науково-практичного семінару. – Тернопіль, 2010. – С. 129 – 133.
239. Черненко С. М. К вопросу неравномерности распределения доходов населения в контексте социально-экономического развития Украины / Черненко С. М. // Научный информационный журнал «Бизнес информ», №2(3), Харьков, 2009. – С.75-78.
240. Черненко С.М. Нерівномірність доходів населення України як соціально-економічна проблема / Черненко С. М. // Науковий журнал «Український соціум», №3(30), Київ, 2009. – С.49-64.
241. Черненко С. М. Трансформація заходів державного впливу на формування доходів населення в Україні / Черненко С. М. // Теорії мікро-, макроекономіки: Зб. наук. праць. Випуск 28 [за ред. проф.: Мальчина Ю.М., Николенка Ю.В]. – К.: Академія муніципального управління Міністерства освіти і науки України, 2009. – С. 160-169.
242. Шанин Т. Формы хазяйства вне систем / Т. Шанин // Вопросы философии. – 1990. - №8. – С. 109 - 115
243. Шегда А.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління / А.В. Шегда, М.В. Голіваненко. – К. : Знання, 2008. – 271 с
244. Шинкарук Л.С. Структуризація доходів від власності як джерела національних заощаджень / Л.С. Шинкарук // Економіка і прогнозування. – 2005. –№ 3. С. 89 -114
245. Шутяк Е.Н. Об организации финансовых отношений / Е.Н. Шутяк // Финансы. – 2003. – № 12. – С. 69.
246. Щербинф Ф.А. Селянські бюджети / Ф.А. Щербина // Українська економічна думка : хрестоматія / упоряд. С.М. Злупко. – К. : Знання, 2007. – 694 с – С. 541-556.
247. Экономическая теория : учеб. для вузов / [под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича]. – СПб. : Изд. СПбГУЭФ : ПитерКом, 1999. – 623

248. Шумпетер Й.А. История экономического анализа: В 3-х т. / Й.А. Шумпетер // [Пер. с англ. под ред. В.С.Автономова] – СПб: Экономическая школа, 2001. – 1664 с.
249. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства./ Ф. Энгельс – М.: Политиздат, 1970. -. 240 с.
250. Burawoy M. The state and economic involution: Russia through a China lens // World Development. Vol. 24. № 6. P. 1105 - 1117
251. Caldwell. A theory of Fertility: From High Plateau to Destabilization. // Population and Development Review, vol. 4, 1978
252. Etzioni Amitai. The Moral Dimension. Toward a new Economics. / Etzioni Amitai. // – New York, London: The Free Press, 1988
253. European Commission / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
254. Galasi P., Endre S. Invisible incomes // Social Justice. Vol. 15. № 3-4. P. 160-177;
255. Household Budget Surveys in the EU. Methodology and Recommendation for Harmonization. – Eurostat, Luxemburg, 1997. – 123 p
256. Kaufmann D. Kray A. and Zoido-Lobaton, P. Governance Matter II , Policy Research Working Paper, WPS 3106 . World Bank: Washington DC. 2002 - p.13.
257. Methodologies and working papers / [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/publications/collections/methodologies_working_papers
258. North D. C. Institutions, institutional change and economic performance / D. C. North. – Cambridge university press, 1994. – 152 p.,
259. S. Bowles. Endogenous Preferences: The Cultural Consequences of Markets and Other Economic Institutions. / S. Bowles // The Journal of Economic Literature, Vol. XXXVI, No.1, March 1998.- pp.75-111

Голові спеціалізованої вченої ради Д. 58.082.01
Тернопільського національного
економічного університету
за спеціальністю 08.00.03.– економіка та
управління національним господарством
професору Мельник А.Ф.

ДОВІДКА

Видана **Котис Наталії Володимирівні** про те, що вона дійсно брала участь у виконанні держбюджетного фундаментального дослідження на тему «Формування концептуальних основ модернізації суспільного сектора економіки в умовах глобальних змін» (державний реєстраційний номер 0107U002608) (підрозділів 4.2. «Реформування системи охорони здоров'я», 4.4. «Вплив трансформаційних процесів на розвиток домашніх господарств», 5.4. «Механізм ціноутворення при наданні платних послуг суспільним сектором») та науково-дослідної роботи з теми: «Дослідження методологічних засад державного регулювання економіки на макро- і мезорівнях» (державний реєстраційний номер 0104U000406), яка виконувалася в межах основного робочого часу професорсько-викладацького складу кафедри державного і муніципального управління. На даний час бере участь у виконанні держбюджетного фундаментального дослідження на тему «Інституційне забезпечення структурних трансформацій в національній економіці» (державний реєстраційний номер 0110U001205).

Начальник науково-дослідної
частини

В.І. Письменний

УКРАЇНА
ТЕРНОПІЛЬСЬКА РАЙОННА РАДА
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

46009 м. Тернопіль, майдан Перемоги, 1; тел./факс 43 58 85, 43 58 29

« 7 » 02 2011 р. № 01-14/12

на №

від

*Голові спеціалізованої вченої ради із
 захисту дисертацій на здобуття
 вченого ступеня кандидата
економічних наук*

Д О В І Д К А
про впровадження результатів наукових досліджень

Викладені у дисертаційному дослідженні **Котис Наталії Володимирівни** на тему «Організаційно-економічний механізм розвитку сектора домашніх господарств» науково-теоретичні положення, ідеї та висновки, доведені до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій отримали позитивну оцінку, обговорювалися на громадських слуханнях та використані у практичній діяльності Тернопільської районної державної адміністрації. Окремі пропозиції та методики застосовуються при формуванні аналітичних матеріалів та звітності, підготовці розпоряджень голови Тернопільської районної ради, здійсненні оцінки ефективності соціальної політики, прогнозуванні ситуації на ринку праці, споживчому, фінансовому та інвестиційному ринках, враховані при розробці і реалізації програм соціально-економічного розвитку району. Особливої уваги заслуговують рекомендації щодо удосконалення регіональної політики регулювання доходів та підвищення рівня життя домогосподарств як важливого суб'єкта національної економіки.

Голова районної ради

[Handwritten signature]

В.С. Дідух

**ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ
У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. Над Ставом, 10, м. Тернопіль, 46001
тел. (0352) 52-50-31, факс (0352) 52-10-14, E-mail: gustr@tr.ukrtel.net, <http://www.te.ukrstat.gov.ua>

23.12.2010 р. № 12/1-7-115

На № _____ від _____

Голові спеціалізованої вченої ради
із захисту дисертацій на здобуття
вченого ступеня кандидата
економічних наук

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень

Представлені у дисертаційній роботі **Котис Наталії Володимирівни** на тему «Організаційно-економічний механізм розвитку сектора домашніх господарств» аналіз стану та тенденцій розвитку сектора домогосподарств України, матеріали щодо проблем статистичного забезпечення комплексної оцінки сектора домогосподарств та запропоновані напрямки вдосконалення методів статистичного аналізу домашніх господарств отримали позитивну оцінку Головного управління статистики у Тернопільській області. Окремі положення, рекомендації та методичні розробки враховані та використовуються у практичній роботі: при підготовці аналітичних матеріалів та формуванні статистичної звітності; для визначення та прогнозування чинників, які впливають на розвиток домогосподарств області.

Начальник Головного управління
статистики у Тернопільській області

В.Г. Кирич

Вик.

Довідки за телефоном: (0352)

Веб-сайт ГУС: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>

© Головне управління статистики у Тернопільській області, 2010

Тернопільський національний економічний університет
Ternopil National Economic University

Lvivska Str. 11, Ternopil, 46020, Ukraine
 Tel./Fax +380 (352) 47 50 51
 E-mail: academ@tneu.edu.ua
 http://www.tneu.edu.ua

вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна
 Тел./факс +380 (352) 47 50 51
 E-mail: academ@tneu.edu.ua
 http://www.tneu.edu.ua

№ 126-24/912

"19" 04 2011 р.

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри державного і муніципального управління Котис Наталії Володимирівни

Довідка видана аспіранту кафедри державного і муніципального управління Котис Наталії Володимирівни про те, що окремі положення її дисертаційної роботи на тему «Організаційно-економічний механізм розвитку сектору домашніх господарств», зокрема теоретичні узагальнення щодо: визначення категорій «домогосподарство» та «сектор домашніх господарств»; характеристики і класифікації домогосподарств, структури та функцій сектора; інституційного забезпечення розвитку домогосподарств, використовуються у навчально-методичному процесі кафедри державного і муніципального управління, а саме при викладанні дисциплін «Національна економіка» та «Соціальна відповідальність менеджменту», а також при формуванні тематики магістерських робіт.

Проректор з науково-педагогічної роботи
 Тернопільського національного економічного університету
 к.ф.-м.н., доцент

М.І.Шинкарик

Завідувач кафедри державного і муніципального управління
 д.е.н., професор

А.Ф.Мельник